

ISSN 0354-5458

MATICA CRNOGORSKA

**GODIŠNJAK
2017/2018**

Matica crnogorska – Godišnjak

Godišnjak Matice crnogorske 2017 - 2018

Izdavač

Matica crnogorska
Podgorica

Redakcija

Dragan Radulović
Novica Samardžić
Ivan Ivanović
Vesna Kilibarda
Ilija Despotović
Ivan Jovović
Danka Barović

Broj pripremili

Novica Samardžić
Danka Barović

Za izdavača

Ivan Ivanović

ISSN 0354-5458

MATICA CRNOGORSKA

**GODIŠNJAK
2017/2018**

REALIZOVANI PROGRAMI

MATICA
crnogorska
Opština
Danilovgrad

PROSVJETA I ŠKOLSTVO U DANILOVGRADU

govore

Veljko Iković
Dragan Matović
Slavica Pavičević
Branislav Miko Stanišić

priloge će čitati

Katarina Makočević

medijator večeri

Žarko Mališić

domaćin večeri

Branislav Đuranović,
predsjednik Opštine Danilovgrad

Sala Skupštine opštine Danilovgrad
četvrtak, 20. april 2017. godine u 19 sati

Sjećanje na poratno školovanje četvororazredna osnovna škola u selu Sige

Neposredno po završetku Narodnooslobodilačkog rata 1945. godine u selu Sige – Brajovići počela je sa radom četvororazredna osnovna škola. Bila je smještena u kući popa Minje Ikovića – Brajovića, izgrađena daleke 1895. godine.

Prostrana kamara na prvom boju istočnog krila kuće pretvorena je u učionicu u koju bosonog ulazim kao učenik prvog razreda školske 1946/47. godine. Učionički dekor skroman, ali ubjedljiv.

Masivne drvene klupe poređane u dva reda. Niko im ne nalazi mane, jer najbitnije je da imaš đe sjesti. Ispred neki izlinjali tavulin, školska katedra, a do nje neka rahitična stolica u kojoj drugarica učiteljica rijetko sjeda, najvjerovatnije zbog bojazni da se stolica ne raspadne. Tu je šćućurena u čošku i tabla.

U školi su tokom njenog rada službovali učitelji: Petko Markov Brajović, njegova supruga Mara Brajović rodnom iz Slavonije, Vaso Đuranović, Dunja Stijepović i Jovanka Đuranović.

Moj prvi učitelj bila je učiteljica Mara Brajović koja ubrzo, poslije mjesec dana rada, sa svojim suprugom Petkom pođe na drugo radno mjesto u državne organe. Zamijeni je učitelj Vaso Đuranović iz Donjeg Sela – Martnići. U drugom razredu uči nas pedantna, dosta stroga učiteljica iz Grada Dunja Stijepović, a u trećem i

četvrtom razredu –duša od čovjeka, melemna i nikad načmorena učiteljica Jovanka Petrova Đuranović iz Donjeg Sela – Martinići.

Znanja su se sticala u zaista teškim uslovima. Nekako su se dvije suprotnosti ujedinile. S jedne strane velika želja da se ide u školu, da se uči i nauči, s druge strane materijalna nemaština ,oskudica svake vrste.

Oskudica u odjeći, obući, školskom priboru, hrani. Ni higijenski uslovi nijesu bili garancija da ćeš ostati zdrav i čitav. Školske vlasti vodile su računa o zdravlju učenika. Jedna njihova odluka teško nam je padala. Svakog dana pod kontrolom učiteljice morali smo piti ampule napunjene ribljim uljem. Napadao nas je i svrab, lišajevi, čirevi, naročito po nogama, bilo je buva, vaški, zapravo svega što nehigijena donosi. I pored svih oskudica i nedaća nije se pokleklo. Nevolje su davale snagu da se izdrži, jer čvrsto se vjerovalo u to bolje sutra, u „bolju i ljepšu koru hljeba“, što je izviralo iz roditeljskog doma, ulazilo u tebe kao neka magična svila, čvrst podstrek, ogromna nada.

Školski pribor je posebna priča. Skoro totalno manjkanje svega potrebnog! U prvom razredu tokom prvog polugoda osnovno nastavno sredstvo je tablica na kojoj se piše i računa. Tablica je minijatura tabla pravougaonog oblika, vješto drvenim tankim letvama uokvirena. Na jednoj njenoj zelenoj strani crvenom bojom izvučene su široke i uske linije, a sa druge strane bile su kocke pogodne za pisanje brojeva. Prva teka sa uskim linijama stiže u drugom polugodištu prvog razreda. Tog istog dana osvanu i Bukvar u ruci. U sljedećim razredima stanje sa školskim priborom i nabavkom udžbenika se poboljšavalo.

Jedini problem u trećem i četvrtom razredu bilo je pisanje pismenih zadataka pernicom i mastilom. Svaki učenik morao je imati svoju bočicu mastila. Na nekim klupama postojala su udubljenja za stavljanje bočica sa mastilom, a na drugim ih nije bilo. Skoro svaka klupa se „kucecala“ i stalno je postojala opasnost od prosipanja mastila. Često se i to dešavalo, pa se mastilo kupilo posebnim papirom – upijačem. I samo nošenje bočice sa mastilom bilo je riskantno. Često se dešavalo „da zatiska“ bočice, ako si malo jače zategnuo, pukne, pa bočicu moraš nositi u ruci. Neko se brzo dosjeti da je oklasina najbolja zatiska bočice mastila, što se u praksi i pokazalo kao efikasno.

Iz obilja šćecanja poratnog četvorogodišnjeg školovanja u rodnom selu izdvajam dva karakteristična detalja. Prve crevlje dobijam tek na završetku trećeg razreda. Sa velikim uzbudjenjem i oduševljenjem očekuje se početak nove školske godine da se pozorim „tringo novim“ crevljama.

Radost nošenja nove obuće ne potraja dugo. Prva kiša raskvasi đon koji se do

kraja nastave odlijepi, i od novih crevalja ne bi ništa. Brzo se ustanovi da su crevlje pristigle u seosku prodavnicu sa kartonskim đonom, vješto lakirane, namijenjene mrtvacima.

Školske priredbe su redovno održavane po kućama, a u šećanju ostaje priredba na završetku drugog razreda. Održana je na pozornici u dvorištu škole. Potpomognuti seoskim aktivistima i drugaricom učiteljicom, mještani su brzo podigli improvizovanu binu. Od lancuna se napraviše zavjese, a na poleđini scene učvrstiše na određenoj visini nove štrice, mjesto da se može montirati filmsko platno za projekciju filmova koje su tokom ljeta bile redovne.

Živo se sjećam te prve školske priredbe održane pod vedrim nebom. Neđe pred „pušteg“ dođoše po mene „sa glasom“ da me drugarica učiteljica traži. Odmah pođoh u školu. Dobih zadatak da iz tek pristiglog „Titovog pionira“ naučim pjesmu i odrecitujem je na večerašnjoj priredbi. Pjesma koja govori o izgradnji Titograda brzo se nauči, ali se desi nešto neuobičajno. Najavi se moj nastup, a ja čim se otvori zavjesa pobjegoh sa pozornice! Zavjesa se brzo zatvori, a učiteljica Dunja osokoli me, i brzo ubijedi da izađem i odrecitujem pjesmu. I odrecitovah je! Kasnije na gimnazijskoj maturi u nagradnom pismenom zadatku povodom dana oslobođenja Titograda ubacih u pismeni zadatak neke stihove davno odrecitovane pjesme, prigodne njegovom sadržaju. Nagradni pismeni zadatak bi vrednovan kao najbolji, i stiže priznanje i novčana nagrada.

Koliko me pamćenje služi školske 1950/51. godine reorganizova se školska mreža, i škola u selu Sige presta sa radom.

Kuća u kojoj je više od pola decenije radila škola dobi novog vlasnika, koji znalački obnovi njeni nekadašnji arhitektonski sjaj.

Ovoj (sada jednoj od najljepših kuća u opštini) na grudima nedostaje jedan broš da bi još ljepše sijala –spomen ploča koja bi podsjećala buduće naraštaje da je u njoj svijetlio najljepši svjetionik – ŠKOLA!

Veljko Sekulin Iković

Prosvjeta i školstvo u Danilovgradu

Spuš u davna vremena zvani Alata ili Halata, kako je zapisano u defterima, po svoj prilici nije bio naseljeno mjesto. Bila je to jedna od karavanskih stanica između istočnog i zapadnog svijeta mediteranskog područja.

Prvi pomen Spuža datira od 17. septembra 1379. godine. U jednom pismu Tvrtka I kaže se da ga Turci zauzeše oko 1475. godine. Na spuškoj glavici i sad postoje rimske i turske građevine, ali je to nažalost još uvijek arheološki nedovoljno ispitano područje.

Spuš na značaju dobija tek početkom XVIII vijeka kada ga 1704. godine utvrđuje skadarski vezir Mehmedbegović i naseljava veoma jakom vojnom posadom. Od tada Spuš postaje velika rana na prostoru slobodarske Crne Gore, polazno mjesto svih turskih pohoda i ubježište iz svih izgubljenih bitaka i pljački koje su turci vršili na ovim prostorima.

Prva škola u Spužu bila je turski mekteb smješten u jednoj od četiri zgrade čiji je vlasnik bio Husein-aga, i u njoj je izvođena nastava vjerovatno vjerskog karaktera, mada nije isključeno da se učio i račun tek toliko da se može trgovati.

Kada je Spuš oslobođen od Turaka tek 8. februara 1879. godine počelo se razmišljati o naseljavanju ovog mjesta i školavanju mladeži. Na Cetinju su već bile postavljene prosvjetne i crkvene vlasti, postavljen je nadzornik, te je po njihovoj odluci upućen nalog učitelju Lazaru Škeroviću da otvori školu u Spužu.

Najznačajniji datum za narod ovog kraja je sedamnaesti septembar, a otvaranje škole u Spužu čin ravan slobodi.

Na ulazu u sadašnju školsku zgradu postavljena je spomen ploča prvom učitelju koja opominje sve što dolaze u ovaj hram znanja da se ovdje gradi budućnost, i da se sa najvećim poštovanjem cijeni rad svih onih od Lazara do današnjih visprenih i visoko obrazovanih mladih ljudi.

Kao i sve škole u Crnoj Gori i ova je prošla kroz velike teškoće, od materijalnih do kadrovskih. Od skamija do programskih sadržaja sve je klimalo.

Sam narod je brzo uvidio potrebu školovanja svoje djece, a crnogorske vlasti su obrazovanje postavile kao prioritet državne politike. Svjedoci smo da se danas mnoge vrijednosti minimiziraju i dovode u pitanje, a baš ljudi u školi moraju biti ponosni što mladim ljudima ugrađuju znanje koje im niko ne može oduzeti.

Bjelopavličko školstvo oduvijek je bilo prepoznatljivo po tome što je podizalo kvalitetne kadrove koji su svojom darovitošću prelazili republičke okvire, i svojim postignućima udarali temelj razvoju mjesta u kojem su živjeli i radili. I ove generacije obećavaju da će se i u njihovim redovima naći nasljednici dostojni pomenu-tih prethodnika.

U proteklih 138 godina škola je osposobila preko 5.000 mladih ljudi za dalje školovanje. Sa njima je radilo preko 300 prosvjetnih radnika, koji su u različitim vremenima i na različite načine, ali uvijek, časno vršili svoju prosvjetarsku misiju.

Karakteristično je da su đaci ove škole išli na Skadar ili Bregalnicu ne svraćajući kući ni da se pozdrave. Prvi učitelj piše molbu da i on ide „sa tim galiotima, jer ne zna što će činjet on ode, a oni su skoro svi tamo“.

U toku NOR-a, sa zgrade spuške škole, 13. jula 1941. godine su ispaljeni prvi plotuni na neprijatelja. Rijetko se koja škola može pohvaliti da je iz njenih klupa izašlo devet narodnih heroja i stotine prvoboraca.

Godine 1953. na konkursu koji je raspisalo Ministarstvo prosvjete ova škola je dobila ime Gimnazija „Petar II Petrović Njegoš“ kao najbolji kolektiv u Crnoj Gori.

Bila je to generacija prosvjetara što će se pamtili po svojim profesionalnim obinama koje treba da posjeduju prosvjetni radnici.

Škola je dobitnik velikog broja domaćih i međunarodnih priznanja. Ukazom Predsjedništva Jugoslavije dobila je Orden zasluga za narod sa srebrnim zracima.

Kruna i priznanje za njen rad je dodjela Oktoiha, ali je takođe ponosna što su ovo priznanje dobila i četiri njena đaka, kasnije profesori: prof. dr Branko Babić, prof. dr Vlado Sekulić, prof. Radoje Jovović i prof. Milivoje Mišo Brajović.

Veoma smo ponosni što su među prvim profesorima emeritusima u Crnoj Gori tri iz ove škole: Bosiljka Bosa Laković, Vlado Sekulić i Miloš Radulović.

Istorija ove Škole je isuviše bogata da bi se ovdje mogla u potpunosti prikazati. No treba istaći najbitnije što je nju pratilo u ovom malom pitomom mjestu. Tokom cijelog njenog trajanja kao i u drugim crnogorskim ustanovama ovog tipa bilo je raznih teškoća, prepreka i nedaća, ali je uvijek prevladavala obaveza vaspitnih

pregalaca prema mladim ljudima koji su im povjeravani na nauk i vaspitanje, te je sve uspješno savlađivano do današnjih dana. Škola danas mora mlade ljude pripremati za život u modernoj razvijenoj Evropi i demokratskom društvu.

Dragan Matović

Prosvjeta i školstvo u Danilovgradu

U srcu Crne Gore, u pitomoj Bjelopavličkoj ravnici 1869. godine začet je grad. Podno planine Garač, uz desnu obalu rijeke Zete, od tada raste i razvija se Danilovgrad. Ideja da se na ovom mjestu podigne varoš pripisuje se najmudrijem iz sve-torodne loze Petrovića koji će je prenijeti svom sinovcu knjazu Danilu. Međutim, neimari će temelje gradu udariti tek pod snažnom i odlučnom rukom kralja Nikole, koji će ga nazvati po svom stricu. Da je Car junaka želio na ovom mjestu da oformi ekonomski i politički centar svjedoče dokumenti iz zaostavštine projektanta, inženjera Dragiše Milutinovića, sina poznatog pjesnika i Njegoševog učitelja Sime Milutinovića Sarajlije. Naš najmlađi grad ujedno je i prvi u Crnoj Gori koji je rađen prema urbanističkom planu. Tako će se za relativno kratko vrijeme od pazara pod otvorenim nebom na Čeranića Glavici i malih nastrešnica za čuvanje robe kod gaza Zete razviti grad sa širokim ulicama i trgovima i planski urađenim vodovodom. Već 1870. godine obale Zete i Staru Crnu Goru i Brda povezaće ka-meni most na sedam lukova, ponos i ljepota grada i u naše vrijeme. Naselje sa planiranih petnaest hiljada stanovnika razbaškareno po plodnoj ravnici koju umiva čudesna Zeta, ušuškano između Garča, Prekornice i Ponikvice, zaštićeno svetin-jama kakve su manastiri Ostrog i Ždrebaonik, imalo je sve izgleda da izraste u pravu prijestonicu Crne Gore. Milutinovićev plan obuhvatao je i podizanje nekih primarnih javnih građevina: novog dvora, senata, crkve i škole. Međutim, proširenjem Crne Gore poslije Berlinskog kongresa Danilovgrad gubi svoju atrak-tivnost, pa se ovaj progresivni zamah seli u gradove koji su do 1878. godine bili pod turskom vlašću. Danilovgrad je tako ostao nesuđena prijestonica.

Priroda je izdašno darivala ovaj kraj, ali njegovo pravo bogatstvo je u ljudima. Od narodnih prvaka, ratnika, uglednih i obrazovanih ljudi, do djelatnika i pre-galaca na raznim poljima, Danilovgrađani (gdje god da žive) prepoznati su kao

ponosni, vrijedni i inteligentni. Isto tako, Danilovgrad je rado prihvatao ljude koji su sobom donosili naučne, kulturne i civilizacijske tekovine svojih sredina.

Danilovgrad slovi kao prijatan i miran grad sa mediteranskom klimom i isto takvom arhitekturom. Međutim, on u potpunosti oživi i procvjeta tek kad počne školska godina, kad se njegovim ulicama prospe smijeh razdragane djece.

Jedan učitelj iz Danilovgrada 1907. godine obavještava nadležne školske vlasti da ima 70 učenika, od kojih jednu polovinu može uvrstiti u školski protokol kao redovne, a drugu polovinu kao privatne, jer ovi posljednji imaju od 4 do 6 godina starosti. Nema ljepšeg i boljeg primjera koji ukazuje na to koliko su ljudi ovog kraja poklanjali pažnje školovanju svoga podmlatka. Tako je srećom i danas.

Školstvo u Danilovgradu

Sa razvojem ovog kraja razvijalo se i školstvo. Sačuvan je zapis da je prije 1712. godine pri manastiru Ostrog postojala škola. Vladika Petar II Petrović Njegoš otvorio je 1833. godine prvu svjetovnu osnovnu školu na Cetinju, a nesto kasnije i drugu, u Dobrskom selu. Polaznici ovih škola bili su i mladići iz Bjelopavlića. Godine 1857. na Orjoj Luci je otvorena prva svjetovna osnovna škola. Pored pomenute, svjetovne osnovne škole niču 1869. i to u Ostrogu, Ždrebaoniku i Zagaraču. Ova mreža se širi otvaranjem novih škola u Rsojevićima (1872), Frutku (1874), Danilovgradu (1878) i Spužu (1879).

U XIX i početkom XX vijeka rad škola je često prekidan zbog ratova koje je Crna Gora tada vodila. Zreliji đaci su sa učiteljima odlazili u rat, kako piše u jednom inspeksijskom izvještaju iz 1878. godine. Za vrijeme oslobodilačkog rata Crne Gore protiv Turaka (1876-1878) sve osnovne škole su prestale da rade zbog istog razloga. One su tada na našem području pretvarane u bolnice i previjališta za ranjenike, u prihvatilišta za izbjegli narod iz Hercegovine, u vojničke kasarne i magacine za smještaj oružja i ratne opreme. Odmah poslije ovog rata u postojećim školama obnavlja se rad koji je do 1883. godine bio često prekidan. Od te pa sve do 1899. godine redovno se izvodi nastava u školama u Danilovgradu, Zagaraču, Ostrogu, Ždrebaoniku, Spužu, Orjoj Luci, i u privatnoj školi u Gornjem Zagaraču koja je otvorena 1896. godine. Zbog racionalizacije školske mreže škola u Danilovgradu je 1896. godine preseljena na Ždrebaonik. U navedenom periodu u ovim školama se školovalo 3745 muškaraca i 33 djevojčice, dok je samo u privatnoj školi u Gornjem Zagaraču bilo 217 muške djece. U vremenu od 1899. do 1910. godine pored navedenih škola, na našem terenu niču nove: u Martinićima

(1899), Barama Šumanovića (1899), Pavkovićima (1906) i Novom Selu (1907). Od privatnih osnovnih škola postale su državne u Gornjem Zagaraču (1899), u Barama Šumanovića (1905) i u Pavkovićima (1907). Po broju učenika najmasovnija je bila osnovna škola na Ždrebaoniku, koja je školske 1904/1905. imala 237 učenika, a školske 1906/1907. godine 217 učenika. U razdoblju od 1883. do 1910. godine na našem prostoru odškolovalo se u svim državnim i privatnim osnovnim školama 11 725 dječaka i 236 djevojčica.

U Danilovgradu je 1875. godine otvorena prva poljoprivredna (zemljodjelska) škola u Crnoj Gori, koja je radila jednu školsku godinu (1875/76). Prestala je da radi kada je Crna Gora stupila u oslobodilački rat (1876-1878) protiv Turske.

Osnovne škole na našem području radile su do Balkanskih ratova (1912–1913), odnosno Prvog svjetskog rata (1914-1918). Pokušaj austrougarskih vlasti da njihov rad oživi nije uspio, jer su te vlasti nastojale da u škole uvedu njihov obrazovni sistem i latinicu kao jedino pismo. Tome su se suprotstavili naši učitelji i zbog toga mnogi od njih zaradili višegodišnju robiju u kazamatima Austrougarske monarhije.

U međuratnom periodu (1918-1941) na prostoru bivšeg Danilovgradskog sreza radilo je 12 četvororazrednih osnovnih škola, niža ženska zanatska škola i niza realna gimnazija u Danilovgradu.

Godine 1919. iz Peći je preseljena Učiteljska škola, koja je radila u Danilovgradu punih 10 godina (1919-1929). Iz nje je izašlo 10 generacija učitelja, većinom mladića i djevojaka sa našeg prostora. U toku rata, za vrijeme oštrih borbi u novembru 1944. godine, na oslobođenoj teritoriji bivšeg danilovgradskog sreza u pet od devet njegovih opština radile su četvororazredne osnovne škole.

Uslovi za permanentno obrazovanje naše djece stvaraju se tek poslije Drugog svjetskog rata. Na teritoriji naše opštine otvara se 12 novih četvororazrednih škola. Između njih niču 4 sedmorazredne osnovne škole, koje školske 1950/51. godine prerastaju u osmorazredne. Školska mreža na našem prostoru dobija pravu fizionomiju školske 1961/62. godine, kada se u opštini formiraju 4 matične osmorazredne osnovne škole: u Danilovgradu, Spužu, na Slapu i u Donjem Zagaraču. Uz ove matične osmogodišnje škole, radi i 18 njihovih područnih četvororazrednih osnovnih škola sa 3148 učenika. Školskom mrežom sva djeca su obuhvaćena četvororazrednim školovanjem, a 98% učenika bilo je obuhvaćeno osmogodišnjim osnovnim obrazovanjem, što je procentualno najviše u Republici.

Šezdesetih godina prošlog vijeka izgrađuju se školski objekti u Danilovgradu, Spužu, Donjem Zagaraču, Slapu, Gostilju. U školskoj 1969/70. (koja je prethodila

stvaranju dva odjeljenja prvog razreda Gimnazije „Petar I Petrović Njegoš“), u četiri matične osmogodišnje škole i 18 njihovih područnih odjeljenja bilo je 2 889 učenika.

Formiranje gimnazije u Danilovgradu

Iako Danilovgrad ima bogatu obrazovnu tradiciju, ipak je među posljednjim gradovima u Crnoj Gori dobio srednju školu. Jedan od razloga za to je stagnacija u broju stanovnika ove opštine u XX vijeku, što je posljedica velikih migracija ljudi sa ovog područja. Budući da u Crnoj Gori zadugo poslije Drugog svjetskog rata nije bilo viših škola i fakulteta, mladost ovoga kraja, kojoj je to omogućavao prirodni intelekt i imovno stanje, školovanje nastavlja na strani. Mnogo je onih koji se po završenim studijama nijesu vratili u zavičaj, već su, zarad boljih uslova života, primamljivijih zaposlenja, te izglednijih mogućnosti za stručno i profesionalno napredovanje, ostajali u mjestima svog školovanja. Osim toga, blizina dva najveća centra u Crnoj Gori, Podgorice i Nikšića, uz relativno dobru saobraćajnu povezanost, omogućili su da najveći broj mladih koji su to željeli u njima nastavi srednju školu. Stoga je razumljivo što je tek 1970. godine u ovom gradu otpočela sa radom srednja škola - gimnazija.

Formiranju gimnazije u Danilovgradu pristupilo se studiosno. Jula 1970. godine, uz najšire konsultacije brojnih naučnih, kulturnih i javnih radnika, u Skupštini opštine Danilovgrad donijeta je jednoglasna odluka da se školske 1970/71. godine osnuju dva odjeljenja gimnazije koji bi u prve četiri godine bila isturena (područna) odjeljenja Gimnazije „Slobodan Škerović“ iz Podgorice (tada Titograda). Učionički prostor ustupila bi Osnovna škola „Vuko Jovović“, nastavni kadar bi činili profesori iz osnovne škole u Danilovgradu i podgoričke gimnazije, a sredstva bi obezbjeđivao Republički SIZ za nauku i obrazovanje. Za potrebe ovih odjeljenja pristupilo se adaptaciji zgrade bivše učiteljske škole, a nešto kasnije i podizanju nove zgrade za gimnaziju. Danilovgradska gimnazija imala je čast da bude prva (za sada i jedina) svjetovna obrazovno-vaspitna ustanova Cme Gore, koja je dobila ime utemeljivača crnogorske države, prvog crnogorskog zakonodavca i zakonopisca, proslavljenog; ratnika i najvećeg crnogorskog vojskovođe, velikog vizionara, političkog mislioca i pisca - vladike Petra I Petrovića - Njegoša. Ime velikog narodnog učitelja prosvjetitelja, jedne od najvećih ličnosti južnoslovenske istorije na prekretnici dva vijeka, obavezuje i nadahnjuje generacije učenika i profesora ove škole. Poslije tri godine rada kao područno odjel-

jenje Gimnazije „Slobodan Škerović“, školske 1973/74. godine ova škola se konstituiše kao samostalna vaspitno-obrazovna institucija sa punim nazivom: Gimnazija „Petar I Petrović Njegoš“ - Danilovgrad.

Počev od osamostaljivanja, pa do katastrofalnog zemljotresa 1979. godine, škola radi u adaptiranim prostorijama nekadašnje Učiteljske škole (danas Zavičajnog muzeja). Nešto zbog oštećenja zgrade u zemljotresu, a nešto zbog skućenog prostora, Gimnazija ponovo radi u zgradi Osnovne škole „Vuko Jovović“ kao podstanar sve do 1984. kada se seli u novu zgradu u kojoj danas živi i radi. Otvaranje gimnazije u Danilovgradu prije 47 godina bilo je od velikog značaja za obrazovanje mladih ovog kraja, kao i za ukupan prosvjetni, kulturni i privredni život i napredak.

Razvoj gimnazije

Tokom nešto više od četiri decenije postojanja rad gimnazije u Danilovgradu obilježava pet reformskih faza. Za svaku od njih Škola je bila dovoljno referentna i vitalna da sačuva svoj integritet, podrži i iznese inovativnost i promjene.

Od 1970 do 1976. godine bila je to gimnazija društveno-jezičkog smjera, upamćena po jakom kriterijumu i selekciji, kada je od 230 upisanih učenika do mature stiglo samo 35. U drugoj fazi od 1976. do 1991. godine u njoj se uspješno primjenjuje reforma srednjeg usmjerenog obrazovanja i vaspitanja, koja izjednačava sve srednje škole za prvi i drugi razred, a treći i četvrti karakterišu brojni fleksibilni smjerovi. Samom reformom Gimnazija mijenja ime u Obrazovni centar „Petar I Petrović Njegoš“. Ovu etapu možemo podijeliti na dva dijela. Prvi obuhvata vrijeme od 1977. do 1987. Godine, kada su postojale zajedničke osnove, tj. prva dva razreda bila ista za sve srednje škole. Drugi dio obuhvata period od 1988. do školske 1990/91, kada je usmjeravanje počinjalo od prvog razreda sa atraktivnim usmjerenjima jezičko-kulturološke struke, prirodno-matematičke, ali i prehrambene, šumarske, drvoprerađivačke, mašinsko-metalske.

Treća faza obuhvata razdoblje od 1991/92. do 2002/03. i novu reformu kojom se vraća stara dobra gimnazija i zadržava mašinsko-metalska struka do 1999/2000. Škola 10. oktobra 2003. godine mijenja Statut, i od tada nosi naziv JU Gimnazija „Petar I Petrović Njegoš“.

Od 2002/03. do 2005/06. traje četvrta faza gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera, koju karakteriše veliki broj učenika iz Podgorice. Znatno broj đaka upisuje gimnaziju u Danilovgradu zbog renomea škole, a jedan broj zato što podgorička gimnazija nema prostornih uslova da upiše sve učenike koji ispunjavaju uslove za prijem.

Peta faza počinje 2005/06. novom reformom i upisom učenika u prvi razred bez smjerova, ali sa izbornim predmetima koji se postepeno uvode: za prvi i drugi razred po 3 časa nedjeljno, za treći 6 časova izbornih predmeta i četvrti razred 8 časova izbornih predmeta. Reformisana opšta gimnazija nudi slobodu učeniku u prepoznavanju sebe i planiraju budućnost. Profesionalni razvoj nastavnog kadra na brojnim seminarima u Školi i van nje u saradnji sa Ispitnim centrom i Zavodom za školstvo, a pod ingerencijom Ministarstva prosvjete i nauke i novim udžbenicima Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva, višestranu obezbjeđuju uspjehe novoj reformi.

Uvode se pojmovi: obavezni predmeti, obavezni izborni predmeti, izborni predmeti i eksterna matura. Edukacijom nastavnog kadra postepeno se postiže suština nove reforme - učenik u centru nastavnog časa. Suzbija se tradicionalni efekat „eks katedre“. Ispitni centar sprovodi dva pilot projekta eksterne mature. Prva generacija reformisanih maturanata završava školske 2009/10. godine, četrdeseta po redu.

Kroz učionice naše škole, od osnivanja pa do danas prošlo je oko 5128 učenika. Najveći broj njih su već afirmisani profesori, pravnici, ekonomisti, inženjeri, ljekari, književnici, novinari, likovni i dramski stvaraoci, javni radnici, dobre zanatlije...

Iz godine u godinu sve je veći broj đaka zainteresovanih za našu gimnaziju. Ove godine je taj broj rekordan. Dobar glas, reputacija i povratna informacija sa fakulteta koji naši učenici uspješno upisuju i završavaju, navodi nas da vjerujemo da smo i mi doprinijeli njihovim životnim uspjesima. Diplomom o stečenoj stručnoj spremi dobilo je 5128 učenika od kojih je 4 596 dobilo diplomu o završenom IV stepenu stručne spreme i 532 o završenom III stepenu stručne spreme.

Velikoj reputaciji i afirmaciji Škole doprinijeli su svojim rukovođenjem direktori:

Vukašin Radulović, njen utemeljivač i rukovodilac od 1970. do 1982. godine, kada je izabran za predsjednika Opštine Danilovgrad;

Svetislav Bakić, rukovodilac od 1982. do 1999. godine, kada je izabran za direktora Gimnazije „Slobodan Skerović“ u Podgorici;

Vidoje Pavićević, rukovodilac od 1999. do 2006/07. godine, kada je izabran za potpredsjednika Opštine Danilovgrad, i

Slavica Pavićević, rukovodilac od 2007, koja je cijeli radni vijek, do izbora za direktora, radila u ovoj gimnaziji kao jedan od najboljih profesora i najposvećenijih pedagoga.

Za sve ove godine po argumentaciji, pedagoškoj razložnosti i osmišljenosti ističu se ocjene o stručnoj i pedagoškoj zrelosti i kreativnosti nastavničkog kolektiva, kao i vannastavnog stvaralaštva učenika, zatim uspjesi koje naši đaci postižu na republičkim takmičenjima, a naročito ugled koji Škola ima kod nadležnih republičkih prosvjetnih ustanova, ali i među roditeljima i građanima uopšte. Za takav rad je i nagrađivana. Od brojnih priznanja nastavnika i učenika izdvajamo nagradu Opštine Danilovgrad „9. decembar“ koja je dodijeljena 1994. godine. Januara 2015. Gimnazija „Petar Prvi Petrović Njegoš“ u Danilovgradu dobija najveće državno priznanje „Oktoih“.

Gimnazija danas

Nastavu u Školi stručno izvodi 35 profesora, koji permanentno rade na svom usavršavanju, što ličnim angažovanjem, što na brojnim seminarima koje organizuje Ministarstvo prosvjete i nauke.

Škola radi po programu koji je rezultat nove reforme obrazovanja. Ona je sada gimnazija opšteg smjera koju je u ovoj školskoj godini upisalo 590 učenika raspoređenih u 18 odjeljenja.

Postojeći školski objekat je ukupne površine oko 2 600 metara kvadratnih korisnog prostora, a sastoji se od 18 učionica-kabineta sa svim pratećim objektima neophodnim za ovu vrstu djelatnosti: zbornica, kancelarija za upravu škole, hol, arhiva, prostorija za prijem roditelja, prostorija za rad učeničkog parlamenta, prostorija za pedagoga, sanitarne prostorije, prostorije namijenjene kuhinji, biblioteka sa čitaonicom, portirnica i čajna kuhinja. U pomenutu površinu ne ulaze prostorije od oko 200 metara kvadratnih koje se nalaze u podrumu, i u kojima su smještene postrojenja kotlarnice i trafostanice.

Sve ove prostorije su u dobrom stanju, a namještaj koji je u upotrebi od useljenja (1984) očuvan je i u relativno dobrom stanju.

Dvorište škole je ukupne površine oko jednog hektara i obuhvata dva otvorena sportska poligona-igrališta za rukomet i košarku. Dvorišni prostor namijenjen zelenilu i cvijeću oplemenjen je zahvaljujući donaciji i izuzetnoj saradnji sa lokalnom zajednicom.

Škola je solidno opremljena nastavnim učilima. Biblioteka ima oko 10 000 knjiga zahvaljujući ponajviše donaciji Fonda „Tomo Dragović“, koji već godinama nagrađuje učenika generacije novčanom iznosom od 1 000 eura, i koji nam je 2007. godine donirao 5.000 eura s ciljem obnavljanja i obogaćivanja knjižnog fonda biblioteke.

Nastava fizičkog vaspitanja i fudbalski i košarkaški turniri održavaju se u sportskoj hali i na školskim poligonima. Učenicima-sportistima, od kojih pojedini treniraju i u elitnim sportskim klubovima maksimalno se izlazi u susret.

Talentovanim učenicima pruža se svaki vid podsticaja i pomoći. Svakom učeniku omogućava se da ispolji svoje kreativne sposobnosti kroz rad u nekim od sekcija i društava naše Škole. Najbolji učenici se redovno nagrađuju u okviru mogućnosti koje ima Škola i lokalna uprava.

Škola posjeduje najmoderniju kompjutersku učionicu i stalnu vezu sa Internetom. Računarima su opremljeni i mnogi drugi kabineti i prostorije. Život i rad ove ustanove svi zainteresovani već deceniju i po mogu pratiti putem veb-sajta www.gimnazijadg.wordpress.com.

U okviru IPA projekta KEPASS ili Programa razmjene znanja u školskom sistemu Jadranske regije učestvuje i naša Gimnazija. Program je otpočeo 1. septembra 2014. godine, a učenici Gimnazije otputovali su u Mostar i Sezanu. Istovremeno, 7 učenika iz Slovenije došlo je u Danilovgrad i pohađa nastavu u ovdašnjoj gimnaziji.

U saradnji sa Domom zdravlja iz Danilovgrada kontinuirano se obavljaju godišnji sistematski pregledi učenika. Osim toga u Školi se nerijetko održavaju stručna predavanja i tribine o bolestima zavisnosti.

Škola odnedavno, prvi put u svojoj istoriji, ima pedagoga.

Pravila ponašanja u Školi jednaka su za sve i maksimalno se poštuju. Na godišnje izmjene i dopune Pravilnika o kućnom redu utiče i Zajednica učenika, odnosno Đački parlament, čiji rad zna biti izuzetno plodotvoran.

S posebnom pažnjom se njeguje duh nacionalne, vjerske i socijalne tolerancije i ravnopravnosti. Baštine se humane vrijednosti razvijene Evrope.

Saradnja odjeljenjskih starješina i roditelja je na izuzetno visokom nivou i stalno se unapređuje. Tome doprinosi i nedavno uvedeni elektronski dnevnik u kojeg roditelji mogu imati uvid kad god poželeva.

Škola je otvorena za saradnju sa nevladinim organizacijama koje se bave problemima mladih u savremenom društvu. Povremeno se, u saradnji sa ovim organizacijama, održavaju tribine i predavanja o najaktuelnijim problemima mladih ljudi.

Teško bi bilo pobrojati sve književnike, muzičare, glumce, slikare i ostale umjetnike koji su svih ovih godina posjećivali ovu školu. Održane su nebrojene književne večeri, izložbe slika, pozorišne predstave, koncerti...!

U naše učenike i nastavnike vjeruje i lokalna uprava sa predsjednikom opštine Branislavom Đuranovićem na čelu, koja stipendira najbolje učenike Gimnazije,

omogućava svojim donacijama matuske ekskurzije, nagrađuje prigodnim poklonima odlične maturante za Dan Opštine, nagrađuje lučonoše novčanom nagradom i knjigama. Naša Opština i materijalno i lijepom riječju podstiče mlade ljude.

Gimnazija sutra

Organizacija vaspitno-obrazovnog rada i realizacija programskih sadržaja u duhu reformskih promjena čini suštinu za unapređenje ovog složenog i veoma važnog segmenta rada, jer obrazovanje je djelatnost od najvećeg javnog interesa za svako demokratsko društvo.

Razvojni plan naše Škole podrazumijeva i niz metodoloških istraživanja eksterne i interne prirode, koji će uvijek iznova postavljati nove ciljeve kad ustanovi rezultate predhodnih. Utvrđivanje kvaliteta rada, pored opštih pokazatelja, tabelarnih, opštih i pojedinačnih sistema ocjenjivanja na nivou predmeta, odjeljenja, razreda, nakon završenih kvalifikacionih perioda, kanonizovan je ali važan sistem opšteg karaktera.

Nova reforma uvodi i eksternu provjeru, kako učeničkih znanja, koji realizuje Ispitni centar, tako i stručni nadzor Zavoda za školstvo koji detaljno, po segmentima ocjenjuje rad nastavnika i stručnih organa Škole, a uvidom u dokumentaciju Škole, a prema metodološkim i pedagoškim normativima do konačne ocjene organizacije i rada. Po dobijenim ocjenama direktor Škole pravi Akcioni plan sa ustanovljenim ciljevima rada, vremenom realizacije, nosiocima realizacije, kako bi proces stalne samoevaluacije i evaluacije bio cjelishodan.

Jedan od parametara metodologije ocjenjivanja je saradnja sa roditeljima. Nju pored odjeljenskih starješina i nastavnika ostvaruje i direktor prema prepoznatim ili nametnutim problemima u toku nastavnog procesa. Pored navedenih načina evaluacije i samoevaluacije na nivou Škole, stalna edukacija nastavnog kadra individualnog i opšteg karaktera, poput oglednih časova, snimljenih časova i organizovane rasprave, tim povodom primenjuju se reformske inovacije, tj. modernizacija nastavnog procesa u čijem centru je učenik.

Ova ustanova nema psihologa, a njegovo angažovanje zavisice prije svega od broja učenika. Veliko interesovanje učenika za našu Gimnaziju već šest godina eliminiše problem preorijentacije upisne politike ove ustanove. Gimnazija u Danilovgradu je kvalitetnim radom nastavnog kadra, dobrom organizacijom, povratnom informacijom o upisu njenih učenika na izabrane fakultete i uslovima

koje ima za rad, izborila svoju gimnazijsku profilaciju za duži vremenski period. Interesovanje učenika za upis u gimnaziju pospješila je i reforma, koja ovoj vrsti škole daje pečat elitizma i prohodnosti za nastavak školovanja i prepoznavanja afiniteta učenika preko izbornih predmeta.

Zašto gimnazija „Petar I Petrović Njegoš“ treba da dobije nagradu „Oktoih“

Zato što je među najboljim pripremnim školama u državi. Njeni učenici listom postaju sjajni studenti.

Zato što uprkos velikoj krizi moralnih vrijednosti uspijeva da motiviše učenike i izvede ih na pravi put.

Zato što se ne štedeći sebe profesori ove škole trude da proizvedu ne samo dobre đake, nego i dobre ljude.

Zato što naši učenici na državnim takmičenjima u znanju osvajaju prvo, drugo ili treće mjesto.

Zato što je u pitanju elitna škola, prepoznata po visokom i uravnoteženom kriterijumu, te roditeljskom odnosu cijelog kolektiva prema učenicima.

Zato što je ova Škola u potpunosti opravdala svoje postojanje. Takvo uvjerenje temeljimo na rezultatima koje je Gimnazija postigla u protekle 44 godine.

I napokon, zato što joj ovo priznanje izmiče već nekoliko puta, a predlagači su uvjereni da ga je odavno zaslužila.

Slavica Pavićević

Prosvjeta i školstvo u Danilovgradu

Imala je Crna Gora sprešnijih poslova i obaveza za opstajanje države pa se u svojim počecima nije mogla zvanično baviti obrazovanjem. Znala je da se u naprednim zemljama obrazovanju pridavala ogromna važnost ali isto tako prinuđena je bila da se bavi slobodom, ugledom i sređivanjem države u ukupnom smislu državnosti.

Za svako poštovanje je to što je prije skoro dvjesta godina Petar I Petrović Njegoš rekao „Ja se trudim da i ovdje bude zavedena škola“ ugledajući se i dobro znajući šta to rade i u što ulažu civilizovane zemlje. Njegovu ideju sprečavali su ratovi, napadi na Crnu Goru a ponekad i plemenske pobune. Tek će 1834 godine Petar II Petrović Njegoš uspostaviti prvu školu, razumije se na Cetinju, što je početak obrazovnog sistema uvedenog u zemlji koja ima mnoštvo državnčkih problema.

Tek će polovinom XIX vijeka steći se uslovi da u Crnoj Gori zraka svjetlosti kroz osnivanje škola obasja njene muke i postojanost. Posmatrajući sa današnje distance čovjek mora pokazati divljenje da u takvoj nevolji, oskudici i nemaštini, stalnoj borbi za opstanak otvaraju se škole za decu i mladež crnogorsku. Taj zračak svjetlosti provirio je i na Danilovgrad pa će 1857. godine biti otvorena i prva škola na Orjoj Luci a u čitavoj Crnoj Gori bilo ih je svega 10. Imala je tada četrnaest učenika, a je li slučajno ili nije, na obilježavanju 150 godina trajanja ove škole bilo ih je isto toliko. Odmah za tim ili možda ranije otvorena je škola u Ostrogu. Pisani dokumenti bjeleže i vežu je za 1863. godinu. Ove škole su, kao i ostalih 10, sa malim razlikama radile u skoro istim uslovima. Školski nadzornik zabilježiće rad ovih škola da rade u teškim uslovima: “Bez učila, a zemljopisna karta bila je veliko dostignuće. Mali broj „skamija“ jedva je mogao primiti djecu a jedan broj njih sjedio je na podu i tako slušao predavanje.“ Ali škola je radila,

obrazovala djecu iako je njihov uzrast bio neujednačen i decenijama kasnije. Skupi školski udžbenici uglavnom bukvari, psaltiri i časlovcu nijesu mogli biti dostupni djeci-učenicima siromašnih roditelja. No i pored toga crnogorske porodice izdvajale su i odvajale od života da bi školovali i opismenili svoju djecu.

Tako će se u drugoj polovini XIX vijeka do Veljega rata otvoriti još 24 osnovne škole uz postojećih 31. Školske 1869/1870. Državna komisija obilazi plemena, popisuje djecu i određuje lokacije za izgradnju škola. Na tadašnjoj teritoriji Crne Gore od oko 170 do 200 hiljada stanovnika, popisano je 2000 muške djece koju je trebalo uključiti u nastavu. Tako će se sljedeće školske godine, što se tiče Danilovgrada, otvoriti škole na Ždrebaoniku i Zagarču sa prvim razredima, dok je škola na Orjoj Luci bila organizovana i za drugi razred. Već sledeće školske godine otvaraju se škole u Rsojevićima (1872.) Frutku i Zagorku (1874.). Prva srednja škola pod imenom „Zemljodjelska“ odnosno poljoprivredna škola u knjaževini Crnoj Gori otvorena je na Ždrebaoniku 1875. godine. Otvorena je 13. maja a tadašnja crnogorska štampa zabilježila je njeno otvaranje. Izraženo je zadovoljstvo što je škola otvorena u mjestu koje jeste najzgodnije, ne samo da je sredina naše otadžbine, nego da su tamo odmah i prostrana i plodna polja bjelopavlička na koja će sjeme iz ove blagodetne škole prvo pasti i koja mogu i moraju postati izobiljnom žitnicom Crne Gore. Za upravnika škole postavljen je dr Đorđe Radić, istaknuti poljoprivredni stručnjak i organizator u školama ove vrste. Trećina od 18 upisanih učenika školovala su se o svome trošku. Proći će samo godina dana a A. Pajević belježi sledeće: „Golema dvorana ove škole, kao i sve njene druge odaje, pretvorene su za sada u bolnicu a i svi njeni đaci odoše na bojna polja“. Već 1876. godine nastupa već pomenuti Velji rat pa biva zapisano da već u otvorenim školama uključujući i poljoprivrednu školu na Ždrebaoniku „đaci napustiše školu i prihvatiše se stare Crnogorske škole - škole ratovanja“ – nalaz je inspekcijskog izvještaja iz 1878. godine.

Nije čudno što su škole, odnosno njihova organizacija i obrazovni sistem privlačio pažnju stranaca u Crnoj Gori bilo na proputovanju ili akreditacijom boravka u Crnoj Gori. Zanimalo ih je bezuslovno i željeli su da se uvjere da li se taj „divlji narod“ može školski naučiti. Glavni školski nadzornik Kostić u svom izvještaju iz 1872. godine piše da su, obilazeći škole priznavali svoje neznanje i nevjericu što su Crnogorce držali samo za ratnike, ne prepoznajući do tada njihov um i bistrinu.

Od 1876. do 1878. školovanje nije bilo toliko prešno a da je uspješno i značajno bilo zabilježice Gavro Pešić u svojstvu školskog nadzornika sledeće: na završnom

ispitu na Orjoj Luci, koji je trajao sedam časova djeca su odlično odgovarala i ispit je s pohvalom završen a o završnom ispitu u osnovnoj školi u Ostrogu Pešić kaže da su djeca bez razlike vrlo dobro odgovarala i trud istog učitelja zaslužuje pohvalu. U ovom i prethodnom periodu rad škola pratili su ogromni problemi sa svih stanovišta ali želja za obrazovanjem i pismenošću naroda u Crnoj Gori neće nikad prestati. Mimo ratovanja, oskudica i slabog imovnog stanja porodice proizići će jedan problem koji će pop Risto Bošković, kao mjesni nadzornik obilazeći školu u Rsojevićima opisati: „Učitelja skućile okolnosti ove mučne godine te mu se uvukla bolest u školi, od koje mu ja ne mogu pomoći, a ta bolest je glad među decom.“

Tako će se 1878. godine otvoriti škola u Danilovgradu a već sledeće 1879. i u Spužu. Od 1879. organizuje se veći broj škola na teritoriji naše opštine tako je redovno osnovno obrazovanje zavedeno 1889. godine ponovo u Zagarču a u Gornjem Zagarču 1896. Djeluje i inpozantno sa današnjeg stanovišta da se u ovim školama izškolovalo 3745 muškaraca i 33 djevojčice a u samom Gornjem Zagarču 153 muškarca. 1899. godine otvorena je škola u Martinićima i Barama Šumanovića da bi škole iz Rsojevića, Novog Sela (1907.) bile pretvorene u državne škole jer jedan broj je bio organizovan kao privatna škola. U to vrijeme najveći broj učenika bilo je na Ždrebaoniku 237 a školske 1906/1907. 217. Uspostavljanjem državnih škola izbrisano je postojanje privatnih. Pa je već tih godina bilo 11.725 školovanih učenika od kojih 236 djevojčica. Moguće da je interesantno da školski učitelj 1907. godine izvještava da ima 70 učenika od kojih 35 se mogu uvrstiti u školski protokol a 35 učenika se mogu karakterisati kao privatni jer imaju od 4 do 6 godina. Sa današnjeg stanovišta bitniji su ovi poslednji jer se kroz njihovo školovanje iskazuje i vizija crnogorske porodice i želja djece iz malena da se obrazuju i opismene ili obrnuto opismene i obrazuju.

Neće dugo proći i Crna Gora ponovo mora da rati. Samim tim veći broj učenika napustiće školu pa učestvovati u ratovima ili u poslugama za vojevanje za slobodu Crne Gore.

Odmah po završetku I svjetskog rata u našoj opštini počinju da rade i žive 12 četvororazrednih osnovnih škola, Ženska zanatska škola i Niža realna gimnazija u Danilovgradu. Osnovne škole (četvororazredne) pohađao je najveći broj djece a dio njih samo Nižu realnu gimnaziju i Žensku zanatsku školu. Tako će se broj učenika u Nižoj realnoj gornnaziji kretati od 250 do 550 učenika.

1919. godine u Danilovgradu se otvara Učiteljska škola koja radi deset godina a polovinu učenika svake generacije činili su učenici i učenice iz Bjelopavlića.

Preda sam kraj rada ove škole, znajući za ukidanje škole učenici su organizovali neki vid štrajkova u čemu su im se pridruživali i dio učenika završnog razreda Niže realne gimnazije. No i pored napora učenika škola je prestala sa radom 1929. godine. a rad su **nastavile dvanaest** osnovnih škola, Niža realna gimnazija i Zanatska ženska škola.

Opet će ratovi i 1941. U čitavoj Crnoj Gori a u našoj opštini moguće posebno, čitav crnogorski narod dići će se na ustanak protiv neprijatelja. Najveći broj učenika nije nastavio školovanje pa bi se za školsku 1943/1944. godinu moglo konstatovati da nema upisnice a nema je najvjerovatnije što nema ni đaka.

Poslije završetka II svjetskog rata, pored obnove zemlje ogromni naponi su učinjeni za nastavak postojećih i otvaranje novih škola. Pojedini školski objekti rađeni su iz državne kase, samodoprinosom građana i veoma istaknutim dobrovoljnim radom. Na taj način oživjeće mnogi krajevi u našoj državi a u našoj opštini, opet posebno, skoro sva sela će dobiti osnovnu školu sa veoma znatnim brojem učenika.

Sedmorazredne škole kojih je bilo više školske 1950/51. prelaze u osmogodišnje škole organizovane u Danilovgradu, Spužu, Slapu na Zeti i u Donjem Zagarču. Pomenute škole postaće 1961. godine Matične škole sa područnim odjeljenjima. Tako će sadašnja osnovna škola „Vuko Jovović“ imati sedam područnih odjeljenja, osnovna škola „Njegos“ u Spužu imaće tri područna odjeljenja, osnovna škola „Milosav Koljenšić“ na Slapu imaće devet područnih odjeljenja i osnovna škola „Blažo Mraković“ u Donjem Zagaraču tri područna odjeljenja. Na teritoriji naše opštine nastava se organizuje u 26 škola od kojih danas 14 škola ne radi Kao što to biva i u životu, a škole jesu živa bića, rekao bi čovjek na izdisaju nekom bliskom i dragom: „Pomeni me za života“. To je razlog da pomenemo rad škola koje su radile a opravdano su ukinute u Gostilju, Gornjim Martinićima, Slatini, Brijestovu, Međedem, Ostrogu, Vrelima, Glavi Zete, Frutku, Mokanjima, Braćanima, Gornjem Zagarču, Dolu Pješivačkom i Zagredi. Osnovni razlog za ukidanje ovih škola je migracija seockog stanovništva put gradova ili u blizini grada, pomanjkanje polaznika u tim školama usloveli su njihovo zatvaranje, tako danas na teritoriji naše opštine nastava se organizuje u 15 školskih objekata. Na žalost to je još uvijek tendencija pa će se ubrzo ili u najskorije vrijeme dogoditi prestanak rad pojedinih škola na teritoriji naše opštine

Karakteristično je napomenuti da je 60-ih godina u našoj opštini obuhvaćenost djece osnovnim obrazovanjem bila je 98 % što je najveći prosjek bio u tadašnjoj Republici Crnoj Gori i isto tako tih godina otvoren je dječiji vrtić u Danilovgradu

a kasnije u Spužu. Tada se u našoj opštini obrazuju i vaspitavaju u osnovnom obrazovanju 3150 učenika. Crna Gora za obrazovanje u našoj opštini izdvojila je tada oko četiri miliona dinara za obnovu i otvaranje novih škola i vrtića.

Danas se u osnovnom obrazovanju, na teritoriji naše opštine, školuje 1830 učenika, gimnaziju pohađa 610 učenika a polaznika dječijeg vrtića je oko 450 sve ukupno od vrtića pa do završetka srednje škole obuhvaćeno je oko 2890 učenika i polaznika.

U poslovima obrazovanja i vaspitanja na teritoriji naše opštine uključeno je 250 zaposlenih koji čine nastavno osoblje i prateće službe u obrazovanju. Danilovgrad je decenijama a i čitav vijek bio prepoznatljiv po prosvjetnim radnicima, o čemu je već bilo riječi, pa je tu tradiciju nastavio i dan današnji. I danas naša opština prepoznaje da je ulog u obrazovanje kapitalan pa zato i mimo zakonskih obaveza ulaže u obrazovanje sa svih aspekata sa kojima se pospješuje posao i rad u prosvjeti. Nemam nikakvu sumnju da će „prosvetarska opština“, kako se nekada duži vremenski period prepoznavala, nastaviti tradiciju i dalje. Zato će se u Danilovgradu podići „Spomenik učitelju“ jer se prepoznala naša opština da je tako obelježje sljedeće.

Gimnazija u Danilovgradu počela je sa radom kao istureno odjeljenje Gimnazije „Slobodan Škerović“ da bi za dvije godine kasnije prerasla u Gimnaziju „Petar I Petrović Njegoš“ Danilovgrad.

U Danilovgradu je otvorena i Policijska akademija koja obrazuje kadrove za potrebe Ministarstva unutrašnjih poslova a poslije obnove državnosti otvorena je ReSPA škola za međunarodne kadrove vlada zemalja Jugozapadnog Balkana.

Kao što se vidi duboki su korijeni prosvjete u Danilovgradu koji sežu i slove već 160 godina a mi nastojimo da ne poremetimo tu liniju prepoznatljivosti naše opštine a i naše države uopšte.

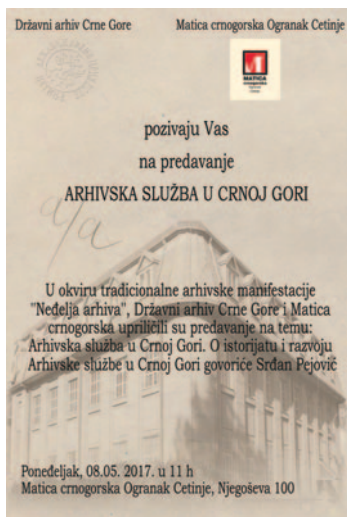
Branislav Miko Stanišić

Promocija knjige Gordana Stojovića *Crnogorski iseljenici u novom svijetu*

Promocija knjige Gordana Stojovića *Crnogorski iseljenici u novom svijetu* u izdanju Matice crnogorske promovisana je u Savjetu za vanjske poslove Argentine u Buenos Ajresu. Pored autora na promociji su govorili Adalberto Rodriguez Givarini, bivši ministar vanjskih poslova Argentine, prof. dr Huan Karlos Radović i Alejandro Frigerio, politikolog.

Arhivska služba u Crnoj Gori

U okviru tradicionalne arhivske manifestacije „Nedelja arhiva“ Državni arhiv Crne Gore i Matica crnogorska Ogranak Cetinje upriličili su 8. maja 2017. godine predavanje na temu: *Arhivska služba u Crnoj Gori*. O istorijatu i razvoju arhivske službe u Crnoj Gori govorio je **Srđan Pejović**, pomoćnik direktora DACG.

O arhivima

Od pojave pisma bilježi se i dokumentuje većina aktivnosti u određenom društvu. Tako nastaju zapisi koji čuvaju tragove i poruke prošlosti a pomoću kojih se prenosi znanje i iskustvo.

Prvi oblici ovakvog ljudskog djelovanja u svijetu vezuju se za dvorove vladara u starom vijeku u Mesopotamiji (zapisi na glinenim pločicama), potom kod starih Grka (7. vijek p. n. e.) Rimljana (5. v. p. n. e.), zatim tokom srednjeg vijeka do današnjih dana.

U Atini u VI st. prije naše ere postoji arhiv, smješten u Metroonu, hramu Majke bogova, a čuvao je ugovore, zakone, zapisnike narodne skupštine.

U Rimu su državne akte čuvali u Saturnovu hramu (Aerarium Saturni) i u Tabulariumu, podignutom 78. godine prije naše ere na padinama Kapitola.

Vododjelnicu evropske civilizacije predstavlja pad Rimskog carstva. Ovaj događaj presudno utiče na civilizaciju prvjenstveno zapadne Evrope, koja ulazi u period ranog srednjeg vijeka koji karakteriše „umiranje“ antike i njenih tekovina, što se odnosi i na pismenost, odnosno nastajanje i čuvanje dokumentacije. Suštinski, ovo je osnovna karakteristika zapadnoevropske civilizacije (osim određenih izuzetaka koji baštine tradiciju antike) sve do „karolinške renesanse“ koja je izraz „obnove“ državne i crkvene organizacije na temeljima antike. Pored ostalog, opet se počinje sa dokumentovanjem određenih aktivnosti i razvija se pismenost. U srednjem vijeku se kao medijum za bilježenje najviše koristi kamen, a i pergament. Najčešća vrsta srednjovjekovne dokumentacije su povelje koje su sačinjavane u određenoj formi i prema zadanim pravilima kako bi bile vjerodostojno dokazno sredstvo. Ova dokumentacija je najčešće dokaz o posjedu ili nekom feudalnom pravu, tj. vlasti, pa se čuvaju sa ostalim dragocjenostima u riznicama te se radi o tezaurisanoj, nedostupnoj dokumentaciji. Pojedini feudalni vladari čuvali su svoje arhive u kulama, crkvama i palatama (archiva stataria), dok su drugi nosili sa sobom dokumentaciju zavisno od mjesta boravka dvora (archiva viatoria). Za razliku od vladarskih, crkveni arhivi su puno bolje sačuvani, jer crkva ima stabilnu organizaciju.

Francuska revolucija je na principima jednakosti, bratstva i slobode iznjedrila i značajnu tekovinu – čovjekovo pravo na arhivalije.

Ova tekovina predstavlja prekretnicu i temelj za formiranje savremenih arhiva, jer oni gube karakter zatvorenog, tajnog, feudalnog, sredstva za čuvanje dokumentacije posjeda i vlasti, te čovjek ostvaruje pravo na informaciju, znanje, a nauka pravo na svoje izvore.

Arhivski dokument je jedinstven i nezamjenjiv, i ima višestruk značaj – kao primarni istorijski izvor, dokazno sredstvo, izvor informacija, i kao značajno kulturno dobro.

Svako društvo ima potrebu i interes da sačuva zapise koje povezuje sa svojim identitetom, vrijednostima, dostignućima i sl, a isto tako da ih ostavi kao baštinu i obezbijedi im trajnost.

Iz te potrebe nastaju arhivi.

Arhivi su ustanove zadužene za trajno čuvanje i zaštitu arhivalija, njihovu stručnu obradu i pružanje informacija iz arhivskih izvora.

Pregled stvaralaca dokumentacije, vladarskih i crkvenih kancelarija, skriptorijuma i biblioteka do kraja XV vijeka

Još u doba Vojislavljevića na dvoru dukljanskih vladara funkcioniše organizovana administracija, i djeluje državna, tj. dvorska kancelarija iz koje su proizašli prvi domaći istorijski spisi. Poznato je da je iz takve kancelarije kralja Mihaila potekao i akt kojim on od pape Grgura VII traži kraljevsku krunu. Iz tog vremena sačuvan je i pečat Bodinovog sina Đorđa o kojem je pisao bugarski naučnik Boris Gerasimov. Poznata su dokumenta iz doba kralja Bodina (1082–1108) i kralja Đorđa (dokument iz 1115. godine). Iz ovog perioda potiče i pontifikal Kotorske biskupije (između 1090–1123), koji je vjerovatno nastao u Kotorskom skriptorijumu, a koji se nalazi u Lenjingradu. Na području dukljanske države bilo je više benediktinskih manastira u kojima su postojale škole i biblioteke. Isprave koje su nastajale u kancelariji Vojislavljevića pisane su na latinskom jeziku, što se proteže kao praksa sve do dolaska Balšića na vlast, kada je latinska kancelarija u potpunosti zamijenjena ćirilskom, a latinski jezik narodnim.

U ovom periodu nastao je i čuveni Ljetopis popa Dukljanina koji je vjerovatno napisao barski nadbiskup Grgur, a koji je, iako često osporavan, još češće korišćen kao izvor za istorijsku nauku. U samom Ljetopisu, kada se govori o Duvanjskom saboru, jasno se ističe važnost "starih" dokumenata u smislu njihove pouzdanosti kao isprave, kao što je uočljiva i važnost njihovog čuvanja. U ovom periodu nastala je legenda o Vladimiru (Sv. Vladimir) i Kosari koja predstavlja prve osnove književnosti među slovenskim plemenima na Balkanu.

Kasnije, kada je Duklja potpala pod uticaj i hegemoniju Raške, nastavlja se tradicija veoma bogate službene prepiske koju je najstariji Nemanjin sin Vukan, kao kralj ove zemlje, vodio sa susjednim vladarima.

U ovom periodu u primorju djeluje i skriptorijum u franjevačkom manastiru na Gurdiću koji je bio zadužbina kraljice Jelene, žene Uroša I, kćerke zadnjeg latinskog cara u Carigradu Balduina de Courtenay. Kraljica Jelena je dovela na Gurdić Malu braću iz Dubrovnika u kojem je već postojao skriptorijum. Poznato je da je odredbama opšteg zbora Franjevačkog reda iz 1260. godine, koji je održan u Narboni propisana i obaveza da se braća posvete prepisivanju knjige, tako da su to obavljali i u ovom samostanu.

Crkveni, gradski i notarski arhivi su najstariji. Ovdje treba istaći da su primorski gradovi prilično sačuvali srednjevjekovne fondove, bilo da se radi o komunalnim, notarskim ili crkvenim arhivima, bilo pak da se radi o porodičnim zbirka patri-cijata.

Na teritoriji današnje Crne Gore interesantan je Kotor, jer već rano nailazimo na notare, čija je služba bila podržavljena, pa se može smatrati da je notar prvi arhivista fonda koji je nastajao pod njegovim rukama. Prva isprava u Kotoru je iz 1124. godine. Nju je sastavio sam biskup (Ursacius episcopus). Prvi pomen notara javlja se na povelji iz 1200. godine (Junius presbyter). Petar Vitin (Petrus Viti) je ime notara koji se pominje na kupoprodajnom ugovoru iz 1309. godine i kasnije 1326. godine, kao notara prve sačuvane sudsko-notarske rukopisne knjige. U Kotorском Statutu, u članu 435. određuje se i gdje se rukopisi arhiviraju, odnosno čuvaju, tako da u periodu prije mletačke uprave postoje tri arhivska spremišta za odlaganje dokumenata. To su relikvijar Katedrale Sv. Tripuna, opštinska kancelarija i notareva kancelarija sa spremištem pri sudu. Upravo zahvaljujući ovako organizovanom načinu čuvanja dokumenata, ona su sačuvana do danas, i čine najvrednije fondove Istorijskog arhiva u Kotoru.

U Herceg Novom se sa notarom susrijećemo nešto kasnije, u 15. vijeku. Veoma rano pominju se i neke privatne knjižnice u Zeti, među kojima i biblioteka porodice kralja Vladislava (1281) koja je posjedovala oko 30 rukopisnih knjiga, kao i biblioteka kraljice Jelene Anžuske, te raznih dvorjana i velikaša.

U doba zetske države veoma je značajan rad vladarskih kancelarija na dvoru Balšića, kao i kasnije Crnojevića. Iz ovog perioda, na jednoj povelji koja je nastala u kancelariji Đurđa Balšića pojavljuje se po prvi put i ime sekretara (logoteta) po imenu Vitko, koji je pisao ovu povelju 1373. godine. Dokumenta nastala u ovim kancelarijama svjedočanstva su prvog reda o dinastičkim odnosima, državnoj teritoriji, titulama dinasta Balšića (župani Zente –1369, nešto kasnije dominus Zente ... gospodin Balša), itd.

U ovom kao i u ranijim periodima u Zeti, osim vladarske, postoji i mitropolitska kancelarija. Podatak da je 1252. godine nastala jedna knjiga po naređenju zetskog mitropolita Neofita svjedoči o tome. Mitropolitski arhiv je čuvan na Vranjini do preseljenja na Cetinje, mada je nimalo beznačajan dio ostao u manastiru na Vranjini, koji je propao 1842. godine, kad je Osman- paša Skopljak razorio manastir.

U doba zetske države u vrijeme Balšića, kasnije Crnojevića, prepisivačka i iluminatorska aktivnost doživjela je procvat. Ova aktivnost se odvijala u

manastirima i crkvama koji su se nalazili u basenu Skadarskog jezera (Starčevo, Moračnik, Beška, Vranjina, Goričani...), gdje je bilo više skriptorijuma, iz kojih je sačuvano nekoliko manuskripata (Prolog, XIV vijek, Četvoroevangelje, kraj XV vijeka, Cetinjski psaltir iz 1414/23, Šestodnev iz 1439/40, Gorički zbornik iz 1441/42, Vlastareva sintagma iz 1453, Praznični minej iz 1483, Časlovac iz 1486. godine i tako dalje). "Slobodno se može konstatovati da je to bila jedna od najpoznatijih škola književnog i umjetničkog stvaralaštva sa veoma dugom tradicijom i poznatim imenima književnika i iluminatora koji su ovu školu obilježili". Potpuno se slažemo sa ovom konstatacijom Rajke Vujošević, pa vrijedi da pomenemo i imena Starca Makarija, Mine, Nikona Jerusalemca, Jelene Balšić, dijaka Dimitrija, Nikole Kosijera, kojima možemo pridati i imena poznatih majstora Makarija, stampara knjiga u štampariji Crnojevića, i Pahomija koji je radio u štampariji Božidara Vukovića u Veneciji, a bio je „ot ostrov Dioklecijanskago jezera ...“, koji su očigledno bili u vezi sa prepisivačkom školom Skadarskog jezera, prije svega zbog stilskih karakteristika i načina korišćenja slikanih ukrasa za izradu drvoreza kojim su ukrašavane knjige izdate u ovim štamparijama. U periodu od XII do XV vijeka takođe rade poznati skriptorijumi na području sjeverne Crne Gore: Bijelo Polje sa crkvom Sv. Petra i Pavla i manastir Nikoljcem, Vrhbreznički skriptorijum kraj Pljevalja, manastir Morača i dr. U doba Crnojevića nastavlja se tradicija veoma razvijene administracije, iako se pod pritiskom istorijskih prilika državni i duhovni centar seli ka planinskom i teško pristupačnom dijelu Crne Gore, na Cetinje. Teškom mukom, u nepovoljnim prilikama, Crnojevići su uspijevali da sačuvaju i unaprijede kulturnu baštinu svog naroda. Državno i duhovno središte Crne Gore postaje Cetinje, jer već u jednom ugovoru iz 1482. godine o razgraničenju između Ivana Crnojevića i Mlečića stoji da je jedan primjerak ostavljen „u njegovu kancelariju na Cetinju“. Upravo u ovom bremenitom periodu i krajnje nepovoljnim prilikama po Crnu Goru i njenu samostalnost nastaje prva štampana knjiga kod Južnih Slovena u štampariji koju je osnovao Đurađ Crnojević. Od knjiga iz te štamparije sačuvan je Oktoih prvoglasnik, jedan list Oktoiha petoglasnika, nekoliko listova Molitvenika i Psaltir. Iz testamenta Đurđa Crnojevića, pisanog u Milanu, jasno se vidi kolika je njegova briga za kulturnu baštinu, kada svojoj ženi Izabeti zavještava i obavezu da vrati, između ostalog, i sve rukopise manastiru Sv. Marije na Cetinju.

Nastajanje, čuvanje i korišćenje arhivske građe za vrijeme vladika iz raznih plemena i prvih Petrovića

Od kraja XV vijeka pa nadalje crnogorski mitropoliti nastavili su da sakupljaju i čuvaju dragocjenosti, stare dokumente, rukopisne i štampane knjige. Isto tako nastavlja se i sa prepisivačkom aktivnošću u Cetinjskom manastiru koji postaje duhovno središte Crne Gore. Ne bez osnova, početak rada Cetinjske prepisivačke škole mogao bi se vezati za period kada se formira Cetinje kao grad i Cetinjski manastir. Iz zadnjih decenija XVII i sa početka XVIII vijeka otkriveno je više rukopisa koji pokazuju da je i u ovom periodu postojala prepisivačka radionica. Interesantan je popis episkopa Ruvima koji je, po povratku iz izгона 1593. godine, popisao knjige koje je zatekao u Cetinjskom manastiru (42 komada).

Koliko god da su svjetovni i duhovni vladari Crne Gore uviđali značaj i cijenili važnije dokumente, koje su obično kod sebe i čuvali, toliko je zla istorijska sudbina Crne Gore otežavala i praktično onemogućavala, vrlo često, da se taj dio dokumentarne baštine sačuva do naših dana. Danas, kada razmatramo nastanak i istorijat dokumenata od istorijske vrijednosti za Crnu Goru, zaključujemo da je to dobrim dijelom jedan dugačak popis uništavanja, odnošenja i propadanja.

Kada je Crnojevića manastir razoren 1692. godine, propao je i značajan dio arhivskog fonda koji se tu čuvao, jer je već ranije bio prenešen iz dvora. Značajan je podatak da je prvi vladika iz porodice Petrovića, Danilo I (1697–1735) prikupio dio dokumenata koji su spašeni, i pohranio ih u obnovljeni manastir, tako da vladika Vasilije 1763. godine piše Dubrovačkom knezu da se neki dokumenti nalaze „u našu kancelariju černogorsku na Cetinje“. Ovo jasno svjedoči o značaju dokumenata koji se nalaze na Cetinju, načinu organizacije rada sa njima, kao i o karakteru vlasništva nad njima, za koji možemo zaključiti da je opštenarodni. Mitropolit Sava žali se mletačkom duždu zbog pljačke i rušenja manastira Stanjevića i Maina od strane mletačke vojske. Predvođena sa dva oficira mletačka vojska je odnijela i „...carske zavjete Hristijanskih vladara...“ Ovo je samo jedan u nizu primjera kako se, sa bilo koje strane, pljačkala kulturna baština crnogorskog naroda.

U ovom periodu veoma je značajna djelatnost energičnog mitropolita Vasilije Petrovića. On u skladu sa svojim shvatanjima i diplomatskim potrebama oživljava prepisivačku i književnu djelatnost u Crnoj Gori. Kao plod njegovog rada, poznavanje isprava i potreba, nastala je Istorija o Čornoj Gori, sa ciljem da ruskim

čitaocima predstavi istoriju i državnu tradiciju Crne Gore. Značajan je njegov napor na sastavljanju Cetinjskog ljetopisa, vjerovatno sa istim ciljem. On je najveći dio rukopisa prepisao sa raznih predložaka. Cetinjski ljetopis je specifičan jer su u njega umetnuti prijepisi povelja crnogorskih vladara. Vladika Vasilije je, u cjelini ili fragmentarno, prepisao sve povelje Crnojevića koje su mu bile dostupne. Po sadržini i strukturi Ljetopis čine karakterističnim upravo unesena brojna dokumenta iz raznih vremena. Očigledno je da se pri sastavljanju ovog rukopisa autor služio mnogim izvorima, literaturom i predanjem. Prijepisa Cetinjskog ljetopisa nalazimo u Rusiji (Odesa, Petrograd...), Bugarskoj, i drugim zemljama. Uprkos činjenici da je više puta prepisivan i preveden zapostavljen je kao istorijski izvor. Slažemo se sa zaključkom Božidara Šekularca koji konstatuje: „Iako se po svojoj namjeni i sadržini Ljetopis ne može uzeti kao pouzdan izvor za opštu istoriju, onamo gdje se nje dodiruje, on je neosporno valjan izvor za istoriju Crne Gore, čak i onamo gdje se ličnim reminiscencijama oživljuje istorijsko pričanje“. Vrijedi spomenuti da ljetopisi u Crnoj Gori imaju dugu tradiciju, od najstarijeg – Ljetopisa popa Dukljanina, zatim Koporinjskog (1453), Vrhobrezničkog (do 1651), Crkvenog ljetopisa Andrije Zmajevića, Podgoričkog (1738), Savinskog (XVII vijek) do Pivskog (1921–1926).

Narodna kancelarija

Doba Petra I Petrovića (1784–1830) označava period krupnih promjena i značajnih rezultata na planu unutrašnjeg ustrojstva i reorganizacije države. Donošenjem Zakona opšteg Crnogorskog i brdskog kao i ustanovljavanjem Praviteljstva, Petar I uspijeva da zajedno sa Zborom crnogorskog opštstva postigne unutrašnje jedinstvo i ustanovi mehanizme koju uređuju bitna pitanja, od odbrane zemlje pa do svakodnevnog života naroda. Kako kaže B. Pavićević, donošenjem Zakonika i izborom zemaljskog Praviteljstva iskazana je spremnost Crne Gore da kao organizovana državna zajednica uđe u evropsku porodicu naroda. Pri crnogorskom Praviteljstvu i Sudu osnovana je kancelarija nazvana Narodna kancelarija, koja je s obzirom na upliv i ulogu Petra I u praviteljstvu zemlje, u izvjesnom smislu bila i njegov organ.

Ovdje nalazimo začetke organizovane arhivske djelatnosti, jer kancelarija biva organizovana po sektorima rada. Dokumenta se povezuju i numerišu, vode se registri itd. Za rad kancelarije zaduženi su sekretari. Prema potrebama kancelarija je imala i više sekretara; 1811 godine, trojicu. Pomenućemo imena nekih od njih:

đakon Aleksije, opat Franjo Dolči, Jakov Stefanović, Simeon Orović, Sima Milutinović i dr. Iz ovog perioda poznato je postojanje Zapisne knjige, koja je predviđena članom 22 Zakonika, kao i obaveza da se u njoj upisuju arhivirani dokumenti. Ovo je omogućilo da se na organizovan način sačuvaju dokumenta Praviteljstva, kao i dokumenta iz ranijih perioda koja su do tada sačuvana, jer su podlijegala istom režimu rada.

Na sva izdata dokumenta u Narodnoj kancelariji stavljani su odgovarajući pečati vrhovnog organa vlasti zemlje (Mohur sve Crne Gore, Pečat opšti crnogorski, Crnogorskog Praviteljstvujušćega senata pečat). Narodni sekretari su ponekad vršili i određene političke funkcije poput učestvovanja u delikatnim raspravama između bratstava, plemena, sela. Vršili su i umire između zakrvljenih, zatim posredovali između Crnogoraca i primoraca, i tumačili poruke vladara. Jedna od funkcija narodne kancelarije bila je i održavanje neposrednih veza sa diplomatskim predstavnicima drugih država. Ovo je rađeno putem opunomoćenih izaslanika čija su punomoćja i ovlašćenja sadržavala jasne instrukcije za djelovanje (Sava Plamenac, grof Davidović – Crnojević i dr.).

Imajući u vidu značaj funkcije koju je Narodna kancelarija ostvarila kao organ Praviteljstva i mitropolita – vladara Petra I, u potpunosti je prihvatljiv zaključak Đoka Pejovića da „sačuvani dio arhive narodne kancelarije, ustvari kopije akata koji su nastajali u njoj, sadrži najautentičnije podatke o višestrukom značaju njenoga rada u ostvarivanju funkcija crnogorsko-brdske države, čije tendencije razvitka u raznim pravcima i na određen način ona izražava.“

Prenošenje arhivske građe iz manastira u Biljardu – Njegoševa istraživanja arhivske građe, načini korišćenja

Petar II Petrović je za svoje vladavine (1830–1851) nastavio sa uhodanim načinom vođenja administrativnog poslovanja. On je uveo „Ishodjajšči žurnal“, knjigu u koju su unošene kopije zvanične državne prepiske. Pored ove knjige još od 1837. godine vodi se Protokol Senata sve do 1873. godine. Pominju se još i Protokol kriminalni i Knjiga umira.

Petar II Petrović Njegoš je 1834. godine naredio da se pretrese i razgleda Cetinjska arhiva. Tom prilikom je, po kazivanju narodnog sekretara Milakovića, probrao najvrednija dokumenta i zadržao ih na čuvanje kod sebe. Milakoviću je predao na čuvanje drugi dio te dokumentacije, dok je najmanje vrijedni dio Arhiva odložen, na isti način kao i do tada, u manastiru.

Isti ovaj događaj Milorad Medaković navodi kao ilustraciju za neshvatljivu nebrigu i propadanje arhiva, koje pripisuje Njegošu. Ove tvrdnje, koje je Medaković iznio u svojoj polemici sa Matijom Banom, u suprotnosti su sa činjenicama, a i nauka je razriješila ovo pitanje nepovoljno po njega. Međutim nameće se pitanje motiva za ovakve tvrdnje „kada se zna kako je Medaković postupao prema arhivskoj građi, koja se čuva na Cetinju...“ Tu istu građu Medaković je koristio za svoju „Povjesnicu crnogorsku“ deset godina poslije opisanog događaja. Poznato je da mu Njegoš po Medakovićevom odlasku sa Cetinja šalje dokumenta za pomenutu istoriju, sa najboljom namjerom da bude cjelovitija i na izvorima utemeljena. On ta dokumenta nikad nije vratio. Ovakav Njegošev postupak potpuno je shvatljiv i opravdan ako pođemo od činjenice da je on sam izuzetno cijenio arhivska dokumenta kao izvor za nauku. Njegoševa bezrezervna spremnost da istraživaču stavi na uvid arhivsku građu kako bi slika o Crnoj Gori bila što vjerodostojnija i pouzdanija, kako već rekosmo, u duhu je njegovog uvjerenja da su arhivska dokumenta prvorazredni izvor za historiografiju. U predgovoru svog djela „Lažni car Šćepan Mali“ on afirmiše vrijednost arhivske građe u odnosu na naravno predanje. Njegoš je u još nekoliko navrata postupio na sličan način sa arhivskom građom ne sluteci da će ta dokumenta nepovratno nestati.

Tako je ruskom dvorskom savjetniku Aleksandru Rojcu, koji je krajem maja 1832. godine boravio na Cetinju, dozvolio da odnese sve dokumente koje su izdali „... srpski kraljevi, i koji su se odnosili na Crnu Goru ...“ Vuku Stefanoviću Karadžiću poklonio je u dva navrata, 1834. i 1841. godine, mnoge važne dokumente o Crnoj Gori.

Spomenuti primjeri sami za sebe nijesu dokaz da Njegoš nije čuvao arhivsku građu niti, pak, znao njen značaj. Naprotiv, čuvao je i prikupljao u skladu sa mogućnostima i u svakoj prilici, ali u nedostatku ustanovljenih pravila nije imao predrasuda prema načinu i uslovima njenog korišćenja. Bolje reći da je sa neskrivenim nestrpljenjem želio da se ona objavi, i samo zbog toga je, bez ikakvih uslova omogućavao njeno odnošenje da bi bila korišćena u naučne svrhe. Njegoš je s druge strane, bio potpuno svjestan da je izuzetno teško obezbijediti fizički integritet za svu arhivsku građu u zaista složenim uslovima, pa je njegovo nestrpljenje i užurbanost, kako bi se ona objavljivala kad je to moguće, potpuno shvatljivo. Ako tome dodamo da mu je bilo poznato da je objavljivanje dokumenata vid njihove zaštite, onda ne čudi što je pred svoju smrt otpremio za Beogradsku biblioteku značajan dio dokumenata i starih rukopisnih knjiga vjerujući „da će se onamo najvjernije čuvati i ondašnjem učenom društvu na nekom korist

služiti.“

Ono što je značajno za period Petra II je da je pored izuzetnog interesovanja za arhive i stara dokumenta, koja je i sam prikupljao u zemlji i inostranstvu, preselio 1838. godine u Biljardu svu staru arhivu iz manastira. Ovo je bitan momenat, zbog toga što se radi o primjeru jedne specifične, autohtone, sekularizacije. Naime, poznato je da je tekovina Francuske buržoaske revolucije i „čovječje pravo na arhivalije,“ ili i pravo nauke na svoje izvore, što znači da arhivi gube karakter zatvorenog tajnog feudalnog sredstva za čuvanje dokumentacije, posjeda i vlasti. U ovom slučaju značajno je to što duhovni poglavar čini prvi korak na putu ka prenošenju sačuvane arhivske dokumentacije u svjetovnu nadležnost i staranje.

Pored svega, može se konstatovati da je u Njegoševo doba relativno uspješno vođena briga o sređivanju i čuvanju arhivalija, tako da možemo prihvatiti mišljenje da je dokumentacija iz ovog perioda uspješno nadovezana na poredak arhivskog fonda Petra I, te da su to bile ustaljene konture na koje se nadovezalo i oslanjalo administrativno poslovanje u doba knjaza Danila. Najbolji dokaz za to je sačuvana znatna arhivska građa Crnogorskog senata, koja se dijelom nalazi u Državnom arhivu Crne Gore, dok je pretežan dio u arhivsko-bibliotečkom odjeljenju Narodnog muzeja Crne Gore.

Sređivanje sačuvane arhivske građe, pomoćna obavještajna sredstva, arhivski depo i načini korišćenja građe u doba knjaza Danila

Već u doba Knjaza Danila (1852–1860) Crna Gora je imala uhodanu kancelarijsku službu. U Narodnoj kancelariji koja je istovremeno bila senatska i knjaževska bila je koncentrisana javna administracija. U ovom periodu pominju se i začeci uvođenja sudske administracije u lokalnim organima vlasti. Uz brigu za unapređenje javne administracije, Knjaz Danilo je posvetio pažnju i arhivskim spisima minulih epoha. Lično je naredio svom sekretaru Vuku Vrčeviću da na odgovarajući način sredi arhivsku dokumentaciju čiji je poredak iz raznoraznih uzroka često, manje ili više, razbijan i remećen.

Vuk Vrčević je sredo dokumentaciju iz perioda Petra I i Petra II. Građa je hronološki sređena, numerisana, odložena u nove kartonske kutije i signirana. Po Vrčevićevom zahtjevu napravljene su drvene police i obezbijeden prostor gdje je smještena sređena arhivska građa. Vuk Vrčević je takođe uradio i jedan dio obavještajnih sredstava – kazala*, neku vrstu improvizovanog sredstva za uvid u građu. Ova kazala* nijesu sačuvana. Ovaj rad predstavlja početak stvaranja pravoga

arhiva sa osnovnim elementima stručne fizionomije, kao i sa arhivskim depoom. Građa iz ovog arhiva bila je ograničeno dostupna za korišćenje, i to po posebnom odobrenju. Ovu arhivsku građu koristio je, prema sopstvenom kazivanju, Jan Vaclik za svoju studiju o suverenosti Crne Gore, po posebnom knjaževom odobrenju. Jan Vaclik se susreo u Skadru 1856. godine sa knjazom Danilom. Tom prilikom je dobio zadatak od njega da pripremi jedan opširniji memorandum koji bi podupro i istakao pravo Crne Gore na suverenost. Od knjaza je dobio 150 zlatnika kao predujam. Uslov je bio da spis bude objavljen na francuskom jeziku, koji je bio jezik tadašnje diplomatije. Vaclik je ozbiljno pristupio svom poslu i pregledao „državni arhiv diplomatskih spisa, na Cetinju.“

U ovom slučaju se najvjerovatnije radi o arhivu koji je onako užurbano i sistematično sređivao Vuk Vrčević. Namjena Vaclikovog rada po zamisli knjaza Danila bila je da se diplomatskim putem istakne pravo Crne Gore na nezavisnost. Kao sredstvo dipomatske borbe u presudnim momentima za crnogorsku nezavisnost Vaclikov rad zauzima značajno mjesto. Vacliku je isplaćeno 500 zlatnika na ime honorara, a njegov rad je proslijeđen evropskim dvorovima i vladama. Za vrijeme svog rada u Cmoj Gori (1852–1855) Vuk Vrčević je ostavio utisak urednog administratora koji je poslove narodnog sekretara dobro organizovao i vodio, kao što je sredio arhivsku građu i arhivski depo. Neki sekretari ne vode odgovarajuću brigu o arhivu. Knjaz Danilo se žali na svog sekretara Milorada Medakovića da je „ostavio arhiv u najvećem neredu.“ Ruskom konzulu Jeremiji Gagiću piše da je primio stare dokumente iz arhive crnogorske koje je sekretar Milaković bio odnio. Pojedinačnih slučajeva odnošenja arhivske dokumentacije sa Cetinja bilo je puno u svim periodima. Po pravilu to su bili izolovani slučajevi svaki za sebe, a protagonisti su najčešće bili ljudi sa strane u crnogorskoj službi. Postepeno se iz ovakvih shvatanja i manira razvila i prava trgovina arhivskim dokumentima.

Posebno se isticala grupa kojoj je pripadao i Vuk Vrčević, a činili su je još Vuk Popović i Vuk Karadžić.

Kada se posmatra ova pojava moglo bi se pomisliti da se na ovo gledalo blagonaklono od strane zvaničnih organa, te da je to doprinijelo bujanju ovih aktivnosti.

Naprotiv, strogo se pazilo da se suzbija ova veoma razgranata trgovina, o čemu najbolje svjedoči prepiska između samih protagonista i organizatora ovog posla (Vuk Karadžić, Vuk Vrčević i Vuk Popović). Tako Popović piše Karadžiću: „Poručio mi je Vrčević da će mi poslati za vas nekoliko srbulja, i čaše i do sad, ma mi reče sluga njegov da se čuvao od knjaza i nekijeh drugijeh Cmogoraca, da mu ne vide, ili da ne čuju. Ima ih dosta komada, dakle ja se nadam da će mi ih ova

dva tri dana poslati, a preporučio sam mu i ja da mi ih pošalje što prije, i da gleda ih u jednoj vreći složiti i sašiti, pa da ne kaže nikom za njih“. Vuk Vrčević je zbog svoje djelatnosti na ovom polju još dok je bio u službi imao neprilika sa Knjazom, koji nije dozvoljavao pod bilo kakvim izgovorom ovu djelatnost. Prikrivajući svoj rad, a koristeći Knjaževu odsutnost sa Cetinja, uspio je jednom prilikom da doturi Popoviću 27 srbulja koje mu je donio Novica Cerović, a poticale su iz Morače. Prema ovoj djelatnosti postojao je otpor i od strane crkvenih vlasti ne samo u Crnoj Gori, a naročito od strane dalmatinskog vladike, koji je zabranjivao da stare knjige odlaze sa domaćeg prostora.

Ovu pojavu smo istakli jer je po svom karakteru prije svega trgovačka, i osnovni motiv je sticanje dobiti, kako je sprovedena praktično ilegalno, uprkos zabrani vlasti, i nedozvoljena.

Vrčevićeva priča o spašavanju arhivalija od Crnogoraca koji njima zavijaju fišeke, a koja je kasnije često navođena, usvojena je kao lozinka kojom se nekritički pravda djelatnost na prikupljanju dokumenata i knjiga u svrhu prodaje. Ipak u ovim slučajevima se, kako je vrijeme pokazalo, radi o otuđenju dokumentarne baštine jednog naroda, koja se ne može opravdati, niti služi ikakvim višim ciljevima.

Podržavljenje cjelokupne arhivske građe minulih epoha

Period vladavine Nikole I (1860–1916) predstavlja novo poglavlje u razvoju Crne Gore, i donosi krupne promjene u svim oblastima društvenog života uopšte. U sklopu mjera za unapređenje sistema države i uprave, donešena je i odluka o finansijskoj reformi na skupštini glavara, koja je održana na Cvijeti, 24. marta 1868. godine na Cetinju. Pristupajući reformi finansijskog sistema knjaz Nikola je prethodno pripremio u vidu spomenice popis sve imovine, gdje je pored ostalog utvrđeno da u državnu imovinu pripada „sav Arhi.“ Ovaj momenat bitan je, jer arhiva postaje državno, tj. opštenarodno dobro.

Vrijedi spomenuti da je ovaj korak prirodan slijed događaja, prakse i shvatanja vrijednosti i karaktera arhivske građe kojom je raspolagala Crna Gora. Sljedeći koraci u reformi uprave odvijali su se formiranjem uprava u okviru Senata. Prirodno ove mjere nose sa sobom i uvećanje javne administracije i prilično razgranat sistem njenog vođenja. Nažalost, iz ovog perioda do 1879. godine sačuvan je neznatan dio dokumentacije.

Najkrupnija prekretnica na polju transformacije i organizacije javne vlasti i up-

rave u Crnoj Gori događa se 1879. godine. Ukinut je Crnogorski senat tako da njegove sudske kompetencije preuzima Veliki Sud, zakonodavnu vlast Državni Savjet, a izvršnu vlast obavljaju pet novoosnovanih ministarstava. Ranija Uprava prosvjete prerasta 1883. godine u šesto Ministarstvo za prosvjetu i crkvene poslove. Istovremeno sa reorganizacijom vlasti u najvišoj instanci izvršene su i reforme u lokalnom sudstvu, tako da su postojeća načelstva preimenovana u okružna kapetanstva, a 1880. godine osnovana su tamo gdje ih ranije nije bilo.

Administrativne mjere na uređenju kancelarijskog poslovanja u upravnim registraturama

Ove reforme značajno su uticale na rad u kancelarijama institucija javne i sudske vlasti. Dokumentacija koja se stvara u ovim ustanovama registraturski se sređuje, čuva i štiti kao službeni spis koji prvjenstveno služi u operativne, praktične svrhe. Reformu iz 1879. godine pratile su pojedinačne naredbe, kao administrativne, upravne mjere, kojima je preciznije regulisan rad državnih organa, lokalnih organa i sudova. Kao jedan od prvih administrativnih mjera u duhu pomenute reforme javlja se naredba Velikog suda kapetanima o zavođenju tužbe od 12/24. maja 1879. godine. Ovom mjerom naređuje se da kapetanski sudovi vode protokol u kojem će biti zavedene sve parnice. Propisuje se način ispunjavanja protokola – od zavođenja imena parničara, zatim svjedočenja i na kraju presude. Takođe je obavezno dostavljanje predmeta drugostepenom organu, Velikom sudu, u slučaju žalbe. Ovom naredbom propisano je da se sve prodaje, kupovine, zajmovi i pogodbe moraju u pismenoj formi, sa svjedocima, ovjeravati u nadležnoj kancelariji. Propisuje se cjenovnik i način raspodjele parničkih troškova. Najbitnije od svega je što Veliki sud kontroliše urednost protokola. Namjena ove naredbe je da se uredi način rada i kancelarijskog poslovanja kapetanskih sudova sa željom da se učvrsti jedno od osnovnih načela modernog sudskog postupka, načelo pismenosti.

Kao rezultat staranja o sprovođenju naloženih mjera već 9/21. decembra 1883. godine Veliki sud naređuje Okružnim sudovima da se dostave Protokoli davija kako bi se izvršila kontrola spisa. Ističe se da je termin koji je određen za dostavljanje (Vasiljevdan) utvrđen kao pravilo koje važi za svaku sljedeću godinu. I drugi organi državne uprave administrativnim mjerama regulišu pored ostalog način vođenja dokumentacije i propisuju kancelarijsko poslovanje. Tako Ministarstvo prosvjete i crkvenih djela svojom naredbom od 22. avgusta/3 septembra 1886. go-

dine propisuje upravi Cetinjske gimnazije način vođenja protokola. Ovom naredbom uređuje se način vođenja evidencija i vrste kancelarijskih knjiga: 1. djelovodni protokol sa rubrikama za tekući broj, datum, od koga i pod kojim brojem, kratak sadržaj, kad je riješen i otposlata itd; 2. Ljetopis Gimnazije, u koji se upisuje sve što se odnosi na njenu djelatnost tokom godine; 3. Zbornik svih zakona i ministarskih raspisa, naredaba, upustava, i odluka koji se odnose na Gimnaziju; 4. Glavni katalog za sve razrede Gimnazije u koji se upisuju podaci o svim učenicima Gimnazije kao i njihovom radu, vladanju i uspjehu u toku školske godine; 5. Razredne knjige za svaki razred u kojima se podaci o radnim danima, predavanjima, prisustvu profesora i đaka, izostancima, primjedbama, kaznama itd.; 6. Zapisnik sjednica nastavničkog vijeća za svaku školsku godinu; 7. Glavni inventar i specijalne inventare po strukama.

Sudska vlast se trudi da što bolje uredi ono što je u njenom djelokrugu rada pa se kao rezultat tih težnji javlja Uredba o pristavnoj službi od 1. januara 1894. godine. Ova uredba bila je uvedena „kao pokušaj samo u Velikom sudu.“

Praktična primjena Uredbe pokazala je dobre rezultate, pa je sa određenim doradama stupila na snagu 1. januara 1895. godine pod nazivom: Uredba pristavne službe u Velikom Sudu i okružnim kapetanstvima. Sa nekim neznatnim izmjenama ta uredba je pod novim naslovom objavljena decembra 1896. Godine, sa stupanjem na snagu od 1. januara 1897. godine, pod nazivom: Ministarska naredba od 11. decembra 1896. godine kojom se uređuje pristavna služba u Velikom Sudu i okružnim kapetanstvima. Značaj ove uredbe je što se u potpunosti reguliše kancelarijsko poslovanje za sudsku vlast u Crnoj Gori.

Upravne vlasti prate valjanost sprovođenja naloženih mjera u interesu otklanjanja nedostataka u radu. U tom smislu pojavljuju se naredba Ministarstva pravde Velikom sudu (25. 2/10. 3. 1900. godine) i naredba Ministarstva pravde okružnim sudovima (26. 2/11. 3. 1900. godine). Ove dvije naredbe su po sadržaju identične i odnose se na nedostatak dokaznih isprava u spisima (kupoprodajni ugovori, testamenti, starije presude, žalbe, kao i nedostatak pismeno zabilježenih izjava svjedoka). Naredbom se striktno nalaže da spisi suda moraju biti kompletni za svaki pojedinačni predmet i ovjereni od strane odgovornog lica. Takođe se nalaže da Veliki sud i okružna kapetanstva na isti način postupaju sa predmetima plemenskih kapetana i sudova.

Ubrzo, prilikom kontrole, Ministarstvo pravde je uočilo kod plemenskih kapetana propuste u sprovođenju pomenute naredbe, kao i propuste prilikom nabavke kancelarijskog materijala. Svojim raspisom od 15/28. januara 1902. go-

dine, koje je upućeno plemenskim kapetanima, Ministarstvo je stavilo na teret okružnim sudovima isplatu potraživanja po osnovu nabavke kancelarijskog materijala, a zbog nehata njegovih pretpostavljenih koji su odgovorni za navedene propuste. Ovim raspisom se još jednom nalaže striktno pridržavanje navedenih naredaba od marta mjeseca 1900. godine. Njime se precizno definiše način nabavke kancelarijskog materijala, utvrđuje odgovornost u slučaju nepridržavanja propisa, kao i vrijeme trajanja naredbe.

Još jedna u nizu mjera kako bi se unaprijedilo kancelarijsko poslovanje za sudsku vlast je naredba Ministarstva pravde Velikom sudu i svim okružnim sudovima o statističkom popisu sudskih predmeta u toku 1900. godine. Cilj ove mjere je bio da se uvede sudska statistika u formi pregleda. Predviđene su tri kategorije poslova: 1. građanske parnice; 2. krivične parnice i 3. čisto administrativni poslovi. Za pregled je bilo potrebno naglasiti koliki je broj parnica za prvu i drugu kategoriju, koliko ih je riješeno presudom, a koliko sudskim poravnanjem, te na kraju koliko ih je ostalo neriješeno zaključno sa 31. decembrom.

Da ova namjera nije bila samo formalna težnja dokazuje i naredba Ministarstva pravde okružnim sudovima o statističkom pregledu sudskih poslova u 1901. godini, od 21. marta/3. aprila 1902. godine. Ova naredba je potpunija od prethodne jer donosi precizna uputstva i obrazac za popunjavanje statističkog pregleda. Ističe se važnost ovog posla, i izričito naređuje da se tačno i na vrijeme postupi po ovoj naredbi.

Kao rezultat stalne pažnje za sprovođenju propisanih mjera za sprovođenje kancelarijskog poslovanja pojavljuje se uputstvo Ministarstva pravde o arhivskoj službi u kapetanskim sudovima od 1/14 marta 1904. godine. Kako je uredba o pristavnoj službi pri Velikom sudu i okružnim kapetanstvima shvaćena, što je praksa potvrdila kao propis koji važi za navedene sudove, mora se donijeti propis koji reguliše kancelarijsko poslovanje pri kapetanskim sudovima. Ova uredba predstavlja stilizovanu verziju uredbe o pristavnoj službi pri Velikom sudu i okružnim kapetanstvima. Ona je značajna, jer i najnižoj sudskoj instanci neposredno propisuje način vođenja kancelarijskog poslovanja. Ovo uputstvo propisuje i obrazac djelovodnog protokola za kapetanske sudove. Navedenim mjerama i načinom djelovanja Ministarstvo pravde je uredilo u cjelosti način rada i kancelarijskog poslovanja za sve sudske instance u Crnoj Gori, kojega su se u svom radu pridržavali, manje-više, svi sudovi.

Iako je svaka od pobrojanih mjera imala svoj značaj za razvoj upravnih registratura i kancelarijskog poslovanja, jedna od najznačajnijih po svom dometu u ostvarenju

postavljenih ciljeva je naredba Ministarstva unutrašnjih djela upravnim vlastima, poštansko-telegrafskom, sanitetskom i privrednom odjeljenju od 1/14. maja 1909. godine. Cilj ove naredbe je bio da se racionalizuje, ujednači i pojednostavi način vođenja administracije i kancelarijskog poslovanja, kako bi se otklonili uočeni nedostaci, propusti i nepravilnosti u radu raznih organa uprave. Naredba sadrži detaljna i jasna uputstva o načinu rada sa predmetima, od prijema, načina zavođenja u djelovodnik, davanja u rad, rješenja po njima, dostavljanja na drugostepeni postupak, kao i o načinu i mjestu arhiviranja konačnog rješenja. Sama naredba sadrži i odgovarajuće obrasce za propisane poslove. Njome je propisano da se sva prepiska i rješenja bilo koje instance, po jednom predmetu o kome se rješava nalaze upisana na njemu, a konačno riješeni predmet se arhivira u kancelariju iz koje je potekao – izvornu kancelariju. Ostala nadležstva kuda se kretao predmet imaju u svojim djelovodnicima kratak izvod svog rješenja u rubrici „Sadržaj rješenja,“ kao i ostale podatke (br. rješenja, datum, br. žalbe, od koga, itd.). Namjena naredbe da „ovakvim načinom administriranja ušteđuje se mnogo u radnom vremenu, radnim snagama i materijalu, a što je najglavnije ima se cio postupak po jednom predmetu poređan na istom aktu istim redom kao što je rađeno“ je najvećim dijelom ispunila očekivanja, jer je poslovanje u upravnim registraturama obavljeno na način koji se njome propisuje, sve do austro-ugarske okupacije. Ova naredba je važila za sva nadležstva, što je omogućilo da se konačno standardizuje, pojednostavi i uredi kancelarijsko poslovanje u upravnim registraturama.

Sudska vlast je, već rekosmo, ove ciljeve bila postigla, ranije sprovedenim mjerama.

Zaključujemo: U Crnoj Gori se od reforme iz 1879. godine čitavim nizom upravnih mjera,

djeluje u pravcu unapređenja kancelarijskog poslovanja i obezbjeđenja registratorske građe, kao arhivske građe u nastajanju, na svim nivoima vlasti.

Ustanovljavanje Državne arhive, preuzimanje i način rada sa arhivskom građom

Sa druge strane, učinjeni su napori kako bi se sačuvala arhivska građa minulih epoha. Po nalogu Nikole I urađeno je Uputstvo za uređenje Državne arhive. Ovo Uputstvo uradio je čuvar Dvorske knjižnice profesor Filip Kovačević 17. avgusta 1895. godine. Pravilnik koji nosi naslov „Način i sredstva po kojima će se izvršiti Uputstvo za uređenje državne arhive“ sačinio je takođe 29. avgusta iste godine

profesor Filip Kovačević. U uvodu Uputstva navodi se da je „Cijelj uređenju Državne Arhive: sačuvati spise od unutrašnje i spoljašnje propasti; uraditi ih tako da se mogu lako pregledivati, rukovati sa njima, kontrolisati ih i koristovati se s istijema; naći ključ katalogizama arhive, pomoću kojega se spisi kad je od kojega potreba lako i brzo nalaze.“

Državna arhiva je na osnovu Uputstva podijeljena na šest odjeljenja „po analogiji postojeće javne državne administracije.“ U Uputstvu se nalaze i detaljne smjernice o načinu rukovanja sa dokumentima, o čišćenju dokumenata, njihovom metanju u posebne košuljice, ispisu na košuljicama doslovnog teksta ili samo izvoda, povezivanja pojedinih mjeseci u rukovijeti, a godina u fascikle, ispisivanju signatura na spisima, rukovijetima i fasciklama itd. Sadržana su i uputstva o tome kako treba transkribovati i prepisivati stare dokumente, a kako praviti izvode („Izvodi se prave kratki, ali tako obli i bistri, da predoče čitaocu odmah sve one dužne podatke kojima služe da dobije dovoljan pojam o spisu“). Svako odjeljenje u državnoj arhivi imalo je poseban katalog a takođe i „ključ kataloga“ u koje se unose „imena lica i događaja u kojima je riječ u spisima Državne arhive...“ Dalje se u Uputstvu nalazi i formular dnevnika za unošenje pregledanih spisa.

Pravilnik o sprovođenju Uputstva za uređenje državne uprave ima pet stubaca teksta i njima je predviđeno: da što prije treba pristupiti uređenju arhive; potreban broj službenika – dva rukovodioca i najmanje šest iskusnih administrativnih radnika; radno vrijeme; potreba čuvanja tajnosti; zapriječena oštra kazna za odavanje službene tajne itd. Interesantno je napomenuti da se sav posao oko Državne arhive odvijao pod nadzorom Nikole I. Državna arhiva je već 1895.godine radila, jer i danas imamo sačuvana dokumenta o preuzimanju građe iz raznih ministarstava, izvještaja o radu, kao i pismene zakletve službenika zapošljenih u njoj.

Ovim mjerama uređena je služba koja će se baviti čuvanjem, sređivanjem, prikupljanjem arhivske građe koja ima istorijsku vrijednost. Sljedeći korak koji potpunije reguliše rad Državne arhive u pogledu prikupljanja dokumenata, prije svega operativnog karaktera, uslijedio je ubrzo u formi zakona koji reguliše rad Knjaževske vlade i Državnog savjeta.

U Zakonu o Knjaževskoj vladi i Državnom savjetu od 6. decembra, u članu 28 našla se značajna odredba koja propisuje da „svako ministarstvo ima svoj zasebni arhiv. Svakih navršenih 10 godina skupljaju se svi državni spisi iz središnjih uprava u Državni arhiv, u za to naročito određene prostorije, gdje svaka struka ima svoje zasebno odjeljenje. Načelnik svakog odjeljenja drži spise Državnog arhiva u redu i izdaje ih na upotrebu po zasebnom uređenju.“ Sasvim je jasno da je ovim članom

Zakona obezbijeđen obavezan prilikom predaje dokumenata u Državnu arhivu od strane državne vlasti, kao što su propisani i rokovi za predaju dokumentacije Državnom arhivu.

Na ovaj način obezbijeđena je koncentracija arhivske građe iz vladinih ministarstava. Kao što smo ranije vidjeli Državna arhiva je i organizaciono strukturirana da odgovara potrebama prijema arhivske građe koja nastaje radom Vlade, odnosno ministarstava.

Preuzimanje, smještaj, čuvanje i koncentracija arhivske građe zakonodavne i sudske vlasti

Ranije smo primijetili da se članom 28 Zakona o Knjaževskoj vladi i Državnom savjetu obezbijeđila koncentracija arhivske građe za izvršnu vlast. U periodu od donošenja Ustava i formiranja Skupštine kao zakonodavne vlasti, pitanje predaje arhivske građe Državnoj arhivi koja nastaje radom ove vlasti nije potpunije propisima riješeno. Članom 140 Zakona o privremenom poslovnom redu u Narodnoj Skupštini predviđeno je da se arhivska građa Narodne Skupštine čuva u Arhivu Državnog savjeta. Sasvim je logično što nijesu propisani detaljniji uslovi za dostupnost, korišćenje i dospijee ove građe, jer je Skupština tek bila započela svoj rad i Zakonom o poslovnom redu je usvojen, kako se vidi iz naziva, kao privremen. Tako je i ovom prilikom potreba regulisanja pitanja arhivske građe zanemarena od strane najvišeg predstavničkog političkog doma, zbog okupiranosti i usredsređenosti poslanika na druga, politička i ustavno-pravna pitanja, što je diktiralo i dnevni red i ukupan rad Skupštine.

Vrijedi pomenuti i član 141 Poslovnika koji predviđa i naročitog čuvara arhive Narodne Skupštine. I pored svega, ovim Zakonom regulisana su pitanja obezbijeđenja, čuvanja i predaje arhivske građe Narodne Skupštine. U praksi se postupalo sa arhivskom građom Narodne Skupštine na propisani način, o čemu nam svjedoči primopredaja arhivske građe između Narodne Skupštine i Državnog savjeta, kada je prvi saziv Skupštine bio raspušten.

Pitanja koncentracije i čuvanja arhivske građe kada je u pitanju sudska vlast rješavana su praktičnim, administrativnim mjerama od strane Ministarstva pravde i Velikog suda. Kao tekovinu upravnih mjera u kojima je prednjačilo Ministarstvo pravde po pitanjima uređenja kancelarijskog poslovanja i rada sudova i čuvanja arhivske građe, imamo pojavu da je u sudovima svih instanci, a ponajviše u oblasnim sudovima, koncentrisana arhivska građa različite provnijencije, tj. raznih organa vlasti. U tom smislu značajna je naredba Ministarstva unutrašnjih djela od

6. juna 1903. godine, broj 967, da se iz oblasnih sudova preda sva građa koja je upravne prirode, nadležnoj oblasnoj upravi. Ovim aktom izvršeno je razlučivanje arhivske građe po principu provenijencije između sudova i upravnih vlasti. Ova mjera je bila iznuđena praktičnim razlozima. Prije svega, sudovi su bili pretrpani i sopstvenom građom, što je obično pratilo i nedostatak prostora za smještaj i nedovoljno kancelarijskog kadra.

Preuzimanjem građe upravnih registratura od strane oblasnih uprava poboljšano je fizičko obezbjeđenje same građe, kao i rad sa njom, jer su oblasne uprave imale obezbijeđene kancelarije, službenike i prostor za smještaj.

U slučajevima kada se prestaje sa radom nekog organa uprave, posebna pažnja poklanjana je preuzimanju arhivske građe koja je nastala njegovim radom. Obično je građa predavana drugom organu uprave koji bi odredio ministar unutrašnjih djela svojim nalogom u skladu sa djelokrugom rada.

U skladu sa mogućnostima posvećivana je posebna pažnja obezbjeđenju uslova za smještaj i čuvanje arhivske građe za sve organe državne uprave. Činjenica je da oni nijesu bili svuda isti, što je bilo uslovljeno prostorom, brojem službenika, količinom građe itd. Ipak, za najširi broj upravnih registratura obezbijeđeni su bili najosnovniji uslovi za čuvanje građe, od prostorije sa najnužnijim elementima depoa, odgovarajućih polica, fascikli i kutija, omota, tj. košuljica, do kvalifikovanog kancelarijskog službenika koji je bio zadužen za rad i čuvanje arhivske građe.

Smještaj arhivske građe u državne arhive i način korišćenja

Prvi fondovi koji su od strane Državne arhive preuzeti od nadležnih ministarstava bili su smješteni u Cetinjskom manastiru. Ovaj dio fondova Državne arhive nalazio se u Manastiru sve dok nije po nalogu Komisije za popis i inventarisanje Arhive na čelu sa velikim županom Milovanom Džakovićem prenešena iz Manastira u Dvor (1925). Ona je u Dvoru priključena spisima Državne arhive koje je neko 1919. godine prenio iz Vladinog Doma gdje se nalazio najveći dio arhivskih fondova Državne arhive. Jedan dio fondova Državne arhive nalazi se u Biljardi. Prilikom požara u Biljardi u januaru 1906. godine koji je zahvatio znatan dio arhive Velikog suda stradao je i dio dokumentacije koji je pripadao Senatskoj arhivi.

Šteta koju je požar pričinio je bila vrlo velika, a kako se radi o trećem ili četvrtom požaru samo u Biljardi, nametnulo se pitanje i brižljivijeg čuvanja i održavanja zgrada u kojima je bila smještena većina državnih nadleštava. Što se tiče Arhiva, ovaj požar je bio razlog da kralj Nikola veći dio Arhiva do 1860. prenese na čuvanje

kod sebe u Dvor. Pomenuto ilustruje koliko je problem smještaja bio značajan, i koliko je uticao na sam rad Državne arhive. Ovaj problem je za dugi period uticao i na tempo i uslove preuzimanja arhivske građe u Državni arhiv. Tek izgradnjom Vladinog Doma obezbijeđeni su kakvi takvi prostorni, tj. smještajni uslovi za čuvanje građe koja je nastajala radom Vlade, i koja je pripadala Državnoj arhivi. Činjenica je da jedan dio arhivske građe nastale radom ministarstava nije ni bio preuzet u Državnu arhivu zbog nezrelosti građe (rok dospijeća 10 godina), kao i zbog svoje operativnosti. Nemamo takođe ni svjedočanstava o novijim prijemima građe u formi ulaznog inventara ili primopredajnog zapisnika.

Ipak, ova građa je bila smještena zajedno sa građom Državne arhive u prostorijama koje su se nalazile u potkrovlju Vladinog Doma gdje ih je zatekao početak I svjetskog rata. Kako vidimo, arhivska građa koja je pripadala Državnoj arhivi nikada nije bila smještena zajedno, što ne znači da nije imala istovjetan tretman.

Ono što je bitno za rad Državne arhive je da građa koju su sadržavali njeni fondovi nije bila dostupna za korišćenje, osim u operativne svrhe za potrebe nekog državnog organa.

Ipak korišćenje arhivske građe za publikovanje dopuštano je od strane lično gospodara, i to iz onog dijela fondova koji se nalazio u Dvoru (arhivska građa do 1860. godine). Ovu građu koristili su za svoje radove i P. A. Lavrov, P. A. Rovinski, L. Tomanović i dr. Svi oni ističu bogatstvo arhivskih fondova koji se nalaze u Dvorskom arhivu. Činjenica je da je ovaj dio Arhive spadao i zvanično još od finansijske reforme iz 1868. godine, u državnu svojinu, pa je morao biti smješten u Državnu arhivu. Međutim on je, kako rekosmo, preuzet u Dvor, i faktički tretiran kao dvorski arhiv, najvjerovatnije usljed gospodareve procjene njegove vrijednosti, kao i zbog konfidencijalnog karaktera građe. Ovaj Arhiv imao je poseban status i bio je pod ličnim nadzorom Kralja Nikole.

Prilikom odlaska iz Crne Gore kralj Nikola je naredio da se spakuje u plehom obložene sanduke sva probrana značajnija crnogorska arhiva, kao i najvažnije istorijske dragocjenosti iz državne riznice. Sudbina ove građe je vrlo interesantna. Čamac sa Arhivom i dragocjenostima je u putu bio ometen od austrougarskog aeroplana, pa je bio vraćen u Skadar. Guverner Skadra vojvoda Božo Petrović, vratio je sanduke u dvor na Kruševcu, gdje su bili pod nadzorom knjaza Mirka. Neposredno pred put u Beč radi liječenja 1918. godine, arhiv je preko povjerljivih ljudi otpremljen na Cetinje i u tajnosti zakopan u dvorištu kraljevog dvora. Kralj Nikola za svog života, nije znao da je arhiv bio spašen, pa je neobično žalio gubitak te „pisane riznice časti i slave Crne Gore i kuće Petrović-Njegoš.“

Austro-ugarska okupacija

Za vrijeme austro-ugarske okupacije Crne Gore (1916–1918) nastavlja se raznošenje arhivske građe, i uopšte kulturne baštine Crne Gore.

Može se reći da je arhivska građa Državne arhive podijelila sudbinu Muzeja i Biblioteke, iako ne tako drastično. Teško je utvrditi koliko je građa Državne arhive stradala u ovom periodu, jer je njen poslijeratni status (sve do kraja 1926. godine) bio mnogo lošiji nego za vrijeme austrougarske okupacije. Međutim, ono što je sigurno, u svijetlu provjerljivih činjenica, to je da je arhivska građa pregledana i probirana za vrijeme okupacije.

Tako je Restitucionoj delegaciji pri Političkom predstavništvu FNRJ u Austriji, 8. oktobra 1948. godine nuđen na prodaju originalni proglas o opštoj mobilizaciji crnogorske vojske od 15. jula 1914. godine od strane Andreasa Veitshbergera iz Beča. On je ovaj proglas, prema sopstvenoj izjavi, kupio od austrougarskog kapetana V. Janžekovića. Kako je za vrijeme okupacije potpuno stradala i Biblioteka i Muzej, nema sumnje da je i dio vrednije građe odnešen. Poslijeratni status arhivske građe Državne arhive, koji je bio izuzetno loš i kada je ona najviše stradala, onemogućava bilo kom istraživaču da valjano i precizno utvrdi štetu koja je nastala u periodu okupacije. Ipak, poznajući sudbinu Muzeja i Biblioteke, kao i primjere odnosa prema kulturnoj baštini, na sumnjamo da je arhivska građa otuđivana u raznim formama.

Činjenica da je Guvernerstvo smješteno za vrijeme okupacije u Vladinom Domu, gdje se nalazila i arhivska građa Državne arhive, upućuje na zaključak da je ona bila lako dostupna za okupacijsku vlast. Sa druge strane, poznajući rad Državne arhive kao i sadašnje stanje fondova crnogorskih ministarstava čiji pretežan dio čine dokumenta koja su prva ili druga kopija, koncept ili prijepis, dok najveći dio pomoćnih fondovskih knjiga nije sačuvan (djelovodnici, razni protokoli, knjige primljene i poslate pošte i dr.), zaključujemo da je vršeno vrlo stručno probiranje, što je razlika u odnosu na poslijeratni manir, kada je veliki dio nepovratno stradao, prije svega zbog nečinjenja nadležnih po pitanju njene zaštite.

Stanje arhivske građe državne arhive

Po svršetku Prvog svjetskog rata stanje arhiva se promijenilo na gore u odnosu na stanje za vrijeme austrougarske okupacije. Posebno je bila nezaštićena Državna

arhiva čija se građa nalazila u potkrovlju Doma Slobode (Vladin dom). Brojna su svjedočanstva o načinu postupanja sa građom crnogorske državne arhive, pa kao ilustraciju navodimo jedan članak koji je objavljen u beogradskoj „Narodnoj tribuni“ 20. maja 1928. godine. Pisac članka bio je Marko P. Cemović, državni podsekretar u penziji koji ističe: „...žig sramote neka ostane vječno na čelima onih ”nadležnih” koji dovedoše i ostaviše u ovakvom položaju arhivu Crne Gore... koji do sada ne spasoše akta crnogorske prošlosti... gomile akata koji nalik na istruli kupus propadaju u vlažnom podrumu...“ Vrijedi spomenuti da je u tom vremenu jedan bivši crnogorski diplomata bio iznenađen kada je kupio sir od bakalina koji je bio uvijen u njegov povjerljivi izvještaj.

Moramo spomenuti da je stanje crnogorske arhive izazvalo burne reakcije javnosti. Ondašnja štampa bilježi reakcije uglednih ljudi, intelektualnih krugova i naučnika, koji izražavaju revolt zbog „prestupnog nehat“ kada je u pitanju arhivska građa Crne Gore. Ilustrovan je tekst Vuka M. Dragovića u kojem piše: „Stanje te crnogorske državne arhive predstavlja danas pravi haos. Prozori na sobama potpuno su razbijeni. Sve Lovćenske oluje igraju se aktima u potpunoj slobodi. Smetovi snega gomilaju se zimi preko njih i plaču ih jesenje kiše... i nepoznati su skoro nesmetano preturali tih osam vagona hartije... Bilo je tu, kao i u arhivima drugih država mnogo kojeg čega što bi za mnoge nezgodno bilo da se obelodani. I ti mnogi prošli su sami obijajući prethodna vrata da unište dokaze njihove neispravnosti, nepoštenja ili čega još težega.“ Pisac teksta dalje navodi i druge motive za otuđenje arhivske građe, a to je da su obični ljudi jednostavno odnosili građu koju su zatim prodavali kao stari papir, pa navodi da „takav jedan siromašak odgovara danas pred Okružnim Cetinjskim sudom za krađu tri džaka akata iz Državne arhive“ . Ono što u ovom tekstu nije eksplicitno iskazano je da nadležni državni organi ništa nijesu učinili da se zaštiti ova arhivska građa. Da paradoks bude veći, Županstvo je kao organ vlasti smješteno u istoj zgradi gdje se nalazila Arhiva. Slobodno se može zaključiti da se na opisano postupanje sa Arhivom gledalo blagonaklono od strane vlasti, jer se jedino tako može ocijeniti zanemarivanje činjenja po pitanju zaštite arhivske građe Državne arhive Crne Gore. Stanje arhivske građe bilo je poznato vlastima. Bilježimo jedno reagovanje objavljeno u beogradskoj štampi: „Svi do suza bolni utisci ostali su još teži kada sam u Beogradu došao do ubjeđenja da sam nemoćan da pokrenem nikoga da spase akta crnogorske prošlosti od prestupnog nehata i još prestupnijeg preziranja iste.

Iako je stanje arhivske građe poznato i vlastima i naučnoj i široj javnosti, ništa nije urađeno po pitanju njene zaštite.“

Pronalaženje zakopane arhivske građe

Drugi jedan slučaj služio je kao podsticaj za rješavanje pitanja spašavanja ove arhivske građe. To je pronalaženje zakopane dvorske arhive i dragocjenosti. Začuđuje da je u nauci skoro po pravilu, ovaj događaj tumačen tako da ispada da je i državna arhiva bila zakopana zajedno sa, uslovno rečeno, dvorskim arhivom. Tačnije rečeno, kod većine autora iz ko zna kojih razloga nekritički se poistovjećuje istorijat fonda Državne arhive i fondova Dvorskog arhiva.

Sudbina građe koja je bila zakopana u dvorištu Dvora, a koja pripada tzv. Dvorskom arhivu (već spomenuta probrana arhivska građa do 1860. godine i lična arhiva kralja Nikole) potpuno je drugačija. Ova arhivska građa zajedno sa dragocjenostima (šest sanduka) otkopana je 14. aprila 1923. godine u prisustvu velikog župana Milovana Džakovića, dva sekretara, nadzornika uprave državnih dobara i četiri žandara. Arhivska građa je bila dobrim dijelom u lošem stanju, vlažna istrulila, slijepljena i pomiješana sa zemljom. Sve ono što je rađeno oko iskopavanja ove građe i dragocjenosti rađeno je u potpunoj tajnosti, od naloga ministra unutrašnjih djela poslatog šifrovanom depešom, zatim sporazuma sa potkaziivačem u vezi garancije oko obećane nagrade (75.000 din.), do popisivanja i inventarisanja građe i dragocjenosti.

Vijest da je otkopana dvorska arhiva i dragocjenosti izazvala je puno nedoumica, nagađanja i sumnji u javnosti. Otvoreno je izražavana sumnja u namjere vlasti, prije svega zbog neprozirnog, vela tajnosti pod kojim su se odvijali svi poslovi.

Vjerovatno je podozrenje javnog mnjenja uz i dalje složenu političku situaciju u Crnoj Gori osnovni motiv da se užurbano nađe rješenje za ovu priliku. Na prijedlog Ministarstva prosvjete Ministarski savjet je na svojoj sjednici od 7. maja 1923. godine donio odluku P. M. br. 1215 da se dvorac kralja Nikole proglasi za narodni muzej. Da je postojalo dobre volje ovo je moglo biti urađeno i ranije, a ne pet godina poslije završetka Prvog svjetskog rata, jer je u međuvremenu raznesena i opljačkana i Državna arhiva i pokretna imovina kralja Nikole i njegovih nasljednika i to pod pokroviteljstvom vlasti.

Po nalogu ministra prosvjete formirana je komisija sa zadatkom da popiše arhiv i stvari koje su pronađene. Komisija je počela sa radom na inventarisanju, čim su završeni poslovi na prosušenju arhivske građe, a radila je u sastavu: veliki župan Milovan Džaković, general Aleksa Stojšić i dr. Nikola Škerović. Komisija je svakodnevno radila po četiri-pet sati. Ono što je bitno, kako ističe Milovan

Džaković, predsjednik u svom izvještaju, da su sav popis čitave arhive uradili članovi komisije lično, bez pomoćnog osoblja. Izvještaj predsjednika komisije sadrži podatak, koji daje za pravo onima što su javno izražavali sumnju da je prevashodan cilj članova komisije probiranje dokumenata koji se tiču Karađorđevića. Naime, u izvještaju se navodi da su iz arhive izdvojena 53 akta koji se tiču Karađorđevića, te da su posebno „zaregistrirana i po naređenju poslata Dvoru NJ. V. Kralja.“

U radu komisije učestvovali su još i Stevo Gregović (od novembra 1924. godine), Dušan Vuksan (od decembra 1924. godine) i Mihailo Rajnvajn (od oktobra 1925. godine, iako je komisija praktično bila završila rad). Svi članovi komisije su bili postavljeni odgovarajućim rješenjem ministra prosvjete.

Izvještaj Komisije o stanju arhivske građe Državne arhive

Iz samog izvještaja o radu komisije jasno je što su bili njihovi zadaci i prioriteti. Njihov zadatak je bio da inventarišu samo onaj dio arhiva koji je otkopan zajedno sa ostalim stvarima, dok je istovremeno arhivska građa Državne arhive propala. Ipak, njihov rad je donio dobra i po pitanju ove arhivske građe, jer su prilikom inventarisanja namještaja u Dvoru naišli u predsoblju na jedan dio arhive za koji su utvrdili da je 1919. godine prenešen iz Doma slobode (državna arhiva). Komisija je utvrdila da se radi o vrijednoj dokumentaciji iz doba Petra I, Petra II i knjaza Danila, sve zajedno 20 sanduka. Ovu građu nijesu popisali, jer im to nije bio zadatak (kako sami tvrde u izvještaju), a nijesu imali ni vremena.

Ipak, oni su ovu građu smjestili u suteran Dvora gdje je bila obezbijeđena. Komisija je već ranije po završetku popisa prenijela otkopanu arhivu i smjestila je u Dvor. Arhiva je u odgovarajućim kutijama smještena u sobu do biblioteke čiji se ključ nalazio kod predsjednika komisije, tako da je bila potpuno obezbijeđena.

Jednako tako je značajan podatak da je zbog opravke manastira komisija prenijela jedan dio arhiva koji je pripadao državnoj arhivi, i smjestila ga u suteran dvora zajedno sa onih dvadeset sanduka ranije nađenih. Ta arhivska građa bila je uglavnom dobro sačuvana i sređena. Komisija je procijenila da se i u ovom slučaju radi o vrijednoj historijskoj građi.

Konačno, komisija je u svom izvještaju (iako im to nije bio zadatak) spomenula i arhivsku građu Državne arhive koja se nalazila u potkrovlju Doma slobode, pa citiramo dio izvještaja:

„Radeći na arhivi Komisija se zainteresovala i glavnijim dijelom bivše državne arhive koja se nalazi pod krovom Doma Slobode (Vladin dom). Stanje te arhive

više je nego žalosno. Kao što je navedeno ona se nalazi na tavanu pod krovom Doma Slobode; spisi su razbačeni gomilama po čitavom potkrovlju, tu trunu i služe pacovima za hranu. Veliki se grijeh čini što ništa nije urađeno radi spasavanja te arhive, koja stvarno u zajednici sa ostalim gore označenim arhivama predstavlja sliku života i rada Crne Gore...“

Bavljenje Tihomira Đorđevića na Cetinju

Ovakav stav komisije po pitanju arhivske građe Državne arhive koji je prosljeden u zvaničnoj formi osnažen je i zahtjevom dr. Tihomira Đorđevića, koji je po nalogu ministra prosvjete od 16. januara 1926. godine upućen kao inspektor da pregleda rad komisije što je popisivala arhivu kralja Nikole. On je izvršio temeljit pregled rada komisije i sačinio detaljan izvještaj koji je dostavio Ministarstvu prosvjete 28. februara 1926. godine. Izvještaj koji je Tihomir Đorđević sačinio prilikom svog bavljenja na Cetinju izuzetno je značajan za konačno rješenje statusa ranije projektovanog muzeja i njegovo konačno ustanovljavanje i organizovanje.

Ujedno on predstavlja i jedno pošteno, naučno zalaganje za obezbjeđenje kulturne baštine Crne Gore. Što je najbitnije, i ovim izvještajem konstatovano je postojanje ogromne količine arhivske građe od istorijske vrijednosti, koja je pripadala nekadašnjoj Državnoj arhivi, a koja se nalazi neobezbijeđena i u stanju je propadanja. On u svom izvještaju kaže: „Ali raskopana arhiva kralja Nikole ne čini svu arhivu Crne Gore. Iako mi to nije bilo stavljeno u dužnost (podvukao S.P), ja sam pregledao i svu drugu arhivsku građu koja se nalazi na Cetinju, jer sam smatrao da je potrebno i o njoj povesti računa... Na tavanu Doma slobode na Cetinju nalazi se ogromna gomila razbacanih, rasparenih, isprljanih i prašljivih akata. To su, koliko sam, na brzu ruku, na mrazu i u prašini, mogao videti, akta različitih ministarstava i nadležstava Crne Gore.“ Ovdje je prilika da istaknemo da dr Đorđević kao i njegovi prethodnici nije utvrdio količinu ove građe. Ono što jedino znamo je da je kasnije Dušan Vuksan preuzeo do 10. novembra 1926. godine „najveći dio“ ove građe (42 000 kilograma). Koliko je te građe upropašteno do tada ne može se precizno utvrditi, jer jedino Vuko Dragović u pomenutom tekstu spominje približnu količinu koju je zatekao prilikom svoje posjete Cetinju, a to je osam vagona. Kada uporedimo ovaj vremenski interval (približno godina dana) sa velikom razlikom u količini građe koju navode oba izvora, onda je potpuno jasno kako je propala arhivska građa Državne arhive. Zbog navedanih razloga,

zalaganje Tihomira Đorđevića, možemo smatrati spasom u posljednji čas ove izuzetno vrijedne arhivske građe.

Najvažnije u svemu ovome je što izvještaj Tihomira Đorđevića sadrži i konkretan prijedlog Ministarstvu prosvjete „da izvolite stvoriti na Cetinju jedno nadleštvo, kome bi bila dužnost da sve arhive Crne Gore uredi, i dovede u stanje da se nauka njima može koristiti i da ih za sva vremena čuva.“ Ovaj prijedlog oslanja se na ranije pomenutu odluku Ministarskog savjeta o osnivanju Narodnog muzeja, iako je inovira i potpunije definiše u smislu određenja funkcionalne djelatnosti i organizacionog ustrojstva. Budući Narodni muzej treba da bude konstruisan iz tri odjeljenja – arhivskog, muzejskog i bibliotečkog, jer po ocjeni dr. Đorđevića postoji realna potreba da se pored arhiva ustanovi i muzej i biblioteka. Ipak, on smatra da bi postojanje tri samostalne ustanove bio luksuz, pa konkretizuje prijedlog na pomenuti način. Po ovom prijedlogu, što je najbitnije, arhivskom odjeljenju treba da bude priključena građa bivše Državne arhive. Pitanje predviđenog i raspoloživog prostora je razmatrano, i ocijenjeno je da Dvor ima dovoljno prostora za smještaj sva tri odjeljenja. Uz navedeno, Tihomir Đorđević je posvetio pažnju i pitanju osoblja i, između ostalog predlaže: „da ni u kom slučaju ne bi trebalo postavljati personal Muzeja iz diletanata, već ili iz ljudi koji razumiju arhivski i muzejski posao, ili iz onih koji su bar tri mjeseca proveli na radu u kojoj dobro uređenoj Arhivi i Muzeju“. Izvještaju Tihomira Đorđevića posvetili smo zasluženu pažnju, jer je njegov prijedlog najpresudnije uticao na vlasti da se riješi pitanje ustanove koja bi se bavila zaštitom kulturne baštine. Konačno, 7. septembra 1926. godine Ministarstvo prosvjete donosi Pravila o uređenju državnog Muzeja na Cetinju.

Pravila imaju 15 članova kojima se uređuje rad ove ustanove, a zavedena su pod brojem Pov. 3 061. Ustanovljavanje ove institucije samo za sebe, nije predstavljalo konačno rješenje svih problema, ali je predstavljalo zametak organizovane, stručne i institucionalne brige o kulturnoj baštini. Kako je vrijeme prolazilo ljudi koji su radili u ovoj ustanovi spasili su sigurne propasti arhivsku građu Državne arhive Crne Gore.

Uvriježena shvatanja i odnos prema arhivskoj građi Državne arhive koji je od ranije ispoljavan od strane nadležnih vlasti na Cetinju nije se sam po sebi promijenio po osnivanju muzeja. Tako vršilac dužnosti upravnika muzeja Dušan Vuksan ne može da preuzme arhivsku građu iz potkrovlja Doma slobode i smjesti je u muzej, gdje pripada shodno rješenju Ministarstva prosvjete. Njegova namjera bila je osujećena od strane upravitelja državnih dobara na Cetinju (Uroša R.

Markovića) koji nije dozvolio njeno preuzimanje. Tek na intervenciju ministra prosvjete Miloša Tripunovića od 8. septembra 1926. godine kod nadležnog ministra finansija uklonjena je i zadnja prepreka smještaju ove građe u muzej . Tek 10. novembra veliki župan Džaković predao je profesoru Vuksanu „dragocjenosti, arhivu i biblioteku pokojnog kralja Nikole.“

Zahtjevi Srpske Kraljevske Akademije za preseljenjem arhivske građe u Beograd

Pokušaćemo da razjasnimo prilično problematične okolnosti koje su vezane za status koji je uživao najveći dio sačuvane do tada crnogorske arhive u periodu od 1918. godine do osnivanja muzeja. Nebriga vlasti i prevladajuće neraspoloženje političara i državnika samo su dio pozadine koja stoji iza odugovlačenja i oklijevanja za konačno rješenje ovog pitanja. Teško bi se racionalno mogli objasniti motivi za navedeno postupanje ukoliko ne bismo izložili djelovanje i stav Srpske Kraljevske Akademije po pitanju arhivske građe i onoga što se dešavalo sa njom. Na skupu predsjedništva SKA održanom 3. 12. 1923. godine razmatrane su pod tačkom 12, i usvojene odluke istorijskog odbora da se arhiva kralja Nikole prenese sa Cetinja u Beograd, jer se imaju saznanja da se ona uništava i propada.

Poznato nam je da je Akademija pratila stanje arhiva na teritoriji kraljevine SHS putem svojih povjerenika, o čemu su redovno raspravljala Akademijina tijela. Nema izvještaja o stanju arhiva u Crnoj Gori upućenih Akademiji od strane povjerenika. nema. Izuzetak je referat Vladimira Čorovića kojeg je saopštio na zajedničkom skupu akademije filozofskih i društvenih nauka o stanju arhivske građe u Kotoru koja se nalazi u neredu i propadanju.

Sa druge strane, netačna je informacija da „arhiva kralja Nikole propada“ jer je ona već tada bila sređena, dokumenta numerisana, odložena u kutije (87), i smještena u prostorije Dvora, pod ključem koji se nalazi kod Milovana Džakovića, velikog župana. Činjenica da je dio ove arhive stradao od vlage jer je bio zakopan ne može potvrditi ovaj očigledni izgovor kojim se željela opravdati namjera o preseljenju arhive u Beograd.

Arhivska građa koja rapidno propada i uništava se na istom mjestu – Cetinju za uglednu naučnu instituciju ne postoji, ili je poistovjećuju sa otkopanim arhivom. I u jednom i u drugom slučaju radi se o očiglednoj zabludi ili nečem trećem.

Sljedeći korak pri realizaciji namjera da se arhiv prenese u Beograd napravili su predsjednik i sekretar Akademije (Jovan Cvijić i Aleksandar Belić). Oni su potpisnici

dopisa SKA koji je upućen Ministarstvu inostranih djela pod brojem 1 276 od 3. 12. 1923. godine, u kojem stoji : „Srpska Kraljevska Akademija nauka saznala je da se dokumenti iz arhive Kralja Nikole na Cetinju razvlače i time upropašćuju. Ceneći svu važnost ovih dokumenata za istoriju našeg naroda, Predsjedništvo Akademije na svome današnjem sastanku odlučilo je da se ova arhiva može sačuvati samo tako, ako se ona prenese u Beograd i smjesti u Državni Arhiv. Dostavljajući ovu odluku (podvukao S. P) Ministarstvu, Akademija ima čast zamiloti ga da izda potrebno naređenje da se arhiv Kralja Nikole prenese sa Cetinja i smjesti u Državni Arhiv“. Ova odluka SKA proslijeđena je Ministarstvu prosvjete od strane predsjednika ministarskog savjeta.

Iščekujući reakciju Ministarskog savjeta na redovnoj godišnjoj skupštini SKA, koja je održana 6. marta 1924. godine, Aleksandar Belić, sekretar akademije, u svom izvještaju ponovo je istakao namjere po pitanju arhiva kralja Nikole.

Pored ostalog u izvještaju stoji: „Preko svojih izaslanika dobila je izvještaj o stanju županijskih arhiva u Vojvodini i preduzela je korake kod g. Ministra unutrašnjih djela da se arhive čuvaju do donošenja arhivskih zakona. Isto je tako preduzela korake kod g. Ministra Vojnog da se vojne arhive u dubrovniku skupe na jedno mjesto i brižljivo čuvaju, a kod Ministra Inostranih djela da se arhiva kralja Nikole prenese sa Cetinja u Beograd“. Znači, ugledna naučna institucija traži da se arhiva sa Cetinja prenese u Beograd, dok ostale treba čuvati ondje gdje se i nalaze.

Najzad, poslije par mjeseci Ministarstvo prosvjete dopisom strogo pov. br. 169. od 9. aprila 1924. godine upoznaje kabinet predsjednika Ministarskog savjeta „... da je ono pokušalo da se arhiva pok. kralja Nikole prenese u Beograd i smjesti u Državni arhiv. Taj pokušaj naišao je na jak otpor od strane Crnogoraca. Počele su agitacije protiv Beograda koji 'sve odnese.' Stoga je Ministarstvo odustalo od te namjere i riješilo da se u Dvoru na Cetinju osnuje: Muzej, Biblioteka, i Arhiv...“ „Ministarstvo prosvjete smatra da za sada (podvukao S. P) ne treba ovo pitanje pokretati iz političkih razloga.“ Po prijemu navedenog rješenja Akademija, tj. njen sekretar Aleksandar Belić nije krio negodovanje. Dopisom br. 779. od 14. 6. 1924. godine, koji je upućen Ministarstvu inostranih djela ponavlja se zahtjev o preuzimanju „na stalan revers“ onoga što bi „najdragocjenije bilo u toj arhivi.“ Smatramo da nema bolje ilustracije od citiranja ovih savremenih dokumenata o svemu onome što se ticalo Državne arhive Crne Gore. Konačno je osnivanjem muzeja zaustavljeno propadanje arhivske građe crnogorske države i naroda, iako je i kasnije u dva navrata pokušano sa preseljenjem dijela arhive, ovog puta od strane vojnih vlasti (1928. i 1936. godine).

Počeci rada na sređivanju i objavljivanju arhivske građe

Arhivsko odjeljenje Državnog muzeja omogućilo je da se spasi od propadanja značajna arhivska građa, i predstavlja kolijevku savremenog Državnog arhiva čiji su najznačajniji fondovi preuzeti iz ovog odjeljenja.

Vrijednost arhivske građe koja je bila smještena u Državnoj arhivi uočio je odmah po otpočinjanju poslova sređivanja profesor Vuksan. U toj građi on je 14. novembra našao četiri pisma Vladike Danila, oko 100 pisama Vladike Rada i preko 200 pisama mitropolita Petra I. Nešto kasnije (16. i 25. novembra) u toj građi pronašao je i dvije Njegoševe nepoznate pjesme.

Dušan Vuksan je sam radio na sređivanju arhivske građe čije je stanje nametalo apsolutni prioritet. On je ovom poslu pristupio vrlo ozbiljno i sistematično, o čemu svjedoče njegovi izvještaji Ministarstvu prosvjete. Samo tokom novembra sredio je 116 dokumenata do epohe Petra I. Od početka vlade Petra I pa do 1915. godine sredio je 42 140. dokumenata .

Istorijska vrijednost arhivske građe koju su posjedovali fondovi preuzeti u Muzej nije promakla pažnji profesora Vuksana. Kod njega se rađa ideja o pokretanju časopisa koji je po njegovom prijedlogu trebao da nosi naslov „Arhiv za kulturnu i političku istoriju Crne Gore,“ i trebao je početi sa izlježenjem od 1. januara 1927. Međutim, časopis je počeo da izlazi u julu 1927. pod nazivom „Zapisi“. Zapisi su omogućili da se prvi put od strane jedne arhivske ustanove u Crnoj Gori započne sa objavljivanjem istorijske građe, tako da su Zapisi donijeli obilje istorijskog materijala, dali dugi niz priloga proučavanju Crne Gore, razvili priličan interes za ta pitanja...

Izuzetno je značajna uloga Arhivskog odjeljenja pri sređivanju arhivske građe kako bi se ostvarila potpuna zaštita, i omogućilo njeno korištenje za naučne potrebe. Već aprila 1927. godine profesor Vuksan traži od Ministarstva prosvjete odobrenje kako bi se arhivska građa mogla koristiti od strane naučnih radnika. Ministarstvo prosvjete je odobrilo Dušanu Vuksanu da može objavljivati dokumenta za kulturnu istoriju Crne Gore do 1878, dok za politička dokumenta iz istog perioda mora tražiti naročito odobrenje od Ministarstva prosvjete. Znači, i u ovom periodu arhivska građa je bila ograničeno dostupna za korišćenje.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata, uprava muzeja uspijeva da sačuva arhivske fondove.

ARHIVSKA SLUŽBA POSLIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA

Aktivnosti, mjere i propisi

Već pri kraju rata preduzimane su mjere koje su bile usmjerene na očuvanje i zaštitu kulturnih dobara, kako na saveznom nivou tako i u Crnoj Gori. Upravo sa izgradnjom vlasti u svim domenima i novim društvenim uslovima u Jugoslaviji se donose i prvi propisi kojima se uređuje pitanje zaštite kulturnih dobara, gdje spadaju i arhivalije. Među prvima je Odluka o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina koju je donio Nacionalni Komitet oslobođenja Jugoslavije, a potpisao Josip Broz Tito. Ova Odluka je vrlo kratka – ima šest članova, i značajna je, jer su i arhivalije predmet zaštite. Ona predstavlja prvi korak u fizičkom obezbjeđenju arhivalija i zgrada u kojima su smještene. Sljedeći značajan korak predstavlja Naredba o privremenom osiguranju arhiva koju je donijela Vlada FNRJ, a reguliše potpunije zaštitu arhivske građe i arhiva.

Socijalistička Jugoslavija nije naslijedila uređenu arhivsku službu, organizovanu arhivsku mrežu, niti uređeno arhivsko zakonodavstvo, pa su se ovom mjerom pokušala urediti najznačajnija i najbitnija pitanja. Iako predstavlja privremenu mjeru, i ima takav karakter, do donošenja Zakona o arhivima ona predstavlja prvi poslijeratni arhivski propis. Ova naredba je kratka – ima 10 članova, i donešena je 12. septembra 1948. godine. Značajna je jer predstavlja temeljni pravni popis koji je usmjeren na čuvanje i zaštitu arhivske građe. Ovaj propis „inauguriše niz temeljnih arhivističkih rješenja i postavki, koji će biti nezaobilazni u arhivskoj struci i kasnijim arhivskim propisima.“

Konačno 23. januara 1950. godine donosi se Opšti Zakon o Državnim arhivama, kao temeljni i prvi jugoslovenski arhivski zakon. On ima 15 članova, a ono što je bitno u njemu je da sav istorijsko-arhivski materijal na teritoriji FNRJ uživa naročitu zaštitu države u cilju očuvanja i naučnog istraživanja, bez obzira u čijem je vlasništvu. Ovim Zakonom predviđeno je i osnivanje Državnih arhiva Narodnih Republika. Takođe je predviđeno i postojanje specijalnih arhiva. Predviđeno je i osnivanje glavnog arhivskog savjeta, kao i republičkih arhivskih savjeta. Propisane su i obaveze savjesnog čuvanja arhivske građe, kao i obaveza predaje nadležnom državnom arhivu. Ustanovljeno je pravo preče kupovine istorijsko-arhivskog materijala. Može se slobodno reći da je ovaj Zakon više nego solidna osnova za uspješnu organizaciju zaštite arhivske građe i registratorskog materijala.

Slijedeći odredbe ovog zakona, u NR Crnoj Gori su preduzeti konkretni koraci, i dosta rano osnovan je Arhivski savjet kao savjetodavno stručno tijelo po pitanjima arhivistike pri Ministarstvu prosvjete. U Arhivski savjet imenovani su: Hektor Dabinović, Jagoš Jovanović, Risto Dragičević, dr Milo Drobnjaković, Danilo Lekić i Andrija Lainović. Arhivski savjet je kasnije, aprila 1952. dopunjen novim članovima (Đoko Pejović, Jevto Milović, Savo Vukmanović, i Ignjatije Zloković). Na svojoj prvoj sjednici koja je održana 14. jula 1950. Arhivski savjet je razmatrao pitanja djelovanja arhivskog odjeljenja pri Narodnom muzeju Herceg Novog, pitanja Državnog arhiva u Kotoru, i konstituisanje budućeg Državnog arhiva na Cetinju. U cilju obezbjeđenja starih arhiva Savjet je zaključio „da sve stare archive treba koncentrisati u postojeće archive, odnosno muzeje ili bar u sigurne prostorije.“

Formiranje Arhivskog savjeta pri Ministarstvu prosvjete NRCG predstavljalo je prvi korak ka stvaranju pretpostavki za razvoj arhivskih ustanova i arhivske službe. U tom smislu Crna Gora je pravovremeno pratila korake i nastojanja ka pravnom i organizacionom uobličavanju arhivske djelatnosti, a Arhivski savjet je odigrao značajnu ulogu.

Na jugoslovenskom nivou važan korak predstavljalo je donošenje Uredbe o glavnom arhivskom savjetu 6. septembra 1950. godine. Rješenjem Vlade FNRJ pov. br. 952/50 od 5. oktobra 1950. godine, imenovani su članovi Glavnog arhivskog savjeta FNRJ. Predstavnik Crne Gore u njemu je bio Hektor Dabinović.

Ubrzo po osnivanju glavni arhivski savjet sastao se prvi put u Beogradu 20 i 21. novembra 1950. godine u prostorijama Državne archive NR Srbije, sa sljedećim dnevnim redom:

1. Organizacija i zadaci glavnog arhivskog savjeta
2. Izbor predsjednika i stalnog sekretara
3. Stanje i problematika naših arhiva (referati po republikama)
4. Plan rada i najhitniji poslovi glavnog arhivskog savjeta
5. Razno

Glavni arhivski savjet donio je u formi zaključaka prijedloge i uputio ih Savjetu za nauku i kulturu Vlade FNRJ i republičkim ministarstvima za nauku i kulturu.

Svojom sveobuhvatnošću i dalekosežnošću ove odluke predstavljaju manifest, tj. program za razvoj arhivske djelatnosti, i presudno su odredile strateške pravce djelovanja u ostvarenju tog cilja pa ih navodimo:

1. Republički arhivski savjet-preporučuje se da se što hitnije osnuju republički arhivski savjeti u Republikama u kojima još nijesu osnovani (Srbija, Hrvatska i Makedonija).

2. Republički zakoni o državnim arhivima – preporučuje se republičkim ministarstvima za nauku i kulturu da pristupe što hitnijem donošenju republičkih zakona o državnim arhivima, kako bi se arhivska služba bolje i svestranije organizovala i unaprijeđivala.

3. Državna arhiva NR Makedonije-preporučuje se što hitnije osnivanje Državnog arhiva koji će voditi brigu o čuvanju i zaštiti i naučnoj obradi arhivskog materijala.

4. Državna arhiva FNRJ-formirana je Komisija za izradu predloga Zakona o državnoj arhivi FNRJ.

5. Centralizacija i koncentracija arhivskog materijala-ova pitanja prepuštena na rešavanje republičkim arhivskim savjetima.

6. Arhivske zgrade-evidentan nedostatak prostorija za smještaj arhivske građe iziskuje neodložno obezbjeđivane odgovarajućih zgrada za smještaj arhivske građe.

7. Uredba o registraturama-formirana je Komisija za izradu opšte Uredbe o registraturama kako bi se obezbijedila zaštita registratorskog materijala u registraturi do predaje nadležnom arhivu.Uredba mora da sadrži:

a) Glavne propise uvođenja administracije; b) propisi o fascikuliranju, čuvanju spisa u određenim prostorijama i na policama; c) načinu upotrebe spisa u tekućem poslovanju; d) šta, koliko, kada i kako smije ustanova da škartira u svojoj registraturi; e) određivanje vremenskog roka i način predaje državnim arhivama.

8. Primjenjivanje kaznene odredbe Opšteg zakona o državnim arhivima.

9. Stručno liječenje hartije-formiranje laboratorija za konzervaciju i restauraciju.

10. Mikrofilmovanje važnog arhivskog materijala

11. Spremanje stručnih kadrova- obavezni praktični radove za studente istorije u arhivama; uvođenje katedre za arhivistiku na filozofskim fakultetima.

12. Materijalno obezbjeđenje arhivističkih službenika -u ovom cilju predlaže se da se arhivistička struka odvoji od bibliotekarske i da se plate upodobe odgovarajući platama u prosvjetno-naučnoj struci.

13. Saradnja između arhiva -predlažu se mjere za organizovanje uzajamne saradnje između državnih arhiva.

14. Publikovanje građe-predlažu se mjere za plansko publikovanje arhivske građe.Formirana je Komisija za izradu plana o izdavanju arhivske građe.

15. Pokretanje stručnog arhivističkog časopisa-donešena je odluka o pokretanju časopisa „Arhivist”.

16. Učestvovanje na međunarodnim sastancima arhivista-upoznavanje sa uređenjem arhiva i arhivske službe u inostranstvu.

17. Sistematsko ispitivanje stranih arhiva u kojima se nalaze dokumenti značajni za nacionalnu istoriju.

18. Restitucija arhivskog materijala-učestovanje u radu restitucione komisije u pogledu arhivskog materijala vraćenog iz inostranstva.

Ono što je glavni arhivski savjet u formi zaključaka predložio predstavlja najopštije smjernice za rad na organizaciji arhiva i arhivske službe, i trasira put za stvaranje savremenih arhiva i sveobuhvatnu zaštitu arhivske građe.

Obrazovanje i rad ovog tijela u ovom periodu je od izuzetnog značaja, jer je razvoj arhivske djelatnosti kompetentnije i cjelovitije razmatran. Kao rezultat tih napora usvojena su i osnovna strateška opredjeljenja i programske orijentacije usmjerene ka integralnom razvoju arhivske službe, mreže i struke. Ovo tijelo je postavilo temelj za razvoj jugoslovenske arhivistike koja se dugi niz godina razvijala komplementarno, manje ili više uspješno u svim Republikama.

Uprkos značajnoj ulozi koju je Arhivski savjet NRCG imao u razvoju arhiva i arhivske službe, ovo tijelo je poslije nekoliko godina sticajem određenih okolnosti prestalo sa radom. Prestanak njegovog rada dugoročno se negativno odrazio na razvoj arhivske službe, struke i mreže u Crnoj Gori. Arhivska struka je permanentno isticala kao jedan od temeljnih preduslova za razvoj arhivske djelatnosti potrebu formiranja novog Arhivskog savjeta, ali bezuspješno.

Osnivanje i razvoj arhivskih ustanova

Kada je u pitanju Crna Gora, pri Istorijskom institutu NRCG je 1948. godine osnovano Arhivsko odjeljenje koje je rješenjem ministra prosvjete br. 6 382 od 1. aprila 1949. godine preuzelo iz Državnog muzeja sav arhivski fond Kraljevine Crne Gore (fondovi bivše državne arhive), izuzev takozvanoga Dvorskog arhiva (Arhivska građa koja je bila otkopana 14. aprila 1923. godine). Ova arhivska građa je u Istorijskom institutu NRCG do decembra 1951. godine, kada je pripala novoosnovanoj Državnoj arhivi NRCG. Kako se vidi, Državni arhiv NRCG formiran je na osnovu Zakona o državnim arhivima od 31. 12. 1951. godine, kao matična ustanova za oblast arhivske službe u Crnoj Gori. Državni arhiv NRCG je 1963. godine preimenovan u Arhiv NRCG, 1978. godine u Arhiv Crne Gore, a 1992. godine u Državni arhiv Crne Gore.

U Kotoru je 1949. godine osnovan Arhiv pod imenom Državni arhiv u Kotoru, sa ciljem preuzimanja i zaštite arhivalija nastalih na području Boke Kotorske od najstarijih vremena do 1918. godine. Vlada NR Crne Gore 30. 11. 1949. godine donosi Uredbu kojom se osniva arhiv u Kotoru. Ubrzo poslije osnivanja Istorijskog arhiva

Kotor kao prvog samostalnog arhiva u Crnoj Gori dolazi do promjene statusa, shodno odredbama navedenog Zakona o državnim arhivima NR Crne Gore. Tako Državni arhiv Kotor ulazi u sastav Državne arhive NRCG kao njegovo odjeljenje sa sjedištem u Kotoru. Faktički, Kotorski arhiv je djelovao potpuno samostalno i na stručnom, i na finansijskom polju.

Pored ova dva arhiva, u pravcu širenja arhivske mreže u Crnoj Gori formira se 1956. godine Arhiv Herceg Novog pod nazivom Arhiv i naučna biblioteka. Osnovan je odlukom NOO Herceg Novi br. 12 569 od 11. 11. 1956. godine. Pod ovim nazivom radi do 1971. godine, kada se preimenuje u Arhiv Herceg Novog, sa dva odjeljenja (arhivsko i bibliotečko). Arhivsko središte Bijelo Polje osnovao je Državni arhiv NRCG rješenjem br. 500 od 30. septembra 1955. godine, kao i jednu od svojih organizacionih jedinica sa nadležnošću za srezove: Bjelopoljski (Opština Bijelo Polje i Mojkovac), Beranski (Opština Berane i Rožaje), Andrijevački (Opština Andrijeвица i Plav) i Pljevaljski (Opština Pljevlja i Žabljak). Arhivski centar Nikšić osnovan je 1. septembra 1959. godine, kao jedna od organizacionih jedinica državnog arhiva NRCG sa teritorijalnom nadležnošću za opštinu Nikšić sa Grahovom, Velimljem, Plužinama, Šavnikom, i Žabljakom. Državni arhiv NRCG je u ovom periodu u skladu sa svojim ovlaštenjima činio napore na širenju arhivske mreže u Crnoj Gori. Međutim, većina arhiva se usljed promjena zakona i načina finansiranja organizovala na nivou opštinskih ustanova za kulturu i nauku (centri za kulturu, zavičajni muzeji, narodni univerziteti itd).

Širenje arhivske mreže nastavlja se 1959. godine osnivanjem Arhiva za radnički pokret pri Istorijskom institutu SRCG, zatim Opštinskog arhiva Budva 1976. godine (od 1985. godine Istorijski arhiv Budva), Opštinskog arhiva Podgorice 1980. godine, Arhiva i muzeja Ivanograda 1982. godine, i Opštinskog arhiva Bar 1986. godine. Treba spomenuti da je pri Arhivu Crne Gore na Cetinju 1973. godine osnovano Arhivsko odjeljenje za područje opštine Cetinje.

Zakonom o arhivskoj djelatnosti iz 1992. godine formira se jedinstvena republička ustanova pod nazivom Državni arhiv Crne Gore, koji radi kao upravna organizacija, i u čiji sastav ulaze sve dotadašnje samostalne arhivske ustanove. Njegova stvarna nadležnost proteže se na cijelo područje Republike Crne Gore. Državni arhiv Crne Gore je donio Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji br. 07-443 od 30. 10. 1992. godine, na osnovu saglasnosti Vlade RCG.

Srđan Pejović

MATICA
crnogorska
Ogranak
Mojkovac

CRNOGORSKI JEZIK
DESET GODINA OD DOBLJANJA STATUSA
SLUŽBENOG JEZIKA

Učestvuju

dr Vladimir Vojinović
profesor na Fakultet za crnogorski jezik i književnost
mr Aleksandra Vuković
predavač na Univerzitetu Donja Gorica

Dejan Vuković
profesor crnogorskog jezika
u O. Š. „Aleksa Dilas Bećer“, Mojkovac

Borislav Jovanović
književnik

Multimedijalna sala Opštine Mojkovac
utorak, 27. jun 2017. u 19 sati

O protekljoj deceniji crnogorskoga jezika

Obnovom crnogorske nezavisnosti 2006. Godine Crna Gora stekla je pravo da u najvišim pravnim aktima nazove jezik svojim imenom. U najvišem pravnom aktu Države Crne Gore tako se i javio sintagmem – crnogorskijezik. Crnogorci su time iskoračili izvan dometa asimilirajućih strategija i sami sebi stvorili slobodni prostor za rad na sondaži vlastitoga jezičkog nasljeđa i govorne i pisane prakse.

Nepune dvije godine nakon osamostaljenja, odlukom Vlade Crne Gore formiran je trinaestočlani Savjet za standardizaciju crnogorskoga jezika. Savjet je u radu pošao od činjenice da je Crna Gora koju godinu ranije dobila bila prve pravopisne i gramatičke tekstove, lingvistička djela pokojnoga akademika Vojislava P. Nikčevića. No, to tijelo nije uspjelo da obavi zadatak zbog koga je sazvano, pa je 2009. godine formirana i tročlana međunarodna Ekspertska komisija za standardizaciju crnogorskoga jezika. Iste godine Ekspertska komisija je, prema pravopisnome konceptu mladoga lingviste dr Adnana Čirgića, sačinila Pravopis crnogorskoga jezika s pravopisnim rječnikom. Odlukom ministra prosvjete, Pravopis je postao zvanični akt crnogorskoga školstva. Time je pripremljen teren za početak primjene crnogorskoga jezika u nastavi u osnovnim i srednjim školama.

Sljedeće godine, takođe u skladu s odlukom Vlade Crne Gore, u Podgorici je rad počeo Institut za crnogorski jezik i književnost. Ta javna naučnoistraživačka

žinstitucija osnovana je radi izučavanja i afirmacije crnogorskoga jezika i književnosti. Zaposleni u Institutu nastavili su poslove proučavanja crnogorske književno-jezičke prošlosti, standardizacije crnogorskoga jezika i izrade rječnika crnogorskih govora. Institut je organizovao brojne naučne i stručne skupove i pokrenuo bogatu izdavačku djelatnost. Zahvaljujući radu Instituta, crnogorski državni aparat i stručna i laička javnost prvi put bili su u prilici da spoznaju koliko je crnogorskih naučnika i s kakvom naučnom argumentacijom još od sredine šezdesetih godina prošloga vijeka afirmisalo teze o crnogorskome jeziku.

Sve to rezultiralo je intenziviranjem radova za primjenu crnogorskoga jezika u nastavi. Ministar prosvjete i sporta u Vladi Crne Gore, Slavoljub Stijepović, prvi je crnogorski minister prosvjete koji je precizno definisao vjekovnu crnogorsku jezičku inferiornost i odao priznanje grupi crnogorskih naučnika „koja se na naučno i lično hrabar način punih pola vijeka zalagala da se ispravi teška istorijska nepravda prema samome crnogorskom jeziku“. Stijepović je na skupu „Crnogorski jezik u javnoj upotrebi“ kojeg je organizovao Institut za crnogorski jezik i književnost u februaru 2011. godine, kazao kako Crna Gora „otklanja sloj po sloj te nepravde“ i kako je prvo usvojila Pravopis i Gramatiku crnogorskoga jezika, potom izradila prve zvanične programe za crnogorski jezik i književnost za sve škole, a onda počela proces prilagođavanja postojećih udžbenika tim programima.

Tri godine kasnije, novom odlukom Vlade Crne Gore, Institut za crnogorski jezik i književnost transformisan je u Fakultet za crnogorski jezik i književnost. Ta samostalna visokoškolska ustanova okupila je najznačajnije montenegrističke kadrove iz Crne Gore i regiona, i prve student primila u septembru 2014. godine. Pod krovom FCJK danas se predtrigeneracijestudenataodvijanastavališenainferiornihstavova o crnogorskome jezičkom nasljeđu.

Nije da u protekloj deceniji crnogorski sistem nije pokazao i ranjivost na tu vrstu neutemeljenih kritika i koncepcija. U trenutku kad je Crna Gora bila pričarana uz zid Evropske Unije, s prijetnjom da neće doći do otvaranja pristupnih pregovora, u crnogorskome Parlamentu trgovalo se i statusom jezika. Budući da nijesu mogli lako promijeniti crnogorski jezički standard, pojedini političari su pokušali skupštinskim pretumbacijama a zapravo atentatom nacrnogorski Ustav da likidiraju i crnogorski jezik. Najprije su političari dogovorili izmjenu ustavne kategorije „službenijezik“, a zatim su prešli na zakonska akta koja regulišu rad prosvjetnoga sistema i iznudili formiranje komisije za izradu nastavnoga programa za predmet koji je dobio i nakaradno ime. Krajnji efekat ovoga nauma trebao je biti – pojava segregacije u crnogorskome školstvu.

Kakav je status crnogorskoga jezika danas. U Crnoj Gori, naime, postoji više struja koje ne prihvataju koncept standardizovanoga crnogorskog jezika. Nasuprot njima stoji FCJK kao mlada institucija koja je zadužena za standardizaciju i primjenu tog jezika u nastavi. Borba ova dva fronta se katkad čini apsurdnom, ali smatram da je ljekovita za crnogorsko društvo. Zašto? Zato što se na svaku pojavu pa i na status crnogorskoga jezika može gledati iz različitih uglova. Ako baš želite da budete cinični, onda ćete na stvari ovako gledati: crnogorski jezik je izmišljeni jezik, to je arhaični jezik, to je čobanski jezik, to je nakaradna tvorevina koju niko ne prihvata, neće da ga uče đaci, neće da ga koriste pisci i novinari...

A ako težite objektivnosti onda ćete zaključiti sljedeće: Crna Gora u Ustavu je prvi put imenovala svoj jezik. Crna Gora u nastavi ima naziv svoga jezika. Crna Gora ima dva fakulteta koji u nazivu nose sintagmem „crnogorski jezik“ (a recimo, 1997. godine 140 studenata, budžetskih i samofinansirajućih, upisalo je katedru za srpski jezik i književnost; prošle godine se blizu 90 studenata upisalo na dvije katedre za crnogorski jezik, a tek dvadesetak na katedru za srpski). Mladi ljudi, dakle, upisuju fakultete a da im je, na srcu maker sintagmem „crnogorski jezik“. Dalje, novinari Antene M, Portala Analitika, Portala Plima, Pobjede, Televizije Pink M, TV 777, RTCG mnogih lokalnih radija i televizija ne stide se pri upotrebi grafemaifonema crnogorskoga jezika. Broj mladih pisaca, pjesnika i prozaista, koji koriste crnogorski jezik takođe raste. U školama se ipak uče crnogorska slova. Komercijalni televizijski programi, donose sadržaje s crnogorskim jezikom, treba pogledati samo reklame kompanija Voli, Okov i mnogih drugih. Muzičari, grupa Perper odavno, a sad i mlađi, poput kotorske grupe Who See, imaju stihove nacrnogorskome jeziku...

Dakle, crnogorski jezik je živ. Pitanje je samo kako mi na tu činjenicu gledamo. S komemorativnim ili slavljeničkim emocijama.

Mojkovac, 27. 06. 2017.

Dr Vladimir Vojinović

Crnogorski jezik, 10 godina od dobijanja statusa službenog jezika

Pravi je trenutak da se osvrnemo na prethodni period i sagledamo učinjeno u protekloj deceniji. Da li je crnogorski jezik u tom periodu više tretiran kao lingvističko ili političko pitanje, koliko je zaživio a koliko nije, o ulozi države, medija, obrazovnog sistema, koliko smo se oslobodili tradicionalizma i predrasuda po pitanju jezika, neke su od tema o kojima će večeras biti riječi.

O tome da li je crnogorski obrazovni sistem na pravi način odgovorio izazovu od prije deset godina, kada je crnogorski jezik dobio status službenog jezika, ja ću saopštiti neka svoja zapažanja.

Vjerovatno su mišljenja podijeljena po tom pitaju. Neki će reći da je u proteklom periodu učinjeno jako malo, dok će protivnici crnogorskog jezika vjerovatno nastupati sa argumentacijom da se pod crnogorskim jezikom krije svojevrsno jezičko nasilje, usmjereno prema prethodnoj jezičkoj normi.

Šta je crnogorski jezik? Arhaizmi, nova dva slova, niz normi prije svega pravopisnih koji olakšavaju izražavanje, odnos samopoštovanja i potrebe da svoj jezik nazovemo svojim imenom kada su to prije nas učinili svi oni koji su sa nama dijelili jezičku stvarnost? Po mom mišljenju niz normi prije svega pravopisnih koji olakšavaju izražavanje i odnos samopoštovanja i potrebe da svoj jezik nazovemo svojim imenom.

Treba se vratiti nekoliko decenija unazad kada o crnogorskom jeziku nije bilo ni riječi. Na taj način će se mnogo bolje vidjeti dometi desetogodišnjice crnogorskog jezika u službenoj upotrebi. Poredeći ova dva vremenska perioda, situacija po crnogorski jezik je ipak mnogo povoljnija, mada daleko od željene.

Prije samo tri decenije učili smo da je Vuk Karadžić uveo narodni jezik u književnost, kao da se u Crnoj Gori nije pisalo narodnim jezikom i prije Vuka. Nijesmo znali da Njegoš nije pisao reformisanom azbukom, od nekih svojih

jezičkih osobenosti smo se lako odricali, nijesmo ih znali, nijesmo ih razumjeli. U školama smo karakteristike svog jezika proglasili neknjiževnim i nepoželjnim. Osnovu hrvatskog književnog jezika proglasili smo srpskom, a zatim i svojom i učili da smo ono što nikada bili nijesmo.

Kada se devedesetih godina o tome počelo bojažljivo govoriti (Vojislav Nikčević) možda nijesmo bili tako optimistični da će to postati naša stvarnost. Okolnosti nijesu davale mogućnost optimizmu. Sami pomen crnogorskog jezika je bio svojevrsan jeres, a na one koji su se odlučivali da o tome nešto javno progovore gledalo se sa podozrenjem i često neskrivenom mržnjom. Bilo je opasno govoriti crnogorski, pa i biti Crnogorac u jednom vremenu.

Mladi ljudi lakše prihvataju osobenosti CG jezika od starijih. To je i razumljivo, pošto su mladi oni koji inače lakše prihvataju promjene, a i manji je pritisak prethodnog školskog sistema koji je zabranjivao crnogorski jezički izraz. Kao neko ko inače radi u obrazovnom sistemu mogu reći da mladi ljudi ne pružaju otpor crnogorskoj jezičkoj normi, otpori su predrasude porodica i ništa više.

Neizbježan je uticaj medija koji možda više kreiraju jezičku stvarnost od sistema obrazovanja. Mada postoje mediji koji daju prostor crnogorskom jeziku, možemo vidjeti da su u nekim drugim više na nivou incidenta, ili u potpunosti diskriminirani naši izrazi i naš jezik. Grčevito se brani ono što je nekad bilo i nadam se ne zadugo.

Pripadam ljudima koji nijesu imali velika očekivanja od prethodne decenije, pa je i moj optimizam jači. Smatram da su jezički procesi dugotrajni i nepredvidivi. Nestajali su i najveći svjetski jezici, a na njihovo mjesto dolazili neki drugi. Zaboravljamo da je Vukova reforma trajala 50 godina, bila osporavana, ismijavana i poslije njegove smrti prihvaćena. Samim tim moramo biti spremni na dugotrajnu borbu, jer je sa pozicije jezika deset godina treptaj oka i ništa više.

Da je bogatstvo jezika u različitosti uče i svjetski lingvisti, pa se i u svijetu vodi borba da se sačuvaju tzv. „mali“ jezici. I ta je borba na duge staze, i ne možemo očekivati da će kod nas biti drugačije.

Da zaključim, nije crnogorski jezik odbačen, nije ni prihvaćen u mjeri u kojoj bismo mi željeli, ali je živ i postoji.

Treba strpljenja i njegovati naše jezičke osobenosti, jer to je bogatstvo koje smo dobili u nasljeđe.

Dejan Vuković

Tribina „M“ Ogranka Matice crnogorska u Mojkovcu

Prećutna zapostavljenost primarne (novo)jotovane varijante maternjeg jezika

*Povodom deset godina od kodifikacije i ustavne verifikacije
crnogorskog jezika kao službenog jezika*

Ako si lišen svog, maternjeg, jezika onda si lišen samog sebe. Ako ga se lišavaš uprkos saznanju da je to tako, onda je to jedan odblik ne samo lingvističkog već i identitetskog suicida. Deset godina od gramatičke, pravopisne i rječničke kodifikacije crnogorskog jezika i njegovog ustavnog određenja kao službenog jezika (član 13 Ustava Crne Gore) ne može, naravno, biti distance sa koje se mogu sagledati dosadašnji rezultati i oživljavanju crnogorskog jezika u svojoj izvornosti i savremenosti. Poslije vijeka i po zatiranja nije lako vratiti sopstveni jezički duh i sve ono što su slojevi jednog nekad autonomnog lingvističkog sistema, ali se i pored svih formalnosti koje su za njegov povratak urađene ne može govoriti o zaživljavanju istinskih osobnosti našeg jezika. Njega u javnom diskursu skoro da i nema, i što samo po sebi govori o izvjesnoj prećutoj zapostavljenosti. Zapravo, o skoro izraženom bjekstvu od njegove izvorne jotovane, tj. novojotovane varijante.

I dok se u najvećem dijelu crnogorske populacije jasno i glasno govori jezikom koji je očuvao svoju leksičku, fonetsku i sintaksičku strukturu, u velikom dijelu crnogorske naučne, intelektualne elite, visokih institucija države i nauke, sve to što je kodifikovano nije za upotrebu, makar ne javnu. Tako imamo jotovane i ne-jotovane Crnogorce, šešeiste i djedeiste, šekonoše i sjekonoše, izelice i izjelice... Imamo ijekavce i poluijekavce, one koji naginju svom, i one koji po inerciji ili po nekoj svojoj gospodstvenijoj prosudbi čuvaju standard srpskohrvatskog jezika.

Hajka od prije deset godina na novojotovanu varijantu ostavila je velikog negativnog traga u implementaciji izvornog crnogorskog jezika. A ona je bila više političke nego lingvističke usmjerenosti, prije svega zbog toga što redakcija crnogorske jezičke „arhaike“ nije mogla ići ispod onog što je urađeno. Ako bi se to desilo, onda bi to bila antilingvistička sterilizacija, tj. samo simulirani, jalovi povratak crnogorskog jezika sa tendencijom njegovog ponovnog, pužajućeg, asimilovanja. Dakle, povratak na uzuse bečkih i novosadskih dogovora. Radikalni zahtjevi protivnika očuvanja novojotovanog imali su, naravno, drugi kontekst. Na sličan otpor sa istim motivima naišao je i prijedlog iz 2001. o uvođenju naziva MATERNJI umjesto SRPSKI jezik. Samo što i tada nije izbila buna.

Zato ono što bih prvo htio da kažem ovim povodom kako gođ to kome zvučalo, ne osporavajući, naravno, alternative koju kodifikacija crnogorskog jezika nudi – dakle, dvovarijantnost, jeste to da je sramota što se još uvijek veliki broj „najpismenijih“ građana Crne Gore stidi primarne, novojotovane varijante crnogorskog jezika, a pogotovo, glasova Š i Ž, tj. riječi koje sadrže ove, žive suglasnike, riječi koje su proizvod glasovnih promjena kao jezičkog procesa, što se stide onog što je u jotovanom kontekstu jedno od središta crnogorskog jezika. I što sve ima svoju štokavsku, književnu, jezikoslovnu, leksičku, fonemogenezu, ortogenezu i svoj azbučnik, odnosno, abecednik. Hoćemo maternji jezik bez maternjeg jezika, hoćemo službeni jezik, ali da ga nema u državnoj ortografiji i fonetografiji. Hoćemo crnogorski jezik, ali da više liči na drugi! Nije nikakav prostakluk ili antiintelektualnost čitati, pisati i govoriti jezikoslovljem koje ima fonemu Š, već je prostakluk i antiintelektualnost osporavati ovaj fonograf kao i predavati ga maltene prokletstvu koje nosi i njegov sadrug Ž. I nije riječ u stvari o takozvanom višku glasova i njihovoj navodnoj fosilnosti, već je riječ o lingvistici koja ima više primjesa politike nego nauke, više potuđeništva nego brige za sudbinu jednog jezika i njegove opstajuće, tj. identiteske funkcije. Karikaturalno predstavljeno: reći šekira je ružno, prosto, ali ako se kaže sjekira, e onda smo na velikoj intelektualnoj, akademskoj i moralnoj visini. Neophodno je, naime, da intelektualna elita koja se toliko zalaže za identitet više otvori svoja vrata i svoja usta prema crnogorskom jeziku i njegovoj originalnoj varijanti. Možda bi trebalo donijeti zakon o zaštiti crnogorskog jezika!

To bi označilo ukidanje zvanične i nezvanične cenzure u funkcionisanju jotovane varijante crnogorskog jezika kako na državnom tako i na mikro-planu. Pogotovo u obrazovanj (nižem prije svega) će se ponajviše lome koplja oko crnogorskog jezika. Će se određuje njegova budućnost. Priča o arhaizaciji crnogorskog jezika

sa njegovom prvom gramatičkom, rječničkom, ortografskom i fonetskom kodifikacijom je, naravno, floskula, parola koja nema veze sa onim što je kompletnim aktom kodifikacije urađeno. Jotovanje u crnogorskom jezičkom biću nije proizvod nikakvog inženjeringa, čipovanja, i vještačkog glasovanja. To je automatizam koji uređuje sam jezik i priroda njegovog nastajanja.

Zašto i dalje bjekstvo od sopstvenog jezika, od jezika kojim je govorio Njegoš, a i pisao bi da je bilo odgovarajućih pismeni, i naravno, da nije bilo cenzora od Cetinja do Beča? Onaj ko se ruga svom jeziku ruga se svom narodu; onaj ko se ruga ili svjesno i nesvjesno izbjegava svoj govor koji se sačuvan kroz vjekove ruga se svojoj majci; onaj ko se stidi svoga jezika stidi se svoje majke, svoje zemlje; taj je ili elitni skorojević ili priučeni gospodičić. Taj svoje šeme utire u svom šemenu. Jotovanje je primarni crnogorska izgovor, jezik, a nejotovana varijanta je ona koja je oduvijek inklinirala i inklinira srbizaciji, asimilaciji, tj. otuđivanju crnogorskog jezika od samog sebe. Da li je to posljedica ozakonjene alternativnosti, ili je odraz nekih izvanjezičkih i izvannaučnih konotacija i već dobro poznatih negiranja crnogorskog jezika i identiteta. Nameće se zaključak da se Crnogorcima prije ili kasnije ne bi smjelo dozvoliti posjedovanje svog jezika, jer bi se crnogorstvo vratilo crnogorstvu.

Jedina svijetla tačka u ovoj priči je otvaranje Fakulteta za crnogorska jezik i književnost na Cetinju. Iako je po prirodi nacionalnog razvoja ovaj fakultet trebalo da bude prvi u porodici Univerziteta Crne Gore, on je posljednji, ali je mogao biti osnovan samo van Univerziteta. Tu je i još nekoliko mladih lingvista, reformista, privrženika, zatim časopisa, i naravno pisaca koji pišu na crnogorskom novojotovanom principu.

Ponekad, ili više od toga mi se učini da smo mi još uvijek, i pored velikih obrta koji su nam se desili u prve dvije decenije ovog milenijuma, negde između istorijskog sljepila i istorijskog sveviđa, između potpune svijesti i osećajnosti cjelokupnog svog identiteta i neprestanog dovođenja tog istog identiteta koji je istorijska potvrdnica i straha od njega. Drugim riječima, između oklijevanja da se ta priča ko smo i što smo, jesmo li ili nijesmo, zauvijek prekine, a ne da neprestano otvaramo jedno istorijski zatvoreno pitanje. Sporost u naglašenijoj i zvučnijoj primjeni crnogorskog jezika kao službenog jezika to najbolje potvrđuje.

Crna Gora je zemlja koja je osuđena na, prustovski rečeno, potragu za izgubljenim vremenom i svemu što je sa tim vremenom prepuštenom stihiji izgubljeno. A to izgubljeno vrijeme, to otuđivanje od sebe nije tako malo da ne bi trebalo mnogo više odlučnosti, naučnog kapaciteta, elitnog patriotskog detekto-

vanja, da bi se spasilo što se spasiti može i oteto, asimilirano, ukradeno i prekradeno, vratilo u svoje rodno, historijsko, u ono što se zove nefalsifikovana, izvorna, kulturna baština. U sopstvena stajališta.

Kada je riječ o ovoj jezikoslovnoj temi, zapravo sudbini crnogorskog jezika, ne možemo da se ne podšetimo Francuske i jednog matičnog dijela njene historije i kulture. Naime, Francuska akademija nauka je formirana 1635. godine a njen osnivač je bio je čuveni kardinal Žan Rišelje. Bilo je to za vrijeme Luja XIII. Cilj osnivanja ove akademije bio je tada jedan jedini: ujedinjavanje, usavršavanje, očuvanje, odnosno, održavotvorenje, francuskog jezika. Ova funkcija Francuske akademije je prioritarna i danas. Kardinal Rišelje je, kao što je poznato, bio i ministar inostranih poslova i siva eminencija francuskog kraljevstva. Kralj se pitao onoliko koliko je to Rišelje htio. Dakle, i tada i sada očuvanje francuskog jezika bilo je iznad iznad svega. Ova Akademija, kao što se zna, ima limitiran broj članova od samog početka. Zapravo, i danas, kao i prije četiri vijeka, ima 40 akademika koji nijesu samo naučnici, pisci, filozofi, već i ličnosti drugih profesija, pa i vojničkih i političkih. Kroz nju je prošlo 700 akademika. I ono što je i dalje aktuelno kad je riječ o očuvanju jezika to je da i danas postoji specijalni institut pri Akademiji koji se bavi sudbinom francuskog jezika, njegovom autonomijom. Posebna pažnja posvećena je čuvanju svog jezika od unošenja tuđica bilo kojeg porijekla. I to nije naravno nikakav nacionalizam, da ne kažem, fašizam. I glavna napomena u kontekstu ove naše večerašnje teme jeste da je kardinal Rušelje za glavnu krilaticu, geslo, poruku prilikom osnivanja Akademije uzeo usklik: „Za vječnost francuskog jezika“.

Svaki jezik ima svoje osobenosti, pa i onda kad je ponikao iz jednog, u ovom slučaju slovenskog stabla. Ne smatram da je naziv jezika iskuljučivo socio-politička kategorija, već prije svega ono što jedino može biti jezička kategorija, imenoslovlje po sopstvenom imenoslovlju i u dijahronom i u sinhronom smislu. Politike se brzo mijenjaju. Jezik je nešto vječniji, samoodrživiji, i jezik je, uostalom, parafrazirajući Hajdegera, ne samo kuća bitka, već i kuća države, organska postojbina njene kulture.

Mi zapravo moramo izaći iz ortodoksnog jezikoslovlja Vuka Karadžića i njegovih doktrina., njegove svesrbistike, okamenjene i mitsko-romantičarski utilitarizovane nauke, meta jezičke strategije, te vukovizma kao kanonske svemoći. Alternative po svaku cijenu ne donose ništa, a najmanje novopotrebitu i novonastalu sinergiju nacionalnog jezika Crnogoraca sa svojom nacionalnom i državnom budućnošću.

Kodifikacija jezika u nekim, pogotovo prelomnim istorijskim vremenima kad i sam taj naš maternji jezik otkrivamo iako se on nikad nije skrivao od nas mora imati minimum svog izvornog personaliteta u svim njegovim elementima. Mora imati svoj vremenom sticani i oplodotvoreni system, kako u svojoj usmenosti tako i u književnom životu i sveukupnom javnom opštenju. Ovom posljednjem posebno!

Borislav Jovanović

Pregled zdravstvene djelatnosti u Baru

Poštovani članovi i poštovaoci Matice crnogorske, povod večerašnjeg okupljanja jeste kapitalna publikacija o barskom zdravstvu, kako su je prilikom izlaska iz štampe, ne bez razloga, nazvali poslenici javne riječi, a informacija o njenom objavljivanju sa znatiteželjom je dočekana među kolegama i prijateljima dr Anta Martinovića. Promocija je svakako prilika da se detaljnije javnost upozna sa tematikom knjige *Pregled zdravstvene djelatnosti u Baru, sa osvrtom na razvoj medicine u svijetu i Crnoj Gori*, čiji je izdavač Ogranak Matice crnogorske iz Bara.

Kao urednik izdanja imam obavezu i zadovoljstvo da saopštim kako je Matica crnogorska još prilikom prve verzije rukopisa dr Martinovića prepoznala vrijednost predmetnog štiva, ne samo za lokalno područje, već i za crnogorsku kulturu. U cilju što sveobuhvatijeg sagledavanja zdravstvene djelatnosti, autor se odlučio da u jednom značajnom dijelu pruži prikaz razvoja medicine u svijetu i Crnoj Gori, pri čemu pregled zdravstvenih prilika u Baru zauzima centralnu poziciju u Martinovićevom djelu. Bili smo mišljenja da bez sagledavanja istorijata medicine na crnogorskom prostoru prosječan čitalac ne bi mogao imati jasnu predstavu o zdravstvenoj djelatnosti, imajući u vidu ogromne promjene koje je tokom minulih stoljeća doživjela medicina kod nas i u svijetu. Dakle, među koricama ove knjige nalaze se utemeljivači zdravstvenog prosvjetiteljstva u

Knjaževini Crnoj Gori, čijom djelatnošću su stvorene prve moderne medicinske ustanove, što je u konačnici podrazumijevalo organizovanu zdravstvenu zaštitu stanovništva. Uostalom, ovakve radnje, tj. naslovi su izdavački rariteti u Crnoj Gori preko kojih upotpunjavamo sliku naše socijalne istorije.

Numerički iskazano, knjiga *Pregled zdravstvene djelatnosti u Baru* je obima 876 strana, u čijoj izradi se autor koristio relevantnom literaturom, što je podrazumijevalo i korištenje nedovoljno dostupnih i neobjavljenih izvora, o čemu svjedoče 405 bibliotečkih jedinica, kao i prezentiranje fotografija od kojih se neke prvi put dostupne zainteresovanoj javnosti. Navedene činjenice upućuju da je Anto Martinović, iako ljekar po vokaciji, uspio poslije pola decenije istraživačkog rada da napiše vrijedno historiografsko djelo, bilježeći ljude, događaje, organizacije i ustanove koje su se brinule o zdravlju ljudi sa ovog područja, pri čemu je akcentovao i rasvijetlio razvoj najznačajnije zdravstvene ustanove – barske bolnice do 1960 godine, ostavljajući nekim budućim istraživačima da pruže interpretaciju prošlosti medicine u Baru u posljednjih pola vijeka.

Dr Martinović je ovom knjigom demonstrirao respektabilno znanje ne samo lokalne, već i nacionalne – crnogorske istorije, objašnjavajući zdravstvene prilike nekim opštim društvenim kretanjima i procesima koji su se odvijali na ovom prostoru. Česta promjena državno-političkih formacija, odnosno civilizacijskih okvira u kojima se Bar nalazio direktno je uticala na razvoj zdravstvene kulture, odnosno oblika medicinskog pristupa i liječenja, rada zdravstvenih ustanova i slično.

Kada otpočinje organizovana zdravstvena djelatnost na ovom prostoru, autor nije mogao precizno odrediti, što je i razumljivo. Jedan sačuvani kameni fragment iz rimske Duklje, na kome piše „druge liječiš, a sam si ranjen“ upućuje da je ovdje medicina organizovanu formu imala još u rimsko doba. Tek od srednjeg vijeka možemo sporadično pratiti zdravstvo u Baru, kada se u arhivskim spisima spominju prvi ljekari i apotekari, kako oni koji su bili porijeklom iz Bara, tako i oni koji su službom došli u ovaj grad. Postojanje zdravstvene zaštite u srednjovjekovnim komunama na Jadranu bila je prihvaćena praksa, pa je, recimo, karantinska služba u tom vremenu bila sastavni dio urbanog života, tj. oblik čuvanja narodnog zdravlja srednjovjekovnog Bara.

Razmatrajući period srednjovjekovlja, autor je metodom komparacije iskustava drugih srednjovjekovnih komuna na istočnoj jadranskoj obali posebnu pažnju iskazao za duhovnu, ili religijsku medicinu, koja se temeljila na kanonskom određenju vjerskih zajednica. Upravo iz tih motiva na prednjoj korici ove

publikacije prikazani su ostaci nekadašnje benediktinske opatije na Ratcu, gdje se prema dosad objavljenoj građi nalazila prva bolnica na barskom području, a koja je zbog svoje čudotvorne ikone bila neizostavno hodočasničko stjecište naroda Zete, Dubrovnika, Dalmacije i Albanije. Prateći istorijat grada, autor konstatuje da je dolazak Osmanlija na ovaj prostor uslovio pojavu novih – istočnjačkih oblika liječenja i tretiranja bolesnika, a nosioci tog pravca duhovne medicine uglavnom su bili učeni imami koji su svoja saznanja crpili iz Kurana. Upravo u zavjetnim crkvama i turbetima identifikujemo kulturna mjesta, kao relikte duhovne medicine u Baru.

Studija dr Martinovića sadrži posebno poglavlje o jednoj zaraznoj bolesti koja je u srednjem vijeku poharala Evropu, a relativno često pohodila Bar. Riječ je o kugi, koja je ostavljala za sobom teške posljedice po stanovništvo. Zbog niskih socijalno-zdravstvenih standarda za vrijeme osmanske dominacije, Barani su skoro do sredine XIX bili na udaru ove zarazne bolesti, s obzirom da je tek 1838. godine izgrađen lazaret u barskoj luci u kojoj je vršeno medicinsko posmatranje, zadržavani putnici i raskuživana trgovačka roba.

Treba napomenuti da autor stavlja značajnu akcentaciju na postojanje, odnosno rasprostranjenost narodne medicine, koja je uporedo sa naučno, egzistirala još od najranijih vremena. Koristići se referentnom literaturom, ali i zapisima zavičajnim pisaca, dr. Martinović je uspio da zabilježi, pa samim tim i spasi od zaborava mnoge specifičnosti liječenja ljekovitim biljem koje su generacije Barana primjenjivale u liječenju raznih bolesti. Vjerovatno da je najpoznatije ljekovito bilje po kojemu se prepoznaje cijelo barsko područje Sveta trava od Rumije, koja je dobila naziv iz dubokog uvjerenja ljudi ovog kraja da je povezana sa kultom Svetog Vladimira Dukljanskog. Edukativno, ali gotovo i zavjetno, dr. Martinović je u knjizi pobrojao biljke, odnosno njihove sastojke koje je svaka barska kuća upotrebljavala zahvaljujući radu brojnih narodnih vidara i travara, koji su zadugo ostali u kolektivnom sjećanju. Pored njih bolesne su zbrinjavali i narodni traumatolozi, pri čemu autor izdvaja one za koje se znalo u cijeloj Crnoj Gori, a riječ je o bratstvu Iličkovića iz sela Brčeli. Iličkovići su svoje znanje prenosili koljenima unutar bratstva, a liječenje najtežih preloma, saniranjem svježih rana i sličnih povreda izazivali su divljenje, pa u medicinskoj nauci o njihovim tehnikama i rezultatima postoje brojni pisani zapisi.

Posebni kvalitet ove studije ogleda se u sistematizovanom prikupljanju difuzne građe o nastanku i razvoju modernog zdravstva u Baru, a to se podudara sa prosvjetiteljskim duhom u Knjaževini Crnoj Gori, kada su mnogi izvanjci, naročito

ljekari, dali nesumnjivo veliki doprinos kultivizaciji ovog prostora. Neposredno po oslobođenju Bara 1878. godine formiran je „improvizovani špedal“, kako su ondašnje vlasti nazvale prvu zdravstvenu ustanovu. U izvještajima ljekara koji su u dužem ili kraćem periodu službovali u Baru od 1878. do 1912. godine zapaža se da su bili suočeni sa teškim nasljedjem, što je bila posljedica niskog sanitarnog standarda, pri čemu je dodatan problem stvarala malarija, praktično endemska bolest ovoga grada. Po ocjeni samoga autora, opšte ekonomske prilike u ondašnjoj državi bile su uzročnik, i pored dobro postavljenih smjernica, što zadugo nijesu iskorijenjena pojedina epidemiološka oboljenja karakteristična baš za ovo područje.

Razmatrajući stanje u zdravstvu u Kraljevini Crnoj Gori, dr. Martinović prepoznaje nedostatnost zdravstvenog kadra, što se naročito manifestovalo tokom Balkanskih i Prvog svjetskog rata. Da nije bilo volontera – medicinskih radnika i svih krajeva svijeta od bližeg okruženja, zatim Rusije, Česke, pa do francuskih, kanadskih i američkih misija Crvenog krsta, pitanje je koliko bi bilo još žrtava među crnogorskim vojnim obavezniciima i civilnim stanovništvom. Da je dr Martinović prilježno bilježio svaki segment zdravstvene kulture na ovom prostoru zaključujemo iz mnogih mjesta u ovoj knjizi. To pored ostalog potvrđuju i, npr. dosad nepoznate fotografije ratne bolnice na Virpazaru za vrijeme austrougarske okupacije.

Hronološki ređajući ljude i događaje, dr Martinović zapaža da su između dva svjetska rata gotovo svi ugledni Barani tog vremena bili uključeni u promociju podizanja zdravstvene svijesti stanovništva, što je rezultiralo osnivanjem Okružnog odbora Crvenog Krsta u Baru, Anitimalaričnih ambulati u Starom Baru i Virapazaru, kao i Doma narodnog zdravlja u Starom Baru. Međutim, i pored osnivanja navedenih zdravstvenih ustanova i organizacija prezentovani izvještaji u knjizi upućuju da se zdravstveni standardi nijesu značajnije poboljšali. Tek će italijanski okupator na osnovu odluke Pircija Biorolija 1942. godine započeti gradnju bolnice u Starom Baru, koja je prema tim planovima trebala da podmiri potrebe stanovništva dijela crnogorskog primorja. Kapitulacijom Italije bolnica će ostati nezavršena, a nastavak radova na istoj obezbijediće nova socijalistička vlast poslije oslobođenja. Autor je rekonstrukcijom tokova zdravstva u poslijeratnom Baru ubicirao bolnicu na Pristanu u hotelu Marina, a u nedostaku arhivske građe, preko novinskog članka u titogradskoj „Pobjedi“ doznajemo da su tek u aprilu 1949. godine završeni radovi, kada je konačno otvorena Narodna bolnica u Starom Baru.

Dalja pažnja u izlaganju autora usmjerena je ka prezentovanju činjenica koje se tiču broja i strukture novoformiranih bolničkih odjeljenja, zatim Doma zdravlja u Baru, kao i zdravstvenih stanica na širem barskom području do 1960. godine, što sve ukupno svjedoči o naglom jačanju kadrovskih i materijalnih kapaciteta u oblasti zdravstva u Baru. Ovaj proces je bio u skladu sa trendom rasta kako na republičkom tako i na saveznom nivou.

Leksikografskim pristupom dr Martinović ovjekovječio je biografije brojnih značajnih ljekara koji su u dužem ili kraćem periodu službovali u Baru koristeći se istom metodom kada je u pitanju srednji i niži medicinski kadar, tj. zdravstveni radnici i saradnici u stomatološkim i apotekarskim službama.

Svako od navedenih medicinskih lica u knjizi dobilo je zasebnu odrednicu, pa bi večeras vjerovatno bilo nepotrebno izdvajati nekog iz plejade takvih profesionalaca. Ovdje samo želim da skrenem pažnju na partizanske bolničarke i druge medicinske radnike uključene u NOP iz Crmnice, koji su za vrijeme Drugog svjetskog rata dali nemjerljiv doprinos slobodi ove zemlje. Kao kuriozitet barskog poslijeratnog zdravstva autor navodi djelatnost časnih sestara Svetog Križa, koje su zbog nedostatka nižeg i srednjeg medicinskog kadra više od pola vijeka radile u barskoj bolnici, što je bila neobičajena pojava u drugim republikama socijalističke Jugoslavije.

Iz svih spomenutih razloga predmetnu studiju možemo okarakterisati monografijom. Ona po svojim obilježjima može biti i adekvatan priručnik aktivnom medicinskom osoblju, a fragmenti ovog djela mogu se upotrijebiti u nastvanom – obrazovnom procesu kako na Medicinskom fakultetu tako i u srednjim medicinskim školama u Crnoj Gori. Ujedno knjiga dr Martinović može biti poticaj ustanovama prosvjete i kulture da se sveobuhvatnije sagleda i interpretira prošlost crnogorskog zdravstva.

Na kraju, autor je ovom knjigom dokazao da i u skromnim uslovima, profesionalnim i ljudskim pristupom mogu se postići značajni rezultati i zavrijediti opšti društveni ugled, a što svakako treba da predstavlja putokaz današnjoj generaciji zdravstvenih radnika.

Koristim ovu priliku da se u ime Matice crnogorske zahvalim Opštini Bar, Domu zdravlja Bar, AD Luka Bar i Fondu zdravstva Crne Gore koji su finansijski pomogli štampanje ove knjige.

Ivan Jovović

Riječ na promociji knjige Anta Martinovića *Pregled zdravstvene djelatnosti u Baru*

Kada bi prije dvadesetak godina historičar htio da piše o Baru ili društvenom životu ovog područja, našao bi se pred ozbiljnim problemom: nevelika suma znanja ili mali broj knjiga i radova o ovoj problematici. Tamo davnih pedesetih objavljena je Spomenica gimnazije u Baru, nekolicke monografije o NOR-u, pregledna istorija Bara (Bar grad pod Rumijom), hrestomatija o Barskoj čitaonici 1981. godine, spomenice o školskom centru... i to je uglavnom sve. Dakle, neveliki broj knjiga i malo istraživanja. Zatim od sredine devedesetih dolazi do preokreta: ređaju se knjige, nastale na istraživanju, o različitim aspektima društvenog života Bara – školstvu, pomorstvu, sportu, umjetnosti, kulturno-istorijskom nasljeđu, zabavi ... Baš velik i neobičan istraživački zamah. Možda je u tom zamahu bilo i površnosti, nestručnosti, kompilatorstva ..., ali sve je to manje važno jer je namjera bila dobra, a dobri su, u cjelini gledano, i rezultati. Dobili smo već jednu vrijednu biblioteku knjiga o Baru, kojoj se ovih dana pridružila i knjiga dr Anta Martinovića *Pregled zdravstvene djelatnosti u Baru*, u izdanju Matice crnogorske.

Nekoliko riječi o knjizi. Knjiga obuhvata veliki period zdravstvene djelatnosti u Baru – od najstarijih vremena do 1960. godine, a autor je na njoj radio od 2011. do početka 2017. godine. U knjizi se najprije pravi osvrt na razvoj zdravstvene djelatnosti u svijetu od najranijih vremena, zatim u srednjem vijeku i napokon u novom vijeku, tj. razvoj medicine od njenih početaka do formiranja medicine kao nauke. Uglavnom je riječ o periodu koji odgovara razdoblju u kome se tretira razvoj zdravstvene djelatnosti u Baru.

Isti historiografski princip Martinović je primijenio i kada je u pitanju Crna Gora. On počinje osvrtom na razvoj zdravstvene službe u primorskom dijelu Crne Gore – Boki Kotorskoj, gdje je ona i započela, ili bolje reći, gdje imamo prve izvore o

toj djelatnosti. Bolnice, lazareti, apoteke, zubari, hirurzi ... obilježje su početaka zdravstvene djelatnosti na prostoru Crne Gore. I to nije nimalo slučajno: organizovana zdravstvena zaštita uvijek je vezana za uređena gradska središta, a Boka Kotorska je rodno mjesto crnogorskog srednjovjekovnog urbaniteta.

Za kontinentalni prostor Crne Gore Martinović vezuje početke narodne, tj. etnomedicine. U ovoj oblasti plemensko-patrijarhalnog i ruralnog društva, „narodna medicina“ dominira sve do druge polovine XIX vijeka. Liječenje travama, raznim mješavinama materijala biljnog i životinjskog porijekla, upotrebom pijavica, saniranjem lomova ... obilježeno je nekoliko vjekova života crnogorskog društva. Iz zapisa savremenika uočavamo da se Crnogorci jedino čuvaju od zaraznih bolesti, a sve drugo je sudbina. Martinović ukazuje da je sve do uspostavljanja javnog zdravstva u Crnoj Gori, u drugoj polovini XIX vijeka, naučna medicina bila dostupna isključivo vladaru i bliskom krugu oko njega.

Prvi podatak da se crnogorski vladar liječi kod ljekara je vezan za Njegoša. Martinović je u jednom poglavlju knjige dao koristan pregled narodne medicine u Crnoj Gori, ali je obradio i proces formiranja javnog zdravstva u Crnoj Gori: dolazak dvorskih ljekara, uspostavljanje ljekarske službe po gradovima, formiranje bolnica.

Nakon opšteg pregleda na razvoj zdravstvene službe u Crnoj Gori Martinović prelazi na razvoj zdravstvene djelatnosti u Baru. On najprije daje pregled istorije Bara od najranijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, nadajući se da će čitaocu time olakšati snalaženje u različitim vremenima, epohama, državnim i administrativnim sistemima. Zatim prelazi na razvoj medicine u Baru od najranijih vremena. Počinje sa narodnom medicinom, tj. duhovnom medicinom, a to znači sa liječenjem oboljenja odagonjenjem zlih duhova. To su u Baru posebno praktikovali vjerski činovnici, koji prema navodima dr Martinovića, to rade.

Zatim je ukazao na kulturna mjesta u barskom kraju, koja imaju veze sa zdravstvenom djelatnošću, kao i na ljekovite biljke koje su korišćene u narodnoj medicini. Martinović kao prilježni hroničar bilježi i narodne travare i vidare u barskom kraju, narodne ljekare-traumatologe, narodne hirurge, pisane izvore narodne medicine ... Nakon toga slijedi poglavlje o zdravstvenim prilikama i medicinskoj djelatnosti na barskom području od srednjeg vijeka do oslobođenja grada od Turaka. Ukazao je na bolničke ustanove i opšte zdravstvene prilike, a dao je i iscrpne radne biografije prvih ljekara u Baru. Zatim je u poglavlju o zdravstvenoj djelatnosti u Baru poslije oslobođenja 1878. godine predstavio zdravstvene prilike, organizaciju zdravstvene djelatnosti, kao i najznačajnije

zdravstvene radnike. Naravno da u tadašnjoj Crnoj Gori nije bilo mogućnosti da se organizuje savremena i sveopšta zdravstvena zaštita, ali je jedan oblik institucionalnog uređenja ovog društvenog segmenta, ipak ustanovljen. Naime, u Knjaževini i Kraljevini Crnoj Gori uvedena je institucija oblasnog ljekara, koji je ordinirao u gradskim središtima – Baru, Ulcinju, Podgorici, Kolašinu. Poslije 1878. postojala je samo jedna bolnica u Crnoj Gori, da bi 1887. bila otvorena mala bolnica u Nikšiću. Oglase za oblasnog ljekara raspisivalo je Ministarstvo unutrašnjih djela, u čijoj je nadležnosti bila zdravstvena zaštita. Ali, na mnoge od ovih oglasa često nije bilo kandidata, jer je mali broj Crnogoraca do 1918. završio medicinu. Martinović detaljno opisuje djelovanje deset oblasnih ljekara u Baru, a od njih deset samo je jedan rođen u tadašnjoj Crnoj Gori.

Iscrpno i pregledno dr Martinović je obradio i period zdravstvene djelatnosti u Baru između dva svjetska rata. Najprije je 1923. godine otpočela s radom antimalarična ambulanta u Starom Baru. Autor daje sve neophodne podatke o njenom djelovanju, lokaciji, uređenju, kao i o ljekarima i medicinskim sestrama koji su u njoj radili. Zatim slijedi poglavlje o Zdravstvenoj stanici Stari Bar, odnosno Domu narodnog zdravlja u Baru, ustanovi koja funkcioniše od 1927. godine. Autor je prezentirao izvještaje o radu ove ustanove, a posebno preventivno djelovanje za suzbijanje malarije, tada vrlo prisutne bolesti u barskom kraju. Date su i detaljne biografije ljekara koji su radili između dva rata na prostoru Bara. Sličnom metodologijom istoriografski je obrađeno i djelovanje zdravstvene službe u Crmnici, zatim zdravstvena služba u Crnoj Gori tokom Drugog svjetskog rata, uz biografije istaknutih ličnosti koje su imale značajniju ulogu u zdravstvenoj djelatnosti na prostoru Bara ili su pripadali revolucionarnom pokretu, a bili su po struci medicinski radnici.

Posljednji dio knjige odnosi se na razvoj zdravstvene djelatnosti od završetka Drugog svjetskog rata do 1960. godine. Autor je ukazao na sve bitne događaje u institucionalnom i kadrovskom razvoju zdravstvene djelatnosti u Baru, tj. na osnivanje ambulanti i doma zdravlja, bolnice, kao i na zdravstvene radnike koji su u njima radili. I u ovom dijelu date su biografije barskih ljekara, srednjeg i nižeg medicinskog osoblja, ali i 49 časnih sestara Sv. Križa, koje su radile u barskim zdravstvenim ustanovama.

Na kraju, kada u cjelosti analiziramo knjigu dr Anta Martinovića zapažemo da je riječ o sveobuhvatnoj studiji o zdravstvenoj djelatnosti u Baru, prvoj takve vrste. Ona sadrži sve relevantne podatke iz literature, ali i iz tadašnje štampe i arhivskih fondova. To nam ukazuje da se radi o istraživačkoj studiji, jer su mnogi podaci iz

istorijskih izvora ovdje prezentovani prvi put. Na osnovu količine pregledane istorijske građe, kao i broja novih i nepoznatih izvora koji su ugrađeni u ovu knjigu, možemo reći da je u pitanju ozbiljan istraživački poduhvat i ogroman autorski napor. Iako autor nije po struci istoričar, on je ipak uspio da prevaziđe uobičajene slabosti prve knjige, pa i da savlada ograničenja koja su očekivana kada se istorijom bavi neko ko nije istoričar.

Ovom knjigom dr Anto Martinović je dao podsticaj za nova istraživanja, ili bolje reći označio put kojim treba nastaviti u izučavanju zdravstvene djelatnosti u barskoj opštini. Isto tako, on je dao izuzetan doprinos izučavanju društvene istorije Bara, ali je svim onim vrijednim pregaocima i humanistima na polju zdravstvene djelatnosti, podigao svojevrсни spomenik. Ako medicina spašava ljude od bolesti, istorija, eto, spašava ponekog od zaborava. Dr Anto Martinović je učinio da čitava plejada zaslužnih ljudi ne završi postojanje sa onima koji ih se sjećaju, već da nastavi da traje u jednoj ovakvoj knjizi. Dugujemo mu zahvalnost što je, kada su u pitanju ovi značajni ljudi, vratio naše dugove, ali i dugove prije nas.

Živko M. Andrijašević

Riječ autora

Monografija *Pregled zdravstvene djelatnosti u Baru* je nastala nakon dugogodišnjeg prikupljanja objavljene medicinske građe, i takođe višegodišnjeg istraživanja do sada manje poznatih, ili nepoznatih podataka o razvoju ove značajne društvene djelatnosti u našem gradu.

Inače, *Istorija medicine* kao nauka čini dio opšte kulturne istorije jednog naroda, i predstavlja prikaz razvoja njegove zdravstvene djelatnosti od samog početka evolucije čovjeka kao mislećeg bića *homo sapiensa*.

U stvari, ona je kako to kaže poznati beogradski profesor *Istorije medicine* dr Vladimir Stanojević: „...*arhiva istorija bolesti bolesnika pomrlih kroz vjekove i, ujedno, najbogatije kliničko kazuističko iskustvo u kome je zabeležen i umni napor znamenitih lekara, tvoraca značajnih medicinskih znanja*“.

Tako je ova nauka u dugom procesu razvoja čovjeka postala dragocjena riznica pouka koje pomažu zdravstvenim radnicima da stečena teorijska znanja pravilnije primjenjuju, izoštravajući im moć samokritičnosti u radu i učeći ih da razmišljaju medicinski. U suprotnom, nedovoljna samokritičnost može često neiskusnog ljekara odvesti u nesreću.

O ovome poznati hrvatski istoričar medicine i filozof prof. dr Lujo Taller kaže: „*Najteža je nesreća što je može imati liječnik, vjera u nepogrešivost vlastitu i savršenost onoga, što momentano znade*“.

Osim ovog, *Istorija medicine* omogućuje širokoj publici da zaviri u naše radionice zdravlja i shvati, koliko je truda i požrtvovanja bilo potrebno generacijama zdravstvenih radnika, da stvori ono što danas u ovoj djelatnosti imamo.

Nažalost, značajna, a ponekad i fascinantna dostignuća narodne pa i naučne medicine na prostorima današnje Crne Gore nijesu makar i fakultativno našla svoje

mjesto u nastavnim programima naših visokih medicinskih ustanova, pa će tako naši farmaceuti, stomatolozi i ljekari ostati uskraćeni za saznanja o tome kakvi su bili njihovi predhodnici i šta su radili u svom vremenu.

A bili su uistinu ličnosti impresivnih biografija. Svi redom odlični srednjoškolci, svoja univerzitetska obrazovanja su sticali na prestižnim medicinskim fakultetima u Sankt Peterburgu, Moskvi, Gracu, Parizu, Pragu, Hajdelbergu, Padovi... Svi su bili poliglote. Posjedovali su i neuništiv moralni kod, što im je omogućavalo da postanu predvodnici svojih generacija, u koje će se ugledati naredne generacije.

Iako su uslovi života i rada u Crnoj Gori bili veoma teški, oni su svoje radne zadatke izvršavali na krajnje humani način, čuvajući uvijek dostojanstvo, kako svoje profesije tako i svojih pacijenata.

Pristupajući konačnoj razradi ove monografije, pokušao sam da iz dostupne istorijske građe proberem ono najznačajnije što je po mom mišljenju bila osnovna karakteristika zdravstvene djelatnosti u Crnoj Gori u njenom dugom istorijskom trajanju.

Na kraju mogu ustvrditi, što se istorije medicine slavnog grada Bara tiče, da je ono što sam uspio u ovoj monografiji obraditi samo neznatan dio svega što se u zdravstvenoj djelatnosti ovdje dešavalo. Zato smatram, da je pred budućim istraživačima obaveza, da pored arhiva Bara, Kotora i Cetinja, punu pažnju posvete Arhivima Zadra, Venecije i Istanbula, koji kriju mnoge nepoznanice istorije medicine našeg područja, posebno iz druge polovine Srednjeg vijeka i perioda humanizma i renesanse na početku Novog vijeka, posebno, perioda baroka i rokokoja, u kojem dolazi do definitivnog oslobađanja naučne misli od crkvenog dogmatizma i skolastike i stvaranja uslova za slobodno stvaralaštvo.

Anto Martinović

Cetinjski zapisi Marka Špadijera

Knjiga *Bibliotekar* Marka Špadijera može nas podstaknuti da govorimo iz više uglova, bilo da je riječ o tekstu knjige, bogatom životu i djelu autora, društvenim i političkim previranjima u Crnoj Gori druge polovine prošlog vijeka o kojima piše kao aktivni učesnik i danas nezaobilazni svjedok. Marka Špadijera, autora ove nedavno objavljene autobiografske proze znamo kao pisca velikog broja oglasa na opštedruštvene, kulturne i političke teme, autora monografija o Crnoj Gori, poslaststvima na Cetinju, životu i radu Vlada Popovića Španca; urednika *Oboda*, *Pobjede*, revije *Ovdje* i časopisa *Matica*; visokog političkog aktiviste koji je došao u sukob sa partijskim neistomišljenicima jer je radio na popravljajući sistema iznutra; aktivnog učesnika antiratnog pokreta devedesetih godina prošlog vijeka; učesnika na osnivanju mnogih crnogorskih nezavisnih institucija i društava, među njima i Matice crnogorske čiji je generalni sekretar bio prvih dvadeset godina, glavni pokretač njenog djelovanja i stub opstanka u vremenima koja nijesu za to bila pogodna.

Moraću sad prekinuti dalju priču o Markovoj biografiji jer znam da sam već zamirirao njegovu opasku da sam mogao izbjeći mjesta koja imaju komemorativni prozvuk, ali kao dugogodišnji poznanik i prijatelj dužan sam da kažem, a znam Marka iz mnogih situacija i poslova, da kao čovjek razuma i velikog iskustva, piše i govori ono što misli, i da se ponaša u skladu sa rečenim. Marko je nepokolebljivi

optimista kojeg entuzijazam ne napušta, čovjek koji zagovara konkretno činenje u domenu realnog iz čega i crpi svoj elan. Ko je čitao njegove tekstove sabrane u knjizi *Crnogorska raskršća* vidio je da mu je vodilja misao da je pred nama samo jedan put, put slobode, i da se danas tim putem ide samosvjesnim i upornim radom, *prolivanjem znoja, a ne krvi*. U toj knjizi vidimo urođenu jačinu volje u izvršavanju dužnosti da čuva ljudsko dostojanstvo, svoje i drugih, a u uvodnoj bilješci svjesni angažman jer je nastojao nekog da zabrine, optimizmom uplašene da oku-raži, argumentima druge da zamisli. U tim esejima je nedvojbeno formulisan stav da crnogorski gađani u savremenim društvenim i političkim previranjima imaju izbor, ali samo jedan put: put slobode, ličnog dostojanstva i vlastite kuće. Kao za-vjet stoji opomena-prijekor zbog crnogorskog kratkog daha: *prije nego se naviknemo na tiho umiranje vrijedno je pokušati još jednom živjeti...*

Nedavno objavljeni roman *Bibliotekar*, koji je autor u podnaslovu okarakterisao kao *Cetinjski zapisi*, nastali od početka šezdesetih do njihovog kraja kad je autor, vrativši se sa studija, živio i radio u rodnom gradu. Storijska o životu i težnji mladog čovjeka da nešto uradi i promijeni u učmaloj sredini i pokrene druge, nadiđe provincijalizam i jeftine ideološke šeme, savlada otpore i pizmu, bez kuknjave, patetika i ubiranja zasluga. Čitamo kompleksnu i vjerodostojnu hroniku grada, upoznajemo galeriju živih likova, suptilne opise Cetinja i njegovih mijena kroz istoriju, politička i ideološka previranja i borbu za vlast, pozicije i fotelje, početke međurepubličkih zađevica i inferiornu poziciju crnogorskog rukovodstva...

Paralelno sa tim zvaničnim i reprezentativnim životom odvija se realnost svakodnevice usklađena sa ritmom godišnjih doba, načinom preživljavanja, društvenim životom kafana i alternativnih kružoka. Autor je dao upečatljive i vjerodostojne portrete sugrađana, kako onih najviđenijih iz kulurnog, naučnog i javnog života, (gotovo svaki čitalac će identifikovati Nika Simova, Dušana Gvozdenovića i Rista Dragičevića) tako i gradskih orđinala i cetinjskih boema, mnogima znanih i van Cetinja, ali i običnih prolaznika kroz život koje i mještani znaju samo po nadimku koji nose ali daju svakodnevni pečat i šarm gradu, ljudi sa margine života koji sva nezadovoljstva, konflikte i ograničenja prevazilaze oporim humorom. Autor se čuvao opštih mjesta i fraza kao da je slušao savjet jednog starijeg sagovornika iz knjige da se pri pisanju *treba kloniti zavodljivih metafora*.

Ako uporedimo stavove i djelovanje glavnog junaka romana i stavove i ideje pisca u njegovim esejima, vidimo da se poklapaju u svim glavnim tokovima, da je bilježio život, događaje, aktere i vrijeme u svojim cetinjskim zapisima iz pozicije dobronamjernog učesnika koji smatra dužnošću da nešto uradi, a ne samo

da posmatra i gradi priču po zahtjevu žanra kako bi ona bila zanimljivija i teorijski dosljednija. On bez kolebanja poštuje stav da je dužnost pisca da se drži istine kao vrhunske vrijednosti, strog je često i prema sebi, ali u kritičnim trenucima čuva suzdržanost i kontrolu nad sobom, kao u poglavlju kad treba rasvijetliti tajne registre, izvještaje i dosijea Udbe sredinom šezdesetih poslije pada Rankovića. Radoznalost, ljutnju, društvenu angažovanost i profesionalnu obavezu pobjeđuje misao koliko bi saznanja o nepočinstvima drugih uprljala i njegov život jer u tim dugim registrima potkazivača moralo je biti i njemu poznatih i bliskih, pa istupa iz komisije. Pobijediti sebe u dramatičnim situacijama, znači pobijediti i drugog, a po starom crnogorskom etičkom principu onaj ko ne zna da čuva ličnu čast ništa dobro ne može dati zajednici i narodu, i tu mu drugi ne može pomoći.

Knjiga odiše iskonskim i istorijskim optimizmom: preci su nam pokazali da nema odustajanja na svom putu i lamentiranja nad životom i sudbinom, da se svaki dan treba boriti za svoje ljudsko dostojanstvo. Treba slijediti zavjet predaka koji su sačuvali iskru slobode zapretanu u svojoj maloj zajednici, uspjeli su ono što ni najbogatiji i najmoćniji nijesu jer su u zaptu držali svijet i trgovali tuđim dušama i imućem.

Sve ima svoju drugu stranu - naša vječita kuknjava što su nam istorijske okolnosti oduzele priliku da budemo dio sretnog, bogatog i prosvijećenog svijeta ima svoju protivtežu u spoznaji suštine toga svijeta u iskazu junaka koji cio život istražuje taj idealizovani svijet i koji na kraju mirom propovijednika presuđuje: *Neka ruka sudbine nam je pomogla da se u ovim brdima spasemo potopa. Crnogorci ne smiju nestati kao Pečenoge. Prepušteni smo sebi. Kao i uvijek.*

Marko gleda naprijed, ali zna da je prošlost dio naše sadašnjosti i budućnosti, lične i kolektivne, zato se prema njoj odnosi krajnje odgovorno i sve gleda kroz optiku opšteg dobra, niđe ne ističe sebe i svoj rad. Njegov stariji imenjак Marko Miljanov svjedoči kako narod kao najbolje smatra one koji o dobročinstvu i poštenju drugih govore, a svoje zaboravljaju.

Onog trenutka kad su mu se *Cetinje i biblioteka učinili istim jer posjeduju energiju ali nemaju sposobnost da je učine aktivnom*, glavni junak odlazi, traži novi prostor, drugu sredinu i novi izazov, ali ne bježi od stvarnosti u promjenama jer zna da su one samo talasanje duboke vode, *da se naizgled sve mijenja ali sve ostaje isto. Pokušaj čovjeka da to promijeni izgleda kao drskost, ali na toj drskosti počiva poezija, filozofija, moral, politika, nauka i superiornost čovjeka nad ostalim bićima.*

Uostalom, i žvt je pokušaj, zaključuje autor.

Podgorica 13. 9. 2017.

Novica Samardžić

Bibliotekar – Cetinjski zapisi **Marka Špadijera**

Uvažena gospodo, dragi prijatelji, zadovoljstvo je večeras govoriti o Marku Špadijeru i njegovom romanu *Bibliotekar – Cetinjski zapisi*. Roman je objavljen kao izdanje Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, Skener studija, takođe iz Zagreba, i štamparije „Obod“ sa Cetinja.

Književna kritika će žanrovski situirati ovo djelo, zavisno od afiniteta kritičara – da li je ovo memoarska proza, roman hronika, zbirka pripovjedaka o gradu i ljudima koji ga čine itd. U svakom slučaju riječ je o literarnom štivu prvoga reda, koji god aspekt razmatranja da imate u vidu.

Roman sam i bukvalno pročitao u jednom dahu. Zato ću prvo krenuti od osnovnih impresija od mnoštva koje sam imao kad sam sklopio korice ovoga djela. Prva asocijacija mi je bila na stihove našeg i cetinjskog znamenitog lirika Lesa Ivanovića: „Sjećanje me lakom tugom ovi!” Mada, lično bih rekao da su moja sjećanja, podstaknuta djelovima ovoga romana, teška i bremenita. Drugi utisak je da je ođe riječ o svojevrsnom cetinjskom, a samim time i crnogorskome, brevijaru. To je molitvenik za vraćanje samopoštovanja, za slobodu u smislu u kojem smo je dobili u nasljeđe, za otpor samoukidanju, za dostojno mjesto crnogorskoj kulturi, koja je jedina svrha i dokaz našeg postojanja i identiteta.

Na jednom mjestu autor kaže da je „srećom odustao od pisanja poezije“. Na svu sreću nije odustao od proznog iskaza i danas imamo pred sobom knjigu koja višeslojnošću i višeznačnošću nadmašuje skromnu autorovu konstataciju da je ovo vraćanje zapisima iz dramatičnog vremena mladosti.

Ovo je apoteoza knjizi, to jest znanju. Može i da se čita kao itinerer za „planiranje prošlosti“, kao svojevrsni enciklopedijski priručnik o temeljnim

vrijednostima i graničnicima naše baštine. Naizgled usputne opaske imaju vrijednosne sudove o bitnim stvarima i prekretnicama u aktualnim događanjima i istoriji. Isto tako roman se čita kao nenametljiva istorijska čitanka, opora ukusa. Gorki lijekovi se lakše konzumiraju sa slatkim napicima. Ovđe ulogu napitaka imaju anegdote i neponovljivi cetinjski humorni iskazi i igrokazi, uz raskošne nadimke“ koji su svojevrsne „Gradske identifikacione kartice –i ogledalo duha“. Često anegdotsko zna da prekrije suštinu, ali je ovđe svo u funkciji romaneskne građe i slikanja karaktera i situacija. Ovo bi se moglo potkrijepiti jednim brojem sintagmi koje autor upotrebljava i koje možemo čitati i kao aforizme...

To su razglednice grada koji se voli, nosi u duši: „Živjeti na Cetinju znači biti osuđen na intimnost sa istorijom“ (str. 105), jer: „Cetinje je sudbina i simbol Crne Gore...Oni koji su ukinuli Crnu Goru, nastojali su da prekriju zaboravom njen najveći simbol... Ako znaš vrijednost stvarima, jedini način da živiš je da im se narugaš. Grad se brani kolektivnom ironijom.“

Jeste grad, tj. Cetinje, sa svojom istorijskom melanholijom, depresivnim kišama i karakterima kao sudbinama, razmatran kroz vizuru glavnog junaka Petra Delje, okosnica romana. Ipak mi se čini da je biblioteka glavni simbol i prizma kroz koju se prelamaju: kaleidoskop prošlosti i budućnosti, sudbine glavnih ličnosti u knjizi, tužne i nesrećne crnogorske dvojnosti. U tom smislu glavni junak navodi riječi partijskog sekretara: „Tragično dvojestvo se unosi u institucije (str. 278)..., odnosno svoga oca: „To što su komunisti crvenom bojom prekrizili zelenu i bijelu, ne znači da su se zauvijek riješili prošlosti...Dobar čovjek može biti na pogrešnoj strani, ali pogan neće usrećiti ni jednu stranu“ (str.313–314).

Dok na jednom mjestu dokumentarnost prerasta u pravu literaturu, da liči na teatar apsurdna (npr. spisak zaduženja Marka Lagatora (str. 44–45; iskaz o kažnjavanju kod isljednika (str. 155), na drugom, zapisnički prenešena rasprava o stanju u institucijama i crnogorskoj kulturi iskače iz strukture romana i liči na blijedu kopiju nekih aktualnih situacija i manje zvaničnih rasprava.

Roman je podijeljen na zasebne cjeline od kojih svaka nosi sugestivni naslov. U tom smislu bih i priređivačima stavio jednu zabilješku tehničke prirode. U sljedećem izdanju, a ne sumnjam da će ih biti, vrijedelo bi dodati sadržaj sa naslovima svih poglavlja. Lakše je za ponovno čitanje i podsećanje na zanimljiva mjesta.

Poglavlja koja su mi ostavila poseban utisak su *Salon gospođe Marić*, *Medovina*, *O mišu* (asocijacija na film *Zelena milja*), *Lenjingradski mostovi*, *Beograd*, *Cetinje istorijska pozornica*, *Muzej crnogorske knjige* koji je trebalo da upali iskru novog vrednovanja crnogorske kulture, sa epizodom kao iz Kunderine *Šale*– pismo iz

Praga kad su Rusi upali u Čehoslovačku: „Možda je ovo dobro za nas Čehe. Kroz patnju se brže dolazi do samosvijesti.“ I u P. S: „Sjetite se naših razgovora o shvaćanju poniženja i ponosa, koji su tako različiti kod Čeha i Crnogoraca. Ona dva pacova iz Kafkinog podruma popeli su se na sprat. „Da shvatite o kojim se „pacovima“ radi citiraću opis Petra Delje iz odjeljka *Lenjingradski mostovi*, str. 197: „U odjeljenju za prihvatanje knjige u podrumu Statni knjižovne, sreli smo, bolje reći pokazali su nam dva Srbina koji su dospjeli tamo u vrijeme Ibea. Bibliotekarka Bogdanova nam je reka da ih zovu – pacovima iz Kafkina podruma. To je naš jedini tužan doživljaj u Pragu.“

Osim glavnog junaka i naratora Petra Delje, uz mnoge izdvaja se lik Novaka Simovića, slika crnogorske tragike, kada časni i učeni ljudi ne mogu da se otrgnu od propagandnih stereotipa.

Tiho i nenametljivo izranjaju ideje i naponi da se uradi nešto novo, da se onim najvažnijim što jedan narod ima – kulturom, vrati dostojanstvo Crnoj Gori. Da se razbije učaurena svijest i krene naprijed.

Postavlja se pitanje koliko ova vrsta romana može biti prijemčiva mlađem čitaocu, koji je neopterećen, bolje reći nezainteresovan za probleme koji tište Crnu Goru preko jednoga vijeka. Može, jer uz onaj ranije navedeni informativni značaj, imate pasaža u romanu koji otkrivaju dobroga stilistu, čije minijature su vrhunski ostvarenja. Jednim pasusom ili čak jednom rečenicom dočarava karaktere ili situacije.

Sa Markom Špadijerom sam se upoznao prije više od 30 godina, kada smo radili na jednom od kapitalnih projekata, Enciklopediji Crne Gore. Spadao je u mali broj ljudi i rukovodilaca koji su videli i osećali da se ka Crnoj Gori valja talas primitivizma i nacional-šovinizma koji prijeti da je potopi. Spadao je u one koji su pokušavali da razgrnu paučinu učaurenosti i pomognu da „razvedri iznad Gore Crne“. To je „faktor inostranosti“ prepoznao i za posredni udar i slamanje iskorišćena je afera oko filma Živka Nikolića *U ime naroda*. Tada su vrlo nečasnu ulogu odigrale institucije i pojedinci iz Nikšića, ali to je tema za neku drugu priliku. Te podlosti i nasrtaji ni njega ni nas nijesu omeli u misiji koju smo za sebe odabrali. Nijesmo se videli dugi niz godina – (u USA je Marko zajedničkim prijateljima rekao: „Dragan je neđe nestao!“ Nijesam nestao, vazda sam bio ovđe) - i tek skoro, tužnim povodom, sreli smo se na sahrani našeg velikog prijatelja Mladena Lompara. Kada me uvažena i draga koleginica Jasmina Nikčević u ime agilnih i vrijednih djelatnika JU biblioteke „Njegoš“ i u svoje ime, pozvala da kažem par riječi o ovoj knjizi, morao sam se odazvati.

Pri kraju da se poslužim riječima naratora: „Delja se ponadao da se Crna Gora više neće ogledati u ustajaloj vodi seoskih bistijerni u kojima se nakupila kišnica istorijskih iluzija. Vrijeme je da brine o bistrini svojih potoka i rijeka, koji će se po kapima cetinjske boje poznavati na ulasku u more.“ Bez obzira na sve mutivode i barske gmazove, vjerujem da će crnogorske vode biti sve bistrije i i naše nebo sve vedrije u vremenima koja dolaze.

Ovo je program podrške razvoju kulture u Nikšiću, a nadam se da će ova promocija i vjerujem sljedeće, biti podstrek našem „mladom“ piscu da nastavi sa ovakvim i sličnim zapisima. Lično mu se zahvaljujem na izuzetnom ugođaju što mi ga je priredilo čitanje njegovog prvog romana *Bibliotekar – Cetinjski zapisi*, kojeg svesrdno preporučujem čitalačkoj publici. Vama dragi prijatelji i ljubitelji pisane riječi hvala na strpljenju.

Nikšić, 15. IX 2017.

Dragan B. Perović

Kako danas čitati i tumačiti Njegoševo djelo

Otkad se šezdesetih godina prošloga vijeka pojavila u objavi francuskog strukturaliste i filozofa Rolana Barta književnoteorijska postavka o *smrti autora*, tj. o čitaocu kao nekom ko preuzima i drži u rukama skoro sve konce književnog djela, a iz čega se rodila i sintagma o *novom čitanju* književnog djela, bio sam blagi skeptik ali i pobornik ove redukcije klasičnog pristupa književnom tekstu koji recepciju moderne literature postavlja na potpuno nove osnove. Riječ je svakako o prelasku na ekovski *otvorenu poetiku* kao *spiritus movensu* postmodernog duha, što je adekvatno strukturi teksta ove epohe.

U kontekstu tih autorsko-čitalačkih strategija pitanje je kako čitati Njegoša, sada i ovđe. Kako ga zapravo tumačiti kao velikog pisca i mislioca u kontekstu ovog takođe burnog vremenena, kako crnogorskog, tako i svekolikog? Dakle, Njegoša u sopstvenoj savremenosti i iskustvu koje ono sa sobom nosi a u odnosu na vrijeme od prije skoro dvije stotine godina kada je nastajao *Gorski vijenac*. Šta djelu oduzimati, a šta dodavati. Koje su alternative? Je li to neki novi autor u odnosu na prvobitnog, nova enigma, nov izazov? Jeste svakako, jer hermeneutici književnog djela nikad kraja. Izvjesno je, međutim, da ni nekadašnjeg niti sadašnjeg čitanja *Gorskog vijenca* ne može biti bez potpunog učitavanja i dominacije njegove embrionalne, poetske i semantičke anticipacije. Taj Njegošev vidokrug mora ostajati

primaran kao vertikala koja ima istovremeno i konzistentnost i recentnost. To ne znači kanonski pristup *Gorskom vijencu*, već proširivanje, aktualiziranje, kompletiranje misli o Njegošu s neizostavnim pridržavanjem matičnih tokova ovog djela u svim njegovim slojevima. To je Njegoš u neprestanom potvrđivanju i nastajanju. Samo time će nješkoologija dobijati na svom značaju, a Njegoš na svojoj utemeljenosti koliko u crnogorskoj golgoti toliko i u poetskom univerzumu. To znači: ne preseljavati Njegoša iz svog vremena u naše i tumačiti ga po nekom novom viđenju, često i dnevnopolitičkom, pa i palanačkom, ili prije svega poštovati inicijalne premise samog autora i njegovu stvaralačku idejnost, poetičnost, filozofičnost, i konačno, potrebu za pisanjem tog i i takvog djela i onog što je u *Gorskom vijencu* ugrađeno kao duh i biće autora, kao misao koja prožima čovjeka i svijet, istorijsko i vanpovijesno vrijeme. Jer Njegoš je koliko svojevremen toliko i svevremen. I nije živio u vremenu zaštite prirode i ptica, već u vremenu krvavog očuvanja i zaštite države i slobode svog naroda, zaštite koliko od spoljnih toliko i domaćih opasnosti.

Čini mi se zapravo da je velike pisce, dakle pisce koji čine kontinent evropske i svjetske literature, neophodno čitati bez nekog novog radikalnog fokusa, već novo čitanje treba ostvariti u kontinuitetu sa onim što bi se uslovno nazvalo i bilo analogno toj novovremenoj sintagmi, tj. kontekstu koji podrazumijeva *staro čitanje*.

Univerzalnost jednog djela je neiscrpna za sve vrste čitanja, ali ne i falsifikovanja i podešavanja nekoj ideološkoj ili paraideološkoj zloupotrebi. Zašto? Zato što svako književno i umjetničko djelo ako je univerzalno samim tim je spremno za svaku novu epohu i asimilarnju svega dolazećeg imajući svoju etičku i estetsku konstantu. Svaki ostali pristup u „naknadnom“ čitanju, kakav god ono povod imalo, je stvar senzibiliteta, nijansi, erudicije, tj. otkrivanja univerzalnog u već univerzalnom, njegovo potvrđivanje neprolaznošću njegovih aksioloških oporuka, i naravno, dopunjavanjem recentnim kritičko-teorijskim impulsima. Vremenska distance u literaturi nije isto što i vremenska distanca u istoriji. Univerzalnost je uvijek okvir u kojem jedno djelo egzistira ili nestaje. Njegova sveopštost, sveljudskost, sudbonosje čovjeka ili jednog naroda su jedina odbrana od svakog percipiranja koje književno djelo već valorizovano hoće da revalorizuje na utilitaristički i inferioran način. Dakle, samo je univerzalnost, jednog stvaralačkog čina, jedne vizije čovjeka pod kapom nebeskom, njegova trajnost u vremenu i prostoru, na bilo kom jeziku.

O *Gorskom vijencu* je napisano preko 35 000 bibliografskih jedinica, što je vjerovatno jedinstven slučaj u književnosti uopšte. Nikad nije bilo lako vojevati

sa Njegoševom mišlju, ali jeste veliko duhovno, intelektualno, estetsko, etičko, enciklopedijsko, nacionalno, patriotsko i kosmopolitsko zadovoljstvo. I što je najbitnije, Njegoša ne može čitati baš svako i on je daleko od onog što se zove pojednostavljenje, simplifikacija, guslarenje i zloupotreba. Glavno je znati i pamtiti, i čitati ga, i sada i ranije i ubuduće, da je Crna Gora tamo đe je Njegoš, a Njegoš tamo đe je Crna Gora. Kako stara tako i nova Crna Gora jer su jedna bez druge nezamislive. Nigde više nema Crne Gore i Crnogoraca, njihovog izvornog nacionalnog bića i fundamentalnih prepoznatljivosti koliko u ovom Njegoševom djelu. Samo se Crnogorci već na prvi pogled mogu prepoznati u ovom spjevu. Često je to toliko jako, da izgleda kao da su sa ovom knjigom rođeni. Najneposrednije osjećaju svoju istorijsku, sudbinsku i etičku kolijevku. Crnu Goru je održalo čojstvo i junaštvo čijim primjerima je krcat *Gorski vijenac*. Njegoš ima dva testamenta: onaj predsmrtni, oficijelni, koji je pisao 1850. godine u kojem tri puta spominje svoj crnogorski narod, i *Gorski vijenac* iz 1847. kao testament svih crnogorskih testamenata, testament u kom je Njegoš ugradio crnogorski nacionalni identitet, svoju borbu neprestanu, i do visina uzdigao nacionalni, etički, humanistički i slobodarski imperativ.

Dakle, danas čitati i predavati, interpretirati *Gorski vijenac* ne može biti njegovo oktroisanje, flasifikovanje, genocidiranje, i pogotovo, ne ugrađivanje njegove idejnosti i duhovnosti u hegemonističke, velikomitomanske, vjersko-fundamentalističke i druge nacio ideologije. Njegoš je očajavao zbog svake mogućnosti bratoubilačkog rata u svom i u svim narednim vremenima. Najviše ga je pogađao čin izdaje Crne Gore i olako pribjegavanje drugom vaganu, radi zamjene svog siromašnog nekim tuđim ali raskošnim. Plahih i lakomijeh Crnogoraca je bilo uvijek kao što ih ima i danas. Zato je Njegoš na početku svoje kletve u *Gorskom vijencu* poslao vječitu opomenu: *U pamet se dobro Crnogorci...* kao i njegovu životopisnu a i našu jadicovku: *Nadamnom je nebo zatvoreno / Ne prima mi plača ni molitve...*

Nad sveukupnom sudbinom Crne Gore i čovjeka uopšte niko u crnogorskoj istoriji nije bio i vladarski i umno toliko nadnesen kao Njegoš. Pored svega što je napisao o tome fascinantno svjedoči portret (litografija) srpskog slikara i fotografa Anastasa Jovanovića, urađena u Beču 1850. godine. Njegov izgled na tom portretu je neponovljiva sudbinska mapa Crne Gore. Riječ je o tmurnoj, monumentalnoj granitnoj zamišljenosti gospodara Crne Gore. Na ovom portretu on nije čovjek od 37 godina već skoro oronuli starac. I opet se čuje po ko zna koji put: *Bože mili, koji svim upravljajš/ ...Razvedri mi iznad Crne Gore/ Uklon od nje munje i gromove...*

U konačnom: bilo *novo* bilo *staro* čitanje *Gorskog vijenca* ne može ostati bez fundamentalne sponse, odrednice da je to dramski spjev, ili poema, o borbi crnogorskog naroda za slobodu, i ne samo crnogorskog, i o tome što je dužnost ljudska najsvetija. U toj borbi za svoje državno i nacionalno dostojanstvo jednog, kako bi rekao Njegoš – *jadnog i viteškog naroda*, Viljem Gledston, državnik Velike Britanije s kraja 19. vijeka je našao inspiraciju da kaže u pjesmi *Apoteoza Crnoj Gori: O najmanji od naroda /Ti, velika Crna Goro...*

Borislav Jovanović

Crkva Sv. Duha (Koncertna sala muzičke škole)
petak, 29. septembar 2017. u 19 sati

Tri priče o maslini

Dobro došli na večer posvećeno maslini i maslinarstvu pod nazivom „Tri priče o maslini“. Večeras kotorski Ogranak Matice crnogorske ima osobitu čast da o temi maslinarstva organizuje večer sa ljudima od struke i nauke kada je ova tema u pitanju, članovima maslinarskog društva „Boka“ Boke Kotorske. Večerašnji događaj još jedan je u nizu težnji da promovišemo kulturu, tradiciju i način življenja na ovim prostorima. Do sada smo to radili kroz obrazovanje i nauku, a večeras na jedan novi usudio bih se reći poseban način promovišemo ono što je autohtono i karakteristično za Boku Kotorsku i Crnu Goru.

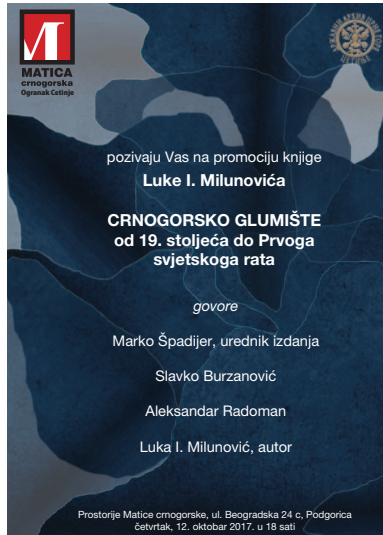
O maslini kao biljci i njenim proizvodima mislimo da dosta toga znamo. No večeras ćemo vidjeti da nije baš tako, i da ova tema može da doprinese i saznanju o nekim novim činjenicama kada je maslina u pitanju. U stratu ćemo pogriješiti ako maslinu posmatramo samo kao biljku, kao drvo kao plod. Ona je monogo više toga. Kao međunarodno priznati simbol mira u Boki Kotorskoj ima i dodatni značaj, a to je da ovdje maslina i maslinarstvo predstavljaju način života. Način sadnje masline, uzgajanje, berba i pretvaranje plodova u maslinovo ulje i ostale proizvode je životni put ove biljke koju maslinari prate i sa njom žive. Sama berba i stvaranje proizvoda od maslina predstavljaju poseban proces koji je duboko urezan u tradiciju i kulturu ovih prostora. Slučajni prolaznik ili turista u maslini

vidjeće samo biljku. Ali ona je mnogo više od toga, ona je način življenja, ona je istorija, ona je budućnost razvoja ovog područja.

Večeras ćemo o svemu izrečenom govoriti sa ljudima od struke kada je maslinarstvo u pitanju. Osvrnućemo se na istorijat razvoja maslinarstva u Boki i ukazati na daleke korjene razvoja ove grane agrikulture. Razgovor o ovoj temi biće samo uvod u odgovor na pitanja ima li maslinarstvo budućnost i koje su perspektive njegovog razvoja, i kako da napravimo idealan spoj istorije, agrikulture i budućih izazova koje vrijeme nosi. Na kraju ćemo govoriti i o uticaju ove plemenite biljke na zdravlje. Našu večerašnju sesiju zaokružićemo degutacijom proizvoda od maslina. Ovo veče upriličeno je uz svesrdnu pomoć i podršku ŠOSMO „Vida Matjan“, i ovom prilikom im se zahvaljujemo.

Uvažene dame i gospodo, nadam se da ćete uživati u programu i razgovoru na ovu temu, i da ćemo nakon ove večeri svi izaći bogatiji za nova saznanja o značaju ove biljke za naše zdravlje, kulturu i tradiciju ovog područja.

Nikola Banićević

Riječ Marka Špadijera, urednika izdanja

Moja današnja obaveza je veoma laka. Preporučio sam rukopis Luke Milunovića „Crnogorsko glumište do Prvog svjetskog rata“ izdavačima Matici crnogorskoj i Državnom arhivu Crne Gore. Istina, predložio sam naslov „Crnogorsko pozorište“, ali Luka je insistirao na „glumištu“, pa sam rekao „neka ti bude“. Dobili smo publikaciju od 580 stranica, koju u ima izdavača potpisuju Novica Samardžić i Stevan Radunović. Tekst je lektorisala i korigovala Saša Živković. Knjigu je grafički dizajnirao Marko Lipovina. Autor je izradio registre, a rezime na engleski jezik prevela Jelena Kotri. Uz nezaobilazne Danku i Jelenu koje participiraju u svakom poslu Matice crnogorske, to bi bila lica koje treba pomenuti na prezentaciji ove knjige.

Autor je u ovu knjigu uvrstio 18 tekstova od kojih je osam u proteklih deset godina objavio u časopisu „Matica“, (tako da mu dođem kao dvostruki urednik), a deset u časopisu „Arhivski zapisi“

Luka i ja smo kroz dugogodišnju saradnju izgradili uzajamno povjerenje. Kao urednik časopisa „Matica“ godinama sam dobijao i publikovao njegove članke, tako da sam ovu knjigu čitao u komadima, fragmentima. Kad se tako nešto složi u knjigu postaje nova vrijednost. Ova knjiga je uzorala ledinu crnogorske teatrologije i sada će se, zahvaljujući njenoj, dokumentima i

stavovima u njoj objavljenim, lakše moći napisati istorija crnogorskog pozorišta.

Luka Milunović je stekao ugled savjesnog istraživača i poznavaooca kulturnih prilika stare Crne Gore. Kao autor članaka i knjiga o kulturnom i društvenom, a naročito pozorišnom životu Crne Gore u 19. vijeku, i sve do gubljenja državne nezavisnosti, stekao autoritet istraživača koji odlično poznaje materiju i suvereno vlada temom. Istraživačka strast je odvela Luku Milunovića u traganje po dokumentima koji se čuvaju u Državnom i drugim arhivima u Crnoj Gori i okruženju, fondovima Nacionalne biblioteke, u tekstovima domaće i strane štampe... Sve te niti je sakupio, sistematizovao, proučio, povezao i rekonstruisao jedan cjeloviti svijet prošlosti. Pouzdanost u iznošenju fakata, posvećenost istraživanju i tumačenju okolnosti, učinili su njegove knjige i članke nezaobilaznim izvorom novih saznanja o kulturnim prilikama u Crnoj Gori, a Luku Milunovića ekspertom u oblasti domaće teatrologije.

Preciznost i akribičnost očituju se u svim aspektima ozbiljnosti prilaza temi. Milunović proučava opšte kulturne i društvene prilike vremena u kome se odvija pozorišna djelatnost i prati glavne drumove, ali se pedantno bavi i nagovještajima, diletantizmom i stvaranjem materijalnih uslova za obavljanje glumačke aktivnosti. Opštu sliku naseljavaju ne samo magistralni pravci rađanja pozorišne kulture u Crnoj Gori i nastajanje državnog teatra „Zetski dom“, već veoma precizno reper-toar, glumci, reditelji, pozorišna kritika, gostovanja, odnos crnogorske vlasti prema teatru.

U ovoj knjizi čitalac će naći tako bizarne detalje kao što su:

- Da je Zetski dom prva zgrada koja je, poslije Crnojevića štamparije, izgrađena namjenski za kulturu, i da su među prvim glumcima bili vojvode, serdari i članovi porodice Gospodara;

- Da je predstavnik austrijskog Lojda poklonio tek osnovanom muzeju, koji je bio u Zetskom domu, zbirku zmija i drugih reptila;

- Da Laza Kostić nije igrao u „Balkanskoj carici“ 1884. kako je pisao Matavulj;

- Da su izbili nemiri cetinjskih srednjoškolaca zbog toga što nijesu mogli da prisustvuju jubileju Njegoša 1913;

- Da je vlast naređivala zaposlenim preko ministara da dođu na državne proslave: „Činovništvo ima biti u punoj paradi“;

- Nušićev memorandum iz 1907. u kome stoji da Cetinje nema uslova za stalno pozorište, kao što nema „ni u jednoj vojvođanskoj varoši“ (taj stav će biti aktuelan između dva rata, ali i kasnije);

- Da su strogo kontrolisani izdaci za pozorišne predstave, te je tako zabi- lježno da je za opravku đerdana plaćeno 1,9 perpera;

- Da je neki Bjeloš molio za stipendiju da uči „glumovanje“ u inostranstvu, jer za to ima „goreću želju“.

Noćas će o vrijednostima ove knjige govoriti dva ugledna poznavaoa crnogorske istorije i kulture, a među nama je i živi autor. Moja urednička uloga na ovoj promociji je epizodna. Kako sam u ovih nekoliko rečenica mudrovanja pokazao poštovanje za trud Luke Milunovića, a upućivanjem na neke pikanterije da vas zaintrigiram da knjigu pročitate, ostaje mi da vam za kraj saopštim neke cetinjske biografske pikanterije vezane za autora.

Porodica Milunović je veoma cijenjena na Cetinju. Oni generacijama gaje sklonosti ka teatru. Lukin stric Milo Milunović nije samo poznati slikar, već i učesnik u porodičnim predstavama, da bi kasnije izradio veliki broj scenografija za razna jugoslovenska pozorišta. On je prvi na Cetinje donio fudbalsku loptu i započeo taj sportski teatar. Luka je igrao u svom pozorištu u kući, ali bio i nosilac glavnih uloga u komadima Pionirskog pozorišta. Kao lično sjećanje mogu dodati da je njegov gluvonijemi stric Petar bio redar u bioskopu i nama đeci na svom, nama razumljivom jeziku, sugerirao da li ili ne gledamo neki film.

Čestitka autoru i poštovanje za publiku koja je zainteresovana za istoriju crnogorskog teoatra, i da vam u ime Matice crnogorske zahvalim.

Vrijedna teatrološka monografija

Donedavno u savremenoj kulturološkoj montenegristici neobično malo prostora posvećivano je problemima istorije crnogorskoga pozorišta. Zadugo je najkompletniji rad o povijesti crnogorskoga teatra bio prilog Ratka Đurovića „Pozorište – građa za enciklopedijske članke o Crnoj Gori i Crnogorcima“ objavljen u *Stvaranju* 1980. godine. Pored radova toga znamenitoga crnogorskog teatrologa, kulturologa i enciklopediste valja pomenuti i vrijedne priloge Radoslava Rotkovića, Jagoša Jovanovića, Predraga Golubovića, Veljka Šakotića, Gorana Bulajića, Darka Antovića, Ljubomira Đurkovića, Milovana Radojevića, i u potonje vrijeme posebno agilnoga proučavaoca povijesti teatra – Luke Milunovića. Kad se sagleda u cjelini Milunovićev teatrološki angažman u potonjih gotovo trideset godina, brojne studije, monografije, bibliografije i hrestomatije posvećene istoriji crnogorskoga teatra i užim problemskim područjima vezanim za pozorišnu povijest crnogorsku, dalo bi se zaključiti da je to rezultat rada cijeloga tima stručnjaka i institucije koja planski radi na proučavanju naše pozorišne baštine. No Crne Gora još nema svoj Pozorišni institut niti kakvu drugu ustanovu koja bi se specijalistički bavila teatrološkom problematikom, pa se bez imalo prećerivanja može reći da Luka Milunović svojim istraživanjima nadoknađuje njihovo odsustvo.

Njegova nova knjiga *Crnogorsko glumište od 19. stoljeća do Prvoga svjetskoga rata* objedinjuje studije objavljene u proteklih petnaest godina u časopisima *Matica* i *Arhivski zapisi*. Iako komponovana od parcijalno publikovanih radova, riječ je o cjelovitoj monografiji posvećenoj različitim segmentima povijesti crnogorskoga teatra tokom XIX i na samome početku XX vijeka. Izdavači monografije su Matica crnogorska i Državni arhiv Crne Gore.

Osamnaest studija koje donosi ova knjiga rezultat su predanih arhivskih istraživanja, konsultovanja velikoga broja primarnih izvora i literature te posvećenoga proučavanja crnogorske i inostrane periodike druge polovine XIX i početka XX vijeka. Time je Milunovićeva monografija odstupila od ustajaloga modela kompiliranja već poznatih činjenica kakav se odomaćio u našoj nauci i, kao rijetko koje izdanje potonjih decenija, značajno proširila krug saznanja o naznačenoj problematici. U uvodu knjige Milunović je skicirao bazične postavke vlastitih višedecenijskih istraživanja i ukazao na važne probleme teatroloških ispitivanja u Crnoj Gori, ukazujući i na kulturne i ekonomske prilike u kojima zaživljuje teatarski život u Crnoj Gori krajem XIX i početkom XX vijeka. O snažnome zamahu pozorišnoga života u Crnoj Gori nakon Veljega rata, Milunović veli: „Sredinom osamdesetih godina 19. stoljeća burno se počinje razvijati pozorišni život. Nastalo je novo domaće dramsko djelo, formirano je, doduše diletantsko, pozorišno društvo, prikazane su premijere u domaćoj produkciji, organizovano gostovanje putujuće profesionalne trupe i, kao kruna svih pregnuća ne samo na ovome polju, počela je izgradnja prvoga zdanja za pozorište i druge kulturne, naučne i uopšte javne potrebe. Tekuća domaća periodika je puna natpisa o ovima kulturnima događajima. Rađa se i pozorišna kritika. Pozorište postaje i u javnosti opstaje kao najprisutnija kulturna djelatnost u Crnoj Gori do Prvoga svjetskoga rata.“ Širinu istraživačkih interesovanja Luke Milunovića možda ponajbolje ilustruje popis naslova studija koje su ukoričene ovom knjigom: „Njegoš, njegovo doba i crnogorski pozorišni milje“, „Crnogorske čitaonice i pozorišni život“, „O 1884. kao godini crnogorskoga pozorišta“, „Izgradnja Zetskoga doma 1884–1896.“, „Prvi javni sat u Knjaževini Crnoj Gori“, „Prva zavjesa za pozornicu Zetskoga doma“, „Zetski dom 1884–1896.“, „U susret otvaranju crnogorskoga državnoga teatra“, „Osnivanje državnoga teatra u Crnoj Gori“, „Gostovanje Kraljevskoga zemaljskoga hrvatskoga kazališta“, „O prvoj godini rada državnoga pozorišta u Crnoj Gori“, „Druga pozorišna sezona u Kraljevini Crnoj Gori“, „Konceptije o radu državnoga pozorišta u Kraljevini Crnoj Gori“, „Stevanovićev memorandum“, „O dramskim poukama u Crnoj Gori 1884–1912.“, „O nastajanju moderne crnogorske pozorišne kritike 1884–1909.“, „O finansiranju pozorišta u Crnoj Gori 1878–1910“ i „Njegošu u slavu 1913. godine“. Knjigu zaključuju rezimei na crnogorskome i engleskome jeziku te bibliografska napomena o radovima i indeksi scenskih djela i predstava i imena.

Koja god da je tema u fokusu Milunovićeva interesovanja, njegov pristup odlikuje nastojanje da prikupi i sistematizuje sve raspoložive činjenice. Onđe će

se suoči s pomanjkanjem izvorne građe, kao što je slučaj u radu posvećenom pozorišnome miljeu Njegoševa doba, Milunović čitaocu iscrpno prezentira dosadašnje nalaze, a potom propituje šire kulturne i političke prilike, ukazuje na postojanje tradicionalnih dijaloških formi, poput šednika i pošedaka, do nekih zaključaka dolazi i putem analogije s drugim sredinama, poklanja povjerenje i Njegoševim reklo bi se uzgrednim iskazima o pozorištu, a sve s ciljem osvjetljavanja uslova koji su doveli do nastanka najslavnije drame u stihu crnogorske književnosti – *Gorskoga vijenca*. Većina radova, međutim, zasnovani su na bogatoj bazi arhivskih fondova koji se prvi put predstavljaju čitalačkoj javnosti. Ako je u centru autorove pažnje razvoj pozorišta pa je većina tekstova i vezana za nastanak Zetskoga doma i pozorišni repertoar koji je u prvim decenijama svojega rada produkovao, a autor nudi i periodizaciju pozorišnoga života u Crnoj Gori od 1884. do 1916. godine, akribičnome Milunovićevu nervu ne promiču ni oni činioци pozorišnoga i šire kulturnoga života, koji bi mogli promaći autoru usko fokusiranom na teatrološku problematiku. Tako Milunović instruktivno osvjetljava ulogu čitaoničkih društava za razvoj pozorišnoga života, detaljno rekonstruiše okolnosti gradnje Zetskoga doma, skreće pažnju na postavljanje prvoga javnoga sata na Cetinju, na zgradi Zetskoga doma, raspravlja o koncepcijama razvoja crnogorskoga teatra krajem XIX vijeka, ukazuje na prvu oslikanu zavjesu na pozornici Zetskoga doma, ispituje finansijsku osnovu funkcionisanja pozorišnoga života, upućuje na konstituisanje crnogorske pozorišne kritike, detaljno opisuje pojedine proslave, gostovanja, donosi zaboravljene portrete prvih pozorišnih djelatnika i sl. U knjizi su kao prilozi uz pojedine studije publikovani i arhivski dokumenti o pozorišnome životu u Crnoj Gori s kraja XIX i početka XX stoljeća. Svaka od ovih studija osim bogate faktografske zasnovanosti i obilja novih informacija koje pruža, otvara, zapravo, i niz pitanja na koje sami izvori ne mogu dati cjelovit odgovor. Milunovićeva knjiga stoga ide u red onih naslova koji osim što nude sintezu dosadašnjih saznanja i dragocjenih novih uvida, kroz stalni dijalog, pobuđuju čitaoca na vlastite zaključke i tumačenja. Više od naučne aktuelizacije pitanja vezanih za pozorišnu prošlost ovoga prostora, ova je knjiga i javni poziv za valorizaciju i bolju prezentaciju te nedovoljno poznate i neopravdano zapostavljene baštine.

Rekonstruišući crnogorski pozorišni život poglavito u drugoj polovini XIX i početkom XX vijeka, Luka Milunović se nije zadržao na pukom pabirčenju činjenica i usko teatrološkim opservacijama. Istorija pozorišta u njegovoj interpretaciji neodvojivi je segment društvenih i kulturnih zbivanja u Crnoj Gori

naznačene epohe. Tako se priča o naglom razvoju pozorišnoga života u Crnoj Gori krajem XIX i početkom XX stoljeća očituje i kao priča o nastojanju da se ubrzanim koracima nadomjesti višestoljetno zaostajanje za kulturnim tekovinama civilizacije kojoj crnogorski prostor pripada ne samo geografski, već i istorijski. Kao malo koja knjiga u savremenoj kulturološkoj montenegristici monografija Luke Milunovića *Crnogorsko glumište od 19. stoljeća do Prvoga svjetskoga rata* svojom izvornom utemeljenošću, hermeneutičkom zasnovanošću i prodornim pomjeranjem saznavnih okvira naznačene problematike nameće se kao prvorazredni naučni i kulturni događaj.

Aleksandar Radoman

Arheološki lokaliteti na teritoriji Opštine Danilovgrad

Mnoštvo arheoloških lokaliteta na relativno malom prostoru opštine Danilovgrad sa veoma dugim hronološkim rasponom do sada nije sistematski tretirano. Sporadični prikazi pojedinih lokacija u literaturi i nekoliko sondažnih arheoloških istraživanja samo fragmentarno osvjetljavaju grandioznu i živopisnu kulturno-istorijsku sliku ove teritorije.

Pored markantnih repera zaštićenih kulturnih dobara kakvi su Spuž sa citadelom, Martinićka Gradina, Koljat, Sige, Zidanice te manastiri Ždrebaonik i Ostrog, ovaj kraj obiluje i znatnim brojem manje poznatih a veoma značajnih lokaliteta i nalaza. Teritorija opštine Danilovgrad u geološkom, geografskom, klimatskom i hidrografskom smislu predstavlja specifičan, raznovrstan i nadasve povoljan prostor za život, rad i boravak ljudskih zajednica od najstarijih vremena do danas. Mnoštvo arheoloških lokaliteta, njihova hronološka raznolikost, pokretni nalazi i samo fragmentarna naučna istraženost opredjeljuju ovaj prostor u rang nezaobilaznih areala državne teritorije Crne Gore sa aspekta arheologije i njoj srodnih naučnih disciplina. U prvom redu nedovoljno je obrađen kontinuitet čovjekovog bivstvovanja na ovom prostoru u odnosu na epohe i civilizacijske smjene, kao i njegov uzajamni odnos sa takvim promjenama u ovom okruženju. Kod ovakvog stepena istraženosti s obzirom na geografske, klimatske hidrološke i kulturološke aspekte,

te brojnost lokaliteta i karakter nalaza, ova teritorija je imala veoma respektabilan značaj u naznačenom periodu, a neopravdano se zanemaruje u istraživačkim projektima.

Administrativna teritorija opštine Danilovgrad pokriva centralnu regiju države Crne Gore i sjeverozapadni dio basena Skadarskog jezera. Zauzima površinu od 501 km². Graniči se sa opštinama: Podgorica, Nikšić, Cetinje i Kolašin.

Na jugozapadu opštinskog atara se prostire planina Garač sa najvišim vrhom od 1.436 metara, a sjeveroistočno se uzdiže planina Prekornica sa vrhom Kula od 1.927 metara. Dominantni dio opštinskog atara čini Bjelopavlička ravnica, površine od oko 160 km², kroz koju protiče rijeka Zeta. O porijeklu i značenju imena Zeta, (Zenta, Genta) tumačenja su podijeljena između onih koji korijen traže u hidronimiji i onih koji smatraju da porijeklo treba tražiti u oblasti kroz koju protiče. Činjenica je da se u do sada poznatim izvorima prvi put pominje Zenta oko 1080. godine kod vizantijskog historičara Kekavmena u značenju grada (Stefan Vojislav, troparh u gradovima Zenti i Stonu)¹. Prosječna nadmorska visina ravnice je 55 metara. U geološkom smislu dolina Zete predstavlja prirodni nastavak geosinklinalne depresije Duga – Nikšićko polje – Bjelopavlička ravnica – Zetska ravnica – Skadarsko jezero.

Hidrologija i vodni potencijal sliva rijeke Zete sa vodotokovima, izvorištima i bunarima čini ovaj prostor jednom od vodno najbogatijih regija. Rijeka Zeta se formira u sjevernom dijelu Nikšićkog polja, a gubi u njegovom južnom dijelu, u ponorima Slivlja. Nakon 3 kilometra podzemnog toka izvire ispod prevoja Planinice kao izvor Glava Zete (Perućica) na nadmorskoj visini od 74 metra. Kao relativno mirna ravničarska rijeka teče vijugavim tokom od oko 42 km do ušća sa Moračom pod zidinama antičke Duklje (Dokleje). Može se smatrati najznačajnijim vodotokom u slivu Skadarskog jezera sa znatno prostranijim slivom i bogatstvom vode od Morače. Na potezu od Glave Zete do ušća sa Moračom Zeta prihvata sa lijeve strane 11, a sa desne 8 pritoka. Veliko slivno područje utiče na nivo njenog vodostaja, koji varira u zavisnosti od godišnjeg doba i količine padavina do nevjerovatnih 12 metara.

Proučavanje i istraživanje mnogostrukih segmenata kulture mikroregija kroz sve epohe prošlosti na prostorima koji su ograničeni prirodnim međama obezbjeđuje kvalitetnije sagledavanje svih globalnih kulturoloških karakteristika.

Okosnicu ovih istraživanja čine tragovi materijalnih kultura koje je čovjek u kontinuitetu od prahistorijskog doba postepeno stvarao i arheološki artefakti.

---

¹ *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, Vizantološki institut SANU, Beograd, 1966.

Oni se danas često posmatraju kao izolovani i vankontekstualni nalazi, a upravo su u svom autentičnom ambijentu i vremenu nosili značenje i vrijednost vrhunski poštovanih proizvoda, u rasponu od svakodnevnog života do duhovnih, tj. religioznih uvjerenja i predstava koje su izražavali.

Sagledana iz ovog ugla, oblast Danilovgrada u geološkom, geografskom, klimatskom i hidrografskom smislu specifičan je i nadasve povoljan prostor za život ljudskih zajednica od praistorijskih vremena. Klasičan je primjer mikroregije koja posjeduje sve prirodne predispozicije za vlastiti samostalni opstanak. Resursi i sposobnosti razvitka, oduvijek su je činili zanimljivom bližem ili udaljenijem okruženju. Nepobitno svjedočanstvo ovakvoj njenoj poziciji tokom različitih istorijskih perioda predstavlja izuzetno mnoštvo arheoloških lokaliteta i njihova hronološka slojevitost. Ona u vertikalnoj stratifikaciji iskazuje kontinuitet od praistorije do poznog srednjeg vijeka, pa i kasnije. Ovakva situacija u istorijskoj dimenziji koja podrazumijeva vidove duhovnog, društvenog, ekonomskog i etničkog nasljeđa, svrstava ovu teritoriju u rang najbitnijih, ali istovremeno uz pojedine izuzetke i najslabije istraženih prostora na tlu Crne Gore. O jednom manjem broju lokaliteta nalazimo podatke u literaturi od strane različitih autora. Stariji podaci potiču mahom od putopisaca, rjeđe od israživača dok su najrjeđi autori sa uskostručnim obrazovanjem.²

Prvo arheološko rekognosciranje teritorije opštine Danilovgrad izvršeno je tokom 1985. godine. Ekipa arheologa u sastavu: Olivera Žižić, Ljubo Glušac i Milan Pravić konstatovala je u obimnom materijalu respektabilnu količinu lokaliteta.³

Rekognosciranje korita rijeke Zete vršeno je uz pomoć i saradnju ronilačkog kluba Podgorica u toku nekoliko sezona u periodu od 1991. do 1995. godine.

Tokom jula mjeseca 1998. godine, u okviru projekta „Paleolit mediteransko-kontinentalne granične zone u Crnoj Gori“ rekognoscirana je Bjelopavlička kotlina. Ekipa arheologa: Robert Whallon, Miodrag Kaluđerović, Mile Baković i geolog Jamie Woodward uz pomoć Boška Ikovića, konzervatora Zavičajnog muzeja Danilovgrad obišla je znatan broj pećina ove oblasti za koje se osnovano pretpostavlja da predstavljaju perspektivne lokalitete za paleolitska israživanja.

² Jeger Kovaljevski, *Crna Gora i slovenske zemlje*, CID, Podgorica, 1999. ; Pavel Apolonovič Rovinski, *Zapisi o Crnoj Gori*, CID, Podgorica, 2001. ; Ljubomir Durković, *Englezi o Njegošu i Crnoj Gori*, Grafički zavod, Titograd, 1963. ; Maksim Šobajić, *Starine Zete*, Muzeji i galerije Podgorice, Podgorica, 2014. ; Petar Šobajić, *Bjelopavlići i Pješivci*, CID, Podgorica, 1996.

³ Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Odjeljenje društvenih nauka, Komisija za arheologiju – kartoni rekognosciranja, Podgorica, 1985.

S obzirom na činjenicu da je vršena samo prospekcija terena bez sondažnih istraživanja, ishod je: nekoliko potencijalno interesantnih pećina i nalaz jednog odbitka mlađepaleolitske forme⁴.

Tehnički preciznije rekognosciranje teritorije opštine je izvršeno i tokom aprila 2011. godine. Ekipu su činili arheolozi Lenka Saveljić Bulatović, mr Dragan Jovanović, Andrej Starović, Igor Starović, prof. dr Dušan Mihailović, dr Dragana Antonović i Boško Iković, konzervator.⁵

Interesantne opise nekih lokaliteta sa opservacijama, nalazimo u kopiji neobjavljenog rukopisa Maksima Šobajića *Brdska sloboda*, koji se nalazi u Zavičajnom muzeju Danilovgrad.

Najstariji arheološki nalaz sa područja opštine Danilovgrad je kремена alatka (strugač) iz perioda mlađeg paleolita, pronađen neposredno ispod potkapine u kojoj je smješten kompleks Gornjeg manastira Ostrog. Njegova tehnološka i tipološka forma sa sigurnošću ga je hronološki opredijelila.

Ovaj za sada usamljeni nalaz nedvosmisleno dokazuje prisustvo čovjeka na ovom prostoru čak od perioda ledenog doba, i u lancu kontinuiteta ljudskog bivstvovanja predstavlja početnu kariku za istraživanje i hronološko određivanje ove oblasti.

Dakle, na ovoj teritoriji imamo prisustvo čovjeka u periodu glečerskih pokreta.

Dostupnija su nam znanja o vremenu mlađeg kamenog doba *neolitu* (od grčke složenice u značenju: *nov kamen*). Razvojem zemljoradnje i stočarstva, proizvodnjom grnčarije, sjeđjelačkim načinom života, usavršavanjem izrade oruđa i oružja od glačanog kamena na prostoru Crne Gore se diferenciraju dvije oblasti: primorska, sa širim zaleđem i pod direktnim mediteranskim uticajima i centralna, sa elementima podunavsko-panonske zone. Za početak ove vremenske etape uopšteno se uzima period oko 7.000 god. p.n.e. i traje do početaka upotrebe metala oko 3.000 god. p.n.e. . Prihvaćena je teorija po kojoj su tokom ovog perioda u okviru više seoba indoevropskih stočara ovi prostori ušli u proces indoeuropeizacije, to jest miješanja indoevropljana sa domorodačkim stanovništvom. Njime su stvoreni uslovi za plemensku evoluciju poznatih naroda, a među njima Ilira kao dominantne etničke odrednice ovog prostora, čime se stvara uslovna podjela na *predilirski* i *ilirski* period.

Kao i za predhodni period tako i za ovaj važi nedostatak adekvatnih istraživanja a time i nemogućnost decidnijih određenja.

⁴ M. Baković, *DAVNINE, areologija u Crnoj Gori*, Društvo arheologa Crne Gore, Cetinje, 2012.

⁵ *Rekognosciranje opštine Danilovgrad 2-22. aprila 2011. godine*, Dnevnik istraživanja

Važno je naglasiti da je ravničarski dio ove teritorije u periodu nakon drugog svjetskog rata, stvaranjem zemljišnih kompleksa i njihovom melioracijom znatno izmijenio površinsku strukturu. Rigolovanjem su devastirani potencijalni lokaliteti, čime je vjerovatno izgubljen i njihov naučnoistraživački potencijal, pogotovo u svijetlu činjenice da pored niza indicija nigdje na ovom prostoru nije precizno locirano veće ravničarsko neolitsko naselje. Krajem epohe neolita, sa upotrebom metala na istorijskoj pozornici, pojavom bronzе i gvožđa sa sigurnošću se može govoriti o formiranim ilirskim plemenima. O nazivu *Ilir* postoje za sada dvije teorije: prva, koja dobijanje imena vezuje za sina Kadma i Harmonije *Illyriosa* i druga, koja nominaciju veže za mitsku zmiju indoevropskih Hetita koja se zvala *Illurjanka*. Vrijeme oko 800-te godine do IV vijeka prije nove ere u kojem je na jadranskoj obali prisutna grčka kolonizacija još se može pripisati praistoriji – gvozdenom dobu u užem smislu. Karakteristični arheološki objekti za ovaj vremenski okvir su gradinska utvrđenja i tumuli. Nalazi sa ovih objekata na širem balkanskom prostoru pokazuju značajan procenat sličnosti na osnovu koje se izvodi zaključak o kulturnom jedinstvu ilirskih plemena. Za teritoriju opštine Danilovgrad vezana je izdiferencirana ilirska plemenska skupina Dokleati. U najbližem susjedstvu imali su plemena Ardijeja, Labeata, Autarijata i Pirusta. Kod Plinija u I vijeku nove ere nalazimo podatke o brojnosti Dokleata, gdje se pominju čak 33 dekurije, kao i podaci o vuni ilirskih ovaca i hvaljenju dokleatskog sira. Ovaj Plinijev podatak o broju dekurija koje neki autori identifikuju sa manjim bratstvima dozvoljava da se brojnost pojedinačne dekurije procjeni od 150 do 200 osoba. Središnji dio geografskog prostora koji su nastanjivali Dokleati – „oblast od Me-teona do Saltue (Salthua – Riječani kod Nikšića)“⁶ obuhvata Bjelopavličku ravnicu pa bi logično bilo na ovom prostoru tražiti i centar ovog plemena. Kao najozbiljniji kandidat za ubiciranje nameće se brdo Taraš. Pored gradine na Tarašu konstatovano je još 19 gradina i gradinskih utvrđenja na opštinskoj teritoriji Danilovgrada. Njihov raspored i geografski položaj prilično ubjedljivo upravo ovu gradinu opredjeljuje za lociranje Dokleatskog centra.

Brojnost, geografski raspored, veličina ovih gradina i gradinskih utvrđenja te njihov nesumnjivi značaj i uloga u širem vremenskom i prostornom kontekstu čine logičnim i opravdanim uzimanje naziva ovog plemena kao osnovice za imenovanje Dokleje, drugog po veličini grada rimske provincije Dalmacije i jednog od središta kasnoantičke provincije Prevalis. Aleksandar Stipčević navodi da

⁶ Detaljnije: Ivan Stevović, *Prevalis, obrazovanje kulturnog prostora kasnoantičke provincije*, Društvo arheologa Crne Gore, Podgorica, 2014.

su „svoje plemensko ime dobili po imenu glavnog plemenskog središta Dokleji“, dok R. Radunović ostavlja mogućnost da je taj naziv hidronimskog karaktera, tj. da sadrži prvobitni apelativ: dvije tekuće vode ili dvije rijeke – du+kley.⁷ Tumuli kao najbrojnija skupina ilirskih objekata na ovom prostoru mogu se uslovno podijeliti na kamene i zemljane, sa različitim dimenzijama. Mahom su koncentrisani u blizini gradina i utvrđenja, a ima ih na pojedinačnim lokacijama, pa ih shodno tome možemo razgraničiti na pojedinačne tumule i tumulske nekropole. Mjesne tradicije povezuju ih najčešće sa kamenovanjem prestupnika. Prilikom rekognosciranja terena konstatovan značajan broj devastiranih i raskopanih, a samo mali dio pokretnog arheološkog materijala iz njih je sačuvan, ili se o njemu bilježe usmena predanja.

Ukupan broj rekognosciranih tumula na čitavom prostoru opštine Danilovgrad je 115.

Na osnovu prospekcija brojnog stanja tumulskih grobnica, slučajnih nalaza iz njih, dominantinih položaja na kojima su locirane, pretpostavljenog broja inhumiranih pokojnika u njima i dosadašnjih istraživanja, nameće se pitanje i dilema: gdje su i kako sahranjivani „obični smrtnici“, jer je više nego očigledno da su tumuli predstavljali elitna mjesta za vječni počinak odabranih.

Podaci iz literature ukazuju da su Iliri pokojnike sahranjivali i ispod praga kuće, što je moglo da ima značenje da mrtvi član roda ostaje i dalje u kući kao zaštitnik, a ta uloga je pripadala samo najuglednijim članovima. Ostali pokojnici su vjerovatno sahranjivani izvan naselja inhumacijom ili spaljivanjem, a njihov je pepeo polagan u urne.

Mladen Tomorad u tekstu *Rimski pogrebni običaji* donosi podatak o načinu spaljivanja pokojnika: „Lomača se najčešće podizala na poljani izvan grada, a mjesto gdje je podignuta nazivalo se *bustum*“.⁸

Primjer toponima *Buster* iz atara Donjeg sela i slučajni nalaz helenističkog *skifosa* sa lokaliteta Bjelova predstavljaju moguće smjernice za odgovor i razrješenje pomenutog pitanja i dileme. Buster se nalazi na oko 300 metara južno od pomenutog tumula Gomila Stojkovića. U sklopu lokaliteta se nalazi devastirani zemljani tumul Marina gomila. Prema kazivanju mještana bilo je još nekoliko takvih gomila koje su raznešene. Lingvistički je moguće ovaj toponim dovesti u vezu sa pluralnim oblikom *bustum-bustorum*, pa bi u tom slučaju ovo bilo mjesto spaljivanja i

⁷ Aleksandar Stipčević, *Iliri*, Zagreb, 1989. ; Risto Radunović, *O nazivima Skadarskog jezera*, zbornik referata Portorož, 1981.

⁸ Mladen Tomorad, *Rimski pogrebni običaji*, OTIVM, Zagreb, 1994. , 45-53.

sahranjivanja. U neposrednoj blizini ovog lokaliteta nalazi se lokalitet Nježa na kojem su krajem 19. vijeka konstatovani ostaci groblja i većeg zidanog objekta.

Na lokalitetu Bjelova prilikom izvođenja zemljanih radova pronađen je ravni grob inhumiranog pokojnika sa helenističkim skifosom kao prilogom koji je, po kazivanju izvođača radova, bio položen neposredno pored lobanje pokojnika. Dimenzije skifosa su: R1-10,4cm.; R2-4,5cm. ; H-10cm. Komparativnom analizom sa skifosima sličnog oblika približna datacija se vezuje za IV vijek p.n.e. što ga uslovno dovodi u vrijeme vladavine Aleksandra Makedonskog. Posredno ovaj nalaz ukazuje i na intenzivno korišćenje vodenih i drumskih komunikacija kojima su dokleatski Iliri pored materijalnih dobara razmjenjivali i bitne duhovne vrijednosti sa širim okruženjem.

Predhodno omogućava prilično pouzdan zaključak o ulozi i značaju ovog prostora i njegovog stanovništva kroz čitav period trajanja ilirske države, kao i o prožimanju kulturoloških i ideoloških uticaja.

Otuda su razumljiva uzajamna preuzimanja i prihvatanja božanstava i kultova koja traju tokom čitavog antičkog perioda, a imaju svoj specifičan nastavak i tokom perioda hrišćanstva. Višedecenijski ratni sukobi Ilira i Rima koji su započeli porazom kraljice Teute (Prvi ilirski rat 229–228. p.n.e.) i trajali sve do gušenja Batonovog ustanka (6–9. godine p.n.e.) rezultirali su postupnom romanizacijom osvojenih teritorija, i tokom prve decenije prvog vijeka nove ere stvaranjem provincije Dalmacija. To je ujedno i vrijeme podizanja municipijuma Doklea, najznačajnijeg urbanog centra na prostoru današnje Crne Gore.

Uspostavljanjem rimske dominacije kreće i period primjene njihovih pravnih, ekonomskih i socijalnih normativa. Pravno normiranje cjelokupnu osvojenu teritoriju dijeli na državno (*ager publicus*), privatno (*ager privatus*) i zajedničko (*ager compascuus*) zemljište. Državno zemljište dodjeljuje se municipijalnoj zajednici uz obavezu obrade i plaćanja poreza u prinosu ili novcu. Ovoj raspodjeli predhodi parcelacija zemljišta (*ager centuriatus* ili *limitatus*), uz geodetsku mrežu sa kvadratnom jedinicom čije su stranice 20 *akatusa* (710 metara), što je predstavljalo površinu od 200 *jugera* (oko 50 ha), a glavne osovine su se najčešće poklapale sa stranam svijeta (*dekumanus maximus* i *cardo maximus*). Od ovakvog standardnog parcelisanja odustajalo se u brdovitim predjelima zbog konfiguracije i položaja rječnih tokova, pa se nalaze i različiti podaci o veličini pojedinačnih centurija (16x25 *akatusa* ili 5x5 *akatusa*).

Na teritoriji opštine Danilovgrad i danas je moguće indentifikovati tragove ovih limitacija preko katastarskih podloga, topografskih karata, dijela putnih pravaca, bratstveničkih i plemenskih međa.

Najkarakterističniji primjeri su vidljivi na širem prostoru lokaliteta *Crkvina Podvrh* u Donjim Martnićima i lokalitetima Zidanice i Sige.

Uspostavljanjem graničnih linija i parcelacijom zemljišta pogodnog za različite vidove djelatnosti stvoreni su uslovi za organizovanu proizvodnju prehrambenih artikala, od povrća i voća, preko žitarica, do mesa, mlijeka, meda i vina, a takođe i za kamenorezačku i ciglarsku proizvodnju. Kao direktna posljedica ovakve organizovane proizvodnje stvara se i novi tip ruralnih naselja na imanjima ratnih veterana čiji centar predstavljaju takozvane *vile rustike* (*rus* – selo). To su najčešće kompleksi visokog kvaliteta sa luksuznim rezidencijama i palatama, a predstavljale su i središta ruralnih ekonomija. Na seoskom području ovakvi objekti predstavljaju dominantan oblik prožimanja rimskog načina života sa autohtonim običajima. Preko njih lokalno stanovništvo postepeno postaje dio rimskog građanstva uz prihvatanje pravnih uzusa i sandarda čime se ostvaruje proces romanizacije. Jedna od mnogobrojnih podjela ovakva imanja razvrstava na manja (do 200 *jugera*), srednja (oko 400 *jugera*) i latifundije (površina preko 1.000 *jugera*). Lociranje seoskih vila pored proizvodnih funkcija najčešće je uslovljeno dominantnim pejzažnim položajem, komunikacijskim mogućnostima i snabdijevanjem vodom. Viševjekovnim trajanjem ova svojevrsna žarišta predstavljaju i temelje za kontinuitet života tokom kasne antike i ranog hrišćanstva, a nerijetko su u okviru njih podizana naselja i srednjevjekovne crkve.⁹

Na teritoriji o kojoj je riječ konstatovani su tragovi i ostaci najmanje deset ovakvih središta. Uz činjenicu da niti jedno od njih nije arheološki istraživano ne mogu se dati detaljniji opisi i njihovo klasifikovanje. Jedino analogijom sa poznatim i istraženim dolazimo do spoznaje o njihovom značaju, veličini i funkciji koju su imali na ovom mikro prostoru.

Produkcija raznovrsnih ciglarskih proizvoda za potrebe građevinarstva koja je podrazumijevala vađenje gline, njenu osnovnu obradu, oblikovanje sirovih proizvoda i pečenje, vršena je na mjestima gdje je sirovina bila najdostupnija i odakle se mogla lako transportovati. Dva takva lokaliteta konstatovana su u središnjem toku rijeke Zete. Na jednom od njih koji je smješten na ravnom platou desne obale rijeke i udaljen oko 2 km od centra Danilovgrada konstatovano je postojanje antičkih objekata i pokretnog arheološkog materijala. Čini se interesantnim i podatak koji donosi učitelj Laušević: „Ovđe je nađen i mlin od maslina, a niko nikad ovđe nije čuo, da je kad bivalo masline ma đe u ovoj nahiji,

---

⁹ Ivana Popović, *Antičko oruđe od gvožđa u Srbiji*, Beograd, 1988. godine.

osim što se od skoro počelo po malo saditi. Ali ovaj mlin dobro zasvjedočava da je negda bilo.¹⁰

Ravničarski prostor sa velikim plodnim površinama svakako je omogućavao i ozbiljniju proizvodnju žitarica, pa je logično i postojanje skladišta za njihov smještaj. Neposredna asocijacija za ovakvu pretpostavku je skladište iz Ostije, glavne luke antičkog Rima na rijeci Tibar. Poznato je da su Rimljani veoma rano bili upoznati sa benefitima riječnog transporata kao i problemima regulacije vodenih puteva upravo preko Tibra, pa je logično da su i tok rijeke Zete intenzivno koristili u iste svrhe. Fasada pomenutog skladišta obložena je romboidnim opekama, kakve su pronađene na Crkvinama (*opus reticulatum*), a podvodnim rekognosciranjem korita rijeke Zete na samo 400–500 m uzvodno od ovog lokaliteta kod mjesta Odžina Mala pronađeno je i nekoliko fragmenata amfora. Kao odraz potreba novodošlog i starinačkog stanovništva u cilju poštovanja kultova i izražavanja vjerskih osjećanja grade se i religijski objekti (hramovi) kao simboli božanske prisutnosti i mjesta prinošenja žrtve. Njihovi prilično devastirani i dislocirani ostaci samo djelimično odražavaju prvobitni sjaj i veličinu. Karakterističan primjer jednog takvog objekta nalazimo na lokalitetu Sige, zaseoku sela Jelenak. Impresije koje je svojevremeno izazivao ovaj lokalitet slikovito su sadržane u zapisima Jegora Kovaljevskog, Petra Šobajića i Pavela Apolonoviča Rovinskog.

Jegor Kovaljevski oko 1840. Godine pri opisu manastira Ždrebaonik navodi:

„Na dvije vrste odavde nalaze se razvaline zdanja, prelijepog i veličanstvenog po svojim ostacima. Je li to bila porodična idolska kapelica ili sveti hram u vrijeme Konstatina i Jelene, ili tvrđava? - to ispituju arheolozi. Ali ih svjetujem da požure, jer je najveći dio zdanja već raznesen od strane okolnog stanovništva za domaće potrebe.

Mogu vas uveriti ipak da kamenje koje je ostalo nema nikakvih natpisa, ili makar ne onih koje bih ja razumio. Istina, na jednoj ploči postoji neka švrljotina, koja je, po mom shvatanju, nastala od pada ploče. Na zapadnom zidu takođe se nalazi nešto, kao neko udubljenje, u mnogim kamenim blokovima se vide rupe, koje su, izgleda, služile za metalne spojnice zgrade, ali i to je dovoljno za iskusnog arheologa. Na osnovu toga, i na osnovu napisanog, ispričaće on prošlost kraja, koja nas tako zanima. Za ime Boga, žurite ovamo, pošteni arheolozi, požurite i u Duklju : imaćete obilnu žetvu.“¹¹ Petar Šobajić oko 1920. godine piše :

---

¹⁰ Jovan Laušević, „Crkvine“, *Glas Crnogorca*, br. 23, od 10. 6. 1886.

¹¹ Jegor Kovaljevski, *Crna Gora i slovenske zemlje*, CID, Podgorica, 1999.

„Među starinama ima nesumnjivih tragova rimskih građevina. U jednoj, koja je bila na Sigama u Jelenku, nalaze se ostaci mermernih stubova sa izvajanim glavama. Po svemu što se tu nalazi, može se reći da takve građevine, a bila je izgleda nekakva crkva, nije onaj kraj od tog toba video. To i drugi ostaci građevina, su bili bez sumnje naselja rimska među Ilirima, koji su tuda živeli, kad je cvetala Duklja, rimski grad, udaljen dva časa od Bjelopavlića.“¹²

Pavel Apolonovič Rovinski oko 1905. godine navodi: „Posebnu pažnju zaslužuje saopštenje iz Bjelopavlića Jovana Zekova Brajovića. U mjestu života Brajovića, opština je počela praviti ubao u mjestu zvanom Sige. Počeli su kopati i našli kvadratnu mermernu ploču, po 1,5 metara svaka strana, na jednoj od njih bila je ljudska figura, a na drugoj slova P. F. V. A. Mnogo takvih kamena, još bolje obrađenih, po pričanju ljudi, na gradnju manastira Ždrebaonika Hram Arh. Mihaila, i crkve na Jelenku, pri čemu su neki kameni bili toliko veliki da su ih morali lomiti.“¹³

Sa ovog lokaliteta je i fragment rimskog sarkofaga. Visoka umjetnička vrijednost, prefinjeni način obrade ljudskih figura i draperija, uz podatak da vrsta kamena od koje je izgrađen ne potiče sa poznatih majdana ove teritorije, svakako govori da se radi o importu. Scena prikazana na ovom fragmentu nema dovoljno elementa za precizno definisanje. Najvjerovatnije odrednice mogu biti prikaz *Amazonahije* ili pak tema lova na *Kalidonskog vepra*, kojima se najčešće dekorišu sarkofazi. Činjenica da je porijeklo ovih tema u helenističkoj mitologiji, kao i da je na samo 500 metara od ovog lokaliteta pronađen helenistički *skifos* upućuje na zaključak da je, izborom poslednjeg počivališta i njegovom dekoracijom kao svojevrsnim likovnim testamentom pokojnik potvrdio lični identitet i pokazao pripadnost kultivisanoj eliti koja je ne samo poznavala nego i baštinila helenističke vrijednosti. Najbliža poznata radionica koja se bavila izradom sarkofaga nalazila se u Saloni. Ukrasni vijenac ovog fragmenta podsjeća na stil i ukrašavanja iz Hadrijanovog vremena (117–138god. n.e.).

Nakon relativno dugog perioda ideološke vladavine mnogobožičkih religija na ovim prostorima, istorijsku pozornicu zauzima monoteizam preko hrišćanstva kao prve univerzalističke religije. Propovijedanjem jednakosti pred bogom svih, kako siromašnih, bogatih, žena, muškaraca tako i Jevrejina, Grka, Rimljana..., hrišćanstvo dobija značajan broj pristalica. U početnim stadijumima razvitka ono je dominantno gradska religija suprotstavljena paganstvu (pagnus – selo; paganus

¹² Petar Šobajić, *Bjelopavlići i Pješivci*, CID, Podgorica, 1996.

¹³ Pavel Apolonovič Rovinski, *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti*, Cetinje, 1993.

– seljak), ali je činom postanka zvanične, državne religije svoje interese vezalo za interese vladajuće klase, i steklo monopolski religijski status. Početkom IV vijeka (nakon Milanskog edikta 313. god.) nastaju prvi hršćanski objekti. To je razdoblje od vladavine cara Konstantina I. (306–337) do vladavine cara Teodosija (379–395) koji 380. godine proglašava hršćanstvo jedinom zakonitom državnom religijom. Veleposjednici i vlasnici seoskih imanja revnosno prate ideološka stremjenja gradske elite. U skladu sa njima počinje i gradnja prvih sakralnih objekata hrišćanske provinijencije van urbanih centara. Primjere ovakvih građevina koje slikovito odražavaju penetraciju nove religije u prostor ispunjen vjerskim tekovinama predhodnih kultura nalazimo i na lokalitetima opštine Danilovgrad.

Šipkova Glavica je gotovo udžbenički primjer gradnje jednog ranohrišćanskog objekta na ruralnom prostoru. Tlocrt crkve otkopane tokom kampanje istraživanja na Martiničkoj Gradini donosi sliku jednobrodne bazilike sa pratećim sadržajima.

Neposredna blizina lokaliteta *Crkvina Podvrh*, definisanog kao vila rustika, ostavlja logičnu mogućnost da je ovo u početnoj fazi mogao biti martirijum,¹⁴ ili privatna kapela lokalnog veleposjednika. Činjenica je da na ovom objektu imamo nekoliko prepoznatljivih faza gradnje, tj. dograđivanja. Sepulkarne prostorije uz crkvu, naknadno podizanje supselijuma u apsidi, okvirna datacija oltarskog stubca, fragmenata pluteja i kapitela¹⁵, sahranjivanje u naosu i postojanje groblja oko crkve dopuštaju konstataciju o svakako najstarijem hrišćanskom hramu na ovom prostoru sa kraja IV ili početka V vijeka koji je bio u funkciji kroz duži vremenski period.

Toponim *Šipkova Glavica* Žarko B. Veljković lingvistički dovodi u vezu sa *episcopi mons* – brdo (našeg) episkopa (gde mu je crkva)¹⁶

mr Boško Iković

---

¹⁴ Martirijumi – grobne crkve, podizane nad grobom istaknutih mučenika, ili na mjestu mučenja. Naziv potiče od grčke riječi martirijus, u značenju: svjedok ili mučenik. Martirijumi i memorije su bile posebno popularne u ranohrišćanskoj arhitekturi.

¹⁵ Branislav Borozan, *MARTINIČKA GRADINA – CIVITA DIOCLITANA*, zbornik radova, Podgorica, 1999.

¹⁶ Žarko B. Veljković, *Oktoih: Časopis Odjeljenja za srpski jezik i književnost Matice srpske-Društva članova u Crnoj Gori*, III/4, 2013, str. 13-25.

Crnogorsko glumište Luke I. Milunovića

Uvažena gospodo, dragi prijatelji, moram istaći da sam bio prijatno iznenađen kada me gospođica Kristina Radović, u ime organizatora, pozvala da učestvujem u predavljanju knjige Luke I. Milunovića *Crnogorsko glumište – Od 19. stoljeća do Prvoga svjetskoga rata*, čiji su izdavači Matica Crnogorska i Državni arhiv Crne Gore. Uz promociju ovako vrijedne knjige i uz prisustvo probrane publike, postoji još nekoliko razloga koji nas ispunjavaju zadovoljstvom.

Prije svega to je sam naslov knjige – *Crnogorsko glumište*, koji je svojevrsna najava značajne manifestacije *Međunarodni festival glumca – Nikšić 2017*. Da smo se trudili da upriličimo jedan prateći, komplementarni događaj, vjerovatno bi iziskivalo dosta napora i pitanje je koliko bi se uspjelo. Nekad slučajnosti, ako uopšte postoje, više utiču na događaje nego brižljivo planiranje. Tu je i mogućnost da se javno pohvali izuzetna agilnost i rad Matice Crnogorske, Državnog arhiva Crne Gore i Arhivskog odsjeka Nikšić u zaštiti, publikovanju i njegovanju crnogorske kulturno-istorijske baštine. Uz sve to, meni lično važno, jeste mogućnost da se konačno upoznam sa gospodinom Lukom I. Milunovićem, koji je jedan od rijetkih istraživača sa kojim se ne znam, a čiji rad odavno pratim i veoma cijenim. Ako se ne varam prvi njegovi tekstovi su bili u *Cetinjskom listu*, kada je tamo radio moj dragi prijatelj i kolega Krsto Veljo Mijanović, do najnovijih

radova, objavljenih u dnevnim listovima i specijalizovanim časopisima. Pogotovu što se bavi temama koje me veoma privlače i o kojima sam i sâm pravio poneku crticu.

Kao što smo čuli, gospodin Milunović je u ovu knjigu uvrstio tekstove koje je ranije objavljivao u časopisima Matica i Arhivski zapisi. Zahvaljujući tome što sam najveći dio radova ranije čitao mogao sam za kratko vrijeme da napravim prikaz ovoga obimnoga djela. Gospodin Milunović spada u onu rijetku vrstu upornih proučavalaca i faktografa, kako je to svojevremeno radio Jefto Milović, koji na osnovu dokumenata, izvora i arhivske građe gradi priču i donosi zaključke. Za to je potrebna velika posvijećenost i upornost, uz već konstatovanu Milunovićevu „preciznost i akribičnost koja se očituje se u svim aspektima ozbiljnosti prilaza temi“, kako je to istakao Marko Špadijer na promociji knjige u Matici crnogorskoj.

Uslovno rečeno, knjiga *Crnogorsko glumište – Od 19. stoljeća do Prvoga svjetskoga rata* postavljena je u Njegoševih sto godina. Nakon predgovora knjiga počinje tekstom *Njegoš, njegovo doba i crnogorski pozorišni milje*, a završava se tekstom *Njegošu u slavu 1913*, đe je povod obilježavanje 100 godina Njegoševa rođenja i sve ono što je tim povodom isplivalo. Ovo je dosta pesimističan pregled kada se neke pojave razmotre u svijetlu aktuelnih događanja (npr. analiza sukoba srednjoškolske omladine sa uglednicima itd), a što je ostalo je prekriveno svečarskim događajima. Kraj kulturne produkcije u Kraljevini Crnoj Gori označio je početak tragičnih zbivanja koja su dovela do gubitka državnosti i poniženja 1918. godine.

Uz poglavlja o crnogorskim čitaonicama, kao zamecima teatarskih ustanova, uz pregled gostovanja pozorišnih trupa u Crnoj Gori, izgradnje Zetskog doma, te nastajanja moderne crnogorske pozorišne kritike itd, izdvaja se odjeljak *O 1884. kao godini crnogorskog pozorišta*. Ta godina je s pravom nazvana godinom crnogorskog pozorišta. Tada je počeo pozorišni život u Knjaževini Crnoj Gori, sa prvom predstavom početkom godine na Cetinju i odmah, samo 45 dana kasnije, kao „prva iza najprve na Cetinju“ i predstava u Nikšiću (16. i 17. februara). U ovoj knjizi možemo naći dosta vrijednih detalja o razvoju pozorišta u našem gradu. Sve teškoće koje prati nastanak pozorišta (i Zetskog doma) autor je sublimisao u stav: „Bilo je i za očekivati da trajno teško ekonomsko stanje u kombinaciji sa arhaičnim načinom vladavine zakonito rezultiraju posljedicama koje nijesu saglasne nacionalnim i državnim interesima.“ (str. 94)

Bez obzira što je riječ o vrlo specijalizovanoj temi, gđin Milunović se ne zaus-

tavlja na pukom ređanu podataka i prenošenju dokumentacije. Stručno i analitički skreće pažnju čitaocu i pravi paralele sa današnjim stanjem i nekim istorijskim događajima koji nijesu dovoljno osvjetljeni. Podseća i opominje. Posebno se autor bavi stanjem i pregledom kulturnih zbivanja, sa neveselim asocijacijama na sadašnje vrijeme. Izvorište mnogih problema i posljedica, uz standardnu ekonomsku slabost, autor vidi i u tome „što je u Crnoj Gori između kraja rada prve štamparije do početka rada druge štamparije proteklo blizu 350 godina. Da li smo ikada do kraja razumjeli poruku, i pouku dakako, koju ta činjenica nosi? Koliki su i kakvi napori potrebni da se, uz ulaganje u aktuelno poželjan i mogući razvoj kulture i društva uopšte, potru negativne posljedice ovakve činjenice.“ (str. 13)

Njegova istraživanja su na tragu teatroloških studija koje su ranije dali Ratko Đurović, Radoslav Rotković, Sreten Perović i jedan broj autora mlađe generacije. Ovo monografsko djelo može biti inspiracija da se napravi istorija teatrološkog života u Crnoj Gori, jer dugo godina nijesmo imali ovako cjelovito djelo koje se bavi nastankom teatra i svim pratećim pojavama i problematikama. Prije tačno 30 godina za potrebe Sterijinog pozorja u LSCG priredili smo knjigu *Savremena drama i pozorište u Crnoj Gori*, pa da se nadamo da će i ostali periodi, uz ovaj nakon obnove suverenitete, biti ovako detaljno obrađeni. Gospodin Milunović zaključuje: „Da bi danas u Crnoj Gori će se širi pozorišna produkcija sigurnije odgovorili izazovima budućnosti neophodan je čvrst oslonac na iskustva koja nam prošlost nudi.“ (str. 473)

Na kraju možemo konstatovati da pred sobom imamo kapitalno izdanje, pisano dobrim, bogatim crnogorskim jezikom, sa promišljanjima jednog ozbiljnog istraživača i čovjeka iskreno posvećenog očuvanju i jačanju kulturnih i identitet-skih vrijednosti crnogorskoga naroda.

Uz želju da nas gđin Luka I. Milunović obraduje sa još ovakvih djela, zahvalio bih se organizatorima promocije: Državnom arhivu Crne Gore – Arhivski odsjek Nikšić, Matici Crnogorskoj i Narodnoj biblioteci „Njegoš“ Nikšić, koji su nam u okviru Programa podrške razvoju kulture u Nikšiću Ministarstva kulture upriličili ovo druženje. Uvažena gospodo, vama hvala na pažnji i strpljenju.

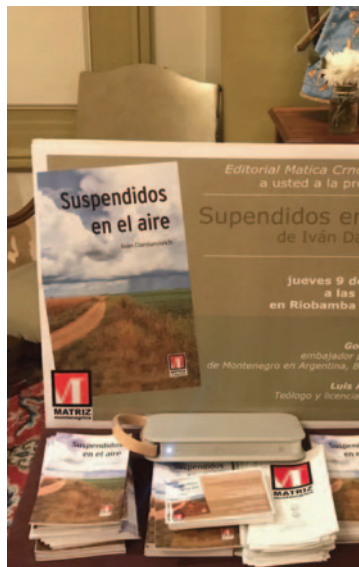
Nikšić, 8. XI 2017.

Dragan B. Perović

* * *

Promocija knjige Ivana Damjanovića *Suspendidos en el aire*, u izdanju Matice crnogorske, održana je 9. novembra 2017 u Buenos Airesu. Na promociji su govornili Gordan Stojović, ambasador Crne Gore za Argentinu, Brazil, Čile i Urugvaj i Luis Alberto Jorge, diplomirani psiholog.

Uvodna riječ Novice Samardžića

Pozdravljam vas u ime Matice crnogorske. Zadovoljstvo mi je da pozdravim ambasadora Republike Češke u Crnoj Gori gospodina Karola Urbana, kao i sve drage goste iz Češke. Želim dobrodošlicu Františku Šisteku, kojeg više i ne tretiramo kao gosta, već svog među svojim buduću da je član Matice crnogorske i njen povjerenik za Republiku Češku. Pozdravljam Bobana Batričevića, istoričara i saradnika na Fakultetu za crnogorski jezik i književnost koji će se brinuti da među velikim brojem mogućih tema večeras odaberemo najbitnije.

Povod za ovo veče je nedavno u Pragu objavljena Františkova **Istorija Crne Gore** na preko 600 strana kod uglednog izdavača *Nakladatelstvi Lidove Noviny*. Rekao bih da je ovo kruna dosadašnjeg rada Františka Šisteka na izučavanju crnogorske prošlosti i sadašnjosti čime se bavi gotovo dvije decenije. Počeo je diplomskim radom o nestanku crnogorske države 1918. i u kontinuitetu nastavio do danas. Dvije Františkovke knjige, **Naša braća na jugu**, *češke predstave o Crnoj Gori i Crnogorcima*, i **Narativi o identitetu**, kao i više studija u časopisu *Matica* objavila je naša kuća. Važnije detalje o njegovim crnogorskim temama naći ćete na pozivnici i neću to ponavljati.

Ali mislim da treba podsjetiti na nekoliko bitnih teza za naše samorazumijevanje i razumijevanja pozicije u globalnim okvirima koje možemo izvući iz Fran-

tiškovih radova. Dok je poštovala sebe i održavala svoju tradiciju, borila se za univerzalne principe i ideje i čuvala svoju posebnost, Crna Gora je kod drugih imala ugled i poštovanje. Zato je Holeček govorio da kod Crnogoraca Česi XIX vijeka vole svoju prasliku i da zato, i pored sve udaljenosti, sve crnogorsko podsvjesno osjećaju kao svoje.

Františekovu opservaciju da je danas pod crnogorskom zastavom sve manje crnogorskog u kulturološkom i identitetskom smislu, da je sve više globalizma a manje autentičnosti, činjenica je sa kojom se moramo suočiti, shvatiti da moćni iniciraju preraspodjele svijeta kako bi osigurali svoju dominaciju, a ne da svijet učine boljim i pravednijim, i da nespremni da to shvate ostaju u slijepoj ulici. Da li se prepustiti inerciji ili pronaći svoje mjesto pod suncem zavisi od njih samih.

Širinu sopstvenog znanja i moć poimanja Šistek koristi da bi rezultate svog rada jasno saopštio i učinio razumljivim drugima. František ne dokazuje zadatu tezu, on je promatrač koji zna da konačnog i objektivnog suda nema. U jednom intervjuu kaže: *Treba vidjeti odakle ko dolazi i sa kakvim namjerama, koji je povod pisanju pa onda tražiti ključ za njegov sud.*

Da je njegovo izučavanje crnogorske prošlosti i sadašnjosti potaknuto dobrima namjerama, znanjem i predanošću stalno nas uvjerava, za što mu iskazujemo veliku zahvalnost i poštovanje.

Novica Samardžić

Matica, 23. novembar 2017.

TRIBINA
**140-godišnjica
oslobođenja Spiča od Osmanlija**

GOVORE

Nikola Stanišić

Ivan Janović

Milan Srčić

Vladimir Lukšić

MODERATOR

Tijana Vukčević

Kuća Petrovića (Restoran „Izvor”) • Sutomore • petak, 1. decembar 2017. u 19 sati

140-godišnjica oslobađanja Spiča od Osmanlija

Obilježavanje važnih datuma u istorijatu neke zajednice svakako ukazuje na pretpostavku njene zrelosti, što istovremeno otvara mogućnosti za realno sagledavanje, interpretaciju i valorizovanje vlastite prošlosti. U tom kontekstu govorimo o kulturi sjećanja, što jeste jedna od osnovnih odrednica djelovanja Matice crnogorske, koja upravo preko ovakvih programskih sadržaja želi da afirmiše vrijednosti na kojima se temelji crnogorsko društvo. Matica crnogorska, odnosno njeni ogranci i podružnice akcentuju sve ono što je prepoznatljivo u kolektivnom identitetu jedne lokalne zajednice, zbog čega predmetni jubilej zaslužuje posebnu pažnju, s obzirom da oslobođenje Spiča od Osmanlija korespondira sa jednim od najvažnijih događaja u crnogorskoj povjesnici Veljim ratom koji je bio istorijska razdjelnica u borbi za nacionalno oslobođenje i državnu nezavisnost. Upravo ličnosti sa ovog područja bile su u tim dešavanjima značajni sudionici u ostvarenju vjekovnih težnji Crne Gore da se vrati na svoje more.

Smisao organizovanja ovakvih tribina ne nalazi se samo u javnom iskazivanju pijeteta prema pregnućima i žrtvama naših predaka, već su one u savremenim uslovima poželjne za dekonstrukciju romantičarskih interpretacija naše prošlosti, odnosno prisutne pseudoistorije, koja, nažalost, žilavo opstaje u narodnoj svijesti, kao i unutar nekih ustanova nauke i kulture. Potvrdu navedenog možemo pronaći

u brojnim žustrim raspravama oko podizanja ili obnavljanja spomenika, davanja naziva ulica i drugim obilježjima, što sve ukazuje na karakter sociokulturnog koda savremenog crnogorskog društva. Matica crnogorska želi preko različitih oblika, pa i putem tribina da preispita dosadašnja tumačenja historijata ovog prostora, imajući u vidu složenost procesa koji su se ovdje odvijali stoljećima. U taj ambijent konstantne suprotnosti i prožimanja ljudi, ideja, vjerovanja i interesa uklapa se i područje Spiča, koje se vjekovima nalazilo u različitim državnim formacijama i istovremeno bilo na razmeđi civilizacija.

Adekvatna vremenska distanca daje nam za pravo da racionalno posmatramo gotovo trovjekovnu osmansku upravu, lišeni crno-bijelih sudova kada je u pitanju osmansko nasljeđe.

Spič je avgusta 1571. godine podijelio sudbinu cijelog barskog kraja, pri čemu su novi gospodari zatekli razvijenu formu feudalnog života, manifestovanu u brojnim materijalnim i duhovnim dobrima proizašlim iz hrišćanskog civilizacijskog kruga. To je bila odlučna činjenica u svrstavanju Spičana od kraja XVI do prvih decenija XVIII vijeka u mletačko-crnogorske vojne koalicije, koje su nekoliko puta, mada bezuspješno, pokušavale da povrate ovo područje. Uostalom, to su vremena pritiska i progona Spičana, ali i njihove tvrde odlučnosti da zadrže izvorni identitet, dominantno utemeljen u svom vjerskom iskazu. Spič je jedno od rijetkih područja u barskoj opštini u kome gotovo da nije bilo procesa islamizacije lokalnog stanovništva. Sa druge strane, izvori bilježe involviranost Spičana u društvene tokove osmanskog Bara, naročito u oblasti trgovine, a prihvatanje barjaktarstva pod okriljem osmanske uprave bio je iskaz njihove, makar formalne, podložnosti osmanskim gospodarima. Kao jednu od bitnih karakteristika života Spičana pod osmanskom vlašću treba izdvojiti pečalbu muškog dijela ovdašnje populacije u Carigradu, započetu još početkom XIX vijeka, koja je u većoj ili manjoj mjeri, u zavisnosti od političkih prilika, trajala do prvih decenija XX vijeka. Dakle, i kada se Spič našao u sastavu Austrougarske carevine, Carigrad je bio i ostao egzistencijalni orijentir generacija Spičana. Zato su tragovi Orijenta i ovdje prilično zastupljeni.

Geografska pozicija Spiča, koji se vjekovima nalazio na samoj granici, tj. tromeđi Osmanskog carstva, Venecije, potom Austrougarske i Crne Gore, uticala je na dinamičnost događanja na ovom području, što je bio povod za nastanak obimne pisane građe, nažalost rasute, i parcijalno obrađene u različitim studijama, časopisima i zbornicima. Iako je Spič prilično zastupljen u literaturi, čini se da još uvijek nemamo jasnu predstavu o onome što je ovdje bio društveni život u

proteklih dva-tri stoljeća. Najnovija istraživanja potvrđuje naprijed spomenuto, poput onog profesora Živka Andrijaševića, čijom zaslugom je u memoriju Spiča vraćena ličnost Petra Obradovića, jednog od nezaobilaznih ljudi za nacionalno-oslobodilačku politiku Knjaževine Crne Gore za područje Spiča, odnosno Bara. U radu koji će biti uskoro publikovan, prezentovana je korespondencija između Petra Obradovića i knjaza Danila od 1857. do 1859. godine, u kojoj knjaza on oslovaljava gopodarom slobodne Crne Gore, i kontinuirano ga obavještava o svim povjerljivim pitanja, naročito o kretanjima turske vojske. Inače, Petar Obradović je čovjek koji je postavio temelje Sutomoru, jer je nedaleko od ovog mjesta sagradio prvu kuću u inat turske sile, kako stoji zapisano na njegovoj grobnoj ploči. Svakako da među Spičanima postoji čitav niz ličnosti čiji je doprinos neupitan u borbi za oslobođenje, što će vjerovatno biti predmet pažnje ostalih kolega.

Jačanje oslobodilačke ideje, te vezivanje Spičana za maticu Crnu Goru prepoznajemo i u činjenici da su Osmanlije poslije bitke na Grahovcu počele da ojačavaju postojeće i grade nove tvrđave u Spiču. Tako su oni pred kraj svoje vladavine, tj. 1861. godine, zabranili Spičanima ulazak u tvrđavu Nehaj, te crkvu Sv. Dimitrija pretvorili u skladište municije i pri tome uništili groblje koje se nalazilo unutar tvrđave.

Turski zeman okončan je Veljim ratom, kada je je crnogorska knjaževina realizovala jedan od najbitnih strateških pravaca, izlazak na more, koji se zbio upravo u Spiču, podizanjem krstaš barjaka na Nehaju i Tabiji, što je bio preduslov za dalji oslobodilački pohod crnogorske vojske. Osim u službenim aktima domaćeg i inostranog porijekla i memoarskoj građi, oslobođenje Spiča je uvijekvečeno i u VI poglavlju istorijskog spjeva *Osvojenje Bara* vojvode Sima Popovića, u kome je epskom naracijom interpretirana povijesna fabula s kraja 1877. i početka 1878. godine.

Uprkos pobjedi crnogorskog oružja, te uspješnoj integraciji lokalnog stanovništva u novu državu, imperijalističke pretenzije Austrougarske uslovile su da Spič od maja 1879. godine ne bude u sastavu Knjaževine Crne Gore, što Spičane ipak nije odvojilo od svoje matice.

Na kraju, pokušavajući da sintetizujem stavove o ovoj tematici, asocijativno su mi se ukazali stihovi našeg najvećeg pjesnika i filozofa Petra II Petrovića Negoša o krstu i luni, koji nekako ne djeluju antagonistički na plemenskom barjaku Spiča, već su aplicirani, tj. okrenuti jedan prema drugom, pa vjerujem da mogu simbolizovati zajedništvo naroda barskog kraja, sa svim onim različitostima, koje su ovu sredinu učinile specifičnom i prepoznatljivom u mnogo širim okvirima.

Takođe koristim priliku da se, u ime Matice crnogorske i lično, zahvalim uzornim domaćinima, porodici Petrović, kao i da iskažem zadovoljstvo saradnjom sa NVO „Novo i ljepše Sutomore“.

Sutomore, 1. 12. 2017. godine

Mr sc. Ivan Jovović

Ratne operacije crnogorske vojske u spičanskom kraju 1877.

Ratne operacije između Crne Gore i Osmanskog carstva u Veljem ratu počele su u Hercegovini juna 1876. godine. Već na samom početku rata crnogorska vojska je odnijela dvije velike pobjede: na Vučjem Dolu krajem jula i Fundini avusta 1876. godine. Ove dvije bitke obilježile su crnogorsko vojevanje u prvoj godini rata, jer do kraja godine većih okršaja i nije bilo. Za vrijeme primirja koje je trajalo od decembra 1876. do aprila 1877. godine, Crna Gora je tražila kao uslov mira da joj se pored teritorijalnog proširenja u pravcu Albanije i Hecegovine, omogući slobodna plovidba Bojanom i da joj se ustupi pristanište Spič.

No kako osmanske vlasti nijesu pristale da ustupe tražene teritorije, primirje je prekinuto, a zaraćene strane nastavile su ratne operacije aprila 1877. godine. Tako je počela druga faza ovog rata u koji se uključila Rusija. Njeno učešće umnogome je olakšalo operacije crnogorske vojske, posebno kada ruska vojska probila položaje osmanske vojske na Dunavu, što je primoralo najveći dio osmanskih snaga da jula 1877. napusti crnogorski i upute se na bugarski front. Nakon toga crnogorska vojska je opsjela Nikšić krajem jula 1877. godine, a već početkom septembra oslobodila je ovu varoš.

Poslije osvajanja Nikšića očekivao se napad crnogorske vojske na Podoricu, ali je knjaz Nikola neočekivano donio odluku da napadne Bar. U najvećoj tajnosti početkom novembra 1877. godine crnogorska vojska je krenula u pravcu Virpazara i Limljana. Učešće u ovoj operaciji uzelo je 20 crnogorskih bataljona, od kojih je vojska pod komandom Ilije Plamenca krenula u pravcu Bijele Skale i Rumijske, a ona koju je predvodio vojvoda Mašo Vrbica krenula je u pravcu Sutormana, kojeg je nakon kratkotrajnog bombardovanja zauzela sredinom novembra 1877. godine. Nakon pada Sutormana predala su se sva osmanska utvrđenja na prostoru do Tuđemila. Gotovo istovremeno osvojeni su Zupci i Šušanj, a svo stanovništvo

od Bara do Spiča predalo se crnogorskoj vojsci. Za to vrijeme vojska vojvode Ilije Plamenca zauzela je cijelu Krajinu, dok se vojvoda Mašo Vrbica sa svojim trupama utvrdio na položajima kod Bara odakle je sredinom novembra 1877. godine otpočeo granatiranje grada.

No uprkos tome što je crnogorska vojska danonoćno vršila bombradovanje grada, branioci Bara nijesu namjeravali da se predaju. Odlučnost osmanskih zapovjednika da brane grad, kao i vijesti da se iz Skadra sprema vojska na Bar i da će u pomoć opsjednutom gradu stići ratni brodovi iz Carigrada činila su nespokojnim crnogorski vojni vrh. Posebno kada se ima na umu činjenica da su se iz pravca barskog zaleđa uvijek mogli ugroziti položaji crnogorske vojske.

Stoga je knjaz Nikola odlučio da zauzme osmanska utvrđenja Golo Brdo (Haj) i Nehaj. Bez većih problema crnogorska vojska je zauzela Sutomore, ali je njene pozicije ugoržavala osmanska vojska sa utvrđenja Haj i Nehaj. U nastojanju da se ove tvrđave zauzmu bez žrtava iskorišćen je kao pregovarač znameniti Spičanin barjakatar Ivo Zanković, koji se dogovorio sa komandantom utvrđenja Haj da se preda bez otpora nakon što prethodno bude simuluran sukob između dvije vojske. Crnogorci su napali na Haj pod okriljem noći i čim su prvi vojnici počeli uskakati u njega, u znak predaje podignut je visoko iznad grada fenjer. Tako se nakon jednočasovnog prepucavanja u kome niko nije stradao predala Crnogorcima vojska iz utvrđenja Haj 26. novembra 1877. godine. Dan kasnije predao se bez borbe i Nehaj. Najviše zasluga zbog toga što su oba ova utvrđenja predala bez ljudskih žrtava pripadaju barjakataru Zankoviću, koga je knjaz Nikola unaprijedio u čin komandira i nagradio medaljom za hrabrost i ordenom knjaza Danila.

Crnogorska vojska zaplijenila na Haju i Nehaju bogat ratni plijen – 12 topova i dosta hrane i ratnog materijala. Dva dana prije zauzeća ovih utvrđenja zauzet je bio Čanj, čime je zaleđe bilo potpuno očišćeno od osmanskih vojnika. Dojučerašnja osmanska utvrđenja posjeli su crnogorski vojnici koji su iščekivali dolazak osmanske flote. U jednom od okršaja koji su crnogorski artiljerci vodili sa osmanskom flotom, posebno istakao se Spičanin Ilija Stanišić, koga je lično knjaz Nikola odlikovao Krstom Svetog Đorđa.

Za to vrijeme crnogorska artiljerija neprestano je bombardovala utvrđeni grad Bar napravivši pravu pustoš u njemu i njegovoj okolini. Uprkos istrajnoj osmanskoj odbrani stanje u gradu bilo je iz dana u dan sve teže, a nakon što je braniocima grada bilo otežano snabdijevanje vodom, komandant grada Ibrahim-beg je 8. januara 1878. godine preko komandira Zankovića zatražio primirje od tri dana. No, tom zahtjevu nije udovoljeno. Nakon jednodnevne pauze, crnogorska artiljerija je

iz svih topova otvoprla artiljerijsku vatru i onako iscrpljenu odbranu grada primorala na predaju 10. januara 1878. godine. Deset dana kasnije Crnogorci su zauzeli Ulcinj. Tako se cijela obala od Kufina do Ulcinja našla u crnogorskim rukama.

No izlazak Crne Gore na more osujetila je Austro-Ugarska na Berlinskom kongresu 1878. godine, na kome je donijeta odluka da Crna Gora na Primorju može zadržati samo Bar od rijeke Željeznice do zaliva Kruč^ě, dok se Ulcinj imao vratiti Osmanskom carstvu, a Spič sa okolinom ustupiti Austro-Ugarskoj. Iako nezadovoljni odlukama Berlinskog kongresa, crnogorske vlasti su 11. maja 1879. godine predale Spič Austro-Ugarskoj. Tako je nakon godinu i po dana okončana crnogorska uprava ovim krajem, ali ne i privrženost njegovog stanovništva Crnoj Gori.

Mr Milan Šćekić

Spičanski barjak

Ako se izuzmu smutna vremena u kojima su trpjeli svakojake nasrtaje sukobljenih strana, prigranični socio-ekonomski prostori oduvijek su imali i uživali poseban privilegovan status. Ekonomski činiooci, kao što su nesmetani ili „labaviji“ malogranični promet roba i usluga, potpunije korišćenje resursa, mogućnost zaposlenja s jedne i s druge strane granične linije, te socijalni korpus: saradnja u oblastima prosvjete i kulture, prožimanje tradicionalnih vrijednosti, brojni oblici uzajamnosti, omogućavali su ovim regijama brži privredni razvoj, viši životni i društveni standard.

Iako je imao viševjekovni „status“ prigraničnog mjesta, Spič te potencijalne razvojne mogućnosti nije valorizovao. Razlog tome nije teško objasniti. Prvo, Spič je bitisao u okruženju koje je, kao i on sam, bilo siromašno i nerazvijeno, za razliku od uslova u kojima su uspon ostvarivali npr. Maribor i Subotica. Drugo, Mletačka republika i Tursko carstvo nijesu investirale u razvoj, gradile su ili dograđivale jedino vojna utvrđenja Nehaj grad i Tabiju, osjećajući razliku privremenosti vladanja ovim prostorom. Što je to moglo da znači, vidjelo se prvih decenija po prisajedinjenju Spiča Austrougraskoj carevini, kada je otvorena šestorazredna osnovna škola, urađen katastar, formirane određene institucije, otpočela izgradnja saobraćajnica. Naravno i nadalje, ubrzani razvoj Spiča i njegova cjelovita socio-ekonomska transformacija otpočeli su tek u avnojevskoj Jugoslaviji.

I tako, ostade nam od turskog zemana barjak! Turska je ovim područjem vladala oko tri vijeka. Tokom tog dugog perioda bilo je, svakako, nasilnog ponašanja okupatora, zuluma manjeg ili većeg inteziteta, određenih nameta, ali i snažnog i organizovanog otpora Spičana tim pritiscima. Pa ipak, tri su rezimirajuća obilježja Osmanskog prisustva u Spiču: 1. Niko od Spičana zbog interesa ili straha nije islamom zamijenio svoju hrišćansku vjeru, što dovoljno govori o časti i integritetu

naših predaka; 2. U Spiču nije podignut niti jedan jedini islamski vjerski objekat; 3. Spičani nijesu plaćali redovni polugodišnji ili godišnji harač osmanskim vlastima, bili su u povoljnijem položaju u odnosu na susjede.

Dobijanjem barjaka, kako navodi u svojoj monografiji „Spič“ (Alter, Beograd, 1998.) protojerej Rade Novaković, Spič je dobio neko plemensko-vojno ustrojstvo, sa nešto lokalne samouprave. Pored toga, Spičani su imali gotovo privilegovanu propusnicu za odlazak u Carigrad, da tamo rade i zarade. Ušteđevina je trošena za opravke i doziđivanje domova, te za kupovinu plodne zemlje u barskom polju.

Opis barjaka protojereja Novakovića ne podudara se sa opisom Mila N. Lukića, koji je kao dječak od 10-12 godina barjak gledao, pa su zato, kasnije, njegov opis mnogi koristili. Moguće da je barjak od sredine 18. do sredine 19. vijeka korigovan, kako bi bio izraz duha svoga doba.

[Milo N. Lukić je rođen 1891. godine u Miljevcima, u Sutomoru. Osnovnu šestorazrednu školu završio je u rodnom mjestu. Odmah zatim odlazi sa ocem u Carigrad, gdje pohađa i sa odličnim uspjehom završava francusku srednju školu (licej), smjer finansije. Govorio je turski, grčki, francuski i italijanski jezik. U opštini Spič je obavljao administrativno-finansijske poslove. Inteligentan, vrijedan i dobrodušan, bio je poštovan od svih mještana. Vodio je zabilješke o ljudima i događajima u Spiču. Umro je 1969. godine.]

Postoji više priča o sudbini barjaka. Prihvaćena je verzija da je barjak 1904. godine poklonjen visokom austrougarskom dostojanstveniku prilikom obilježavanja 25 godina vladanja Austrougarske carevine Spičom. Od tada mu se gubi trag. Provjereno je u Beču, Zadru i na Cetinju, ali u njihovim muzejima nema tog eksponata.

Prema opisu Mila N. Lukića barjak je imao sljedeća obilježja:

– Na bijelom svilenom platnu po sredini je bila ruka koja drži mač, u gornjem lijevom uglu polumjesec, u desnom gornjem uglu krst;

– Po obodu barjaka ispisani su nazivi sela koja su se okupljala pod taj barjak, redom:

1. Mišići	7. Miljevci
2. Đurmani	8. Sutomore
3. Papani	9. Brca
4. Zagrađe	10. Šušanj Gornji
5. Đendinovići	11. Šušanj Donji
6. Zankovići	

Pojedina sela ispisana na barjaku bila su složene naseobine:

Papani: Papani, Kovači, Vukazići, Brežani;

Zagrađe: Zagrađe, Peroči;

Đendiunovići: Đendinovići, Škopelje, Marovići, Zgrada, Mogile;

Zankovići: Zankovići, Brkani;

Brca: Brca, Madžari, Talići;

Šušanj Gornji: Paladini, Peranovići, Pavovići, Vitići, Glavanovići, Kalice, Perići, Matkovići;

Šušanj Donji: Perajkovići, Baukovići, Carevići, Gromanjići.

Simbolika na barjaku zaslužuje pažnju i mali komentar.

Veliki slikar, istinski duhovnik Cvetko Lainović u svojoj knjizi refleksija „Boja duse“ („KEJ“, Valjevo, 1993.) lijepo primjećuje: „Bijela se boja nikad ne pojavljuje bez dobrog razloga.“ Viševjekovno iskustvo nam govori da je bijela boja primjerena Hospiciju, našem Spiču: mir, čistota, nevinost, skromnost.

Po sredini mač: čast, viteštvo, otmenost.

(Štit je pridodat, možda je zaboravljen u opisu, kao neodvojivi dio mača u duhu olimpizma).

Krst i polumjesec. Krst kao simbol hrišćanstva, zaštitnik porodice, čuvar kuće i privredne imovine, simbol istine i humanosti uz opomenu: „Svako nosi svoj krst“.

Polumjesec – simbol islama (najčešće sa zvijezdom), sa istim tradicionalnim vrijednostima kao i krst, jer – Jedan je Bog!

Plava boja (kojom su ispisani nazivi sela) – tradicionalno obilježje Spiča: more, prostranstvo, nesputanost.

Naši Spičani zaista su na maloj površini ostvarili harmoniju i punoću za divljenje i poštovanje.

Stilizovanu repliku barjaka danas treba prihvatiti kao kulturnoistorijsku relikviju, značajne vrijednosti i dostignuća naših predaka. Ne treba se opterećivati i zanositi idejom da se danas uradi barjak istovjetan onom od prije 150-200 godina. To je prosto nemoguće. Dovoljno je da mi češće nego do sada iskazujemo poštovanje i zahvalnost svemu onom vrijednom što su nam u nasljeđe ostavili naši preci.

Datu kreaciju barjaka, prema sačuvanom opisu, uradila je mlada vajarka Maja Čakalović, konsultujući stručnu literaturu i autoritete za ovu oblast stvaralaštva, na čemu joj treba čestitati i zahvaliti.

Dimenzije barjaka: širina – 87cm, dužina – 153 cm.

Barjak je izrađen u dva primjerka; jedan će se čuvati u porodici Mila Obradovića, a drugi u porodici Aleksandra Petrovića, do izgradnje muzeja Spiča

u okviru tvrđave Tabija na Golom Brdu, gdje bi bili trajno izloženi i stavljeni na uvid mještanima, gostima i turistima iz zemlje i inostranstva. Spičani su saglasni da ove porodice kontinuirano daju nemjerljiv doprinos realizaciji kulturnih programa u Spiču, kao i zaštiti i valorizaciji njegovih materijalnih i nematerijalnih vrijednosti.

Sutomore, 1. 12. 2017. godine

Vladimir Lukšić

Buenos Aires – ARGENTINA

Viernes 9 de marzo de 2018, 19:00 hs

Presentación del libro:
"LOS DESCENDIENTES DE LOS INMIGRANTES MONTENEGRINOS EN
LOS PAÍSES DE AMÉRICA LATINA Y LA IDENTIDAD DE LAS FUTURAS
GENERACIONES"

Contaremos con la presencia del señor Embajador,
D. Gordan STOJVIĆ
y del Profesor de Idioma montenegrino, señor **Milan MARKOVIĆ**.

Moderadores: **Marina Vukosich** y **Milos Deretich**

Museo, Biblioteca y Archivo Histórico Municipal de San Isidro:
Quinta Los Ombúes, Beccar Varela 774, San Isidro, Provincia de
Buenos Aires

* * *

U Buenos Airesu je 9. marta 2018. održana promocija zbornika u izdanju Matice crnogorske *Potomci crnogorskih iseljenika u zemljama Latinske Amerike i identitet budućih generacija*. U Zborniku su publikovan radovi sa istoimenog skupa koji je Matica crnogorska Povjereništvo za Argentinu organizovalo u Buenos Airesu 13. maja. 2016. Promociji Zbornika su prisustvovali Gordan Stojović, ambasador Crne Gore za Argentinu, Brazil, Čile i Urugvaj i Milan Marković profesor crnogorskog jezika. Moderatorori večeri su bili Marina Vukošić i Miloš Deretić.

Tribina

MLADI I ISTORIJA

Zašto mladi treba da izučavaju istoriju

Uvodna riječ
Marko Špadijer

Govore
Boban Batričević
Srđa Martinović

U umjetničkom programu učestvuju
Tanja Bogdanović, violina
Ivana Kusovac, klavir

Cetinje, Matica crnogorska,
Njegoševa broj 100
ponedjeljak, 12. mart 2018, u 18 h

Mladi i istorija

U prepunoj galeriji cetinjskog Ogranka Matice crnogorske 12. 3. 2018. u veoma romantičnom ambijentu održana je tribina *Mladi i istorija*. Na samom početku programa nestalo je struje, ali to nije spriječilo organizatore i posetioce da se pri svjetlosti svijeća tribina uspješno održi. Izlagali su Marko Špadijer, dr Boban Batričević i dr Srđa Martinović. Nakon muzičke numere *Song from a secret garden* Rolfa Lovlanda koju su izvele Ivana Kusovac (klavir) i Tanja Bogdanović (violina), prisutne je u ime domaćina pozdravio Luka Lagator i dao riječ Marku Špadijeru.

Riječ Marka Špadijera na tribini Mladi i istorija **Ništa nije nepravedno kao zaborav**

Počću jednom digresijom. Ljeti na Cetinju pravimo porodično okupljanje. Tu bude deca i omladine, koje sam pokušao da zainteresujem pričom o sudbinama njihovih predaka. Bilo im je dosadno: „Dede, to je istorija, što će to nama?“

Odlučio sam da napišem jednu knjižicu đe bih istražio puteve porodice u posljednjih dvjesta ili sto pedeset godina, s tim da svako od njih napiše svoju biografiju koja ulazi u taj prodični brevijar. Kao primjer sam im dao biografije njihovih đedova i prađedova rekonstruisnih na osnovu porodičnih dokumenata.

Izgleda da ih počelo zanimati to štivo zbog okolnosti da je jedan predak bio pečalbar u Americi, a dugi se sa zarade u Carigradu obreo u rusko-japanskom ratu, a poginuo na Solunskom frontu u sastavu ruskih jedinica.

Tek tada su shvatili značaj starog turskog samovara na ugalj koji se čuva u kući. Zanimali su se kako su i od čega živjeli, kako se hranili, što su stekli, kako su radili, da su putovali...

Zbunio ih je podatak da je u sukobima Bajica i Donjokrajaca početkom 19. vijeka bilo više mrtvih nego u okršajima sa Turcima.

Zamišljeni nad tim činjenicama počeli su da razmišljaju o minulim vremenima, seobama, sudbini ljudi, naroda i države.

Drugi primjer je takođe lične prirode. Jednom sam svog devetogodišnjeg unuka Krsta kod Vlačke crkve i Lovćenske vile nastojao da zainteresujem za borbe Crnogoraca, njihovu hrabrost i požrtvovanje. On je komentarisao: „Poslije dođe Supermen i pobijedi Turke i Crnogorce“.

Ovđe nema naravoučenija, sem možda gorkog saznanja da su naše predstave o herojstvu i patriotizmu zastarale.

Reklo bi se, naime, da u Crnoj Gori ne treba mnogo napora da se mladi zainteresuju za istoriju. Donedavno je bila živa deseteračka istorija koja se prenosila guslami, a onda su historiografiju preuzeli ljudi od zanata, uveli u školske programe i obaveznu lektiru, a gusle su ostale kao alternativna istorija. Ovđe se ljudi intimišu sa istorijom, ali je često praktikuju kao neobaveznu temu za ćaskanje. *Matica crnogorska od samog osnivanja nastoji da građane, a posebno mlade, zainteresuje za nacionalnu istoriju oslobođenu romantizma, mitova i falsifikata. U tu svrhu ukazuje na propuste u školskim udžbenicima, izdaje knjige i organizuje tribine. Očekivali smo da će se nadležne školske institucije u suverenoj Crnoj Gori srčanije posvetiti tom problemu.*

Nažalost, suočeni smo sa šokantnim saznanjima. Podaci iz ankete 2016. pokazuju da 58,8 % crnogorskih studenata ne zna koliko je SFRJ imala republika i pokrajina, 62,5 % studenata Filozofskog fakulteta smatra da je Crna Gora učestovala u posljednjem ratu.

Razni su putevi kojim istorija (svjetska i nacionalna) dopijeva do mladih. Na svakom od njih postoje i stranputice, različite percepcije prošlosti i kontroverze o pojedinim događajima i ličnostima.

U svijetu i kod nas institucije kao što su škola, muzeji, biblioteke, arhivi, njeguju kulturu sjećanja. Na sliku prošlosti utiču i politika, porodica, sredina, duh generacije, predanja, knjige, mediji, nazivi ulica i ustanova ...

Istorije okolnih naroda su prepune asimilatorskih tendencija prema Crnoj Gori, a istorije imperija ignorišu male narode i njihovu kulturu. Crnogorska historiografija je relativno mlada nauka koja je preuzela dosta tuđih modela. Još uvijek je bez suštinskih sonde u duboku prošlost, opterećena predrasudama, mitovima, romantizmom, megalomanijom i dinastičkom pričom... Zvezdan Folić, nedavno preminuli mladi historičar, napisao je, povodom tzv. Istrage poturica, da je „kod generacija i generacija školske i studentske populacije u Crnoj Gori usađivana iracionalna istorijska svijest“.

Istorija se prenosi bez dovoljno preplitanja sa drugim naukama i književnošću, a njena privlačnost mogla bi se postići boljim korišćenjem audiovizuelnih materijala. Istorija se u školama proučava hronološki pod geslom „ponos i patnja“, ali ostaje mnogo praznina koje ispunjava neistorijsko obrazovanje koje u Evropi do 30% formira istorijsku svijest građana.

Crna Gora je mala zemlja i globalni svijet gotovo ne primjećuje njeno postojanje na Planeti. Upravo zbog te minornosti, treba stimulisati mlade ljude da saznaju kroz kakve su drame i iskušenja prošli njihovi preci da bi imali slobodu i sačuvala svoje ime. Tako će znati da cijene svoju državu i da izgrade personalnu legitimaciju. Naročito treba da poštuju i njeguju svoju kulturu, porede i prožimaju sa drugima, jer je poštovanje svojeg, uslov za uvažavanje drugog.

Živjeli smo dugo kao država u izolaciji i stekli za Evropu „šarm zaostalosti“ i siromaštva. Sad kad imamo šansu da budemo dio Evrope a ne rubno područje

evropskih imperija i hegmona uvijek u borbi i strepnji za opstanak, moramo da nađemo potiske iz prošlosti za ulaz u bogati i civilizovani svijet.

Istorija se danas u školi, na internetu, medijima, u porodičnom predanju, interpretaciji političara, nudi kao pluralizam opcija i „istina“. Kad je takva ponuda na stolu, mladi ljudi teško mogu napraviti pravi izbor. Kritičko mišljenje, duh tolerancije i otklanjanje predrasuda smatra se uslovom za savremeno shvatanje istorije.

Saveznici su poslije drugog svjetskog rata donijeli odluku da se svi udžbenici njemačke istorije unište i napišu novi, oslobođeni fašizma. Vrlo poučno za Balkan, kome je najpotrebniji moderni evropski pogled na prošlost. Ako ne uspijemo postići jedinstven pogled na prošlost, nećemo ni na budućnost.

Treba odbaciti istoriju prepariranu za stare političke programe. U Crnoj Gori imamo sreću da međunacionalni i međuvjerski odnosi dominantno počivaju na uzajamnom poštovanju i zajedničkoj državotvornoj svijesti. Za istoriju slobode, jednakosti i ljudskih prava, mladi mogu naći primjere u položaju čovjeka u Crnoj Gori, njegovom poimanju pravde, njegovoj čovječnosti, njegovoj predanosti slobodi i državi, njegovoj borbi za sopstvenost, za identitet. Naravno, identitet se mijenja i kako kaže Fukujama „politika identiteta je, zapravo, politika traženja priznanja“.

Istorija treba da postane nauka, ne samo da registruje ratničku, porobljivačku i mrziteljsku prošlost, već da u njoj otkriva puteve slobode i čovjekoljublja. U crnogorskom shvatanju morala čojstvo je bilo iznad herojstva, a u našoj historiografiji je obratno: „Čovjek junaku konja vodi“.

Izazov istorijske nauke je da doprinese da se mržnja pretvori u solidarnost, ratovi u mir, ugnjetavanje u slobodu, samovolja u zakonitost, nasilje u demokratiju... Ta alhemija neće skoro pobijediti, ali je lijepo sanjati o njoj.

Ovo je dosta za nekog ko pripada prošlosti. Vrijeme je da čujemo dvojicu mladih istoričara Bobana Batrićevića i Srđu Martinovića, pred kojima je budućnost. Sva trojica smo rođeni na Cetinju, na moju žalost, ja ravno pedest godina prije njih.

Boban Batrićević rođen je na Cetinju 1988. godine, đe je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je i magistrirao na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, na Odsjeku za istoriju. Godine 2017. odbranio je doktorsku disertaciju „Recepcija, reinterpretiranje i korišćenje Njegoševa lika i djela u propagandi i političkom diskursu vlasti u Crnoj Gori 1851–2013. godine“. Autor je preko dvadeset naučnih radova, objavljenih u stručnim publikacijama. Učesnik je više međunarodnih naučnih skupova. Dopisnik je neđeljnika *Monitor* u rubrici *Paralele*.

Polje interesovanja: teorija i filozofija istorije, metodologija naučnih istraživanja, kulturna istorija, istorija ideja, književna historiografija.

Mladi se ne interesuju za prošlost koliko bi trebalo

Tribina *Mladi i istorija* prava je prilika da se govori o problemima istorijske nauke kod nas. Iako imamo odlične udžbenike i koliko-toliko kvalitetne sinteze naše istorije, novije generacije se ne interesuju za prošlost koliko bi trebalo. Iz srednjih škola oni izlaze s jako skromnim poznavanjem istorije što ih čini ranjivim na različite konstrukcije i mitove koji unižavaju prošlost, svodeći je na rezervoar iz kojeg crpe činjenice za pothranjivanje nacionalističkih nazora. Istorija se nažalost ovđe i dalje doživljava kao beskonačan spisak zaklanih, krvno osvećenih, dugačak red vladara i ličnosti. Istorija je nešto mnogo dublje, ljepše i životnije, nauka sa svojom filozofijom koja zahtijeva izvjesna povezivanja i promišljanja, kritički i analitički duh te spremnost na inovacije i uključivanje rezultata drugih nauka. Bez svega navedenog istorija je subjektivni autorov tekst i lična slika od činjenica.

Ovakve tribine su nužne jer se mladi ljudi kao šutrašnji potencijalni autori upoznaju sa savremenijim pristupima prošlosti koji oslobađaju od nacionalizma i pristrasnosti. Na istoričarima i profesorima istorije leži zadatak da popularizuju svoj zanat.

(izvod iz izlaganja)

Srđa Martinović rođen je 1988. godine na Cetinju đe je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je na Fakultetu političkih nauka i Pravnom fakultetu u Podgorici. Magistrirao je na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Crne Gore. Doktorirao je na temu „Bezbjednost kroz instituciju crnogorske vojske 1878–1918. godine“.

Tokom studija biran je za predsjednika studenata i člana Senata Univerziteta Crne Gore. Član je Instituta za humanitarno pravo u San Remu. Zapošljen je u Ministarstvu odbrane. Učesnik je brojnih stručnih, međunarodnih i naučnih konferencija. Objavio je više desetina naučnih radova iz oblasti odbrane, vojne istorije i bezbjednosti u domaćim i stranim naučnim časopisima. Autor je dvije monografije o vojnoj eliti crnogorske vojske.

Sjenke prošlosti

Prošlosti se ne sjećaju samo oni narodi koji je nemaju. Crnogorsko društvo i danas je umnogome determinisano događajima iz prošlosti. Istorija nije samo korisna da bi čitali prošlost, već zato da čitamo budućnost, a svaka istorija se završava budućnošću.

Iako je Džordž Eliot zaključio da najsrećniji narodi nemaju istoriju, međutim, rekao bih na sreću, mi nijesmo među njima, mi je imamo.

Društva bez kolektivnog pamćenja, kolektivitet su bez svijesti. Prosto je nemoguće iole ozbiljnije promatrati crnogorsko društvo, a da se ne uzme u obzir istorijski obrazac i izvuče neka paralela. Gotovo da ne postoji društvo slično našem na koje istorija ima toliki uticaj. Prošlost je u Crnoj Gori prisutna svuđe, u porodici, u mjestu odrastanja, tokom sazrijevanja, na javnim okupljanjima, a naročito pri političkom i ideološkom izboru. Pojedinci su skloni da u savremenim odnosima, okolnostima ili događajima traže sličnosti ili kontinuitet sa sličnim u prošlosti. I danas pri odlučivanju o vlastitoj sudbini i sudbini budućih generacija, prizivamo za savjet sopstvene dedove. Čitavim segmentima našeg društva i dalje upravljaju sjenke prošlosti. Kad god ponestane argumentacije pozivaju se okamenjene kosti. Preci i njihova prošlost su mnogo moćni propagandni elementi u oblikovanju ili usmjeravanju crnogorskog društva. Određeni obrasci ponašanja duboko su ubrazdani u crnogorskoj zbilji.

(izvod iz izlaganja)

Poseban odnos

Prošlost Crne Gore zavređuje najveću pažnju, kako mladih tako i svih kategorija društva. Osim što je neodvojivi dio identiteta i nacionalnog bića, ona je jedno od najvećih dobara, dobro koje treba imati posebno mjesto i odnos. Istorija lišena mita, ona koja budi nadahnete emocije, istorija ne kao razdjelnica, već kao sabirno mjesto.

Crna Gora dijeli najveće civilizacijske vrijednosti, istorija je njena najvrednija legitimacija pred svijetom. Ona je fundament njenog postojanja i uslov svih uslova njenog opstanka. Kao suštinska identitetska kategorija, svjesno ili nezaobilazan je dio i personalnog, individualnog identiteta.

Izuzetno je važno proučavati prošlost Crne Gore, jer ona bitno utiče na sadašnjost, i nigdje kao na ovom prostoru nema tako duboke korijene a koliko su zapravo važne te veze govori i prošlogodišnji događaj podizanja spomenika velikome vojvodi Mirku Petroviću. Dvojica poslanika jedne od vladajućih partija u Podgorici, u odnosu na podizanje spomenika, operdjeljivali su se ne po partijskoj naredbi ili direktivi, već po nekakvoj plemenskoj svijesti i obavezi, bili su uzdržani. Možete li da zamislite da neki događaji koji su se desili prije više od dvjesto godina direktno utiču na izbore koje i danas pravimo? To možemo jedino da zamislimo u Crnoj Gori.

Proces globalizacije nezaustavljivo briše velike udaljenosti ne samo među državama već i kontinentima, događaji na jednom kraju svijeta, utiču na procese u drugom kraju. U takvim uslovima zaturaju se pojedine vrijednosti države i nacije, naročito je velik uticaj na mlade ljude. Mladi su po logici stvari vjesnici novog doba, ali krčeći puteve ka tom novom ne bi trebali da zaborave luču koja je osvjetljavala putokaze prošlosti kako ljudima tako i vrijednostima.

Još je Hana Arent rekla „Ako ne poznajemo našu istoriju, osuđeni smo da je živimo“.

(izvod iz izlaganja)

Pripremio V. Pejović

* * *

Miraš Martinović savremeni crnogorski pisac, u literaturu je ušao knjigom *Mit o trešnji* (prvijenac nagrađen književnim priznanjem *Lazar Vučković*). Na regionalnim i širim prostorima prepoznatljiv je po antičkim temama i zaboravljenim pejzažima Crne Gore koje je oživio u romanesknoj prozi: *Putevi Prevlise*, *Otvaranje Agruvijuma*, *Teuta*, *Snovi u Doklei* i *Antički gradovi – snovi i sudbine*.

Objavio je romane: *Jeretik*, *Vavilonski mudraci*, *Poslednji Eshilov dan*, *Harstkinja iz Ura*, roman o Njegošu *Drugoga sunca luče* i knjigu priča *Povratak u Aleksandriju*.

Martinović je objavio i knjige pjesama: *Nevidljivi ljetopis*, *Govor kraljeva*, *Govor zemlje*, *Saopštavanje s memorijom*, *Luk i lira*, *Glasovi iz kamena*, *Dan koji nije prošao* i *Krug začaranog vremena*.

Djela su mu prevedena na nekoliko jezika.

Dobitnik je regionalne književne nagrade *Teuta* i Oktobarske nagrade Herceg Novog, grada u kome živi.

Član je Crnogorskog PEN-a i Matice crnogorske.

Svečana sala Filozofskog fakulteta, Nikšić
petak, 20. april 2018. u 13h

Izlaganje Marka Špadijera, urednika izdanja

Prije gotovo deset godina govorio sam o knjizi *Protivnici vlasti u Crnoj Gori 1945–1948* našeg autora Dragutina Papovića. Tada sam zapazio da se hrabro upustio u temu o događajima sa živim svjedocima, a on se latio još bliže prošlosti.

Matica crnogorska je 2015. godine izdala obimnu monografiju na preko 500 stranica ovog autora pod nazivom *Intelektualci i vlast u Crnoj Gori 1945–1990*. Rijetko koja knjiga je toliko čekala na javnu promociju kao ova. Cinici bi rekli da je autor čekao da bude u vlasti da bi o njoj mogao meritornije da piše.

Kako ovu prezentaciju obavljamo na Katedri za istoriju, gdje će o knjizi govoriti vaši profesori, nemam namjeru da se sa njima nadmećem u stručnim stvarima. Ovdje sam ispred Matice crnogorske, kao urednik izdanja, ali i kao svjedok i sudionik u vlasti najvećeg dijela vremena o kojem je u knjizi riječ.

Iznijeću nekoliko teza.

Slučaj ili neminovnost je htio da naglo (padom Berlinskog zida i završetkom dvadesetog vijeka) nestane socijalizam u Crnoj Gori (i ne smao u njoj) i tako kao završen društveni poredak postane pogodan za istorijsku obradu. To je iskoristio mladi naučnik, prikupljao obilje građe i najvećim dijelom postigao objektivnost u obradi izazovne i teške teme.

Intelektualci i vlast. Između te dvije društvene formacije, ako ih posmatramo kao umne i političke elite, postoje razlike u psihologiji i statusu. Intelektualci su po prirodi individualci, skloni sumnji, kritičkom rasuđivanju i istraživanju granica slobode, dok se vlast zalaže za kolektivnu svijest, bliža je vjeri i uspostavljanju poretka.

Socijalizam je najprogresivnija društvena ideja 20. vijeka. Stvarnost nije bila u skladu sa idealima, pa je došlo do zlupotrebe ideala, deformacije sistema i kolapsa socijalizma u nacionalizam i globalizam.

Crnogorska inteligencija se u socijalizmu oformila kao grupacija, ali nije postala društvena elita koja bi djelovala kao korektor i kritičar postupaka vlasti, ili joj ozbiljnije konkurisala u formulisanoj društvenih ideala. Monopol vlasti je uticao na sputavanje slobode za kritičko sučeljavanje ideja, pa i ponašanje intelektualaca. Papović je pokazao javne tragove velikog broja intelektualaca, dosljednost jednih, sluganstvo i lecemerje drugih, zbunjenost i nedoraslost vremenu, nedostojnost pripadnosti ovom soju i služenje svakoj vlasti.

Intelektualci u Crnoj Gori. Elitu crnogorskog društva činili su gospodari koji su u sebi sjedinjavali intelektualnu i vladarasku dominaciju. Pod uticajem ideja prosvetiteljstva prizvali su u Crnu Goru izvanjce koji su, sa nešto domaćeg kadra, stvorili prvi krug intelektualaca koji se znatno proširio u doba knjaževine i kraljevine.

Poslije gubitka nezavisnosti Crne Gore, nastavljeno je masovno univerzitetsko školovanje omladine iz Zetske banovine. U emigraciji koja se zalagala za suverenu Crnu Goru duže i upornije nego predstavnici svrgnute vlasti bilo je nekoliko stvaralaca (pjesnik Nikola Petanović, vajar Janko Brajović, sineasta Popović, slikar Pero Poček). Školovani ljudi u međuratnom periodu pripadali su mahom lijevim, komunističkim kružocima, ratovali u partizanima pa su poslije rata postali propagatori socijalizma i revolucije. Intelektualci i vlast bili su na zajedničkom poslu isповijedanja marksističke ideologije i sovjetskog modela socijalizma. Dogmatskog pristupa idejama revolucije ni jedni ni drugi nijesu se sasvim oslobodili do kraja epohe socijalizma.

Papović je napravio dobru periodizaciju socijalizma u Crnoj Gori i dokumentovao odnos inteligencije i vlasti. Zapazio je crnogorske specifičnosti i prikazao kako je za vrijeme entuzijazma stvoreno mnogo institucija za kulturni život, i kako je kasnije veliki broj intelektualaca stvaralaca napustio Republiku i afirmisao se u Jugoslaviji.

Smjena vlasti i generacije intelektualaca. Crna Gora je prolazila kroz period dinamičnog razvoja, industrijalizacije i urbanizacije, a time i pokušaja prevlada-

vanja ekonomske zaostalosti i provincijalizma. Poslije zaslužnih kadrova iz rata, na vlast u Crnoj Gori došli su mladi. Intelektualnu skupinu činili su oni koji su regularno završili studije i vratili se u Crnu Goru. U svim većim centrima u Jugoslaviji bilo je uglednih intelektualaca porijeklom iz Crne Gore. Koliko je Crna Gora bila neprivaćna govori podatak da se tek svaki peti student vraćao kući. Ako se isključe pristalice IB i Đilasa, u Crnoj Gori disidenata praktično nije bilo.

Pod partijskim kišobranom u socijalizmu je izrasla jedna respektivna, ali dosta ćutljiva intelektualna skupina. Vlast je nastojala da intelektualce privilegijama pridobije za svoje programe. Njihovim imenima kitila je državne organe, partijske forume i svećane priredbe. To je vrsta manipulacije koju vlast praktikuje u svim sistemima. Dio privilegovanih intelektualaca činio je umišljenu elitu koja je dobijala nagrade, sinekure, visoka mjesta u ustanovama, specijalizacije, mijenjala stanove... Dobar dio miljenika vlasti bili su „čistači“ nepodobnih u svom okruženju, i najveća brana razvoju kritičke misli. Mediokriteti, doušnici i provokatori među intelektualcima, kao u svakom društvu, bili su na moralnoj margini.

Glavna vododjelnica. Glavni crnogorski sukobi u vlasti i među inteligencijom imaju korijene u starim bjelaško-zelenaškim podjelama. Komunistička partija na vlasti u socijalizmu je od svog osnivanja opterećena „bjelaškim i boljševičkim sindromom“ (Veljko Milatović). Geneza te podjele je uglavnom poznata, ali se ona u socijalizmu zataškavala u cilju prevazilaženja revolucionarnim jedinstvom.

Taj raskol je ušao u institucije i tamo opstao kao pritajeni nosilac srpske ili crnogorske nacionalne svijesti.

Dok se u Crnoj Gori vodila bitka za nacionalnu i socijalnu emancipaciju i stvarale institucije koje je trebalo da budu ravnopravne sa drugim u Jugoslaviji, postojala je tendencija da se kulturni preporod veže za Beograd i srpske nacionalne centre. U institucijama u Crnoj Gori je vladao duh opstrukcije (Primjer : pokušaj da se onemogući izgradnja Njegoševog mauzoleja; CANU – proslava 500 godina crnogorskog štamparstva i proglas o pripajanju Crne Gore Srbiji; odlaganje Enciklopedije Crne Gore; ukidanje Leksikografskog zavoda ...).

Ni na jednoj katedri nije izučavana crnogorska književnost i istorija, niti je mogla u Enciklopediju ući jedinica Crnogorci. Tu naravno treba zapaziti otpor srpskih redakcija, ali i neodlučnost crnogorskih reprezentatnata u jugoslovenskim timovima. Iz oportunitizma vlast dugo nije osnovala Filozofski fakultet, već je prednost dala „nekonfliktnim“ tehničkim naukama.

Glavni intelektualni svjetoinik za srpsku Crnu Goru nalazio se u Beogradu (SANU, Udruženje književnika, Univerzitet, novine, Patrijaršija SPC, izdavačke

kuće i u velikosrpskom političkom serklu). Oni su nastavili interpretaciju crnogorske političke i kulturne istorije kao dijela srpske i u cjelini radili po programu velikosrpske hegemonije i asimilatorskim planovima. Istomišljenici u Crnoj Gori su bili njihova aktivna filijala.

Čime smo bili blokirani u socijalizmu Crnoj Gori.

Vlast u Crnoj Gori se u socijalizmu svesrdno borila za napredak i u tome imala podršku inteligencije. Savez komunista Crne Gore donio je dugoročni program razvoja crnogorske kulture. Vlast nije bila spremna da radikalno sprovede program za crnogorsku nacionalnu kulturu (kao što je uradila Makedonija u oblasti kulture, jezika, pisma, crkve). Razlog je bio u otporu u samoj vlasti, protivljenje Beograda i dijela crnogorske inteligencije.

Zbog toga je Partija pribjegli odlaganju tema kao što su: crnogorski jezik, crnogorska pravoslavna crkva, porijeklo i etnogeneza Crnogoraca... Istraživači koji su se zalagali za reviziju stereotipa o srpskom porijeklu Crnogoraca, za crnogorsku nacionalnu kulturu, istoriju, književnost i jezik nijesu imali pristup institucijama jer su u njima dominirali kadrovi drugog profila, koji su ih proglašavali nekompetentnim. Partija je primjenjivala „sistem ravnoteže“ i kažnjavala borbe za crnogorsku nacionalnu emancipaciju, kao i one koji su se zalagali za održavanje kosovske svijesti u Crnoj Gori. Nejedinstvo u redovima vlasti kamuflirano je potrebom borbe protiv svih vidova nacionalizma.

U institucijama obrazovanja, informisanja, nauci i kulturi dominirali su pripadnici beogradske škole sa svojim poznatim stavovima o mjestu Crne Gore u istoriji i savremenosti, produbljavale su se podjele uslovljene prilikama u Jugoslaviji, nadživjele su socijalizam, i konačno su nacionalističke tendencije došle na vidjelo u raspadu Jugoslavije i socijalizma.

Bio sam sveštenik religije socijalizma, a mislim da sam dijelom pripadao onom soju koju nazivamo inteligencijom. Kao dio vlasti (urednik revije „Ovdje“ i „Pobjede“, a kasnije visoki partijski funkcioner) javno sam iznosio lične stavove o aktuelnim društvenim pitanjima. Iskreno sam vjerovao da socijalistički sistem može donijeti Crnoj Gori bjekstvo iz siromaštva, razmah svih potencijala, demokratiju i konačno obezbijediti miran i srećan život njenim građanima. Treba razumjeti sistem vlasti u socijalizmu, način donošenja i sprovođenja odluka, jugoslovensku političku praksu sa Titom i poslije njega, da bi se shvatila uloga i dometi pojedinca u vlasti i među inteligencijom. Istoričar će morati poznavati mehanizme vlasti, razne formalne i neformalne puteve kroz institucije, nadležnosti i transmisije, kao što su SSRN, Kulturno prosvjetna zajednica, savjeti ustanova, savezna, republička

i lokalna vlast, uprava umjetničkih udruženja, partijski aktivni, kao i uticaj Saveza boraca, parapolicijskih centara...

Primjer: intervju u „Borbi“ i film Živka Nikolića „U ime naroda“.

Nekoliko riječi na kraju

Očekujem da ćemo jednog dana dobiti studiju mentaliteta crnogorske inteligencije perioda socijalizma, imati naučnu sliku socijalnih uslova njenog nastanka, pregled mehanizama socijalističke vlasti i samoupravljanja (sovjetski uzori i domaća praksa), komparaciju crnogorske prakse socijalizma sa drugim sredinama u Jugoslaviji, sveobuhvatan pogled na smjenu vlasti i sistema...

Tek kad budemo imali meritorne istorije književnosti, muzike, filma, teatra, društvenih nauka i uopšte kreativni i umjetnički izraz inteligencije u socijalizmu, kao i istoriju političkih ideja, moći ćemo da sudimo koliki su uticaj na promjenu kulture života u socijalizmu imale vlast i inteligencija.

Ponosan sam što sam bio urednik ove knjige jer smatram da je dragocjena riznica informacija i takav biografski rječnik sudionika jednog vremena da će biti nezaobilazna za buduće istraživače socijalizma u Crnoj Gori. Registrovani su skrupulozno svi oblici javnog ispoljavanja inteligencije u korelaciji sa vlašću i data jedna poštena i objektivna analiza.

Kad je pao Berlinski zid, Dragutin Papović je imao devet godina, a većina vas nije bila rođena. Vašoj generaciji je istorija pala u naručje i ostavila obilje materijala. Na vama je da, koristeći se profesionalnim metodama historiografije i rezultatima drugih društvenih nauka, pošteno istražite taj period crnogorske istorije. Dragutin Papović je postavio kamen temeljac za taj posao. Na tome mu čestitam.

Promocija knjige

dr Dragutina Papovića *Intelektualci i vlast u Crnoj Gori 1945–1990*

Svoj osvrt na knjigu *Intelektualci i vlast u Crnoj Gori 1945–1990* predstaviti ću u dvije ravni. Na početku ću se osvrnuti na historiografski značaj knjige, a nakon toga daću lični doživljaj uloge intelektualca u crnogorskom društvu u kontekstu onoga što se nalazi u ovoj knjizi.

Tako bih na početku naglasio da se radi o zaista vrijednom historiografskom djelu koje tretira važnu historiografsku temu o jednoj društvenoj grupi i njenom odnosu prema vlasti, idejama koje su promovisale i zastupale, i konačno njihovom odnosu prema vlasti.

Osim same teme i njenog značaja, cijenim da je voma važno istaći i način na koji se samo istraživačko pitanje obrađuje u ovoj knjizi. U tom smislu treba konstatovati da kolega Papović pravi otklon od tradicionalističkih historiografskih doživljaja i načina obrade jedne teme. Zašto? Iako je ovo knjiga o jednom vremenu i ulozi određene društvene strukture u njoj, autor precizno i jasno prepoznaje potrebu da se istraživački fokus sa događajne istorije premjesti na izučavanje fenomena i unutrašnjih odnosa ovog istraživačkog problema. Autor zbog toga ne problematizuje intelektualce kao zatvorenu društvenu grupu, naprotiv, bavi se njihovim javnim angažmanom, stavovima i percepcijom političkih i društvenih procesa.

Kao posljedica takvog pristupa jasno se prepoznaje metodološki iskorak u istraživanju i otklon od tradicionalnih historiografskih metoda. Javni stavovi intelektualaca analiziraju se u širem društvenom kontekstu, i u toj ravni promišlja kako su ti stavovi uticali na donosioce odluka odnosno, kako je vlast svojim ideološkim usmjerenjima oblikovala društveni rad intelektualaca.

Ono što mislim da treba istaći je i bogata arhivska građa koja temeljno pozicionira cijelo istraživanje i daje mu stabilan i utemeljen empirijski pečat. Za svaku navedenu tvrdnju ili zaključak autor koristi više različitih izvora, pravilno ih smješta u istraživački proces i tek nakon toga nudi sopstvena promišljanja. Arhivske izvore autor kombinuje i sa štampom, časopisima i drugim publikacijama koje koristi kao relevantan i pouzdan izvor. Vodi se jednim savremenim metodološkim pristupom da značaj istorijskog izvora određuje njegov sadržaj i sazajnost, a ne forma. Ovi izvori koje on koristi to zaista i jesu jer pružaju izvanredan izvor stavova, opredjeljenja i promišljanja crnogorskih intelektualaca. Dozvolite mi da ovdje primijetim još jednu vrlo važnu činjenicu a to je obim istraživačkog perioda kojom se bavi Papović. On je bez sumnje impozantan jer sam lično imao priliku da istražujem jedan mnogo kraći period socijalističke istorije Crne Gore i uvjerio se u obilje istorijskih izvora koje je trebalo istražiti, klasifikovati i kritički analizirati. Zbog toga mislim da je potrebno ukazati na obim ovako velikog istorijskog perioda i napor koji je autor bez sumnje morao uložiti.

Takođe treba istaći značaj i kvalitet uvodnih tekstova u svakom poglavlju knjige. U tim uvodnim djelovima autor precizno i jasno detektuje najznačajnije političke, ekonomske i društvene procese jugoslovenske zajednice i same Crne Gore. Ti uvodni tekstovi pružaju nam izvanredan okvir za ozbiljno promišljanje uloge intelektualca.

Pitanje odnosa vlasti i intelektualaca u crnogorskom društvu je veoma zahtjevan zadatak i zbog činjenice da tradicija djelovanja intelektualaca nije tako duga. Autor to jasno naglašava i slikovito na jednom mjestu primjećuje da početkom 20. vijeka u Crnoj Gori skoro da nije bilo pojedinca koji je kako kaže „*mogao da živi od pisanja i pričanja*“. Upravo ova činjenica postaje polazište svih daljih definisanja uloge intelektualca u crnogorskom društvu, i još važnije njihovog odnosa sa vlastima. Nepostojanje mehanizama koji će intelektualcima obezbjediti ekonomsku samostalnost i slobodu biće ključni element koji će uticati na oblikovanje njihovog položaja tokom cijelog 20. vijeka.

Papovićevo istraživanje je to potvrdilo. Od 1945. do 1990. godine skoro da ne postoje intelektualci koji su daleko od vlasti. Model po kome ta veza funkcioniše je dosta jednostavan. Vlast im omogućava etabliranje u različitim državnim, kulturnim i sličnim institucijama, dok intelektualci sa druge strane daju legitimitet takvoj vlasti i afirmišu njene ideološke vrijednosti u svom stvaralaštvu.

Iako ovaj model saradnje ima jednostavnu uzročno-posljedičnu šemu, iza njega stoji i jasna ideološka pozadina na koju autor sa pravom ukazuje. To je činjenica

da je ogroman broj crnogorskih intelektualaca bio blizak ideološkim osnovama socijalističkih vlasti i da je pripadao komunističkom pokretu. Ovdje treba spomenuti jednu zanimljivu činjenicu koja je već ranije problematizovana ali činjenicom da nije loše ponoviti je. To je činjenica da je najveći broj crnogorskih intelektualaca i stvaralaca još u predratnom period, ali i kasnije simpatizirao komunistički pokret, za razliku od četničkog pokreta u kome nije bilo stvaralaca i umjetnika i u kome su najznačajniji dio intelektualaca personifikovali lokalni učitelji i činovnici.

Crnogorski intelektualci kako primjećuje Papović u cijelom periodu socijalističke vlasti podržavaju i afirmišu vrijednosti komunizma, marksizma i naučnog socijalizma. Imajući u vidu istorijsko naslijeđe Crne Gore, institucionalne i ljudske kapacitete zemlje koja je izašla iz rata, mislim da ta činjenica u kontekstu jednog totalitarnog, birokratizovanog društva u određenom vremenu i ne bi bila neki ozbiljan problem. Međutim mnogo značajniji problem po meni je djelovanje intelektualaca nakon 50 i 60 godina kada se u crnogorskom i jugoslovenskom društvu pojavljuju prvi znakovi demokratizacije društva. Za razliku od nekih drugih sredina, te promjene ne primjećujemo u radu crnogorskih intelektualaca. Oni su i dalje zarobljenici zvaničnih ideoloških stavova, ali još značajnije među njima se ne prepoznaje potreba za promjenama, inicijativom, novim idejama i promišljanjima koja bi vodila demokratizaciji i unapređenju društvenih odnosa u sredini u kojoj djeluju. Stiče se utisak da su oni i dalje zarobljenici birokratizma. Ponašaju se kao činovnici, spori, anahroni i potpuno nespremni za događaje koji će uslijediti.

Takav odnos prema sopstvenoj ulozi u društvu biće primjetan tokom sedamdesetih i osamdesetih godina kada se aktuelizuju pitanja o budućnosti Jugoslavije, nacionalnom pitanju i daljoj demokratizaciji društva. Crnogorski intelektualci su u tom periodu su statični, reaguju isključivo po preporukama političkih elita, uvijek u situaciji da brane određene stavove od napada sa strane.

Naravno, u svemu ovome postoje i svijetli primjeri, ali su njihove inicijative skromne, nepovezane i bez značajnijeg uticaja na opštu sliku. Zbog toga mislim da možemo u periodu socijalističke vlasti od 1945. do 1990. prepoznati tri generacije crnogorskih intelektualaca. Prvu – revolucionarnu koja je vodila glavnu riječ do sredine šezdesetih godina. Drugu generaciju čiji se rad poklapa sa društvenim promjenama i demokratizacijom društva od sredine šezdesetih. Konačno, treća generacija crnogorskih intelektualaca na javnoj sceni pojavljuje se početkom

80-tih godina. Ako bi za prvu, a možda i za drugu generaciju ovih ljudi pronašli neko opravdanje za njihov odnos prema ulozi intelektualca u jednom društvu, ne vidim koji je to razlog da na takav način posmatramo i treću generaciju koja se na političkoj sceni pojavljuje početkom osamdesetih. Odrasli i obrazovani u stabilnom društvu koje je umjelo da cijeni univerzalne vrijednosti, bilo je potpuno logično očekivati da će ova generacija intelektualaca i političara valorizovati sve ono što je postignuto nakon 1945. godine. Da će ta generacija na osnovu djelovanja njihovih prethodnika izgraditi stabilan sistem vrijednosti koji bi bio otpor svim retrogradnim napadima na Crnu Goru koji počinju sedamdesetih godina.

Na žalost to se nije desilo, umjesto demokratizacije, emancipacije i civilizacije najveći dio ovih intelektualaca krenuo je putem vulgarnog nacionalizma i šovinizma, dok su oni drugi koji su bili nosioci novih procesa ostali u značajnoj manjini. Mislim da su te stvari imale ključni uticaj na sve kasnije događaje i da su one opredjelile potpunu nespremnost crnogorske inteligencije da se odupre šovinističkim napadima sa strane. Odgovornost za to imaju i političke elite koje su na identičan način tretirale šoviniste koji su ugrožavali crnogorski identitet i intelektualce koji su u pokušajima da odbrane identitet Crne Gore bili nešto glasniji.

Duboko vjerujem da od tada traje i traganje crnogorskih intelektualaca za svojim identitetom i njihovom društvenom ulogom u Crnoj Gori. To traganje nalazi se negdje između egzistencijalne potrebe da budu bliski vlasti da na određen način utiču na procese, i sa druge strane njihovesuštinske potrebe da budu nosioci emancipatorskih ideja u jednom društvu jer je znanje bez istorijske perspektive bez sumnje lišeno razumijevanja.

Naravno, ja ovim stavovima ne pokušavam da na bilo koji način opravdam ili osuđujem njihovo ponašanje jer ukoliko istorijske procese posmatrate kroz takve kategorije završićete u ćorsokaku jer je pravdanje moralna a razumijevanje gnoseološka potreba. Na taj način treba razumjeti i ovu knjigu. Ona nije i ne može biti mehanizam pravdanja ili osuđivanja, ona može biti samo dobar alat za razumijevanje naših istorijskih procesa. Dragutin Papović ovom knjigom dao je ogroman pomak u tom pravcu.

Dr Adnan Prekić

Nikšić, Filozofski fakultet, 20. april 2018.

Vas pozivaju na autorsko veče

MARKA ŠPADIJERA
povodom objavljivanja romana
Bibliotekar

Govore
Branislav Miko Stanišić
Marijan Mašo Miličić
Borislav Jovanović
i autor

Medijator večeri
Žarko Mališić

Domaćin večeri
Branislav Đuranović
predsjednik Opštine Danilovgrad

Sala Skupštine Opštine Danilovgrad
četvrtak, 10. maj 2018. u 19 h

I život je pokušaj

povodom objavljivanja romana *Bibliotekar*, Marka Špadijera

Ovdje smo okupljeni na najljepšu gozbu za čovjeka što Vam je priredio svojim radom i pogledima na život i trajanje gospodin Marko Špadijer.

Organizator ove večeri je danilovgradski Ogranak Matice crnogorske čiji je predsjednik gospodin Žarko Mališić. Posebno ga pozdravljam i što po ko zna koji put priređuje ljepotu za našu dušu, pregalaštvom i znalački da našoj Opštini pripremi radosti za sve kao i večeras prisutne. Matica crnogorska u Danilovgradu prisutna je samo znalačkim umijećem i radom da se okup čini na ovaj način.

Suorganizator ove manifestacije je Centar za kulturu Danilovgrad čija je prepoznatljivost prisutna i prije, a vjerujem i poslije ove večeri.

Domaćin večeri je uvaženi gospodin Branislav Đuranović, predsjednik opštine Danilovgrad. Domaćinstvo i značaj predusretljivosti pravih i istinskih stvari stekao je rođenjem. Nauka od Hipokrata pa na dalje, nije mogla a ni u mojoj svijesti pogotovo da genetiци uzme prvo mjesto u osnovi i razvoju čovjeka, i iskrenim odnosima među ljudima. Poštovanje za tu urođenu vrlinu koja se izgrađivala i gradi u njegovom radu.

Da je to tako iskren je odraz njegove želje da večeras pozdravi prisutne zvanice. Čini to sa zadovoljstvom i odgovornošću. Sada se obraćam Vama gospodine Špadijer.

Priznajem, prvo sebi, čast mi je što sam se u ovom trenutku našao u ulozi da kažem nešto o Vama iz mojeg ličnog doživljaja Vašeg književnog opusa. Nevjericu u sebi i pred Vama, uvažene dame i gospodo, našao sam u čitanju stvaralaštva Marka Špadijera. Oni koji to nijesu uradili neka se potrudu da to učine da bi uživali, saznawali i bogatili se za spoznaju života uopšte. To je moja istinska preporuka.

Čitajući gospodina Špadijera ja sam imao u vidu njegova prva saznanja koja je stekao baš na Cetinju, njegove gimnazijske dane i znanja stečena u cetinjskoj gimnaziji, pa studije na beogradskom univerzitetu.

Hoće li se ta čitava jedna nit sazajnog procesa nastaviti i dalje po završetku studija oličeno je u njegovom esejističkom, publicističkom i književnom stvaralaštvu. Zato i neće biti viška da je Marko Špadijer ugledna kulturna ličnost u našoj zemlji, politička ličnost, i nadasve umjetnik u pisanoj riječi, član žirija za mnogobrojne nagrade u kulturi uopšte, a dobitnik je mnogobrojnih i značajnih priznanja. Njegovo znanje, mudrost, iskustvo i opredijeljenost, moguće da su posebno došli do izražaja u stvaranju Matice crnogorske, čiji je generalni sekretar bio od osnivanja.

Nije mi namjera da nabrajam dužnosti koje je znalački, iskreno i istinski obavljao sa stanovišta i kulture i politike, ali naprosto želim da istaknem jednu stvar, pored mnoštva bio je član redakcije za izradu Enciklopedije Jugoslavije.

Čovjek pregalac od razuma koji piše i govori ono što misli u skladu sa izgovorenim. Optimista, što proizilazi iz njegovog kreativnog činjenja, i to sve u domenu realnog i istinitog.

Dosledan u ostvarivanju ideja koje se temelje na opštem dobru, moralu, humanosti, slobodi i dostojanstvu. Negdje će i sam reći: „Prije nego što se naviknemo na tiho umiranje vrijedno je još jednom pokušati... ogorčen sam zbog propuštenih šansi ali ne pristajem da zbog toga upadam u kolektivnu apatiju.“

Sve kazano potvrđice se u zborniku radova u knjizi *Crnogorska raskršća* izdata u Zagrebu 2007. godine. Čitaocu bi značajno bilo pročitati i sadržaj tekstova koji su objavljeni u ovom zborniku u izdanju Udruženja Crnogoraca Hrvatske da mu bude jasno šta i koliko je gospodin Špadijer mislio i založio se za našu zemlju i njeno opstajanje.

Za mene lično i kao čovjek i kao pisac ostvario se u romanu *Bibliotekar*.

Čitajući roman zapitao sam se hoće li se, moguće autentične ličnosti u romanu naljutiti na istinu koju je pisac zapisao o njima. Kako je lijepo i moćno biti načisto sa ljudima znanim, odgovor je u mojoj savjesti. U knjizi se potvrđuje reći istinu

da je veoma ljekovito, boljelo to ili ne. Reći će njegov lik iz romana Delja: „Nagledao sam se hrabrih koji su postali kukavice, moćnih koji su postali slabi, zdravih koji su se razboljeli, mladih koji su naglo ostarili, bogatih koji su osiromašili... Svega sam se nagledao, ali među Crnogorcima ne znam nikoga kome je životno iskustvo donijelo mudrost.“

Svi znamo, a i ja, da je biblioteka moćna ustanova i radnik u njoj ispunjen čovjek, ali da je: „Biblioteka mašina vremena, univerzalna crkva i nada čovječanstva, da je ona jasan sistem velikih i haotičnih tajni“, kako Vi kažete, bilo mi je jasno čitajući u dopuni da je u tom mnoštvu „jednako nemoćna i medicina i poezija.“ Vi ćete reći: „Na svim lebdi misterija, a banalno uništava ljepotu tajni.“ Nositi tajnu u sebi i sa sobom veliko je bogatstvo i opterećenje u isti mah. Tu se skoro postavlja misionarska strast koja opsijeda i emotivno se usadi u čovjekovu glavu kao kapital ili potonuće. Reći će pisac da je sjećanje „varljivo i svojeglavo“. Kako je lijepo zaboraviti nešto što nam ne odgovara, a je li moguće, pitaće se autor, i imati odmah iza toga odgovor: „Praznine ispunjavamo novom pričom ili uljepšavamo maštom kako nam u trenutku sjećanja više godi.“

Htio ili ne, razabirajući po svijesti i savjesti čitalac je saglasan u konstataciji rečenog.

Njegov Delja izaći će na Orlov krš i tamo će vidjeti nešto što znamo ali bojim se da se rijetko podsjećamo. Vidjeće međaše Crne Gore: Manastir, Biljardu, Dvor, Vladin Dom, a stoji pred spomenikom vladičinom na kome je iscertan nagi akt žene, a slučajni i prepoznatljivi likovni umjetnik će primijetiti da je iscertano sa stilom, vješto i znalački. Pitam se ja je li to opomena za nas, ili je naprosto to tako sa čime pisac nema izbora. Špadijerov Delja će kazati:

„Ovđe je otac Crnogoraca usmjerio pogled sunarodnika u nebo, u svjetlost. Postavio je knjigu i pravdu kao stub slobode i odredio obavezu mudracima i junacima da čuvaju dostojanstvo i čovjeka.“

U romanu se ne bježi od istine pa će se Crnogorci naći na Dedinju, a njihov odnos i ponašanje biće kazano na način koji svi znamo. Prisutno je to u nama, a u romanu pogotovo.

Likovi iz Bibliotekara obišli su svijet, ponijeli Cetinje sa sobom i vratili se na Cetinje sa svijetom u njima, i na Cetinje koje je uvijek postojalo. Donijeće s vremena na vrijeme običaje svjetskih razmjera a Cetinje će ostati ono što jeste. Jeste Delja, jeste Jelena, jeste Marija, jeste Sonja, ali su na Cetinju i pripadaju njemu. Tako će Cetinje kroz ljubav pisca i njegovih likova ostati glavni lik u romanu. Opisano kako mu to i dolikuje, sa manama i prednostima ostati i dan

danji. Pripadaju mu maniri gospođe Marić, koja misli da je ispod Lovćena Evropa, a vidik je dalji od Evrope. Cetinje je prijestol, ne samo toponimski, već je ono uzvišeno i u duši pisca. Na Cetinju je kafana zborna mjesto punoljetnih građana svih društvenih slojeva i generacija i inkubator cetinjskog duha. Slikar Migalj za prvog komšiju i kafanskog prijatelja reći će: „Da troši najmanje cipela na Cetinju jer ujutro izlazi na vrh prstiju, a uveče ga unose.“

Cetinje jeste prijestonica Crne Gore vjekovima, ali tu je utisnut lovćenski kamen kao zavjetni pečat, i grad koji je dobio odgovornost za Crnu Goru.

Uvijek će se smjenjivati svjetlost i tama, život i smrt, ljubav i mržnja, pobjede i porazi - mišljenja je autor ali pokušaj drskosti nikad se neće utulit u zdravoj svijesti čovjeka i njegove pripadnosti.

Gospodine Špadijer, završavam priču Vašom posljednjom rečenicom iz romana: „Uostalom, i život je pokušaj“.

Branislav Miko Stanišić

Netipično i estetski vrijedno književno djelo

Vrlo sam počastvovan što sam u prilici da se osvrnem i da, bar i površno, predstavim roman Marka Špadijera *Bibliotekar-cetinjski zapisi*.

Za to imam i više razloga. *Prvo*, zbog samog romana, jer smatram da se radi o izuzetnom, rijetkom, netipičnom i estetski vrijednom umjetničkom književnom djelu.

Drugo, Marko Špadijer je čovjek i intelektualac koga izuzetno cijenim i poštujem, kako zbog njegove ljudske dosljednosti i hrabrosti tako i zbog doprinosa koji je svojim djelom i angažmanom svih ovih godina i decenija davao Crnoj Gori.

I *treće*, lično, mada u različitim vremenima studirali smo i završili na istoj katedri Opštu književnost sa teorijom književnosti. Radili smo u istoj biblioteci kao bibliotekari – samo što na sreću, njemu bibliotekarstvo nije bilo sudbina do kraja, a meni jeste.

To je kvintesencija prašine, trijumf praznine. A čest je latinski natpis na bibliotekama: *Ovdje žive mrtvi, ovdje nijemi govore. (Hic mortui vivunt, hic muti loquuntur)*

Odmah da kažem roman *Bibliotekar: cetinjski zapisi* Marka Špadijera je vrlo složeno, slojevito, estetski uspjele i vrijedno književno djelo, žanrovski ne baš lako određivo.

Roman ima neobičnu sadržinu i formu.

Po autorovim riječima radi se o *zapisima* koje je on kao bibliotekar u Centralnoj narodnoj biblioteci Crne Gore pravio „o Cetinju, Biblioteci i ljudima“ sa kojima je radio i dolazio u vezu u vremenu od 1964. do 1972. godine, u kome su se i Crna Gora i Cetinje počeli buditi iz decenijskog dremeža i dijelom oslobađati mitske svijesti, uz bojažljivu potragu za sobom i sopstvenim identitetom.

Autor je te svoje zapise vješto i mudro povezo u cjelinu i sačinio roman ili kako veli, „nalik na roman“. U tome smislu se i može postaviti pitanje forme – da

li se, zaista, radi o romanu ili o autobiografskim zapisima?

Riječ je o specifičnom stvaralačkom postupku u nastanku ovoga djela i na planu sadržine i na planu forme. Pisac je kao demijurg. On sam stvara svijet umjetničkog djela, a to je uvijek veliko čudo i enigma. To je tajna umjetničkog stvaranja.

Kad su počeli nastajati ovi *cetinjski zapisi* autor je imao tek 26 godina a prekinuo je njihovo vođenje u 34 godini, u punoj mladosti i stvaralačkoj zrelosti. Romanom je obuhvaćeno osam godina piščevog života dok je radio u Centralnoj narodnoj biblioteci Crne Gore, dramatičnim i za njega, i za Cetinje i za Crnu Goru.

To su zapisi o ljudima i zbivanjima u društvu i kulturi, na Cetinju koje je koheziona tačka oko koje se okupljala cjelina, pozornica na kojoj se sve dešava i, još uže, u Biblioteci, što ima ne samo stvarno nego i simbolično značenje.

U lakonskom i umnom predgovoru autor je rekao sve što je bilo neophodno.

Ali ono što je važno istaći jeste: jedno je društvena a drugo je umjetnička stvarnost – svijet romana.

Autor je stvarnim ličnostima mijenjao imena, izmišljao nova, fiktivna ili pravio hibridne književne likove.

Oni koji su upućeni u ono vrijeme i cetinjski duhovni ambijent radoznali su da odgonetnu ko stoji iza imena nekoga lika, ali sve ostale čitaoce to ne interesuje. Za njih je važno da li je umjetničko djelo uspjelo ili nije, da li se roman drži kao roman ili ne.

U tome smislu, iako je roman *Bibliotekar* i autobiografskog karaktera, on je kao takav nezavisan od svoga tvorca, pisca Marka Špadijera.

U romanu su isti narator i glavni junak – mladi bibliotekar Petar Delja, skoro svršeni student, intelektualac – čovjek svoga doba, autorov književni dvojnik. Kroz roman defiluje, i u njegovoj fabuli, koja je uveliko defabulizovana, cijela galerija likova: iz Biblioteke – Kartograf, Ksenija Mihailović, knjižničarka i partijski sekretar, Novak Simović, direktor. Profesor (čije se ime i prezime ne navodi), Marija koja je u vezi sa mladim šarmantnim, duhovitim i obrazovanim Deljom, Olga Vuković, Deljini školski drugovi, koji su personalizovani, a vode mladalačke intelektualne rasprave, te profesorica Vida Martinović, bibliotekari Marko Lagator i Sanja Moštrokol, Stefan Bečić...

U biblioteci se odvija njihov rad i dio života.

Od značajnih ličnosti Cetinja, tu su i likovi Miloša Vuškovića, slikara; Rista Pipera historičara; Sava i Jovana Mučalice (braće blizanaca), slikara Milutina Plamenca; pjesnika iz Beograda, Deljina druga Milana Okuke, te misteriozne Jelene koja se iznenadno pojavila na Cetinju itd. Kao i drugi manje-više izgrađeniji

i epizodni likovi, osim stare gospođe Marić, sekretara opštinskog komiteta Vujadina Strahinje, načelnika Udbe i ambasadora Vukašina...

Strukturu romana čini tačno XX poglavlja ili manjih kompozicionih segmenata, čiji su naslovi i konkretni i simbolični: *Biblioteka; Školski drugovi, Samoupravljanje Dedinje; Tribuna čitalaca, stare knjige i nova izdanja; Pjesnik; Orlov krš; Salon gospođe Marić; Sekretar Komiteta; Medovina; O mišu; Ozna sve dozna; Lenjin gradski mostovi; Muzej crnogorske knjige; Beograd; Cetinjska istorijska pozornica; Opredjeljenja; Epilog prije kraja; Preci i potomci.*

Razgovori, polemike, opservacije i mrditacije književnih junaka, pogotovo mladog bibliotekara Petra Delje, kao i ono što mu se događa, o čemu razmišlja i mašta, povezuju fragmente zapisa u jednu mozaičnu formu, a estetsko je ono što cjelini daje koherentnost i emanira iz bića romana.

Sve se prelama kroz ljude i Cetinje. A položaj i sudbina Cetinja determinišu i Crnu Goru u cjelini. To je Cetinje koje više nije prijestonica, koje stagnira i odumire u onom višem smislu, ali se zahvaljujući mladosti i novim generacijama ipak budi i podiže kao travka upornica.

Autor nije rukopis opteretio naknadnim saznanjima, nije projektovao sadašnjost u prošlost ali je tu bivšu sadašnjost oživio, uz nesumnjivu vještinu transponovanja. Na tematskoj ravni autor je dao široku sliku Cetinja i Crne Gore, ne samo u godinama kada su zapisi nastajali već i kroz viševjekovnu istoriju i sudbinu Crne Gore i Crnogoraca, nekad u oreolu slave i istorijske veličine do potpunog potiranja njihovog identiteta, što na kraju romana kulminira kroz narastanje unitarizma i ekspanziju velikosrpske svijesti i dovodi do marginalizacije svega crnogorskog, do nipodaštavanja, što je, na žalost, imalo uporište i u samoj Crnoj Gori. To je na kraju dovelo i do brojnih raskršća, a u romanu do razlaza Petra Delje i njegovog obožavanog direktora Novaka Simovića.

To stanje je kulminiralo kroz maliciozna pitanja iz Beograda: „Šta će vama televizija, hoćete dnevne novine, pokrećete časopise, osnivate Univerzitet, tražite nekakvu crnogorsku kulturu, crnogorsku književnost, gradite mauzolej Njegošu, revidirate istoriju. Sve je to upereno protiv srpstva“.

I tako su stalno osipane optužbe protiv Crne Gore, što je u glavnom junaku i ponekim drugim budilo prkos i svijest o neophodnosti otpora i borbe za svoj identitet, naciju i domovinu, kulturu, jezik, institucije, sve.

U značenjskom i sadržajnom pogledu roman *Bibliotekar*, iako literarno štivo, je nezaobilazan za upoznavanje ne samo života u jednom periodu crnogorskog

poslijeratnog društva već i sukoba tradicionalnog i savremenog, prošlosti i sadašnjosti. Tako da su, iako „*brašno iz iste vreće*“, Petar Delja i njegov direktor Novak Simović dva svijeta, dvije nepomirljive svijesti, koje su dijametralno suprotne. U romanu i u stvarnosti se isključuju.

Cetinje je enigma između istorije, legende i surove stvarnosti. Roman je i saga o crnogorskom prijestonom gradu.

U formalnom i aksiološkom pogledu roman Marka Špadijera „*Bibliotekar – cetinjski zapisi*“ otvara i više književnoteorijskih pitanja, a prije svega razumijevanje istorijskog vremena: da li se književno djelo tumači u kontekstu vremena u kome je nastalo ili kad je objavljeno.

Po mome mišljenju, autor M. Špadijer u okviru svoje poetike zastupa mišljenje o nedjeljivosti vremena. Po tome ovaj roman „iz dva doba“, kad je pisan i kad je objavljen, može se sagledavati na istovremenskoj ravni – prema prošlosti kao pamćenju ili sjećanju i sadašnjosti, kao momentu završetka i budućnosti kao bivšoj prošlosti, ali i romana kao zavještanja za daleku budućnost. Ovim romanom kao da je zasnivan novi žanr u crnogorskoj književnosti. Da je objavljen kad su zapisi u njemu nastajali, bio bi isuviše avangardan, nagovještaj postmodernizma. On poput Janusovog lica gleda i u prošlost i u budućnost. On je do temelja uzdrmao naše tradicionalno shvatanje romana. Ima mozaičnu formu ali i elemente palimpsesta. Sjećanja, uz nesumnjiv stepen originalnosti i moderniteta. Roman će imati svoje mjesto i u literaturi i u crnogorskoj kulturi, kao izrazito umjetničko ostvarenje, sazdana na više ravni.

Djelo kao da postavlja pitanja: kako živjeti sa istorijom, kako opstati bez istorije. U njemu se ogleda interakcija između književnosti i života, kao i Markovo specifično razumijevanje istorije, koje ističe i „teret istorije“ i nju kao utočište.

Marko Špadijer je ovim romanom stekao vlastito mjesto u crnogorskoj književnosti, kao preteča crnogorske postmoderne – uz pitanje: đe je porijeklo ovoga djela? Kao poznavalac tokova svjetske književnosti, on je napravio otklon u odnosu na tradicionalnu romanesknu praksu, kao da je želio da pokaže kojim se putevima književnog stvaranja ne može ići, a kojima treba da se ide, u vremenima koja tome nijesu bila baš naklonjena. Šeling je svojevremeno rekao: „Sve je samo djelo vremena i samo vremenom sve dobija osobitost i značenje.“

U velikoj dilemi Marka Špadijera da li da nakon ovih zapisa, prije četiri i podecenije, bude i dalje *pisac* ili *političar* – političar je bio privremeno nasvojio pisca, ali je pisac ovim izuzetnim romanom za svagda pobijedio.

Da su ovi zapisi publikovani kad su nastali, njihov bi autor, u najmanju ruku, bio na „informativnom razgovoru u UDB-i. Međutim, danas je njegov roman

„*Bibliotekar*“, kao rijetko književno ostvarenje, na ponos ne samo autora, nego i crnogorske književnosti, svake biblioteke koja posjeduje njegov primjerak, a posebno njegovih čitalaca.

Zahvaljujem Ogranku Matice crnogorske u Danilovgradu i njegovom predsjedniku Žarku Mališiću na pozivu da učestvujem na ovoj promociji, a vama poštovani posjetioci zahvaljujem na pažnji i strpljenju.

Marijan Mašo Miljić

Danilovgrad,
10. maj 2018.

Bibliotekar u raljama ideologije

Marko Špadijer je čovjek knjige i čovjek politike: čovjek biblioteke i čovjek partijskih i državnih poslova, čovjek intelekta i ideološkog usmjerenja, čovjek širokih interesovanja, oficijelnog diskursa i rano zapretanog i rano otpretanog liberalnog duha, čovjek iskakanja iz penzionisane idejnosti i unutrašnjih lomova, čovjek dubinskog promišljanja crnogorskog nacionalnog bića i njegove sudbine kako u prilogu vremena prošlog tako i u prilogu vremena sadašnjeg. Marko je čovjek studioznog predanog strateškog pristupa onome što je Crna Gora s kraja prošlog i početka ovog vijeka, te lične intelektualne i nacionalne drame kako kao personaliteta jedne generacije stasavale u socijalizmu a nacionalno trijeznjene u kapitalizmu. Marko Špadijer je, prije i poslije svega, čovjek Matice crnogorske.

Knjiga *Bibliotekar* nastajala šezdesetih godina prošlog vijeka anaticipira Marka Špadijera u skoro svim aspektima njegovog intelektualnog, partijskog i državotvornog profila. Ona je paradigma ne samo vremena na koje se tematski odnosi. U njoj su suštinske pulsacije Špadijerove ličnosti, skica za lični autoportret, ali i portret svih nas kojima su ideološki šinjeli ma koliki i kakvi bili, i ma koliko im formalno ili neformalno pripadali, donosili prije ili kasnije osjećaj sputanosti i gubljenja intelektualnog identiteta. No guralo se kroz sve sa promjenljivim impresijama i depresijama, i sa vjerom u svijetlu budućnost.

Upravo *Bibliotekar* ostaje literarni znak razvojnog puta Marka Špadijera, ali i ne samo njega. Ova knjiga se doživljava kao katarza ne samo autora, već i svih nas koji smo svjedoci vremena o kojem govori, i s njom se identifikujemo neizbježno. Možda zbog toga *Bibliotekar* ne bi mogao biti objavljen tada kada je nastao, a ako i bi, vjerovatno bi postao predmet partijsko-forumskog detektovanja njegove idejne podbnosti. Danas je *Bibliotekar* dobrodošao! Zato što se ne radi samo o anatomiji jedne sredine, već o knjizi koja na elegantan način podsjeća na

sva naša politička, historijska i nacionalna strujanja, lomljenja, dvojstva, na *patetiku i tragiku Montenegrina*, na galeriju prepoznatljivih intelektualnih, političkih i drugih ličnosti iz vremena bibliotekara Petra Delje, na čuvenu relaciju Cetinje – Dedinje, i slično.

Efekt, tj. literarni dometi ove knjige struktuirane kao knjiga zapisa, knjigadnevnik, knjiga-mozaik i knjige koja u cjelini poprima obilježje modernog romana, mogu biti, naime, različiti zavisno od čitanja i afiniteta čitaoca. Prije svega zbog toga što na prvi pogled ovaj rukopis može izgledati kao nešto što je pisano bez velikih literarnih pretenzija: znak intimnog poigravanja i sa sobom i sa drugima. Učini se zapravo da je ovo pisano kao odraz lične apatičnosti i bunta izazvanog mladalačkim ulaskom u život jednog vremena. Petar Delja, naime, glavni narator i glavna ličnost romana, jedan visoko i enciklopedijski obrazovan čovjek, čovjek misleće prohodnosti, pun entuzijazma i želje da u provincijski milje unese nešto što će ga pokrenuti iz letargije, da od biblioteke-registrature napravi ono što svaka biblioteka mora da bude, dakle, kultno mjesto duha i kulture. On hoće, što je normalno, da kao bibliotekar od formata, kao profesor svjetske književnosti, pokrene tribinu čitalaca na kojoj bi se govorilo o knjigama i drugim kulturnim temama. Će bi Biblioteka, pogotovo nacionalna, bila mjesto književnih večeri, susreta pisaca, upoznavanje sa novim recentnim tokovima pisanja tako čitanja, koja su upravo u tom vremena i na jugoslovenskom i na evropskom planu bila veoma dinamična. Dakle, nećeg što će doprinijeti razbijanju stereotipa, činovničke sterilnosti, crnobijele slike svijeta i nećeg što će biti nadgradnja onom što je školski strogo programski šematizirani pristup književnosti i životu uopšte.

No naići će na otpor prije svega u Biblioteci, a i, naravno, na drugim nivoima. Tako Petar Delja postaje zatečen, tj. neusklađen sa dnevnim političkom tehnologijom, i postaje maltene sumnjivo lice. Dovodi se i javno i tajno u pitanje njegov partijsko-omladinski angažman. Nešto što podsjeća na čuveno „kvarenje omladine“ koje je u demokratskoj Atini došlo glave Sokratu. I tako biva u sličnim sekvencama koje se u ovoj hronici jednog vremena nižu i sublimiraju. Paralelno sa faktografijom jedne bibliotečke i vanbibliotečke stvarnosti su i autorove refleksije i komentari, škrti ali efektni na sveopšte stanje duha. Izdvajamo neke: „Nad svim lebdi misterija, a banalno uništava ljepotu tajne.“ Takođe: „Biblioteka je univerzalna crkva i nada čovječanstva“. Ili konstatacija kontroverznog alijasa dr Novaka Simovića, inače direktora Nacionalne biblioteke u jednom od ključnih razgovora sa Deljom: „Naše tragično dvojstvo ćemo unijeti i u naše nove institu-

cije. Nemamo volje da ih prepustimo ljudima koji posjeduju pouzdanu crnogorsku svijest i ne priklanjaju se kako vjetar puva. Vrijeme je da idem u penziju, a ti vidi kojim ćeš putem.“

Ono sa čime se izjednačava moj vrijedonosni sud o ovoj knjizi jeste pitanje: da li bi i po knjigu i po autora bilo bolje da je ova knjiga izašla kada je bila napisana, dakle, prije pola vijeka. Drugačije rečeno, da li bi vremenska distance u odnosu na vrijeme nastanka knjige i na vrijeme njenog objavljivanja narušila njenu autonomnost, aktuelnost, žanrovsku i semantičku datost i njen ukupan književni format. Da li bi zapravo kontekst vremena nastanka rukopisa i kontekst njegove objave, a u međuvremenu je socijalizam zamijenjen kapitalizmom, jednopartizam višepartizmom, narušilo prisnu, aktiivnu, univerzalnu komunikativnost današnjeg i tadašnjeg čitaoca. Da li bi efekti analogije bili isti ili ne? Smatram da i s jednom i sa drugom perspektivom, i sa dijahronim i sa savremenim, sihronim kontekstom ova knjiga nije ništa izgubila. Uzvratno, sve pohvale za ovu knjigu , i naravno, za njen manuskript. *Bibliotekar* je zapravo i svojim današnjim čitanjem vremeplov koji traje. Jedna autentična crnogorska priča, tj. ono što nadmašuje i te okvire jer je riječ o sukobu slobodoumlja i izvitoperene birokratizovane ideologije, bilo koje i bilo kada.

Knjiga Marka Špadijera *Bibliotekar* svojom ključnom opsesijom, nadživjava i socijalizam i kapitalizam, i čitamo je i kao svoj lični ispis. Interaktivna je i u odnosu na nas bivše, iznutra razbarušene a spolja zatvorene, i u odnosu na nas sadašnje. Zato je ovđe prije svega riječ o intelektualcu u raljama ideologije, ili ideologizacije, koja nije mogla da ima sluha za bilo kakav individualizam, za pomjeranje sa određene linije, sa utvrđene tačke gledišta. Sva vremena su uostalom bila i ostala oskudna u davanja prednosti nesvodljivom intelektu, kritičnosti, njegovom misionarstvu.

Marko Špadijer je u ovom romanu prije svega prepoznatljiv kao izvanredan stilista. Autor cizelirane rečenice i zavodljivošću jednostavnog pripovijedanja. A svaka takva artističnost podrazumijeva i misaonost i asocijativnost, prelaženje limesa teksta.

Upravo takav pristup i prevazilazi i čuva istovremeno onu izvornu dokumentarnost na kojoj počiva ovaj rukopis. Duh dnevnickog se ovđe nadilazi nekim svojim poetsko-misaonim fluidom, zatim crnohumornim I blagohumornim tonovima, upečatljivim epizodama o lijepim ženskim stvorenjima, prigušenom ogorčenošću ali i balgonaklonošću prema svim ljudima sa kojim je u (ne)suglasju. On je svjestan situacije ličnog i svekolikog apsurdna i velike muke u sudaru

sa okoštanim stanjem duha. Sa dresurom, zarđalim mentalnim slojevima, i velikim deficitom kulture uopšte. A pogotovo velikim manjkom nacionalne svijesti.

Roman *Bibliotekar* je književni konstrukt koji izrasta, prije svega, iz bibliotekarske opservacije svijeta. On je zapravo još jedan cetinjski ljetopis sa optikom lucidnog ljetopisca. Ljetopisca koji u stvari postavlja tiho, neusiljeno, monološki uvijek aktuelno pitanje i u mladosti i u starosti: kako živjeti i preživjeti u svijetu mediokritetstva. Medikritetstva koje nije samo lokalno, balkansko, već i svjetsko. I kako preživjeti svoju nebrigu i tada i sada o duhovnoj crnogorskoj baštini. Kako preživjeti činjenicu da umjesto procesa odlučne i snažne revitalizacije našeg nacionalnog bića imamo sve primjese njegove eutanizacije.

Sve ovo uz moj iskreni iskaz da nijesam iznenađen pojavom ovog književnog prvjenca Marka Špadijera u vremenu kad mu zeman i nije i jeste. Naprotiv, imao sam sve ovo vrijeme predosjećaj da je Špadijer prije svega čovjek literarne vokacije, da ga uz sve što je radio opsesija književnim nije nikad napuštala, te da je paralelno sa intenzivnom političkom, uredničkom, književno-kulturnom i monografskom publicistikom ostajao žal za literaturom. Taj unutrašnji paralelizam literarnog i političkog duha obilježio je uostalom mnoge umne ljude, jer je tako moralo (ili nije) biti. Predosjećao sam, zapravo, da Marko Špadijer neće gući neku svoju književnu, i ljudsku muku, i eto, to se na zadovoljstvo i moje, i autora, i čitalaca desilo.

Sad osim Marka Špadijera političara, partijskog, državnog i nacionalnog funkcionera imamo i Marka Špadijera pisca. Imamo Marka Špadijera bibliotekara u *Bibliotekaru*. Imamo Špadijera bibliotekara u Nacionalnoj biblioteci, i Marka Špadijera bibliotekara u Cetinju, prijestolnici, kao najvećoj i sveukupnoj crnogorskoj biblioteci, kao sinonimu, kao svojevrsnoj sabiraonici kako usmenog tako i pisanog nacionalnog narativa, Crne Gore i u malom i u velikom. Petru Delji, bibliotekaru u ideloškom šinjelu (kakav paradoks!) inače je najomiljeniji kutak u Biblioteci prostor sa enciklopedijama. Osam starih dobrih enciklopedija kao osam zvijezda vodilja. Dio tog obožavanog enciklopedijuma su i nezaobilazne, lijepe, bibliotekarke. Biblioteka je u prošlom vijeku postala sinonim moderne literature, estetike, filozofije, enciklopedijske reciklaže svijeta. Borhes, Umberto Eko, Kiš, Lorens Darnel, i još neki pisci su od nje napravili cio književni kosmos. Predmet literature postala je sama literatura, univerzum knjige koji je promijenio i samu književnost. Danas, kad je sve manje pravih bibliotekara, a sve više guslara, plagijatora, skorojevića svih vrsta, osjećamo

sve više kako je Biblioteka jedno od sedativnih, duhovno reanimirajućih utočišta za čovjeka umornog i odmetnutog od duhovnosti, ali neizlječivo drogiranog kapitalom. *Bibliotekar* Marka Špadijera propovijeda ljepotu duha, a ne ideologije.

Marko Špadijer se ovim svojim književnim prvijencem odužio na dostojan način ne samo svom literarnom duhu, već i matičnim tokovima crnogorske književnosti.

Borislav Jovanović

IZLOŽBE I DRUGE AKCIJE

Pravo učešća imaju
svi učenici osnovnih i srednjih škola
kao i učenici muzičke škole

MATICA
crnogorska
Ogranak
Herceg Novi

POVODOM DANA NEZAVISNOSTI CRNE GORE ORGANIZUJE
TRADICIONALNO NADMETANJE KROZ SLIKU, RIJEČ I MUZIKU NA TEMU
NOVSKA MIMOZA NAŠA TRADICIJA

Rok za dostavljanje likovnih (crtež, akvarel, tempera, reljef, skulptura...) i literarnih radova je četvrtak, 10. maj 2017. godine do 15h. Učenici Muzičke škole će se takmičiti u izvođenju zadatih kompozicija (dvije kompozicije različitog karaktera) i obavezni su dostaviti prijave sa ličnim podacima (ime i prezime, datum rođenja, tačan naziv kompozicija i kompozitora). Radove i prijave dostaviti na adresu: Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi, Ul. Njegoševa 46.

Takmičenje učenika Muzičke škole će se održati u subotu, 13. maja 2017. godine, sa početkom u 12 h, u prostorijama Matice crnogorske Ogranak Herceg Novi.

Likovne i literarne radove će ocjenjivati žiri u sastavu: Petar Marković, Marija Čolpa, Momir Dragičević, Ksandra Popović i Vuk Roganović, dok će za takmičenje u muzičkoj interpretaciji žiri biti u sastavu: Zlatko Stojović, Dušan Milinović, Jelena Popović i Jovanka Veljović.

Rezultati nadmetanja biće objavljeni 12. maja za učenike osnovnih i srednjih škola, a 13. maja (nakon takmičarskog programa) za učenike Muzičke škole.

Proglašenje najboljih učesnika i dodjela nagrada, uz izložbu likovnih radova i nastup nagrađenih učenika Muzičke škole biće održano 14. maja 2017. godine (nedjelja) u 12 h, u prostorijama Matice crnogorske Ogranak Herceg Novi, Njegoševa 46.

Kontakt
telefon: (+) (382) (069) 407 264
e-mail: matica.hercegnovi@gmail.com

Novska mimoza naša tradicija

Program ovogodišnjeg *Nadmetanja kroz sliku riječ i muziku*, organizovanog povodom obilježavanja *Dana nezavisnosti Crne Gore* uspješno je realizovan. U subotu, 13. maja održan je muzički takmičarski program, a u nedjelju, 14. maja 2017. zatvaranje manifestacije, proglašenje rezultata i dodjela diploma i nagrada.

Na konkurs se prijavilo 58 učenika iz svih hercegnovskih škola:

U kategoriji likovnih radova 31 učenik;

U kategoriji literarnih radova 9 učenika;

U kategoriji muzičkog takmičenja 18 učenika.

U kategoriji likovnih radova, žiri je nagradio 10 učenika, a to su:

Elena Dedajić, I nagrada – Osnovna škola „Milan Vuković“;

Vanja Perović, II nagrada – Osnovna škola „Milan Vuković“;

Tamara Perović, specijalna nagrada – Osnovna škola „Milan Vuković“;

Mihailo Pušara, III nagrada – Osnovna škola „Ilija Kišić“, Zelenika;

Anja Čerevicki, II nagrada – Osnovna škola „Ilija Kišić“, Zelenika;

Adrijana Lepetić, specijalna nagrada – Školski centar „Ivan Goran Kovačić“;

Ana Bilafer, I/1 nagrada – Školski centar „Ivan Goran Kovačić“;

Anna Morris, I/2 nagrada – Školski centar „Ivan Goran Kovačić“;

Jovana Subić, I/3 nagrada – Školski centar „Ivan Goran Kovačić“;

Jana Vasiljević, I/4 nagrada – Školski Centar „Ivan Goran Kovačić“.

U kategoriji literarnih radova, žiri je dodijelio 6 nagrada, a dobitnici su:

Rajko Đilović, I nagrada – Osnovna škola „Ilija Kišić“;

Stefan Đurović, II nagrada – Osnovna škola „Ilija Kišić“;

Ivana Tomašević, II nagrada – Osnovna škola „Milan Vuković“;

Jovana Tadić, III/2 nagrada – Osnovna škola „Ilija Kišić“;
Katarina Jablan, III/3 nagrada – Osnovna škola „Ilija Kišić“;
Nataša Kovačević, III/3 nagrada – Osnovna škola „Ilija Kišić“.

U muzičkom takmičarskom dijelu žiri je dodijelio 6 nagrada sljedećim učenicima:

Isidora Grbo, flauta, III nagrada;
Daria Whyte, flauta, II nagrada;
Đuro Rajević, harmonika, I nagrada;
Danilo Čolović, gitara, specijalna nagrada;
Kvartet violin, I nagrada;
Orkestar violin, specijalna nagrada;
Ukupno su dodijeljene 22 nagrade.

J. Veljović

MATICA
crnogorska
Ogranak
Danilovgrad

J.U. CENTAR ZA KULTURU

Izložba radova
ELE BOŽOVIĆ
PROSTOR I VRIJEME

govore

Luka Lagator
Suzana Vukosavljević

medijator

Žarko Mališić

gost večeri

Aleksandar Božović, klavir

domaćin večeri

Branislav Đuranović,
predsjednik Opštine Danilovgrad

Dom na Rsojevici, Danilovgrad
četvrtak, 18. maj 2017. godine u 19 h

Slika kao potraga za dijalogom

„Moje slikarstvo nije apstraktno“, kazala je Ela Božović prije gotovo 20 godina, čime je, bar po mom shvatanju, unijela još više mistike u dobar dio svog likovnog stvaralaštva, doprinoseći tako izvjesnoj transcendentnosti koja ponekad dostiže granice idealističke metafizike, što opet ne treba shvatiti kao djelo „van granica iskustva“, ali svakako kao opus pred kojim se najveći broj posmatrača mora zamisliti. Kontemplativna nedvosmislena dimenzija dokazuje da su njeni stvaralački receptori veoma živi, i da nam subjektivizovana slika svijeta dočarava specifičnost koju, makar na prvi pogled, doživljavamo kao apstrakciju. Tu „udaljenu asocijaciju“ umjetnica nosi u duši i ona je za nju daleko od apstrakcije jer, kako sama reče: „na mojim slikama forma proizilazi iz suštine“, ali posmatrač je doveden do zapitanosti, a često i nemogućnosti da prodre u tu suštinu. Ipak, Ela strašću svog stvaralaštva u velikoj mjeri dodiruje stvarnost, polazeći pri tome od psihološkog, ali i ontološkog koje se već samo po sebi nameće, tako da, oslanjajući se na princip „dovoljnog razloga“, nema želje, a ni potrebe da eksplicira, da posebno upućuje na to „što je pjesnik htio da kaže“. Ovo potvrđuje i činjenica da su njene slike uglavnom bez naslova, čime sebe želi osloboditi određene narativne stege i obavezivanja da robuje motivu, dok u isto vrijeme omogućava posmatraču da se sam izbori sa dilemama koje mu se mogu javiti prilikom posmatranja slike.

Postavlja se sada pitanje u kojoj je mjeri umjetnica sama sebi dovoljna prilikom stvaralačkog čina u kome vjerovatno želi što upečatljivije doživjeti ishodište slike, ili vodi računa i o posmatraču ne želeći da izbjegne dijalog, već hoće da ostavi utisak i određenu poruku. Rekao bih da ona ipak traži dijalog, samo je treba isprovocirati na to. A najbolja provokacija za to je sama izložba, uvijek iznova i na drugi način.

Ovo je dvanaesta samostalna izložba Ele Božović, a učestvovala je i na brojnim zajedničkim izložbama u zemlji i u inostranstvu, što znači da ima značajno iskustvo u kontaktu sa likovnom kritikom i sa publikom. Ovom prilikom izložila je kombinaciju najnovijih radova i jedan broj radova iz ranijih opusa koji nijesu izlagani, u različitim tehnikama: suvi pastel, ugljen, akvarel, ulje na platnu i kombinovana tehnika. U velikoj galeriji, minijature se, ipak, nijesu izgubile, već je postignuta određena konstelacija u prostoru, baš kao i na jednom broju njenih slika, gdje se dešava grupisanje kružića, jednosmjernih strelica ili fleka-tačaka, čime je ispunjen prostor poput poentilističkog manira, sa težnjom da se kontroliše dešavanje i ostvari željeni efekat. Ela pomoću određenih tajnih znakova i samo njoj znanih kodova uspijeva da dopre do suštine i da nam je prestavi na svojstven način, po čemu je i prepoznajemo. Naravno, nije to ništa posebno novo ili avangardno, ali ona sve te već viđene elemente znalački komponuje držeći se likovnosti i svojih prepoznatljivih principa, što je dovodi u ravan sa najboljima koji su prepoznati po sličnom načinu u svom likovnom izrazu. Crtež je njeno osnovno polazište. Drži se linije koja joj postaje osnovna orijentacija, linijom „počinje i završava“, ona je kompas u njenim rukama. Na suvim pastelima možemo naići na nešto što je nalik pejzažu ili nekoj konkretnoj figuri, ali se sve to zamagljuje utapajući se u naglašene znakove i kodove koji ispunjavaju prostor, najčešće poput nekontrolisane arabeske koja inače dominira na njenim crtežima. Tu često možemo zapaziti dvije paralelne plohe u kojima umjetnica interveniše na različite načine i znatno intezivnije nego u prostoru koji ih razdvaja, gdje glavni efekat postiže linijom koja ih na neki način spaja, upotpunjujući tako stvaralčku dramu u prostoru. Akvareli su lazurni, često sa minimalnom intervencijom po samim rubovima različenih površina, čime se želi djelovati u prostoru na način koji ističe drugu dimenziju uz istovremeno postizanje željenog efekta. Te vijugave forme stvaraju ekspresivne sadržine iz kojih treba pronaći izlaz, što može biti podjednako intrigantno i za autorku i za posmatrača. To je dominantno i na najnovijim radovima, gdje je sasvim jasno da tu Ela suvereno vlada prostorom provlačeći nit poput Arijadninog konca, nalazeći tako izlaz iz složene situacije u koju se svjesno ili nesvjesno upušta. Primjetna je suzdržana hromatska polarizacija gdje svjetlost ima presudnu ulogu i postaje „momenat koji pomaže da napravi atmosferu“.

Mogu da zamislim Elu kada se nađe ispred bjeline platna ili papira, sa željom da tom blještavom prostoru oduzme to svojstvo i nametne mu svoju snagu. Na samom početku može biti neodlučna. Krene, pa stane. Pomisli: „to je to“ i ruka

poleti, ali ... svjesna da ne smije predugo oklijevati, gotovo instiktivno zarije ugljen, olovku ili četkicu u tu bjelinu. Vođena željom, nekom unutrašnjom snagom i dostignutim iskustvom, popunjava prostor, uništava ga, mijenja ga, obogaćuje ga, prilagođava ga svojim istančanim osjećajima... i uvijek nezadovoljna po ko zna koji put mu se vraća. I najzad, slika je gotova, ili makar za sad je gotova.

Luka Lagator

Cetinje, maja 2017. godine.

IZLOŽBA SLOVAČKE KARIKATURE

izlažu

Andrej Mišanek
Bobo Pernecki
Ivo Čadžiev
Jan Fitma
Lubomir Kotrha
Miroslav Barvirčak
Rado Repicki
Rasto Visokai
Vladimir Pavlik
Vojićeh Krumpolec

govore

Aleksandar Bogdanović
gradonačelnik Prijestonice Cetinje

Roman Hloben
ambasador Republike Slovačke u Crnoj Gori

u umjetničkom programu učestvuje
Tanja Bogdanović, violina

Galerija Matice crnogorske Ogranak Cetinje, Njegoševa 100
četvrtak, 15. jun 2017. godine u 20 sati

Izložba slovačke karikature

U galeriji cetinjskog Ogranka Matice crnogorske otvorena je izložba slovačke karikature. Nakon muzičke numere „Meditation“ (kompozitor Jules Massenet) koju je izvela Tanja Bogdanović, profesorica violine, prisutne su pozdravili Luka Lagator, majstor karikature i Aleksandar Bogdanović, gradonačelnik Prijestonice Cetinje, dok je izložbu otvorio Roman Hloben, ambasador Republike Slovačke u Crnoj Gori.

Riječ Luke Lagatora

Čast nam je i veliko zadovoljstvo što smo u galeriji cetinjskog Ogranka Matice crnogorske ugostili poznate karikaturiste iz nama drage i prijateljske zemlje Slovačke. Ovo je prvi put da imamo jednu ovakvu izložbu koja je po svom konceptu specifična i neobična, s obzirom da nam omogućava neposredan susret sa ljudima i njihovim djelom iz jedne druge države, a kroz humoristički pogled na svijet koji nužno ne mora biti, ali suštinski jeste različit od našega. Iako je humor univerzalni svjetski jezik, on nam omogućava da bolje sagledamo i uporedimo našu narav i mentalitet sa takvim karakteristikama drugih, koji iako žive u različitom ambijentu i okolnostima, isto tako imaju potrebu da se nasmiju, ali i da preko ove svojevrsne satire upute kritike na račun svijeta što nas okružuje. Mi preferiramo oštru satiru, humor „dim u dim“, a i smijemo se neobičnim dosjetcama koje dobrim dijelom prepoznamo kao „cetinjski humor,“ opor, cyničan i beskompromisan. S druge strane, naši prijatelji iz Slovačke donose nam jedan sasvim drugi pristup, sadržan u prefinjenom i proračunatom tonu, bez tenzije i suviše zavijenih formi koje naknadno treba dešifrovati. Humor na radovima ovih 10

slovačkih autora je bez prenaglašene i oštre satire, nešto što uglavnom ima za cilj da razvedri atmosferu, da izmami osmijeh, a da nikada ne uvrijedi. Može se slobodno reći da je to u osnovi i prava uloga humora, posebno u sredinama koje su odavno preboljele neke bolesti od kojih mi, nažalost, još osjećamo simptome. Na radovima koji su ovdje predstavljeni, politika je prisutna tek u naznakama, u drugom planu, tako da ne provocira i ne iritira, što mi sa ovih prostora možemo doživjeti kao opuštanje koje prija.

Slovačka karikatura ima dugu tradiciju, pa je zato i danas, naročito u odnosu na broj stanovnika, veoma primjetna u Evropi i šire. Satirično-humoristični časopis „Rohač“ kroz koji je prošla plejada slovačkih i drugih humorista i satiričara uveliko je uslovio i doprinio da ova zemlja ima toliko uspješnih autora u ovoj oblasti. Danas na Cetinju izlažu: **Andrej Mišanek, Bobo Pernecki, Ivo Čadžiev, Jan Fitma, Lubomir Kotrha, Miroslav Barvirčak, Rado Pernecki, Rasto Visokai, Vladimir Pavlik i Vojíech Krumpolec.** Slovačka ima i uspješne žene karikaturiste, što je rijedak slučaj danas, pa nam je žao što nijesu zastupljene neke od njih, poput **Katarine Vavrove ili Olge Pazerini.**

Imamo priliku da vidimo različite pristupe i rukopise na ovoj izložbi, što može biti dobar presjek trenutnog stanja u slovačkoj karikaturi. Možda jednim dijelom to nije ono što naša publika očekuje od karikature, ali nam je zato interesantno da pogledamo drugačije poglede i načine mišljenja.

Andrej Mišanek kao iskusan autor varira neke političke teme na specifičan način, tako da se pita da li je naš dom pravi putokaz, je li administracija Evropske unije put u podzemlje i da li Evropa oblači ruho koje joj ne pripada. On na svojim radovima ponekada multiplicira likove čime postiže efekat sa nedvosmislenom porukom.

Bobo Pernecky ima svoje prepoznatljive, nezgrapne i zdepaste likove preko kojih je prepoznat u svijetu karikature, stavljajući ih u neobične situacije iz kojih izvlači jedan pitak i lako čitljiv humor. Na većini njegovih radova dominira crno-bijela varijanta sa obaveznom arabeskom uz primjetan geometrijski naglasak, na osnovu čega se vidi da je on arhitekta.

Lubomir Kotrha je takodje studirao arhitekturu, što nije primjetno i na njegovim radovima, jer se on rano i konačno usmjerio na humor, karikaturu, strip i animirani film. On je najpoznatiji slovački karikaturista. Do danas je objavio preko 50.000 radova širom svijeta, a osvojio je preko 120 nagrada za karikaturu. Njegu je žanrovsku karikaturu, gdje se posebno ističe njegova ogromna zbirka sportske karikature. Na radovima koji su ovdje izloženi dominiraju opšte životne teme sa

naglaskom na moralnim deformacijama koje su često svojstvene današnjem čovjeku. On se uglavnom pridržava preciznog crteža i jasne linije bez nekih suvišnih detalja, što njegovim radovima daje jasnoću uz prepoznatljivu poruku.

Kao veoma interesantnog i intrigantnog autora ističem Rada Repickog. On na svojim radovima priča svojevrsnu basnu, jer gotovo isključivo želi posmatrati pojave u društvu i svijetu koji ga okružuje preko figure zeca koju varira i multiplicira u raznim situacijama. Pomenuta životinja je na crtežima, ali su kao i u pravoj basni u centru pažnje ljudske naravi i slabosti koje se na taj način podvrgavaju satiri.

Zaslužuju pažnju svi autori zastupljeni na ovoj izložbi, pa se ona može posmatrati i kao dobro ukomponovana cjelina na kojoj je podjednako istaknut humorističko-satirični sadržaj i njena umjetnička vrijednost.

Riječ Aleksandra Bogdanovića, gradonačelnika Prijestonice Cetinje

Vaša Ekselencijo ambasadore Hloben,
cijenjeni gospodine Lagator,
poštovani predstavnici Slovačke Republike, Savjeta slovačkih umjetnika i Matic
e crnogorske,
uvaženi autori,
drage sugrađanke i sugrađani,
predstavnici medija,
dame i gospodo,

Čast mi je što mogu da vam se obratim, i da u ime našeg grada i u svoje ime izrazim duboko zadovoljstvo što smo večeras u prilici da prisustvujemo izložbi radova nekih od najpoznatijih slovačkih karikaturista. Prije svega, ovaj ću momenat iskoristiti kako bih pozdravio goste iz Slovačke Republike, države sa kojom baštinimo izuzetno prijateljstvo, i sa kojom dijelimo mnogo zajedničkih vrijednosti.

Na samom početku želim sa vama podijeliti misao da je ova izložba i pripadala Cetinju, jer, pored toga što je kulturno polazište i središte Crne Gore, naš je grad i plodno tlo za forme koje se tiču i likovne umjetnosti, humora i satire. Upravo po tom specifičnom duhu Cetinje je dobro poznato.

Otuda je bilo sasvim očekivano da sa takvog podneblja izniknu i brojni sjajni crnogorski majstori karikature, od svestranog i nezaobilaznog Miloša Vuškovića pa sve do gospodina Luke Lagatora kojega ovim putem posebno pozdravljam.

Sa druge strane, kao čast svoje vrste doživljavamo i to što su večeras sa nama stvaraoci iz zemlje koju prepoznajemo po Brunovskom, Benki, ili Fuli. No večerašnja je prilika jedinstvena, jer govorimo o plodu humorističkog pogleda na okolinu, a radovima koji su pred nama objedinjeni su različiti stilovi i pristupi,

što ovu izložbu ujedno čini i bogatijom. Sa nama su večeras i neka od najznačajnijih imena slovačke i evropske karikature, čime smo posebno počastvovani.

Dame i gospodo,

Pred nama je svjedočanstvo da govor duha i humor uistinu jesu univerzalni jezik, i da, baš kao kod nas, pod Lovćenom, i pod Tatrama taj jezik itekako baštine, i njime kreiraju izuzetnu autorsku vrijednost, jer ovu egzibiciju upravo i čine sve potrebne niti zbog kojih je karikatura na cijeni, od umjetničke dimenzije pa sve do satiričnog momenta.

Večerašnji čin ujedno nas navodi i na razmišljanje da Cetinje sa svojim brojnim izložbenim prostorima ubuduće češće bude dom dobre karikature. U tom pogledu, siguran sam, bitno nam mogu pomoći naši sugrađani, ali i drugi crnogorski karikaturisti, jer nema sumnje da bi upravo ovakvim i srodnim smotrama bitno doprinijeli kultu koji Cetinje ima, ne samo kao Prijestonica kulture, već i kao trajno žarište duha iz kojeg proističe specifičan i široko poznat humor.

Večerašnju priliku iskoristiću da posebno pozdravim ambasadora Slovačke Republike u Crnoj Gori Romana Hlobena, koji je među najzaslužnijima što smo večeras na ovom mjestu. No mnogo više od toga je upravo Slovačka Republika tokom čitavih godina svojim dobronamjernim i prijateljskim odnosom davala primjer na koji način treba kontinuirano graditi odnose između naših zemalja. Baš zato Crnogorci danas prepoznaju Slovačku kao jednog od naših ključnih partnera, i kao državu čiji su predstavnici i narod bili u potpunosti privrženi Crnoj Gori tokom nekih od najznačajnijih momenata njene novije istorije. Baš zbog toga izraziću uvjerenje da je ovo tek prvi u nizu sličnih susreta tokom kojih ćemo upravo na Cetinju afirmisati slovačku umjetnost, i druge oblasti koje se tiču te države.

Zahvalnost dugujem i Matici crnogorskoj, koja samo potvrđuje da je neizostavna u kulturnom mozaiku našeg grada, i koja organizacijom ovog događaja dodatno širi polje svog djelovanja. U ime gradske uprave ohrabrujem njihove aktivnosti, i podvlačim da ćemo uvijek pružati punu podršku njihovom radu.

Iznad svega, zahvaljujem vama koji ste večeras na ovom mjestu, uz želju da ćete uživati u nekim od najboljih radova koje slovačka karikatura danas može da ponudi.

U to ime srdačno vas pozdravljam i zahvaljujem vam na pažnji.

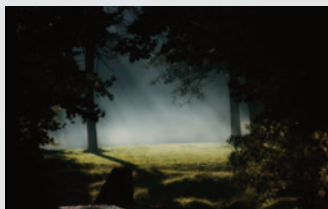
MATICA
crnogorska
Ogranak Cetinje

Priestonica Cetinje

Cetinjanke Cetinju

Izložba fotografija

Aleksandre Drecun

Jovane Draganić

Simone Vujović

govore

Ana Kavaja

Ljiljana Karadžić

u umjetničkom programu učestvuje

Petar Dobričanin, gitara

Galerija Matice crnogorske, Njegoševa br. 100, Cetinje

neđelja, 25. jun 2017. u 11 sati

Cetinjanke Cetinju

U galeriji cetinjskog Ogranka Matice crnogorske pred velikim brojem posjetilaca 25. juna 2017. otvorena je izložba fotografija tri mlade i veoma talentovane Cetinjanke: **Simone Vujović, Aleksandre Drecun i Jovane Draganić.**

Prisutne je u ime organizatora pozdravila sekretarka Sekretarijata za kulturu, sport i mlade Prijestonice Cetinje Ana Kavaja:

Uvažene mlade umjetnice, dame i gospodo,

Matica crnogorska – Ogranak Cetinje i Prijestonica Cetinje u duhu kulturnog osnaživanja i oplemenjivanja grada sprovode kulturni projekat pod nazivom „Cetinjanke Cetinju“, koji ima za cilj da podrži darovite i kreativne žene u oblastima umjetnosti, kulture, nauke, domaće radinosti i drugog dajući im polet u ukupnom društvenom bitisanju zajednice, te da kroz niz manifestacija ovakve i slične sadržine doprinesu njihovoj afirmaciji.

Tri umjetnički nadarene mlade djevojke, naše krasne Cetinjanke: **Simona Vujović, Aleksandra Drecun, i Jovana Draganić,** predstavljaju nam danas po 21 fotografiju koje zrače njihovom suptilnom energijom.

Simona Vujović

Rođena je 1999. godine na Cetinju, đe je završila treći razred Gimnazije.

Još od osnovne škole, pokazuje naklonost prema slikarstvu, vajarstvu, dizajnu i fotografiji.

Ove godine sa kolegama iz škole učestvuje u sni-

manju kratkometražnog filma „Cetinje – moj grad“, sa kojim su se predstavila na Frankofonskom filmskom festivalu u Podgorici.

Kao fotograf u sklopu NVO Građanski kreativni centar Cetinje učestvovala je u realizaciji mnogih projekata.

Simona je bila polaznik brojnih škola, kurseva i seminara.

Aleksandra Drecun

Rođena je 1999. godine na Cetinju.

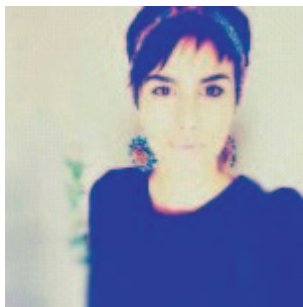
Završila je treći razred Srednje stručne škole – turistički smjer. Umjetnošću se bavi od malena.

Prvu samostalnu izložbu „Žena, to divno stvorenje“ imala je kao učenica osnovne škole.

Osvojila je prvo mjesto za likovni rad u organizaciji „Koprivijade – Cetinje 2013“.

Učestvovala u školskim predstavama: „Lopov“, „Pokondirena tikva“ i „Tvrđica“, kao i na više konkursa, takmičenja i humanitarnih akcija vezanih za likovnu umjetnost.

Trenirala je atletiku, a 2015. godine bila je seniorski prvak Crne Gore u bacanju kladiva.

Jovana Draganić

Rođena je 1993. godine na Cetinju, đe je završila osnovnu školu i gimnaziju.

Na Biotehničkom fakultetu u Podgorici završava postdiplomske studije Agronomije.

Još od malih nogu živi u svijetu fotografije i umjetnosti.

Njena pasija su autoportreti.

Kao student u želji da ostvari svoje interesovanje i ljubav prema novinarstvu započinje volontiranje na studentskom radiju. Jedan je od osnivača Udruženja naučnih novinara u Crnoj Gori.

Nakon što je profesor gitare Petar Dobričanin izveo muzičku numeru „Tango en skai“ čiji je autor Roland Dyens, prisutnima se obratila Ljiljana Karadžić, historičarka umjetnosti:

„Hiperprodukcija slika i događaja koji se brzo smjenjuju, potiskujući jedni druge, nametnula je fotografiju kao najpodesniji medij za brzo fiksiranje utisaka i deponovanje slika, situacija, događaja. Potreba za sabiranjem intimnih doživljaja svijeta u obliku fotografija kao trajnih vizuelnih činjenica uzrokovana je željom za ponovnim doživljavanjem zabilježene situacije. Dokumentarnost snimka je postala pouzdan garant stvarnog prisustva onoga koji bilježi u konkretnom prostoru snimljenom foto-aparatom.

Demokračičnost i laka dostupnost, skoro obaveznost fotografisanja u eri selfie kulture i društvenih mreža učinila je fotografiju sastavnim dijelom svakodnevnog stvarnog i virtuelnog života mlade populacije.

Kada se u ovom globalnom fenomenu gdje se nameću kao trend fotošopirane i propuštene kroz filtere fotografije hedonizma, zabave, vječne mladosti, manekenske ljepote i šokantnosti pojave istinski zaljubljenici u fotografiju kojima su umjesto egocentrične i često neukusne reprezentacije važni posvećena emotivna opažanja i jezik samog medija onda su oni vrijedni naše pažnje. Takvim posvećenicima fotografije pripadaju Aleksandra, Simona i Jovana.

Tri mlade djevojke u skladu sa svojim senzibilitetom, interesovanjima i slobodom u istraživanju, pažljivo biraju motive svojih fotografija. Aleksandra i Simona, čiji fokusi istraživanja su donekle slični, fotografišu grad, prirodu, isječke stvarnosti iz svog okruženja. Suptilni osjećaj za detalj imaju obje autorke. Pažljivim kadriranjem i smještanjem u prvi plan malene pojedinosti dobijaju posebnu emotivnu i ekspresivnu snagu, od mikroznaka postaju makroznak, otkrivajući skrivene potencijale ljepote.

Tako na primjer cvijet, dio trošne fasade ili stara igračka prekrivena značkama u krupnom planu čine atmosferu čitave fotografije poetičnom, melanholičnom, ili začudnom. Kada su u pitanju gradski prizori, dolazi do punog izražaja nevina radoznala fascinacija arhitekturom i njenim kompleksnim odnosom sa prirodom kroz fino balansiranje i harmoničnu ravnotežu punog i praznog, konačnog i beskrajnog, zgusnutog i fluidnog.

Jovana u centar svojih istraživanja stavlja autoportret. Poput autorefleksivnih dnevnikačkih zabilješki serija autoportreta u različitim situacijama otkriva njena

mногоstruka lica i emotivno-psihološka stanja: zamišljenost, radost, tugu, zagonetnost, zavodljivost, autoritarnost... Medij fotografije Jovani služi za preispitivanje sopstvenog identiteta i određivanju željenih pozicija prema sebi i prema drugima.

Imajući u vidu kvalitete koje posjeduju dosadašnji radovi Aleksandre, Simone, i Jovane, s pravom treba očekivati njihove nove kreativne pomake.“

V. Pejović

MATICA
crnogorska
Ogranak Cetinje

VEČE SA RANKOM KIKOM VUJOVIĆEM

**Matica crnogorska Ogranak Cetinje, Njegoševa 100
četrtaak, 29. jun 2017. u 20 sati**

Veče sa Kikom Vujovićem

U četvrtak, 25. juna 2017. ispred galerije Ogranak Matice crnogorske u Njegoševoj ulici na Cetinju održano je *Veče sa Kikom Vujovićem*. Na ovaj način cetinjski Ogranak Matice crnogorske želio je da Ranku – Kiku Vujoviću oda priznanje za sve što je svojim velikim trudom i radom postigao u muzici, i da svojim sugrađanima koji su mu pružali veliku podršku tokom učestvovanja u emisiji TV „Pink“ „Nikad nije kasno“ omogući da uživo čuju mnoge melodije iz njegovog repertoara.

Ranko Kiko Vujović je rođen na Cetinju 1958. godine, gdje i danas živi sa ženom i troje djece. Opijen muzikom „Bitlsa“ pravi prve muzičke korake u čemu mu pomaže Salvatore Marzano.

Koliko je bio zaljubljen u gitaru nije se od nje razdvajao, pa su mu Cetinjani dali nadimak „Gitara“. Od ogromnog broja njegovih nastupa pomenućemo učešće na festivalima: „Pjesma Mediterana“, „Sunčane skale“, „Titogradsko proljeće“, snimljenu kasetu „Pod gorom zelenom“ i učešće u emisiji „Nikad nije kasno“.

Govoreći na večeri Kiko Vujović se osvrnuo na svoju muzičku karijeru i naglasio:

„Na Cetinju su početkom sedamdesetih postojale muzičke grupe „Fantasti“ i „Obodin“.

Vođa grupe „Fantasti“ bio je izuzetno talentovani Zoran Tamindžić, koji će ostati zapamćen i po tome što je prvi imao Bitls-frizuru. Svirao je klavijature a bio je i lokalni solista. Bili su tu još i Venjo Marković (bas-gitara), Danko Gledić (ritam-gitara), Brano Velašević(bubnjevi) i povremeno Mladen Vrabc (vokalni solista).

U grupi „Obodin“ bili su braća Dušan-Duka Martinović (gitarista i vokal) i Zoran Martinović (bas gitara), potom Venjo Bastać (ritam gitara i vokal), Brato Bastać (klavijaturista) Zoran Obradović (bubnjevi) i Vesko - Pajo Marković (ritam gitara).

Braća Martinović odlaze na studije, u grupu „Obodin“ dolazimo Cako Milošević(gitara), Miko Aleksić (bas gitara), Mladen Vrabec (bubnjevi) i ja (ritam gitara i vokal).

U to vrijeme muzički programi su se najčešće odvijali u sali Gimnazije, Gradskoj kafani i hotelima „Grand“ i „Park“.

Oko 1979. godine dolazi do gašenja grupe „Obodin“, a 1980. godine formirana je grupa „Plima“ koja će sljedećih 10 godina veoma uspješno djelovati.

Članovi grupe bili su još: Duško – Duka Martinović, Zoran Martinović, Cako Milošević, Joka Milošević i Bato Vujović.

O kvalitetu muziciranja „Plime“ najbolje govori podatak da su kao prateća grupa bili na turnejama sa Nadom Obrić, Meri Cetinić i Đorđem Marjanovićem. (Na fotosu je grupa „Plima“: Zoran, Cako, Duka i Kiko)

Solo karijeru počinjem 1994. godine. U budvanskom restoranu „Jadran“ nastupao sam preko 12 godina.

Posebno sam zadovoljan što su moji sinovi uplovili u muzičke vode, i što su izuzetno nadareni. Stariji sin Predrag, završio je Muzičku akademiju na Cetinju i svira kontrabas u Simfonijskom orkestru Crne Gore, dok je mlađi Boban sjajan pjevač.

Ove godine sam učestvovao u popularnoj muzičkoj emisiji TV „Pink“ „Nikad nije kasno“ i doživio sam veliku popularnost, jer sam prošao pet krugova. Tokom takmičenja moji sugrađani su mi pružali veliku podršku, tako da sam sa oduševljenjem prihvatio predlog Veska Pejovića da mi ovdašnji Ogranak Matice crnogorske organizuje veče da im se pjesmom zahvalim.

Grupa „Plima“ –Zoran, Cako, Duka i Kiko

Slušajući publiku kako sa mnom pjeva melodije Miša Kovača, Olivera Dragojevića, Arseno Dedića i Tereze Kesovije i gledajući kako pleše moje društvo iz KUD-a „Njegoš“ sa kojim sam proveo dio mladosti (Bogdan, Ljilja, Dragan, Zorica, Mato, Vesna i Nada), punim srcem i dušom mogu reći da je ovo veče u kojem su mirisale lipe bilo nešto posebno, pravo cetinjsko, za mene nezaboravno.

Hvala Matici crnogorskoj, a posebno prijatelju Vesku Pejoviću, na iskrenoj i konkretnoj podršci.

Na kraju koristim priliku da preko ovog divnog Veskovog sajta pozdravim sve Cetinjane i ljubitelje Cetinja širom svijeta, i sve moje fanove.“

V. Pejović

Proslava Dana državnosti u Argentini

HONRANDO EL DÍA DEL ESTADO DE MONTENEGRO

"Desde el Estado de Montenegro hasta la República Argentina, Matrica Crnogorska, es en estas tierras Matriz Montenegrina.

Desde el Gusto del viejo mundo, hasta el jazz y el rock en este continente, la música fusiona, preserva e identifica a toda la gente."

Yamile Burich - jazz
POE - rock

Lugar:
notorious
Av. Callao 966, CABA

Horario:
20 a 00:30 hs

Guerilla PDE - Banda de rock, del "sur" de Gran Buenos Aires, formada durante el 2013. Sus influencias son variadas y eclécticas el estilo. Abarca desde el rock fundador de finales de los 60' hasta los sonidos más actuales. Las performances en vivo son efusivas, contundentes, sin olvidar la importancia siempre a la canción. Las letras que acompañan sus canciones forman parte de lo buscado de años con el público, ese punto que se anhela crear entre autor, obra y oyente. Formada por Juan Pablo Kerkian (voz y guitarra), Lucas González (batería), Sebastián Medina (bajo), Nicolás Rief (guitarra y voz) y Pablo Leopold López (guitarra). Grabaron su primer EP acústico. Finalizaron su LP eléctrico "El Ajar y El Carador" que será publicada a finales del 2017. A la fecha hacen presentados los cuatro cortes de difusión, que pueden encontrar en Spotify, YouTube, iTunes, Deezer, etc, colaborando: Rockadise, Filisoun "Lo peor de mí (solo para Keith Richards)", un corto estrenado durante 2016, que cuenta a modo tributo episódico de la vida del guitarrista mítico de los Rolling Stones. El segundo videoclip se encuentra próximo a estrenar "Pequeña Descartada" (canción inspirada en el libro "Las Subterráneas" de Jack Kerouac).

Yanelli Borich comienza a los cinco años sus estudios musicales mediante el aprendizaje del piano. Su conexión con el jazz comienza tras escuchar a Charlie Parker, hecho que despertó en gran medida por el género y la lleva a estudiar saxofón en la Escuela Superior de Música de la Provincia de Salta, donde también adquirió estudios de piano.

En el año 1998 se muda a Buenos Aires a continuar sus estudios musicales.

Cuando cumplió dieciocho años, estudiando y realizando el instrumentación en diversos institutos en el país y el exterior.

En el 2000 obtiene sus títulos para estudiar en Cuba durante dos años. Luego sigue estudios/enseña en carreras musicales en Londres, París, Nueva York y Nueva Orleans.

En el año 2002, obtiene la licenciatura para estudiar en Berlín en Sonnet (EE. UU.).

Finaliza sus estudios en Londres donde ingresa al Guildhall School of Music and Drama (Reino Unido).

Al regresar a la Argentina en 2007 comienza el "Yanelli Borich Quintet" encabezado por Luciano Piretti (guitarra), Alfonso Santini (contrabajo) y Nicolás Rief (batería), con quien graba el primer disco editado en el sello propio llamado "She is the best" (2007) y luego "Black Jack" (2014).

En 2014, forma el quinteto "Yanelli Borich & Ladies" gracias a la invitación de un compositor nortino que viajaba con ella por negocios en el país con el cual graba "A Day" (2014) en el sello propio "Sonnet" (2016), editando grabaciones y realizando del total para.

Para ampliar sus horizontes académicos, finalmente, toma clases de saxofón en Argentina con los maestros Félix Indacojea, Diego Pardo, Víctor Domínguez, Andrés Bazzano y en el exterior con Bernard Fils (Francia), Tony Karl (Inglaterra), Steve Williamson (Inglaterra), Stuart Casady, Guillermo, Bob Bunko (EE. UU.).

Comienza también a colaborar con Mariano Rey.

A través de diferentes festivales de jazz y otros eventos, como en Argentina como en el exterior.

Sus trabajos publicados van el swing, el bebop y el jazz para.

Se ha convertido en uno de los principales referentes contemporáneos del jazz.

MATICA
crnogorska
Ogranak Cetinje

Priestonica Cetinje

Cetinjanke Cetinju

Sladana Vujanović

MYSTIC DANCE NIGHT

Dvorski trg, Cetinje, Petak 21. jul 2017, u 19.30 h

Milica Vukotić

Izložba slika

VOLJENOM GRADU

Izložbu će otvoriti **Ljiljana Zeković**

U umjetničkom programu učestvuje Ivana Kaluđerović, violina

Matica crnogorska Ogranak Cetinje, Njegoševa 100

petak, 21. jul 2017. u 21 h

Mistic Dance Night

Manifestaciju *Mystic Dance Night* organizovali su cetinjski Ogranak Matice crnogorske i Sekretarijat za kulturu, sport i mlade Prijestonice Cetinje, a u sklopu projekta „Cetinjanke Cetinju“. Izvedena je na Dvorskom trgu u petak 21. jula 2017. od 19.30 do 20.30 časova po scenariju (i u režiji) Slađane Vujanović, a u saradnji sa Umjetničkim centrom „Mystic“. Ispratili su je brojni posjetioci. Pedesetoro mladih (od 4 do 18 godina) iz Cetinja i Podgorice raznovrsnim plesnim vještinama oduševili su publiku.

Iz biografije Slađane Vujanović

Slađana Vujanović je osnovnu školu završila na Rijeci Crnojevića, za srednje obrazovanje odabrala Ekonomsku školu „Mirko Vešović“ u Podgorici, a završila Fakultet dramskih umjetnosti (odsjek produkcije) na Cetinju. Kao producent i marketing menadžer nakon završenih studija imala je angažman u RTV „Atlas“ i kompaniji Eurotehnika MN.

Ples je bio njen hobi od malih nogu, a prve ozbiljne korake napravila je sa 14 godina. Plesna znanja sticala je u regionu i inostranstvu (Srbija, Engleska, Španija, Poljska, Turska). Njene koreografije su bile dio raznih festivala i događaja u Crnoj Gori. Među značajnim ističe završen seminar za rad na koreografiji sa djecom sa invaliditetom.

Petnaest godina energiju ulaže u ples i rad sa djecom i odraslima u Umjetničkom centru „Mystic“ i kreativnom boravku CrE-ART čiji je suosnivač.

Kao plesač bila je dio televizijskog projekta „Let’s move“ i šou programa „Ukusi života“ na RTV „Atlas“. Par godina zaredom organizator je i PR menadžer man-

ifestacije „Noć knjige“ za Crnu Goru. Jedan od najvećih uspjeha je ulazak njene plesne grupe u polufinale šou programa „Ja imam talenat 2011“ na nivou Balkana.

Evo kako je Slađana Vujanović predstavila Umjetnički centar „Mystic“ .

„Umjetnički centar „Mystic“ postoji od septembra 2006. godine. Njegova orijentacija je da preko tečajeva i radionica podučava plesnim vještinama rekreativce, amatere i profesionalce na teritoriji Podgorice i Cetinja. Članovi svoje umijeće stečeno edukacijom u ovoj školi, pokazuju na plesnim večerima, manifestacijama, festivalima, revijama, TV-nastupima. Svake godine pored brojnih nastupa pravimo koncert pod nazivom „Mystic dance night“, i ove godine je po drugi put na Cetinju.

Program na Dvorskom trgu:

- **Pačiji ples** (najmlađe djevojčice, 4 – 8 god)
- **Adel** – Someone like you (srednjoškolke)
- **Sirena Irena** (najmlađe djevojčice, 4 – 8 god)
- **Ples indijanaca koji prizivaju kišu**
- **Zagonetke, vicevi, priče i pjesme o životinjama**

Gosti večeri – KUD „Njegoš“

- **SIA** (djevojčice uzrasta 8 – 11 god)
- **Cica maca** (najmlađe djevojčice, 4 – 8 god)
- **Ples Istoka** – belly dance (članice iz Podgorice)

Izložba slika Milice Vukotić

U petak, 21. jula 2017. u 21 sat, u organizaciji cetinjskog Ogranka Matice crnogorske i Sekretarijata za kulturu, sport i mlade Prijestonice Cetinje a u sklopu projekta „Cetinjanke Cetinju“ otvorena je izložba slika „Voljenom gradu“ mr Milice Vukotić.

Nakon muzičke numere „Chant to the Moon“ (autor Georg Perlman) koju je nadahnuto izvela šarmantna profesorica violine Ivana Majić Kaluđerović, prisutnim ljubiteljima umjetnosti obratila se prigodnom besjedom istoričar umjetnosti Ljiljana Zeković:

*Čovjek osjeća potrebu za ljepotom,
jer ima potrebu da osjeti da postoji u svijetu.*

Mikel Difren

„Milicu Vukotić, kao i mnoge likovno nadarene zaljubljenike u umjetnost, sudbina je odvela drugim životnim stazama, ali potreba da kroz kičicu – boju i liniju izrazi svoj unutrašnji svijet ostala je zauvijek njena potajna želja. Humanista po profesionalnom opredjeljenju, emotivno i ljudski vezana za djecu koja žive u svijetu tišine, ona je na svojim slikama unijela neki poseban mir kojim prenosi toplinu vlastitog odnosa prema prirodi, svijetu, čovjeku. Pohvaljena i nagrađena za najbolje likovno izražavanje u toku osam godina školovanja, kako piše na njenoj maturskoj diplomi, ona se nakon dugog vremena vratila svojem neostvarenom snu, slikarstvu. Taj njen stvaralački entuzijazam rezultirao je prvom samostalnom izložbom koju prezentuje u svom voljenom gradu Cetinju koji je, nekada, davno, inspirisao i podstakao njene kreativne naklonosti. Prezentovane slike na izložbi

koje možemo povezati sa već odomaćenim terminom „žensko pismo“ pokazuju nam da iza njih stoji osoba koja je svoj slikarski izraz razvija u domenu poetskog intimizma i njemu adekvatnim tematskim sadržajima: pejzažu, cvijeću, portretu, dok njen likovni izraz možemo analizirati stilskim odrednicama realizma i gestualnog i

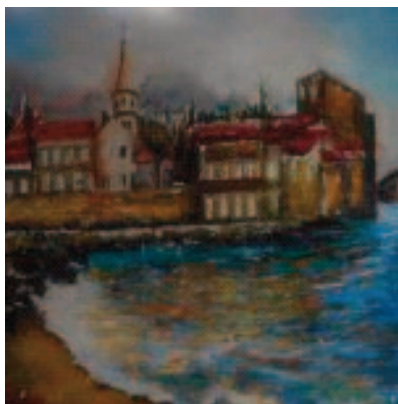
kolorističkog ekspresionizma. Miličin likovni jezik mijenjao se zavisno od motiva. Na pejzažima do izražaja dolazi njena potreba da iskaže svoju fascinaciju prirodnim fenomenima crnogorskog planinskog i primorskog ambijenta. Ono što ih čini posebnim je njihova interpretacija. Dok na kompozicijama planinskih predjela sa rijekom ili jezerom preovladava žuta boja, boja sunčeve svjetlosti, na slikama mora osjećamo notu melanholije, posebno na slikama sutona ili praskozorja na kojima se pučina žari od intenzivnih crveno- naranžastih refleksija koje se ističu na tamnoj pozadini. Teško je na njima odrediti koliko su inspirisani određenim vizuelnim doživljajem, a koliko su plod njene imaginacije. Portreti, osim Flore na kojem su povezani prefinjeni ženski lik i izdanci prirode, predstavljaju njene intimne zapise, da bi na slikama cvijeća pokazala respektabilne kompozicione i kolorističke finese koje postiže prozračnom valerskom suptilnošću („Cvijeće“ i „Žuta orhideja“). Na radu „Crvene kale“ nagovještava veću slobodu u rješavanju kompozicijskih i strukturalnih elemenata, kojima možda otvara prostor novim likovnim traženjima. Ovom izložbom Milica Vukotić otvorila nam je svoju dušu, svoju intimu. Kao slikarka plijeni nas stvaralačkom iskrenošću i neposrednošću, kao i likovnom nadarenošću kojoj nije dozvolila da svene i da nestane u prolaznosti života.“

Zahvaljujući se cetinjskom Ogranku Matice crnogorske i Cetinjenima, Ljiljana Zeković je dala riječ autorki.

Riječ mr Milice Vukotić:

„Dame i gospodo, dragi moji Cetinjani,

Ima li veće časti i sreće za jednu Cetinjanku koja je davno otišla iz grada, nego se vratiti svom izvoru i uzoru sa pregrštom jarkih boja, pejzaža i likova i najljepših

želja inspirisanih cetinjskom iskrom i biti dočeka na toplom dobrodošlicom, Vašim prisustvom, osmjesima i zvucima violine ispred Matice crnogorske. Hvala Vam od srca. Hvala prijestole od istine, Cetinje ispod najljepše planine na svijetu, koja se s nebom ljubi, s Njegošem neumrlim. Cetinje, grade moga djetinjstva i mladosti, dragulju među gradovima i narodima, kruno na glavi Crne Gore, ponosno i nikad pokoreno prijestolje, grade vladara, vladika, umjetnika, pjesnika,

slikara, filozofa, naučnika, istoričara, zidara, hodočasnika, putnika namjernika, grade dobrih i plemenitih ljudi, grade junače, grade pjesme, istorije i slobode. Tebi na dar s poklonjenjem donosim svoje najdublje otkucaje duše, svoje slikarske radove, svoje najtananije misli i želje. A Vi, mili moji Cetinjani, primite onako kako ih ja donosim Vama, toplo i sa pažnjom i ljubavlju i što manje kritičnije. Želim da sa mnom podijelite osjećanja ljepote i dobronamjernosti stvaranja. Pred Vama je moja duša, ne budite strogi. Ovo nekoliko slika bilo je pripremljeno na uvid mojoj generaciji iz 1957. godine za proslavu 60-godišnjice gimnazijske mature. Ali uvaženi entuzijasta i zaljubljenik u Cetinje i poklonik ljepota gospodin Vesko Pejović nije dozvolio da ostane samo generacijski ugođaj, već je preko Matice crnogorske otkrio moj rad Vama, Cetinju, u okviru programa „Cetinjanke Cetinju.“

Na tome mu velika hvala, učinilo me je ponosnom i srećnom, što mogu da dam nešto svoje voljenom gradu. Slikanje je bila moja prva vokacija i ljubav iz đaćkih dana, ali njemu se nijesam mogla posvetiti. Život me nosio na druge strane. U mojoj kući i sad se nalazi gomila knjiga, kataloga i druge literature iz umjetnosti. Put me vodio od književnosti, istorije i umjetnosti do defektologije, logopedije i izučavanja govora i jezika djece oštećenog sluha, kao i djece i odraslih sa problemima govora i jezika. Čitav svoj radni vijek poklanjala sam svoju pažnju, znanje i ljubav drugima, nesebično i bez ostatka. Malo sam mislila na lični prestiž. Moj rad je bio pionirski iz ove oblasti. Nosio me je entuzijazam i želja da pomognem. Možda se moj rad u javnosti mogao više vrednovati. Moji stavovi i mišljenja ponekad su bili kočnica za neke.

Ali neka, moja najveća nagrada su sjećanja i pamćenja malih i velikih ljudi kojima sam pomagala. Vjerovatno i danas trajem u njihovom sjećanju. To mi je hvala

i nagrada. Bavila sam se pomalo i naukom i istraživanjima iz oblasti govorne patologije, koliko su to okolnosti dozvoljavale. Mislim da se bez mog imena ne može zamisliti crnogorska defektologija, ima me i u Leksikonu značajnih prosvjetnih radnika Crne Gore. Na kraju, najsrdačnije se zahvaljujem Vama, dragi moji Cetinjani, Ljiški Zeković, našoj poznatoj istoričarki umjetnosti na prikazu moga rada, a posebno gospodinu Vesku Pejoviću i Ogranaku Matice crnogorske na organizaciji izložbe i ovog za mene značajnog događaja i priznanja. Još jednom, hvala Cetinju, koje uvijek gdje god idem u srcu nosim, i s ponosom čuvam njegovo lice. Hvala Cetinje, oltaru slobode, dična Prijestonice.“

Iz biografije Milice Vukotić

Milica Vukotić je rođena 1938. godine u Čeklićima. Gimnaziju i Višu Pedagošku školu završila je na Cetinju, Defektološki fakultet u Zagrebu, a magistarske studije u Beogradu. Radila je u Zavodu za gluvu djecu u Kotoru, u Ministarstvu prosvjete i na Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Prvi je diplomirani logoped u Crnoj Gori i autor prvih istraživanja iz oblasti govora i jezika djece sa poremećajima sluha i govora. Autor je mnogih stručnih i naučnih radova iz ove oblasti i monografije o lingvističkim istraživanjima govora gluve djece. Nosilac je mnogih stručnih zvanja, a za svoj rad je dobila brojne nagrade i priznanja. Dala je značajan doprinos defektološkoj teoriji i praksi Crne Gore. Slikanje i pisanje su uvijek bili imanentni njenom biću. Na njenoj maturskoj diplomi piše: „Pohvaljena i nagrađena za najbolje likovno izražavanje u toku osam godina školovanja“. Slikanju kao svojoj velikoj preokupaciji koja joj pruža mogućnost izražavanja stava prema prirodi i životu vraća se posljednjih godina. Član je Udruženja izvornih likovnih stvaralaca Crne Gore (ULUCG) i umjetničkog udruženja „Uranak“. Imala je više grupnih izložbi u zemlji i inostranstvu a ovo je njena prva samostalna izložba posvećena voljenom gradu.

V. Pejović

MATICA
crnogorska
Ogranak Cetinje

Priestonica Cetinje

IZLOŽBA GRAFIKA I CRTEŽA MILICE LAKIĆEVIĆ

Izložbu će otvoriti **Aleksandar Čilikov**
U umjetničkom programu učestvuje **Tanja Bogdanović**, violina

Matica crnogorska Ogranak Cetinje, Njegoševa 100
četvrtak, 21. septembar 2017. u 19 h

O izložbi grafika i crteža Milice Lakićević

Pred velikim brojem ljubitelja umjetnosti u galeriji Ogranka Matice crnogorske na Cetinju prof. dr Aleksandar Čilikov otvorio je prvu samostalnu izložbu grafika i crteža akademske grafičarke Milice Lakićević. O Milici i njenom umjetničkom radu govorio je i majstor karikature Luka Lagator, a u umjetničkom programu učestvovala je profesorica violine Tanja Bogdanović.

Izložbu su organizovali Sekretarijat za kulturu sport i mlade Prijestonice Cetinje i Ogranak Matice crnogorske.

Govoreći o stvaralaštvu Milice Lakićević Luka Lagator je posebno istakao njeno učešće na Međunarodnom bijenalu gravure i slikarstva u Rumuniji gdje je osvojila treću nagradu, njena studijska putovanja u Rim i Napulj, kao i posjetu Venecijanskom bijenalu, što sve ukazuje, kako je naglasio, na njene ambicije da nastavi sa stručnim usavršavanjem.

Riječ prof. dr Aleksandra Saše Čilikova, istoričara umjetnosti

U kontekstu viševjekovnog razvoja likovne umjetnosti jednu od „vječnih“ tema nesumnjivo predstavlja figuracija u čijoj strukturi, kao dominantna, leži prezentacija ljudskog tijela. Niz stvorenih remek-djela sa figuralnom temom, između ostalog, svjedoči o izrečenoj konstataciji. Upravo ta „vječna“ i neiscrpna tema leži i u umjetničkim interesovanjima mlade crnogorske umjetnice Milice Lakićević, koja nam se samostalnom izložbom grafika i crteža predstavlja u cetinjskoj galeriji Matice Crnogorske serijom muških i ženskih portreta.

Milićini portreti ne predstavljaju konkretne, realistički tretirane, ličnosti karakterističnih fizičkih osobina već ih primijenjeni kreativni tretman na izvjestan

način smješta u prostore nadrealnih promišljanja. Muške i ženske glave u profilu, en-face ili blago okrenute u stranu, sa krupnim, širom otvorenim tamnim očima ne posjeduju jasno uočljiva psihološka stanja u smislu direktne definicije tuge, radosti, plača, bola, melanholije, osmjeha...

Očigledno se izbjegava opasnost utiska isprazne patetike i jeftine melodramatičnosti u korist tretmana teme portreta kao razloga za demonstraciju zanimljivih crtačkih aranžmana. Unutra ili oko preciznom konturom određenog lika pozicioniraju se bogate geometrijske linijske mreže – horizontale, vertikale, dijagonale, spirale, lukovi.. – u okviru kojih se ponekad uočavaju elementi nalik floralnim, čisti tamni pasaži i blago bojeno toniranje – sve to, moguće, u cilju dostizanja vizuelnog efekta, sa ispoljenim ritmom koji razbija statičnost lika, koji zamjenjuje evidentni izostanak nametnutih emotivnih stanja.

Na samom početku profesionalnog umjetničkog puta, Milica Lakićević pred gledaocima predstavlja bezimene likove – čisti proizvod sopstvene imaginacije – u namjeri prezentacije svojih crtačkih razmatranja u kojima se manifestuju likovna umijeća i promišljenost koncepta radova – pojedinačno i u cjelini, što svjedoči o nesumnjivom talentu mlade umjetnice od koje treba očekivati dalje pomake u likovnom razvoju i usavršavanju.

Iz biografije Milice Lakićević

Milica Lakićević je rođena na Cetinju 1993. godine, gdje je 2003. završila Srednju likovnu školu „Petar Lubarda“ i osnovne studije (grafički smjer) na Fakultetu likovnih umjetnosti.

Kolektivne izložbe

- „Bogatstvo različitosti“, galerija Kulturnog centra, Trebinje;
- Godišnja izložba studenata, FLU Cetinje;
- Godišnja izložba studenata, FLU Cetinje;
- Izložba maturalnih radova generacije 2012/13 u NB “Đurđe Crnojević“, Cetinje
- Izložba “Lubarda kao inspiracija”, Galerija “Velimir Leković”, Bar;
- Godišnja izložba radova učenika SLŠ “Petar Lubarda”, Univerzitet “Donja Gorica”, Podgorica;
- Prvo međunarodno bijenale gravure i slikarstva, Rumunija;
- Izložba radova učenika SLŠ “Petar Lubarda”, Gradska galerija, Kotor;
- Izložba radova učenika SLŠ “Petar Lubarda”, Galerija “Velimir Leković”, Bar;
- Izložba radova učenika SLŠ “Petar Lubarda”, rezidencija ambasadorke SAD u CrnojGori, Podgorica;
- XI Bijenale umjetnosti, Slovenija.

Nagrade

- Prvo međunarodno bijenale gravure i slikarstva, Rumunija, *Specijalna diploma (III nagrada)*, mentor: prof. Miodrag Vukčević.

Studijska gostovanja

- Venecijansko bijenale, obilazak (studentska ekskurzija FLU Cetinje);

Članstvo

- Udruženje likovnih umjetnika Crne Gore (ULUCG), od 2017;
- Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG), od 2013;
- Lokalni đачki parlament (2010–2012).

Ostalo

U okviru projekta Zapošljavanjem do kvalitetne integracije OSI na tržištu rada završila module: Osnovne komunikacijske vještine; Poslovna komunikacija; Administrativni asistent; Osnove knjigovodstva; Web community manager;

U okviru projekta „Znanje + zapošljavanje = integracija“ pod pokroviteljstvom Udruženja paraplegičara Cetinja završila obuku za prepress operatera;

Završila kurs za Desktop publishing (DTP) odnosno grafičku pripremu za štampu – kurs za grafičkog operatera;

Završila UNICEF-ovu ljetnju školu za mlade sa posebnim potrebama

V. Pejović

Udruženje karikaturista
Crne Gore

MATICA
crnogorska
Ogranak Cetinje

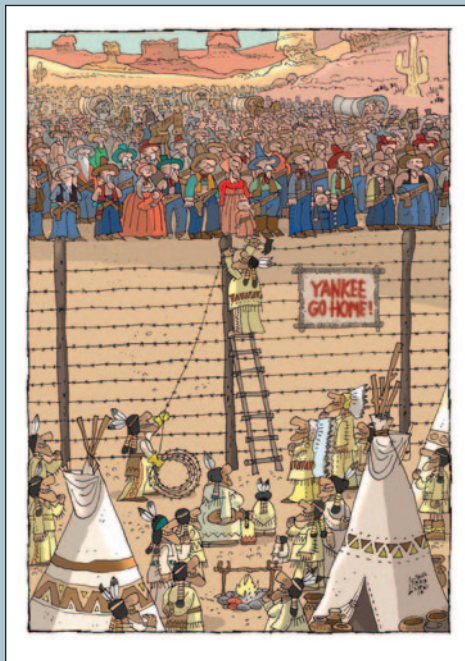

Hrvatsko društvo karikaturista

IZLOŽBA HRVATSKE KARIKATURE

Izlažu

SLOBODAN BUTIR
FRANO CEBALO
MIROSLAV GEORGIEVSKI
MIROSLAV GERENČER
ANA GEZI
MARINA BRAOVIĆ
HAJDAROVIĆ
HULE HANUŠIĆ
BORISLAV HEGEDUŠIĆ
LJUBICA HEIDLER
ROKO IDŽOJTIĆ
NENAD JANKOVIĆ
BORISLAV JOSIPOVIĆ
TOMISLAV KAURIN
IVICA KOLUMBIĆ
KREŠIMIR KVEŠTEK
DAVORIN TRGOVČEVIĆ
MILAN LEKIĆ
NIKOLA LISTEŠ
DARJA LOVAK
RATKO MARIČIĆ
JOŠKO MARUŠIĆ
JOŠKO MARUŠIĆ BRAČKI
DRAGUTIN KOVAČEVIĆ

MOJMIR MIHATOV
ČEDOMIL MIŠKOVIĆ
ŽIVKO NIMAC
DAMIR NOVAK
NENAD OSTOJIĆ
ZRINKA OSTOVIĆ
DARKO PAVIĆ
MILOŠ PANIĆ
MARIJAN PAVEČIĆ
ŽELJKO PILIPOVIĆ
PETAR PISMESTROVIĆ
ZDENKO PUHIN
SREČKO PUNTARIĆ
PREDRAG RAIČEVIĆ
NATAŠA RAŠOVIĆ
MARIO ROSANDA
IVAN SABOLIĆ
ANTUN SMAJIĆ
EMIL STRNIŠA
EDO ŠEGVIĆ
NIK TITANIK
IVICA PEZO
DARKO ZLOUŠIĆ

izložbu će otvoriti **Luka Lagator**
u umjetničkom programu učestvuje **Ivana Kaluđerović**, violina

Galerija Matice crnogorske, Njegoševa br. 100, Cetinje
utorak, 03. oktobar 2017. u 18 sati

Izložba hrvatske karikature na Cetinju

Trećeg oktobra u 18 sati u organizaciji Udruženja karikaturista Crne Gore, Hrvatskog društva karikaturista i cetinjskog Ogranka Matice crnogorske otvorena je izložba 90 radova 47 hrvatskih karikaturista. Pošto je dan bio lijep program je održan ispred galerije Matice u Njegoševoj ulici.

Nakon numere SICILIANA koju je sa posebnim senzibilitetom izvela šarmantna profesorica violine Ivana Majić Kaluđerović, prisutne su pozdravili Luka Lagator, majstor karikature, Davor Trgovčević, predsjednik Hrvatskog društva karikaturista i ambasador Republike Hrvatske u Crnoj Gori Veselko Grubišić koji je i otvorio izložbu.

Riječ Luke Lagatora

„Imamo izuzetnu čast i zadovoljstvo da u našem gradu svoje radove izlažu članovi Društva hrvatskih karikaturista. Četrdeset sedam autora izložilo je 90

radova. Ovo Društvo osnovano je 1985. godine, 12 godina prije Udruženja karikaturista Crne Gore. Do ove izložbe je i došlo na osnovu saradnje Društva hrvatskih karikaturista i našeg Udruženja, a Matica crnogorska je to svesrdno podržala i pomogla.

Na ovoj izložbi, kao što to obično biva kada je u pitanju karikatura, imamo radove „bez riječi“, jer osnovni cilj karikature i jeste da bez riječi često kaže više nego stranice napisanog teksta o istoj temi. Naravno, ima i karikatura sa oblačićima, u kojima autori saopštavaju svoju duhovitu dosjetku, kompletirajući tako cjelovito djelo komičnog ili satiričnog sadržaja. Jedan broj radova je u obliku mini stripa, svojevrsni komiksi, gdje umjetnici, osim humorističko-satirične poruke, prikazuju svoju vještinu u likovnom komponovanju ideje i scenskom kadriranju. U ovom žanru predstavljeni su: Srećko Puntarić, Ljubica Heidler, Antun Smajić i Marina Braović.

Posebnu vrijednost ovoj izložbi dali su karikaturisti portretisti. Radi se o izuzetnim majstorima u svom zanatu od kojih su se neki i međunarodno afirmisali kao takvi. Portretisti su: Petar Pismestrović, Davor Trgovčević, Milan Lekić, Miroslav Gerenčer, Ana Gezi i Ivica Kolumbić. Ovdje imamo priliku da, osim radova nastalih u studiju, prisustvujemo i nastanku radova „in situ“ tako da publika i sama učestvuje u ovom događaju.

Na ovoj izložbi su zastupljeni, a neki i ovdje prisutni, autori koji su se odavno afirmisali i na svjetskom nivou, osvajajući nagrade i na najpoznatijim internacionalnim festivalima, salonima i konkursima karikature. Ovom prilikom ja bih istakao: Mojmir Mihatova, Petra Pismestrovića, Nikolu Listeša, Damira Novaka, Roka Idžojića, Zdenka Puhina, Srećka Puntarića i Slobodana Butira.

Svaki autor zaslužuje posebnu pažnju, a ja sam bio slobodan da izdvojim neke, pošto bar donekle poznajem svjetsku scenu kada je u pitanju takozvana salonska, festivalska takmičarska karikatura, koja se inače svodi pod zajednički naziv „cartoons“.

Za ovu izložbu radovi su birani upravo po tom principu, pa je uglavnom izostala ona dnevna, novinska karikatura, koja nam je često najbliža i najinteresantnija jer obrađuje dnevno-politički trenutak koji svi prepoznajemo i na prvi pogled. Ovdje dominiraju radovi čijim je autorima stalo da oni budu od trajnije vrijednosti kako po ideji tako i po svojoj likovnosti. Mislim da su u tome uspjeli, da su nas tako obogatili i oplemenili, na čemu smo im zahvalni.“

Predsjednik Hrvatskog društva karikaturista Davor Trgovčević naglasio je da je ova izložba nastavak dugogodišnjeg prijateljstva i saradnje sa crnogorskim karikaturistima, posebno sa Darkom Drljevićem i Lukom Lagatorom, velikim imenima evropske i svjetske karikature, i dodao:

„Kako u Hrvatskoj nijesu baš zastupljene karikature u novinama, to upravo ovakvim izložbama pokušavamo nadomjestiti taj nedostatak.“

Spomenuo je da su sve izložbe koje HDK organizuje zapravo nastojanje da se karikatura što više približi publici kojoj je i namijenjena, s obzirom da je na ovim prostorima potpuno neopravdano zanemarena.

Zahvalio je domaćinima na gostoprimstvu, svima prisutnima, kao i hrvatskom veleposlaniku u kojem je prepoznao velikog ljubitelja i poštovaoca karikature.

Riječ ambasadora Republike Hrvatske u Crnoj Gori Veselka Grubišića

„Uvaženi predsjedniče Hrvatskog društva karikaturista gospodine Trgovčević, uvaženi predsjedniče cetinjskog Ogranka Matice crnogorske gospodine Lagator,

gospodine konzule Vuković, gospodine Darko Drljević, predstavnice Udruženja karikaturista Crne Gore, mile dame i draga gospodo.

Čast mi je pribivati ovdje s vama u prostorijama Matice crnogorske. Ovdje na Cetinju naći ćete Kraljevsko kazalište kojega je projektirao veliki hrvatski arhitekt Josip Slade. Tu ćete naći i bistu Mažuranića, slavnog hrvatskog prosvjetitelja i pisca velebnoga epa Smailaga Čengić. Poviše Cetinja, na Lovčenu, naći ćete Njegošev mauzolej, djelo najvećeg hrvatskog kipara Ivana Meštrovića. Darovao ga je Crnoj Gori za krišku sira i pleće od ovna. Stoga je gotovo prirodno da i vaša izložba obitava ovdje na Cetinju.

Poseban mi je privilegij biti na otvorenju ove izložbe hrvatskih karikaturista. Rekoše mi da su ovdje radovi četrdesetšestorice izvrsnih. Malo mi je tko u životu donio toliko radosti koliko ste mi donosili vi hrvatski karikaturisti. Gotovo uvijek vaša su djela bila duhovita i mudra.

Toliko ste puta bili ispred svojega vremena krčeći put prema boljim i pravednijim društvenim vrijednostima. Eh, da je samo bilo više gledati i iščitavati poruke vaših djela, mogli smo ostvariti još bolje i pravednije društvo. U vašem izričaju uvijek je lako pronaći humor, a nije teško niti vidjeti dubinu poruka koje kao najveći klasici prenosite, i to s takvom lakoćom. Hvala Vam na vašim svakodnevnim darovima koje šaljete svakom hrvatskom građaninu u svijetu. Danas ste svoju nadarenost darovali Cetinju i Crnoj Gori. Vi niste kamenčić u hrvatskom mozaiku, vi ste divni mozaik koji promiče Hrvatsku.

Republika Hrvatska svesrdno pomaže Crnoj Gori na njezinom putu ueuroatlanske integracije. Vjerujem da neće proći dugo vremena kada ćemo Crnu Goru pozdraviti u Europskoj uniji.

Siguran sam da ćete i vi pomoći svojim djelima i poznanstvima koje imate diljem Europe, a zavrijedili ste ih svojim marom i velikim djelima.

Dragi hrvatski karikaturisti, želim vam još puno uspjeha. Znam da ćemo svi nastaviti uživati u vašim duhovitim i mudrim porukama!

Hvala na pozornosti!

Neka nam žive naše dvije susjedne Domovine!

Živjela Hrvatska! Živjela Crna Gora!

Izložba je otvorena.“

Crtanje portreta

Posjetioce izložbe posebno je oduševilo besplatno crtanje portreta koje su priredili hrvatski umjetnici. Izložba je trajala petnaest dana.

Radove su izložili

ČEDOMIL MIŠKOVIĆ

ŽIVKO NIMAC

DAMIR NOVAK,

NENAD OSTOJIĆ

ZRINKA OSTOVIĆ

DARKO PAVIĆ

MILO ŠPANIĆ

MARIJA N. PAVEČIĆ

IVICA PEZO

ŽELJKO PILIPOVIĆ

PETAR PISMESTROVIĆ

ZDENKO PUHIN

SREĆKO PUNTARIĆ

PREDRAG RAIČEVIĆ

NATAŠA RAŠOVIĆ

MARIO ROSANDA

IVAN SABOLIĆ

ANTUN SMAJIĆ

EMIL STRNIŠA

EDO ŠEGVIĆ

NIK TITANIK

DAVORIN TRGOVČEVIĆ

DARKO ZLOUŠIĆ

SLOBODAN BUTIR

FRANO CEBALO

MIROSLAV GEORGIEVSKI

MIROSLAV GERENČER

ANA GEZI

MARINA BRAOVIĆ HAJDAROVIĆ

HULE HANUŠIĆ

BORISLAV HEGEDUŠIĆ

LJUBICA HEIDLER

ROKO IDŽOJTIĆ

NENAD JANKOVIĆ

BORISLAV JOSIPOVIĆ

TOMISLAV KAURIN

IVICA KOLUMBIĆ

DRAGUTIN KOVAČEVIĆ

KREŠIMIR KVEŠTEK

MILAN LEKIĆ

NIKOLA LISTEŠ

DARJA LOVAK

RATKO MARIČIĆ

JOŠKO MARUŠIĆ BRAČKI

MOJMIR MIHATOV

V. Pejović

MATICA
crnogorska
Ogranak
Herceg Novi

Poziva Vas na
KONCERT U ČAST DANA
OPŠTINE HERCEG NOVI

učestvuju

*Učenici Muzičke škole Herceg Novi
odsjek violine, flaute i klavira*

Na repertoaru su djela Černija, Kabalevskog, Mocarta i Betovena

korepetitor

Nives Nenadović

Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi, Njegoševa 46
petak, 27. oktobra 2017. sa početkom u 19 h

Koncert u čast Dana Opštine Herceg Novi

Koncert u čast Dana Opštine Herceg Novi održan je u petak, 27. oktobra 2017. godine, sa početkom u 19 sati. U okviru četrdesetominutnog programa predstavili su se učenici Muzičke škole iz Herceg Novog sa odsjeka za violinu i klavir, kao i njihovi profesori. Učestvovalo je ukupno dvanaestoro djece. Na repertoaru su bila djela Černija, Kabalevskog, Mocarta i Betovena.

Dva učenika sa odsjeka za flautu trebala su nastupiti sa dvije numere u duetu, ali zbog bolesti i odsustva jednog od njih nastup nije bio moguć, pa je ta tačka zamijenjena dvijema kompozicijama koje su izvele profesorice Anita i Jelena Popović na violini, uz klavirsku pratnju profesorice Nives Nenadović.

Prigodnom besjedom prisutnima se obratio predsjednik novljanskog Ogranaka Matice crnogorske dr Zlatko Stojović.

U subotu 28. oktobra 2017, na Dan Opštine, Ogranak Matice crnogorske u Herceg Novom je posjetio predsjednik Crne Gore Filip Vujanović.

J. Veljović

MATICA
crnogorska
Ogranak
Kotor

Povodom 170 godina od izdanja *Gorskog vijenca* organizuje veće
NJEGOŠU S POŠTOVANJEM
prepis *Gorskog vijenca* Nadežde Nade Radović

govore

Dragan Radulović

predsednik Matice crnogorske

Vesna Vičević

član Matice crnogorske

Nadežda Nada Radović

autorka

Nikola Baničević

član Upravnog odbora Ogranaka Matice crnogorske Kotor

učestvuju

učenici Muzičke škole „Vida Matijan“ i O. Š. „Njegos“ iz Kotora

KUD „Nikola Đurković“

Crkva Sv. Duha (Koncertna sala Muzičke škole), Kotor
ponedeljak, 30. oktobar 2017. u 19 sati

Veče profesorice Nade Radović *Njegošu s poštovanjem*

Večeras imamo posebnu čast i privilegiju da slaveći 170 godina od izdanja Gorskog vjenca, o ovom svezremenom djelu govorimo iz posebne perspektive. U čast Gorskog vjenca, njegovog književnog, kulturnog, tradicionalnog, historijskog i sociološkog značaju za Crnu Goru i crnogorsko biće dosta se govorilo, i danas se govori. Međutim prvi put večeras obilježavamo ovaj značajan datum originalnim prepisom Gorskog vijenca.

Kada sam prvi put u rukama držao prepisani primjerak Gorskog vijenca imao sam osjećaj da ispred sebe vidim njegovo izdanje iz prošlih vremena štampano vještom rukom iskusnih štampara. Profesorica Radović svojim predanim radom nije uspjela da urad samoi izvanredan prepis, već je njen rad više od toga. To je svjedočanstvo tehnika i rada prošlih vremena, smješteno u moderan okvir življenja.

Danas, kada knjigu čitaju malobrojni, a vole je rijetki, lako ju je kopirati, i to ne samo u fizičkom smislu, već u onom materijalnom, suštinskom. Djelo profesorice Radović prkosi tim lošim tendencijama koje moderno vrijeme nosi sa sobom. Zašto? Zato što je pisano srcem, dušom, posvećenošću i predanošću uz neizmjernu ljubav prema Njegošu i Crnoj Gori. Rekla mi je profesorica da je prepis radila iz knjige stare 35 godina, kojom je podučavala mnoge generacije i obišla svijet noseći je sa sobom. Ta knjiga pored svoje suštinske književne vrijednosti sa sobom nosi sva ta iskustva koja su ugrađena njenim rukopisom u prepis koji je večeras pred nama. Zato to i jeste novo djelo koje svezremenu dimenziju Gorskog vijenca oplemenjuje. Profesorica Radović je na jedinstven i neponovljiv način ukazala na značaj knjiženog djela, samog jubileja i knjige uopšte. Ovaj prepis je nasleđe koje treba da služi na ponos nama, budućim generacijam i našoj Crnoj Gori.

Večeras će o značaju rada profesorice Nade Radović i o značaju jubileja govoriti predsjednik Matice crnogorske gđin Dragan Radulović i gđa mr Vesna Vičević, član Matice crnogorske. Veče će biti upotpunjeno i kulturnoumjetničkim programom u kojem će učestvovati učenici i učenice OŠ „Njegoš“ iz Kotora, Muzičke škole „Vida Matjan“ i članovi KUD „Nikola Đurković“.

Nikola Banicević

Riječ Dragana Radulovića

Matica crnogorska je 2013. godine različitim aktivnostima obilježila dvjestotu godišnjicu Njegoševog rođenja, počev od časopisa „Matica“ čiji je jedan broj u cjelini bio posvećen njegovom djelu, pa do brojnih tribina i predavanja po našim ograncima u Crnoj Gori... Međutim, te iste godine, upravo ovdje u Kotoru, Matica je zajedno sa vama obilježila još jedan značajan jubilej crnogorske povjesnice: dvjesta godina od ujedinjenja Crne Gore i Boke i stvaranja Centralne komisije, kao Vlade te nove države kojom je predsjedavao crnogorski Mitropolit Petar I. Njihov čin je dostojan svakog poštovanja, jer je riječ o jasno iskazanoj političkoj volji slobodnih ljudi s obje strane, koji su zajedničkom borbom oslobodili zemlju od stranog zavojevača, a kada su prvi put samostalno mogli odlučivati o vlastitoj sudbini, odlučili su da u povjerenju pruže ruke jedni drugima, da se ujedine, i što je posebno bitno – u zajednicu ravnopravnih građana!

Ove 2017. godine obilježavamo stotinu sedamdeset godina od objavljivanja „Gorskog vijenca“ – tog veličanstvenog spjeva o slobodi, kojemu nema premca u književnostima južnoslovenskih naroda, a koji i danas nakon toliko godina od prvog izdanja izaziva različita tumačenja i jednakom snagom podstiče na razmišljanje. A biće tako i u budućnosti, dokle god sloboda bude bila tema ljudskog postojanja.

Okupili smo se večeras da svjedočimo činu autentične ljubavi i poštovanja koje odani čitalac može uputiti svom omiljenom pjesniku: prepisom njegovog djela! To je uradila uvažena profesorica književnosti, vaša sugrađanka, gospođa Nadežda Radović – prepisala je Njegošev „Gorski vijenac“ ćirilničnim pismom, svojom

rukom, stih po stih... Podvig – a vjerujem da je to prava riječ! – dostojan našeg divljenja. Pogotovo danas, u ovo doba sveopšte digitalizacije, kada ljudima sve više nedostaje pažnje, ali i volje, za bilo kakve ozbiljnije poduhvate. Na njenoj odanosti i ljubavi smo joj zahvalni, i upućujemo joj izraze iskrenog divljenja.

Želim vam prijatno veče i hvala na pažnji...

O prepisu „Gorskog vijenca“ Nade Radović

Ovim rukopisom uvažene profesorke Nade Radović bila sam zatečena:

u XXI stoljeću, u dobu opšte digitalizacije kada se i komunikacije među ljudima uglavnom odvijaju preko SMS poruka na mobilnim telefonima, preko „fejsbuka“, „i-mejla“, „instagrama“, „tvitera“, „selfija“ i drugih formi koje ja naravno još i ne znam, u doba kada je napisati pismo svojim rukopisom ne samo raritet, nego čudo neviđeno, dakle, u takvom dobu, u godini kada se obilježava 170 godina od prvog štampanog izdanja Gorskog vijenca, susresti se sa njegovim današnjim prepisom, što reći nego opet, bez razmišljanja: čudo neviđeno! Da, bez razmišljanja, ali poslije razmišljanja sasvim suprotno:

Prepisivanje značajnih djela, dokumenata, zapisanih legendi o našoj prošlosti, kako iz razloga čuvanja njihovih originala tako i iz ljubavi i poštovanja prema značaju njihove sadržine bilo je jako razvijeno na našim prostorima, o čemu svjedoče brojni poznati scriptorijumi i djela u njima sačinjena. Pomenimo samo dva iz daleke prošlosti: Andreacijevu povelju iz IX stoljeća, koja nam je sačuvana samo u raznim kasnijim prepisima, kao i naše najstarijije književno-istorijsko djelo pod imenom „Kraljevstvo Slovena“, ili „Ljetopis popa Dukljanina“ iz XII stoljeća, a koje nam je sačuvano samo u jednom latinskom prepisu iz XVII stoljeća.

Podsjetimo se baš za ovu priliku još i na neke nešto kasnije (XVI –XVIII stoljeće) lijepe rukopisne knjige našeg arhiva: „Zbirke prepisa značajnih dokumenata opština Perasta i Prčanja (npr. tzv. „Libro verde“, „Libro rosso“) izuzetno lijepo ukrašene crtežima i ornamentima, i posebno lijepo ukoričene.

Gutenbergov pronalazak iako je vrlo brzo prihvaćen u malenoj Crnoj Gori Crnojevića sa čuvenom istoimenom štamparijom, kao i kasnije štamparije Božidara Vukovića, Franja Andreolija, i drugih, nijesu tako brzo istisnule potrebu prepisivanja, o čemu svjedoče i upravo pomenute rukopisne knjige.

Imajući sve to u vidu, apsolutno ne vjerujem da je do ovog prepisa Gorskog vijenca uvažene profesorice Radović došlo samo slučajno – iz njene intelektualne potrebe da oda poštovanje djelu velikog Njegoša, već je tu, vjerujem, bilo i nekog posrednog uticaja zabilježene i sačuvane naše prošlosti kako Kotora tako i Crne Gore upravo kroz taj višestolječni, nama u tradiciji ostao, osjećaj o značaju pisanih svjedočanstava ,dokaza našeg postojanja, naše kulture, duhovnosti, tj. njihovog čuvanja, pa i putem prepisivanja.

I naš veliki Njegoš znao je značaj i cijenio i čuvao zatečene pisane dokumente, i sam istraživao arhivsku građu u Arhivu Venecije za svoj istorijski spjev Lažni car Šćepan Mali, davao dokumenta i svoja djela na prepisivanje.

A on, pak, i njegovo djelo bio je tema brojnih pisaca, istoričara, prevodilaca, slikara, prvih fotografa, vajara, teologa, kompozitora, bio je tema mnogih umnih ljudi koji su bili inspirisani njegovim djelom i umom za svoje umjetničke kreacije ili za stručne interpretacije njegove genijalnosti.

Toliko je toga o Njegošu napisano, rečeno, naslikano, izvajano, komponovano ...i to vrhunskog stručnog i umjetničkog kvaliteta, da se čini skoro nemoguće nešto novo o Njegošu i njegovom djelu iskazati.

Međutim, mi ipak ovdje imamo nešto novo, neobično i jedinstveno što o značaju Gorskog vijenca na poseban način govori:

Iz poštovanja prema Njegošu i njegovom djelu, vrsna profesorica srpskohrvatskog jezika i jugoslovenske književnosti koja je cijeli radni vijek predavala đacima i o djelu velikog Njegoša upravo je jednu knjigu Gorskog vijenca koja joj je služila u praktičnoj višedecenijskoj nastavi u godini obilježavanja 170 godina od štampanja njegovog prvog izdanja odlučila da u cjelosti prepíše. Odlučila i sprovela.

Pitamo se: će je pronašla ovu novu , kao i one druge ranije ideje koje je realizovala ?

Pronašla ih je u svojem izuzetnom intelektu i suptilnom senzibilitetu, a u svojoj ogromnoj energiji i upornosti koji nijesu u skladu sa njenom krkhom i nježnom figurom i urođenom nenametljivošću pronalazila je snagu za njihovu realizaciju.

Nada nam je već trajno sačuvala od zaborava i lično nastavila umjetnost izrade „Dobrotske čipke“ čija je vrijednost i ljepota zahvaljujući posebno i njenom zalaganju uslovala da bude proglašena nematerijalnim kulturnim dobrom Crne Gore, sa otvorenim putem ka listi UNESCO-a. Nada nam je sačuvala i nastavila kulinarsko-umjetničku izradu, po sačuvnom dobrotskom „ričetu“ isto tako poznate „Dobrotskeu torte“. Nada nam je ostavila knjigu sa bitnim hronološkim zapisima i zapisima o ljudskim sudbinama teškog perioda neposredno poslije

katastrofalnog zemljotresa 1979. Godine, a ogroman dio sebe ostavila je brojnim generacijama kotorskih đaka učeći ih o jeziku i literature, ali i o čovjekovim univerzalnim moralnim vrijednostima neophodnim za život.

Cjelokupni doprinos Nade Radović prosvjeti i kulturi Kotora i Crne Gore, njen, i značaj ovakvih djelatnika najbolje odslikavaju upravo Njegoševi stihovi:

„ ... Će prosvjeta, tu su naprednosti, / Će prosvjeta, tu narodnost cvjeta, / Će narodnost, život je duševni, / Će je nije, bez duše kipina...“

I evo, Nada nama, Kotoru i Crnoj Gori kao profesorica i odličan poznavalac djela Petra II Petrovića Njegoša daje na poklon ovaj svojeručni prepis činaći time čast i Kotoru i Crnoj Gori, poklon koji će biti privatni muzejski eksponat porodice Radović, a možda jednog dana i neke muzejske institucije, kao dokaz ljubavi i poštovanja koje je u našem dobu Njegošu iskazano.

Potrudila se autorka i pronašla svesku približnu odgovarajućoj debljini i dimenzijama knjige Gorskog vijenca iz koje je prepisivala, a prepisivala je izdanje Izdavačke radne organizacije RAD iz Beograda, edicija Dom i škola, iz 1976. godine.

I gle čuda, sveska je upravo tačno odgovarala potrebnom broju strana da u nju stane sve do posljednjeg stiha, kao i određeni broj ilustracija koje svesku krase. Jedan svoj komentar autorka rukopisa ispisala je na poleđini prve korice, a drugi na poleđini zadnje.

Papir sveske je jednostavan, lijep, dobrog kvaliteta, i u potpunosti odgovara svojoj namjeni. Uz jedan kuriozitet: korice sveske-sada već knjige, autorka je lično obložila kožom, kao što će i uglove obložiti zaštitinim metalnim dijelovima, što sve pokazuje sa koliko je ljubavi pristupila ovom svojem prepisu, ovom svom po svemu izuzetnom intelektualnom i ručnom radu.

Evo jednog istorijskog podatka, koji se mislim, upravo uklapa u prethodno rečeno, jer ima veze sa Njegošem, Kotorom, papirom i prepisivanjem:

naime, Njegoš je boraveći u Mainama 1836. godine iz Kotora dobio određenu količinu vrlo lijepe hartije za pisanje, i pozvao Vuka Vrčevića tada nastanjenog u Budvi, dao mu original i potrebnu količinu prispjele hartije da mu Vuk prepíše učisto Svobodijadu, računajući svakako i na njegov lijepi rukopis.

Paleografija nas uči da je još u helensko doba nastala vrsta pisma, tzv. „krasnopisno pismo“, zvano još i „knjiško“, jer se posebno upotrebljavalo za pisanje knjiga. Stariji među nama, pa naravno i moja malenkost, a sigurna sam i uvažena profesorica Radović, u prvim razredima osnovne škole imali smo predmet Lijepo pisanje, ili Krasnopis, vježbajući pisanje kredom na malim priručnim crnim tablicama uokvirenih drvetom, prije nego što zadate riječi prepíšemo u svesku

na uske i široke linije ispisanim slovima, a sa osnovnim pravilom: kosa – tanka, uspravna – debela.

Ovaj prepis Gorskog vijenca, na ćirilici naravno, ispisan je crnim mastilom, lijepim, sitno oblikovanim slovima, ravnomjernim i ujednačenim, davno već formiranog rukopisa prof. Radović, koji u sebi nosi dovoljno tragova nekad učenog i naučenog „krasnopisa“, što na svoj vrlo važan način doprinosi ukupnom estetskom izgledu svake strane ove i po tome specifične knjige.

U godini Jubileja da se podsjetimo: upravo u mjesecu oktobru, preciznije – u nedjelju, 4. oktobra 1846. godine Njegoš zbog važnih državnih poslova, kao i zbog štampanja svojeg djela, upravo iz Kotora kreće brodom za Trst, a odatle za Beču ostaje do 13. februara 1847. Godine, kada je zapravo i završeno štampanje Gorskog vijenca u štampariji jermenskog kaluđerskog reda Mehtarista u Beču.

Poznato je da je to prvo izdanje skromno ukrašeno. Pored slike vladike Danilas Petrovića Njegoš je dao da se štampa na prvoj strani Gorskog vijenca, pri vrhu, vinjeta koja prikazuje lovorov vijenac u kojeg je zaboden mač. Simboliku te vinjete objašnjava veliki poznavalac Njegoševog djela Jefto Milović, koji navodi: „Ta vinjeta je sastavni dio naslova Gorskog vijenca, preko vrha mača se dolazi do vijenca pobjede što potvrđuju i Njegoševi stihovi kad pjeva o crnogorskim junacima, koji glase:

„ Ko umije vama splesti vjence?
Spomenik je vašega junaštva
Crna Gora i njena svoboda.“

Knjigu-prepis Gorskog vijenca Nade Radović krase izuzetno lijepi, prikladnog formata neki i skoro minijturni crteži, i uglavnom su zaštićeni prozirnim, tankim papirom. U izbor crteža autorka je očigledno uložila oveliki trud, znanje i promišljanje. Neke crteže radila je sama, neke unuk, neke prijatelji, a crteži svi zajedno daju veliki doprinos emotivnom naboju kod čitanja prepisa, ali i njegovom ukupnom estetskom izgledu.

Crteži su zapravo deset kamenčića iz mozaika najznačajnijih detalja i simbola crnogorske istorije, Njegoševog života i djela.

Usudujem se reći da su u njegovu doba ovaj prepis i njegovi crteži bili dati Njegošu na odobrenje, vjerujem da bi se sa svime složio, i zaželio više takvih prepisa, ne samo zbog toga što je štampano izdanje bilo malobrojno, a mnogima i nedostupno, već i što ovaj prepis odiše dušom autora, ljubavlju i poštovanjem kako prema crnogorskoj istoriji tako i prema njenim simbolima, što sve ne bi nikako moglo ostati nezapaženo od pjesničkog genija.

Crteži su:

Kapela na Jezerskom vrhu Lovčena; Guvno na Ivanovim Koritima; Stijene; Manastir Savina; Crkva Sv.Luke; Kuća Lombardić; Sjeverna gradska vrata; Stijene sa kanicama; Gusle; Kubura; Njegošev Mauzolej na Lovčenu.

Lovčenu počasno mjesto, prvo i zadnje. Tu pjesnik za vječnost počiva. „*Pjesnikovim grobom vjenčaju se nebo izemlja*“ (D.P.). I ja čitam svaki crtež ove knjige kao jedan stih koji isijava ljubavlju, znanjem i promišljanjem, a njih svih deset nižu se pravim redom u jednu skladnu cjelinu slikovne pjesme Nade Radović, ispjevane za ovaj prepis Gorskog vijenca u čast Velikanu i njegovom djelu.

Time nam ona kao profesorica čija se prosvjetarska djelatnost penzijom ne završava daje na poklon svoje specifično djelo, potvrđujući time svoju i našu trajnu opredijeljenost u vrednovanju Gorskog vijenca i cjelokupnog Njegoševog djela, jednog od najznačajnijih kamena temeljaca i simbola crnogorskog identiteta.

I na samom kraju jedno opažanje. Mogla sam ga navesti i na početku jer mu je mjesto i bilo tamo, ali i kod Nade je na kraju, jer, uistinu, nije važno će se riječi u knjizi nalaze, no je važno koje su to riječi, kakav im je značaj i koja im je težina.

Tih riječi o kojima je riječ malo je. Sasvim su jednostavne a lijepe, snažne i upečatljive, složene samo u jednu rečenicu upućenu iz duboke i iskrene osjećajnosti, iz uzvišene ljubavi koju svi ljudi iskonski nose u sebi, iz ljubavi prema majci. Tu rečenicu, draga i poštovana Nada, kao i sve drugo u ovoj knjizi, daje na samo njoj svojstven način, a ona glasi:

„Svaki stih sa mnom prepisivala je moja majka Marica Nikolić Radović, rođena Crnogorka.“

Tim riječima završava se **prepis** Gorskog vijenca Nade Radović, tim riječima završavam i ja moju riječ o njemu.

No pored svega izloženog, ipak mi nedostaje još samo jedna rečenica: Čime još može da nas iznenadi neiscrpni duh i vješte ruke ove naše skromne, nenametljive a tako sposobne žene niko ne zna.

Vesna Vičević

MATICA
crnogorska
Ogranak
Cetinje

Izložba slika - crtež Danijele Marković KOMEDIJA ČULA III

U umjetničkom programu učestvuje
Jelena Vukičević Vukmirović, klavir

Izložbu će otvoriti
Ljiljana Karadžić

Matica crnogorska Ogranak Cetinje, Njegoševa 100
četrtaak, 16. novembar 2017. u 18 h

Izložba slika-crtež Danijele Marković

U četvrtak 16. novembra 2017. godine u prostorijama cetinjskog Ogranka Martice crnogorske otvorena samostalna izložba slika-crtež Danijele Marković „Komedija čula III“. Nakon numere F. Šopena „Fantasic imprompty“ koju je nadahnuto izvela pijanistkinja Jelena Vukićević Vukmirović, brojne ljubitelje umjetnosti pozdravio je slikar i karikaturista Luka Lagator i upoznao ih sa Danijelinom bogatom biografijom:

- Danijela Marković je rođena 2. 3. 1982. godine na Cetinju gdje je završila SLŠ „Petar Lubarda“ 2001 godine, diplomirala na Fakultetu likovnih umjetnosti na Cetinju, studijski program slikarstvo u klasi prof. Branislava Sekulića 2008. godine i magistrirala 2011. godine.

Danijela je izlagala na više kolektivnih izložbi, a ovo je njena 15 samostalna izložba. Dobitnica je više nagrada:

- Godišnja nagrada FLU Cetinje za crtež, Novembarska nagrada grada Cetinja, Nagrada Atlas grupe, Nagrada Univerziteta za najboljeg studenta, Nagrada galerije Sue Ryder Herceg Novi, Plaketa Univerziteta za oblast umjetnosti.

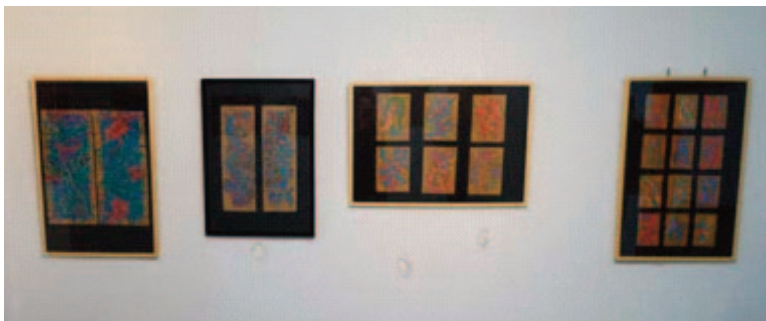
Član je ULUCG od 2014. godine. Živi i stvara na Cetinju.

O Danijelinoj likovnom stvaralaštvu i izloženim radovima govorila je Ljiljana Karadžić, istoričarka umjetnosti, koja je i otvorila izložbu:

„Danijela Marković pripada onoj grupi tihih, nenametljivih i posvećenih umjetnika koji su, daleko od kakofonije i blještave prolaznosti svakodnevice, okrenuti ka najdubljem unutarnjem i ka jednoj finoj kontemplaciji svijeta. Kontinuirano

bavljenje arhetipskim stanjima duše i njenim duhovnim sadržajima, sa evolutivnim pomacima u izražajnom smislu, oličeno u ličnom, prepoznatljivom rukopisu umjetnice proizilazi iz iskrene potrebe za dosljednošću i izrecivošću sebe. Neuhvatljivim procesima preobražaja materijalnog u spiritualno i obrnuto, autorka na crtežima-slikama prevodi svoje biće i svoj doživljaj čovjeka iz zone efemernog,

supstancijalnog, u sferu neprolaznog, čistog, transcendentnog. Zgonetne poetične tvorevine su višestruko asocijativne: podsjećaju na složene ornamentalne šare iz srednjovjekovnih knjiga i minijatura, ali i na zamršene, organske prijeplete koji imaju stalni potencijal metamorfoze. Opiru se logici koja operiše pojmovima mjesta, vremena, proporcija i perspektive, i njihovo dešifrovanje koje nudi čitav repertoar simboličnih značenja je moguće samo u ličnom ključu, baš kao u sanovnicima i alhemijским priručnicima. Vanvremenski karakter crteža-slika pojačava natron papir koji evocira patinu i koji kao prirodna podloga srasta sa raskošnim crtežom, dopunjujući ga kao što pauza u muzičkoj kompoziciji dopunjuje zvuk.

U intuitivnim istraživačkim pohodima u onostrano umjetnica se sa toplom poetičnošću i predanošću otiskuje u uzbudljiva traganja za drugim, boljim svjetovima u kojima je moguć suživot ideja, misli, bića i pojava različitih ne samo u smislu njihove vremenske i prostorne udaljenosti, nego i u smislu njihovog porijekla i „ontološkog statusa”. Pribjegavajući „repeticiji različitog“, svaki sljedeći rad kreira polazeći od prethodnog, tj. od jednog preuzetog fragmenta koji se na novoj podlozi osamostaljuje, samooplođava i postaje čitav jedan novi univerzum. Imaginerijumi naseljeni znacima i simbolima koji nastali na fonu apstraktnih, slojevitih struktura, poput palimpsesta stvaraju male disonance koje čine da crteži-slike pulsiraju poput živog organizma.

Danijelina kreativna praksa ne provocira, nije subverzivna, ne dovodi u pitanje

ni jedan sistem, već naprotiv, upotrebom subjektivnog, nepretencioznog jezika ona pronalazi svoje eskapističke prostore djelovanja, u kojima se kreće i istražuje istovremeno lako i ozbiljno, čineći granice po potrebi elastičnim, fluidnim, propustljivim, pozivajući nas na samozaboravno, kontemplativno uranjanje u njen svijet. Djelotvornim mentalno-manuelnim postupcima, u iskrenom i slobodnom neoklijevanju da se suoči sa nevidljivim, sa onim iza, umjetnica je stvorila nenapadna, ali dragocjena djela u kojima čini vidljivim njeno poimanje cjelovitosti Univerzuma i stopljenosti u Jedno.“

Na kraju programa, vidno uzbuđena Danijela se obratila prisutnima:

„Nemojte mi zamjeriti što sam danas posebno uzbuđena jer je ovo moja petnaesta ali i prva izložba u rodnom gradu za koji sam vezana posebnim emocijama. Koristim priliku da se zahvalim Matici crnogorskoj Ogranku Cetinje, što mi je pružio mogućnost da izložim radove u ovoj veoma simpatičnoj i lijepoj galeriji, da pokažem sebe kao umjetnika koji zavrđuje pažnju, a posebno gospodinu Vesku Pejoviću koji je to prvi prepoznao i sve organizovao na najvećem nivou. Takođe se zahvaljujem Ljiljani Karadžić našoj poznatoj i priznatoj istoričarki umjetnosti kako za divnu večerašnju besjedu tako i za tekst u katalogu ove izložbe.“

V. Pejović

MATICA
crnogorska
Ogranak
Mojkovac

CRNOGORSKA
KINOTEKA

projekcija dokumentarnog filma

Kulturno nasljeđe
BALŠIĆA

Multimedijalna sala u zgradi Skupštine opštine Mojkovac
srijeda, 29. novembar 2017. u 18 sati

Dinastija Balšića – obnovitelj prve crnogorske države

Prošle godine je obilježen milenijum postojanja crnogorske države, odnosno 10 vjekova njenog trajanja s manjim ili većim prekidima. To je, svakako, jedinstveno, dugo, postojanje jedne države. Rijetka istorijska vertikalna državobitnosti i njene obnovljivosti poslije nestajanja u trajanju od jednog ili dva vijeka. I tako sve do početka 21. stoljeća kada će četvrti put biti obnovljena samostalnost Crne Gore.

U tom periodu Crna Gora je tri puta mijenjala svoje ime: Prvo je bila Duklja u 10. 11. i skoro u cijelom 12. vijeku; zatim Zeta od druge polovine 14. do isteka prve dvije decenije 15. vijeka, da bi od tada (sa dolaskom Crnojevića) od sredine 15. vijeka ostala, konačno, sa nazivom Crna Gora. Onda nastaje (zbog najezde Osmanskog carstva) vrijeme od skoro dva vijeka postojanja bez državne uprave, bez svojih vladara, oslanjajući se na crkvenu vlast i odluke Sveopšteg narodnog zbora. I naravno, na neprestani otpor osvajačima.

Zatim, krajem 17. vijeka na istorijsku scenu stupa dinastija Petrovića, koja će Crnom Gorom vladati 220 godina. Zapravo, sve od vladike Danila 1796. preko vladike Save, vladike Vasilija, Petra I, Petra II, knjaza Danila do kralja Nikole, odnosno, do početka 20 vijeka, preciznije do 1918. godine. Dakle, Crna Gora je od početka desetog vijeka do početka dvadesetog vijeka imala u svoje četiri dinastije oko 25 vladara. Iz prve dinastije Vojislavljevića koja je vladala Dukljom – 11 kraljeva (Vojislav, Mihailo, Bodin, Mihailo II, Dobroslav, Vladimir, Đorđe, Grubeša, Gradihna, Mihailo III...; iz perioda dinastije Balšića – četiri vladara (Balša I, Đurađ I, Đurađ II, Balša III); iz dinastije Crnojevića – četiri gospodara (Stefanica (Stefan), Ivan, Đurđe, Staniša, (Skender-beg); iz dinastije Petrovića – 7 već spomenutih vladara.

U periodu od kraja 12. vijeka pa do sredine 14. tadašnja Duklja bila je okupirana od Nemanjića i prisajedinjena Raškoj državi. To je bilo prvo uništavanje Crne Gore, tj. Zete, svrgavanjem posljednjeg dukljanskog vladara, i osim Kotora

doslovnim uništavanjem svih gradova u Zeti, zajedno s Dukljom, te dovođenjem namjesnika iz Rasa. Sjećanje na svoju državu Duklju nije se za ovih sto pedeset godina raške okupacije moglo potrijeti. Tome su najviše doprinijeli Balšići, tj. pojava ove dinastije koja, inače, svoje porijeklo vodi iz Francuske, na istorijskoj sceni crnogorskog državotvornog trajanja.

Značaj dinastije Balšića je upravo u tome što su, iako u periodu vladavine od svega 60 godina, uspjeli da se osamostale od vazalstva Nemanjićkoj državi, i obnove dukljansku državu pod imenom Zeta. Dakle, izgubljena država je vraćena sa sjedištima u Skadru i Bar. Prvi vladar Zete bio je Balša I, zatim njegovi sinovi Đurađ I, Đurađ II i Balša III. Osim obnove ognjem i mačem uništene države i neprestane borbe između turskih i mletačkih interesa, Balšići su proširili granice Zete i radili na kulturnoj obnovi, što se posebno odnosi na podizanje manastira i crkava na Skadarskom jezeru i Primorju kao i osnivanju skriptorija đe su umnožavane, prepisivane, crkvene i druge knjige. Duhovnost Zete je imala svoje vrhunce u onome što je ostavila svojim nasljeđem - koliko borbom za svoju samostalnost toliko i razvojem sveopšte pismenosti i podizanjem mnogih spomenika koji svjedoče o njenom postojanju i duhu tog vremena. Balšići su, dakle, obnovitelji uništene i zaposjednute prve crnogorska države Duklje.

Borislav Jovanović

Izložba *Kult Svetog Vladimira Dukljanskog (1016 – 2016)*

Muzej Mimara, Zagreb, 13. 12. 2017. godine

U ime Matice crnogorske i u svoje lično ime želim da izrazim zadovoljstvo da se u Republici Hrvatskoj, tj. u ovom reprezentativnom zdanju prisjećamo davne i zajedničke prošlosti, kulta Svetog Kneza Vladimira Dukljanskog, još jedne u plejadi ličnosti koja je oplemenila crnogorsko-hrvatske kulturne odnose.

Brojni istorijski datumi utkani su u sveukupnu crnogorsku tradiciju, a posebno mjesto zauzima obilježavanje hiljadugodišnjice od smrti dukljanskog kneza Vladimira. Nedavno obilježeni jubilej bio je povod Crnoj Gori da se institucionalno odredi prema svom ishodištu, što prepoznajemo i u formiranju državnog Odbora za obilježavanje 1000 godina od smrti Kneza Vladimira Dukljanskog – Svetog Vladimira. To je ujedno potvrda da njegov kult predstavlja značajnu smjernicu u razvoju savremenog crnogorskog duhovnog i državnog identiteta, uprkos činjenici da je stoljećima opstajao na jednom uskom prostoru, među lokalnim stanovništvom Bara i Ulcinja. Međutim, bilo bi neobjektivno sagledavati milenijumski kult u nekim zadatim i ovovremenim nacionalnim ili administrativnim okvirima, s obzirom da je svetački oreol ovog kneza odavno postao simbol univerzalne ljubavi, u kome se susrijeću i prožimaju različiti balkanski etniteti, konfesije i tradicije, zbog čega čini značajnu kulturološku poveznicu istih.

Treba napomenuti da na tlu Crne Gore nije preostalo mnogo materijalnih tragova iz vremena kneza Vladimira, ali je najstarija crnogorska relikvija – Krst Svetog Vladimira opstala i objedinjavala stoljećima trokonfesionalni narod barskog kraja. Ona se obzorju Trojčindana, u crkveno-narodnoj procesiji iznosila na najveći vrh planine Rumije, gdje su blagosiljane sve četiri strane države mirotočivog kneza Vladimira. Međutim, nije bilo lako identifikovati puteve svetog kneza Vladimira,

počev od činjenice da su njegove mošti nekoliko puta mijenjale mjesto vječnog počivka, a danas su nakon više stoljeća iz Elbasana premještene u Tiranu. Sticajem historijskih okolnosti njegov autentični kult nastao u Duklji u XI vijeku vremenom se transformisao u drugim sredinama. Njegova beatifikacija je započeta unutar Barske nadbiskupije, a kanonizovan je u okrilju Ohridske arhiepiskopije. Negdje od kraja XIV vijeka dukljanski knez u hagiografskim ciklusima pojavljuje pod nazivom Jovan /Ivan/ Vladimir, čime je njegovo tragično pogubljenje uspoređivano sa onim biblijskim Ivana /Jovana/ Krstitelja, što inače pokazuje veći broj izloženih portreta, na kojima je Vladimir uglavnom prikazan kao kralj, a negdje kao car, najčešće u kompozicijama sa slovenskim svetiteljima iz kruga Ohridske arhiepiskopije.

Matica crnogorska u saradnji sa makedonskim kolegama pripremila je u godini jubileja, dakle, 2016. godine, materijal kojim prvi put, upoznala stručnu i širu javnost sa kultom Svetog Kneza Vladimira Dukljanskog, što je ovdje prezentovano u formi replika ikona, fresaka, bakroreza i drugih likovnih prikaza ovog sveca. Jedinственost ove izložbe ogleda se i u činjenici što je na jednom mjestu objedinjeno pedesetak različitih, vremenski i prostorno, Vladimirovih likovnih predstava. O rasprostranjenosti njegovog kulta po balkanskim zemljama ujedno svjedoče prateće legende uz ovdje prisutne predstave Svetog Vladimira, jer njegov lik susrijećemo u pravoslavnim crkvama i manastirima od Svete Gore, Grčke, Albanije, Makedonije i Bugarske, pa do manastira Svete Katarine na Sinaju. Treba napomenuti da je njegov kult izašao iz navedenog okvira, usljed velikih migracija stanovništva tokom XVIII vijeka, prije svega, vlaško-cincarskog elementa, pa je stigao i do srednje Evrope, tj. podunavskih zemalja. Prilikom izrade monografije o dukljanskom vladaru i svecu doznali smo za jednu zaboravljenu liturgijsku knjigu koja ukazuje da je njegov kult bio zastupljen i u Rusiji početkom XVIII vijeka.

Sa zapadne strane, dakle, na hrvatskom prostoru, kult Svetog Kneza Vladimira Dukljanskog je oblikovan u radnjama dubrovačkih i dalmatinskih historičara i književnika, tj. u djelima Marka Marulića, Mavra Orbinija i Ivana Lucića, u kojima su sačuvani djelovi životopisa svetog kneza Vladimira. Preko Orbinijevog djela Ljetopis Popa Dukljanina ubrzo je postao intelektualna svojina kulturnih krugova u Zapadnoj Evropi. Orbinijevo i Lucićevo izdanje Ljetopisa bili su povod katoličkom sveštenstvu u XVIII stoljeću od Vitezovića, Kačića Miošića pa do Bedekovića da u svojim radnjama reanimiraju i reafirmišu kult svetog Vladimira među katoličkim klerom i pukom. Tako se tokom XVIII vijeka, naročito u Dal-

maciji, pojavljuju književna djela pisana u duhu panslavenstva, pa u fabulama splitskih pjesnika i polihistorika Jeronima Kavanjina i Julija Bajamontija prepoznajeno životopis svetog kneza Vladimira. Uostalom, veliki stvaralac perioda ilirizma Petar Preradović napisao je operski libreto u četiri čina *Vladimir i Kosara* 1873. godine. Čini se da su upravo književno-istorijske forme uticale da Sveti Vladimir bude uvršten u *Litanije svetaca Dalmacije*.

Preko književnih ostvarenja kult Svetog Vladimira stigao je do Slovenije u prvoj polovini XIX vijeka. Takođe su interpretacije svetačke legende o Svetom Vladimiru zastupljene u srpskoj književnosti u XIX vijeku.

Imajući u vidu sve naprijed spomenuto, sa razlogom možemo konstatovati da je kult Svetog Kneza Vladimira prisutan od Jadranskog do Crnog mora. Riječ je o svecu nepodijeljene Hristove crkve, koji ima latinski i grčki životopis zasnovan na izvornom staroslovenskom izgubljenom predlošku. Po svojoj strukturi kult Svetog Vladimira Dukljanskog oplemenjuje riznicu evropske civilizacije, te ujedno korespondira sa konceptom ekumenizma.

Kako je u pitanju kompleksna tematika, Matica crnogorska je publikovala katalog na crnogorskom i engleskom jeziku, kao potrebno i prateće sredstvo izložbe posvećene kultu Svetog Vladimira Dukljanskog.

Mr sc. Ivan Jovović

MATICA
crnogorska
Ogranak
Cetinje

Izložba skulptura Maje Čakalović
TRAG VREMENA

Govore

Ljiljana Karadžić i Aleksandar Saša Čilikov

U umjetničkom programu učestvuje

Jelena Vukićević Vukmirović, pijanistkinja

četvrtak, 14. decembar 2017. u 18 h

Galerija Matice crnogorske, Cetinje, Njegoševa broj 100.

„Trag vremena“ Maje Čakalović

Sinoć je u Galeriji Matice crnogorske Ogranak Cetinje, pred velikim brojem ljubitelja umjetnosti iz Cetinja i Bara, otvorena izložba skulptura „Trag vremena“ akademske vajarke Maje Čakalović. U programu su učestvovali Luka Lagator, slikar i majstor karikature, Ljiljana Karadžić, istoričarka umjetnosti, prof. dr Aleksandar Saša Čilikov, istoričar umjetnosti, Jelena Vukićević-Vukmirović, pijanistkinja i autorka.

Nakon numere Sergeja Rahmanjinova *Preludijum u cis-molu* koju je na klaviru izvela Jelena Vukićević Vukmirović, prisutne je u ime Matice crnogorske pozdravio **Luka Lagator**:

– Maja Čakalović nam je prikazala svoje „Tragove vremena“ u kojima svi možemo da prepoznamo djelić sebe u skrivenom kutku intimnog doživljaja upotrebnog značenja gotovo svakog od izloženih predmeta.

Neki od njih davno su izgubili na značaju svoje upotrebljivosti, ali je, negdje duboko skrivena, ostala atavistička potreba sjećanja i osjećaja zaštite koja nam je uvijek bila potrebna.

Na mene je poseban utisak ostavila KNJIGA kao objekat likovne percepcije, čija spoljašnja iskrivljena forma, obavijena patinom, kao da ukazuje na tajanstvenu sadržinu neke drevne inkunabule.

Evo što je o izložbi „Trag vremena“ rekla **Ljiljana Karadžić**, istoričarka umjetnosti:

„Skulpture Maje Čakalović prezentovane na izložbi „Trag vremena“ nastale su kao rezultat dugotrajnog i strpljivog istraživanja mogućnosti različitih materijala (terakota, drvo, metal i poliestar) i njihovih sadejstava. Bliskost sa materijalom, poštovanje njegovih autonomnih svojstava, substancijalnosti i specifičnih kvaliteta

(ekspresivnost, krhkost, elastičnost) ukazuju na Majinu znalačku posvećenost „pravljenu“ skulpture. Stanja visoke koncentrisanosti i usredsređenosti, kojima se umjetnica podvrgava u toku rada, upisana su u plastične forme, dajući im karakter ličnog, intimnog, ali i univerzalnog, vanvremenskog. Polazište radova je u prepoznatljivim, upotrebnim predmetima koji se kreću u dijapazonu od ženskih odjevnih predmeta poput korseta i nakita, do ratničkih štitova i starih knjiga. Međutim, autorkinom transformacijom same ideje predmeta koji su često iz domena dekorativnog i primijenjene umjetnosti, ulazi se u polje čiste umjetnosti u kome se utilitarna stvar prazni od prvobitne namjene, biva mistifikovana i emituje nova, simbolička značenja.

Skulpture evociraju različite istorijske epohe, civilizacije i mitologije, ali ne partikularno, već sintetički, uvodeći posmatrača u zonu maštarija i epske fantastike. Kao pseudoarheološki nalazi, čije zamršene funkcije tek treba rekonstruisati, skulpture asociraju na neštomnogo šire i kompleksnije od samih upotrebnih predmeta, podsjećajući na arhaične oblike, čudna oruđa nedokučivih namjena i drevne rituale. Vizuelne sličnosti nakita i štitova prenose se i na simboličku ravan, čineći granicu između muškog i ženskog principa, ljepote i rata, mikro i makro-znaka fluidnom. Formalno tačna likovna sintaksa i jasna artikulacija upotrijebljenih sredstava su nesumnjive odlike izloženih radova koje su upućene čistom zadovoljstvu pogleda. Međutim, značenje radova se ne iscrpljuje samom percepcijom, već „provocira“ i unutrašnje, duhovno oko. Zbog snažne spiritualnosti koju skulpture posjeduju, zahtijevaju mentalni ulog posmatrača. Investicija se recipijentu višestruko vraća kroz mističnu, energetsku interakciju sa umjetničkim djelom. Ono što se odmah uočava pri posmatranju

Majinih skulptorskih intervencija, jeste snažan osjećaj stvaralačke discipline. Svaki rad je besprekorno realizovan nerutinskim, nepotrošenim, tehničkim postupcima, koji odišu zadovoljstvom prepuštanja ekspresivno-manuelnoj aktivnosti. Upravo takav pristup umjetnice čini da njene skulpture iznenađuju, između ostalog, i strukturalnom ljepotom.“

Iz izlaganja prof. dr Aleksandra Saše Čilikova:

„Moja kolegunica Ljiljana Karadžić je uglavnom saopštila svoje opservacije o kvalitetu večerašnje izložbe. Ja poznajući Ljiljanu Karadžić kao jednog izvanrednog likovnog kritičara, znam sigurno da ona ne bi napisala u katalogu koji prati izložbu to što je napisala da ne misli tako. Prema tome Maja, mislim da si dobila jedan veliki kompliment jer nije u pitanju bilo koji kritičar i nije u pitanju neka rutina da se napiše tekst za izložbu, nego to ti doista zaslužuješ.

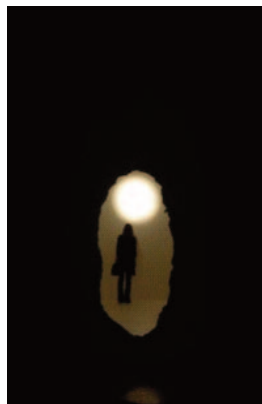
Ja neću mnogo govoriti o karakteru ove izložbe, nego ću iskoristiti priliku da pomenem neke detalje iz mog ličnog i profesionalno odnosa sa Majom Čakalović. Ona je bila moj student i imali smo saradnju na tom nivou: predavač – student u toku njenog studiranja. I ja i mnoge moje kolege imali smo mišljenje da se radi o jednom posvećenom i talentovanom studentu.

Među brojnim kontaktima koje sam imao sa njom pomenuću njenu diplomsku izložbu. Ja sam imao čast i zadovoljstvo da budem član komisije prilikom odbrane diplomskog rada i to je za mene bilo potpuno otkrovenje, ta diplomatska izložba, jer nije bila ni u kakvim klišeima. Znae, studenti imaju običaj kada dođu do diplomske izložbe da malo podiđu profesoru, njegovim sklonostima, da se drže nekih klasičnih principa da ne bi što promašili, međutim, ja kad sam tamo vidio Majine tašne i korsete i da nema figure – što je bila i zamjerka jednog člana komisije, što nema nikakve veze, jer su bitne forme i oblici i mentalnost kada nešto umjetnički kreirate, to je bilo za mene otkrovenje. Imao sam čast i priliku da otvorim Majinu izložbu u Domu kulture u Malesiji, gdje je u malo širem obimu od ovoga bila postavljena jedna takođe kvalitetna izložba.

Dame i gospodo, u Crnoj Gori vlada jedno mišljenje da je ona zemlja slikara, a pri tome se zaboravlja da Crna Gora u srednjoj i mladoj generaciji ima izvanredne vajarke. Jedan od tih primjera na najvišem nivou imamo prilike da vidimo večeras.

Uz čestitke organizatorima Luki i Vesku proglašavam izložbu otvorenom.“

Na kraju programa prisutnima se sa posebnim stilom i šarmom obratila autorka:

Dame i gospodo,

Danas sam posebno uzbuđena jer je ovo moja prva samostalna izložba na Cetinju, kulturnom centru Crne Gore i gradu u kojemu sam umjetnički stasala. Ocjene o izložbi „Trag vremena“ koje smo čuli od gospode: Luke Lagatora, slikara i majstora karikature, Ljiljane Karadžić, istoričarke umjetnosti i mojeg profesora dr Aleksandra Saše Čilikova, istoričara umjetnosti, nadahnjuju me i obavezuju da nastavim putem koji sam odabrala, pa želim da im se ovom prilikom zahvalim.

Moja prijateljica, Ljiljana Radunović, oduševljena projektima koje priređuje Ogranak Matice crnogorske na Cetinju, dala je ideju za Galeriju, a gospodin Vesko Pejović je bio tu da sve to uspješno realizujemo.

Iz biografije Maje Čakalović

Maja Čakalović je rođena 1987. u Baru. Srednju likovnu školu „Petar Lubarda“ i Fakultet likovnih umjetnosti, Odsjek vajarstvo u klasi prof. mr Pavla Pejovića završila na Cetinju gdje je i nastavila magistarske studije.

Član je Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore od 2010.

Samostalne izložbe

- Kulturno-informativni centar „Malesia“, Tuzi, 2015.
- Gradska galerija, Kotor, 2016.
- JU Muzeji i galerije Budve, Budva, 2016.
- Galerija „V. A. Leković“, Bar, 2016.

Važnije grupne izložbe

- Galerija „Listen to your eyes“, Metz, Francuska, 2010.
- Nacionalno-istorijski muzej, Tirana, Albanija, 2011.
- Muzeji i galerije grada Podgorice, Podgorica, 2016.
- Presjek Crnogorske savremene likovne scene 2006–2016, Podgorica, 2016.
- 50. Jubilarni hercegnovski zimski salon, Galerija „J. B. Benković“, Herceg Novi, 2017.
- Mnogobrojne kolektivne izložbe u zemlji i inostranstvu.

Nagrade

- Godišnja nagrada za skulpturu, Fakultet likovnih umjetnosti, Cetinje, 2009.
- Nagrada Hercegnovskog zimskog salona, galerija „Josip Bepo Benković“, Herceg Novi, 2010.
- Nagrada PRO. PR. za skulpturu na temu „Komunikacije“, Budva, 2016.

Izjava Maje Čakalović:

Izložbu „Trag vremena“ čini oko tridesetak radova iz četiri ciklusa, koji su nastajali unazad nekoliko godina. Svaki ciklus je značajan zbog materijala koji sam upotrijebila (drvo, metal, terakota i poliester), a pored skulptura na izložbi se mogu vidjeti i crteži i slike rađeni u klasičnim likovnim tehnikama.

Tokom traženja likovnog izraza i skulpturalnog rješenja u samom početku javila se inspiracija u ženskim upotrebnim predmetima. Počela sam modelovati, istraživati i davati artistički smisao predmetima kao što su torbe, kaiševi, šalovi, korseti, a kasnije i ženski torzo što je dio ciklusa „Spolja, iznutra, svakodnevno kao umjetničko“.

Nakon toga bavim se temom nakita što je dio ciklusa „Nakit-iskopine“ i nastojim da pokažem splet različitih, a opet sličnih stanja iz prethodnih radova. Koristeći

se prepoznatljivim likovnim elementima, moju priču, pribjegavajući ekspresivnom maniru, držim u kontinuitetu.

U mojoj interpretaciji nakit je samo polazište za stvaranje jednog novog predmeta, čija pojavnost prevazilazi impresiju čisto dekorativnog i dobija dimenziju umjetničkog djela.

Kasnije, a sad već i najčešći motiv kroz moje radove je „Štit“ tretiran u istoimenem ciklusu koji kao predmet izvađen iz svog konteksta, stvara alegoriju i predstavlja zaštitu intelektualne misli, ideje mudrosti i umjetnosti.

Za mene kao umjetnika taj motiv može predstavljati i jedan poseban unutrašnji psihološki mehanizam odbrane „štita“ od stvarnosti koji je svima nama potreban.

Na izložbi pokazujem i dio skulptura iz ciklusa „Knjige“ koji je započet u ovoj godini a koji želim da nastavim iz razloga što imam puno dobrih ideja na ovu temu.

Na Cetinje sam došla veoma mlada i još kao učenica Srednje likovne škole „Petar Lubarda“ zaveljela sam ovaj čarobni grad, a ambijent kroz četiri godišnja doba, ljudi koje sam srijetala i upoznavala i neka lijepa energija koju ima Cetinje, a koju ja osjećam, mnogo su doprinijeli mojem umjetničkom izražavanju.

Posebno se zahvaljujem Matici crnogorskoj i pozdravljam sve čitaoce ovog divnog sajta.

V. Pejović

MATICA
crnogorska
Ogranak
Herceg Novi

IZLOŽBA FOTOGRAFIJA JOVANA MILJANIĆA PARADISE CITY

Izložbu će otvoriti

Kristina Milatović, istoričarka umjetnosti

**Herceg Novi, Prostorije Ogranaka Matice crnogorske, Njegoševa br. 46
subota, 16. decembar 2017. godine u 19 sati**

Izložba Jovana Miljanića

Jovan Miljanić se u ovom serijalu bavi pejzažnom fotografijom koja je tematski vezana za unikatni lokalitet Herceg Novog, grada u kom živi i stvara, te njegovo bilježenje možemo srvstati u kategoriju cytiscapae fotogtafije iliti gradske vedute.

Naoružan strepljenjem, stalkom i aparatom, Jovan odlazi na mjesta ‘do kojih se može doći pješke’, noćima uranja u svoj mikrokosmos i porteretiše svoj grad, dajući mu svjesno ili ne, drugi kontekst. Prvi problem na koji nailazi je svakako problem prostora. Prostor je uvijek tu i svakako provocira. Istim problemom se nauka kao i umjetnost bave vjekovima. Jovan zamrzava lokalni, vizuelno vidljivi prostor, a u njegovom odnosu prema istom vidimo na koji način se odnosi prema predmetima koje smjesta u kadar.

Još jedna od Jovanovih preokupacija jeste atrificaijalno svijetlo koje je neopodno za rad u litimtiranim svjetlosnim uslovima, a već smo pomenuli da se fotograf hrabro usresredio i stvara svoje kadrove upravo po noći.

U želji da prikaže bajkovitost svog viđenja grada Jovan ne preskače atraktivne detalje, te njegovim fotografijama odiše mediteranska plava, kao i ostali vizuelno razumljivi simboli mediterana.

Ono što takođe primjećujemo jeste školski primjer tehnički ispravne fotografije, koja se sastoji iz planova (prednjeg, srednjeg i zadnjeg) kao i motiva koje Miljanić tretira zlatnim pravilom trećine. Horizontalne i vretikalne linije pejzaža su vidljive, nekada jasno, a nekada ih naziremo, u direktnoj su korelaciji sa Jovanovim produktom imaginacije, ne samo percepcije, kao i mozaičnim posmatranjem prostora.

Kristina Milatović

MATICA
crnogorska
Ogranak
Berane

Полимски музеј
Беране

IZLOŽBA FOTOGRAFIJA
DUŠANA STIJOVIĆA

Izložbu će otvoriti
Draško Došljak

Berane, Polimski muzej
srijeda, 20. decembar 2017. godine u 19 sati

„Očiju tvojih da nije“ uz izložbu fotografija Dušana Stijovića

Fotografski rukopis Dušana Stijovića traje decenijama. U njemu prepoznamo ona velika slova bez kojih fotografija ne može da živi. A bez života ona ne treba ni da postoji. Fotografija je sigurni zastićeni svjedok. Svjedok prostora i ljudi. Ona je pouzdan prijatelj koga čuvamo u porodičnom albumu, albumu vječnih, albumu neprolaznih, albumu nemogućih, albumu dragih... Jedan od takvih albuma je večeras na zidovima radoznalosti Polimskog muzeja. A taj Stijovićev album večeras listamo, čuvamo detalje i cjelinu u oku ili u srcu, prepoznamo se na njima, divimo i zaključujemo: Fotografija je najdraža uspomena. Svako od nas se sjeća svoje prve fotografije, ali malo je odabranih, poput Stijovića, koji se sjećaju i svoje prve napravljene fotografije, prvog foto-aparata, prvog škljocanja, drhtavosti ruke i sugurnog oka. A u oku je sve! Oko zapaža a fotograf bilježi. Ono što je za oko trenutak na fotografiji je vječnost. Zato je fotografija trenutak pretvoren u vječnost. Na fotografiji je sve vječno osim onoga što se ne vidi. Zato pažljivi posmatrač vidi i ono što fotograf nije primijetio. Razumljivo! Jer, samo takve fotografije prerastaju u umjetnost.

Upravo zbog toga mnoge fotografije Dušana Stijovića doživljavamo kao slike za koje nagađamo kojom su tehnikom rađene. Ali, uvijek ćemo zaključiti: Priroda ne poznaje slikarske tehnike, ona samo „slika“ i ona je jedina koja uvijek biva akademski slikar bez semestara, kolokvijuma, završnih ocjena. Priroda nema diplomskih izložbi jer ona nudi stalnu postavku. Dušan Stijović, fotograf, umjetnik, intelektualac obilazi tu „stalnu izložbenu postavku“ Crne Gore. Ali, ne sam. Šeta on sa najboljim „prijateljem“ – pamtišom kakav može biti samo foto-aparat. I ne znam koje je marke taj aparat, ne znam koju ima rezoluciju, ali znam da je u sigurnim rukama što su udružene sa okom koje nije samo organ vida, jer Stijović

poručuje: „Neka zjenica oka mog bude gnijezdo ljepote ove !“ A kada se nešto ugnijezdi, ono ima svoj dom. Fotografije Dušana Stijovića su udomljene zauvijek i u našim zjenicama od večeras.

Ne treba mnogo razgledanja da bismo zaključili da su Stijoviću omiljeni fotografski ciljevi: voda, kamen i drvo. Pitamo se: A šta bi drugo i bilo kada je Crna Gora prostor koji on fotografski istražuje? Zato mnogi portreti koji vjekuju i čute na moračkim Platijama, a koje svako ne može primijetiti, imamo na Stijovićevoj fotografskoj traci. Ima na tom kamenu i lišaja i mahovine i sjenke. Njihova udružena igra zaustavljena je Stijovićevim objektivom. Ukrotio je on svojim objektivom i brzake Lima, Zlorečice, Morače,... uzburkao mirno Skadarsko jezero, zaustavio čamac na vodi, ostavio neotopljeni snijeg na vrhovima Komova...

Na presječenim stablima nalazio je Stijović godovanje, i pokazao da godine ne ostavljaju samo bore, i da bora nije puki znak nego i simbol. A u simbolu je sve. I život je simbol. Život je i u drvetu, kao što je i toplina u njemu. U kamenu je, možda, sve!

Svaka fotografija Dušana Stijovića i večeras priča svoju tajnu. Svako od nas počinje dijalog sa njom. Fotografije ne čute. One su govornjive, pričljive, zadržavaju naše poglede. I ova izložba je kao i otvoren prozor na kamenoj kući jedne Stijovićeve fotografije. Zato one šalju naše poglede u daljinu, a daljina je i prošlost i budućnost. U njima tražimo ono lijepo, nježno, kao što je i estetika Stijovićevih fotografija. Ako je u fotografiji sjećanje, onda je i ova Stijovićeva izložba šetnja kroz sjećanje i traženje ljepote oko nas.

Draško Došljak

Berane

Polimski muzej, 20. 12. 2017. godine

Ogranak Matice Crnogorske u Mojkovcu

organizuje

**za učenike Srednjoškolskog centra „Vuksan Đukić“
prikazivanje dokumentarnog filma Crnogorske kinoteke**

KULTURNO NASLJEĐE BALŠIĆA

**Projekcija će se održati u Školskom centru „Vuksan Đukić“,
u ponedjeljak 25. decembra 2017. god. sa početkom u 10.30 časova**

Film *Kulturno nasljeđe Balšića* realizovali su

Produkcija: Crnogorska kinoteka • Režija: Ognjen Radulović • Tekst:
Aleksandar Čilikov, Đordije Borozan, Slobodan Čukić, Niko
Martinović • Organizatorica: Aleksandra Cerović • Snimatelj: Vladimir
Vučinić • Montažer: Nemanja Bečanović • Muzika: Leo Đokaj

**POVODOM 102. GODIŠNJICE MOJKOVAČKE BITKE
OGRANAK MATICE CRNOGORSKE U MOJKOVCU I
CRNOGORSKA PRAVOSLAVNA CRKVA ORGANIZUJU**

LOŽENJE BADNJAKA

NALAGANJE BADNJAKA KOJE ĆE OSVJEŠTATI LAV LAJOVIĆ, PREZVITER CRNOGORSKE PRAVOSLAVNE CRKVE BIĆE 6. JANUARA 2018. GODINE U PODBIŠĆU KOD OSNOVNE ŠKOLE

LOŽENJE BADNJAKA U SLAVU JUNAKA MOJKOVAČKE BITKE JE U 12 ČASOVA

MATICA
crnogorska
Ogranak
Cetinje

Koncert savremenih klasičnih zvukova

Nemanja Potparić

Stevan Savić

Program koncerta

- J. Derbenko: *Preludijum*
- G. Hermosa: *Breme*
- A. Pjacula: *Libertango*
- F. Andelis: *Haiti*
- A. Pjacula: *Mihelangelo 70*
- A. Nikolić: *Balkango*
- D. Đukić: *Duo NeSte*
- A. Pjacula: *Pažalusta*
- G. Hermosa: *Anantango*

Četvrtak, 08. februar 2018. u 18 h
Galerija Matice crnogorske, Cetinje, Njegoševa broj 100

Održan koncert dua „NeSte“

U galeriji cetinjskog Ogranka Matice crnogorske 8. 2. 2018. održan je koncert klasičnih kompozicija. Ljubitelje muzike i predstavnike medija koji su uprkos kišovitom vremenu došli na koncert pozdravio je prigodnom besjedom **Luka Lagator**.

Duo „NeSte“, čine virtuozi na harmonici Nemanja Potparić iz Pljevalja i pijanista Stevan Savić iz Gornjeg Milanovca. U proteklih nekoliko godina održali su brojne koncerte u Crnoj Gori i Srbiji, a nastupali su i u Hrvatskoj, Rusiji, Francuskoj i drugim zemljama širom Evrope. U okviru turneje po Crnoj Gori koja je počela prije nekoliko dana, nakon koncerata u Herceg Novom i Kotoru na poziv Matice crnogorske stigli su na Cetinje.

Nemanja Potparić rođen je 1991. god u Pljevljima, đe je završio osnovnu i nižu muzičku školu. Srednju muzičku školu „Dr Vojislav Vučković“ u klasi prof. mr Miljana Bjeletića završio je u Čačku, osnovne studije na Muzičkoj akademiji na Cetinju u klasi prof. mr Predraga Jankovića, a master studije u Kragujevcu.

Kao student, osvajao je brojne nagrade i priznanja među kojima i nagradu „Manja Radulović Vulić“ za najboljeg instrumentalistu Muzičke akademije Cetinje za 2014. godinu.

Održao je niz koncerata u zemljama regiona. U okviru svog dua *NeSte* sa kolegom pijanistom Stevanom Savićem uspješno nastupa na koncertima u Srbiji, Crnoj Gori, Rusiji, i drugim zemljama.

Sarađivao je sa nekim od najpoznatijih profesora i izvođača harmonike: Pavel Fenjuk (Ukrajina), Vladimir Murza (Ukrajina), Jurij Šiškin (Rusija), Mika Vajri-
nen (Finska), Frank Andjelis (Francuska), Jevgenij Derbenko (Rusija), Gorka Her-
mosa (Španija).

Član je svjetske konfederacije udruženja akordeonista CMA. Radi kao profesor u Muzičkoj školi u Pljevljima.

Stevan Savić rođen je 1991. u Gornjem Milanovcu. Srednju Muzičku školu u klasi profesorice Snežane Račić završio je u Čačku. Za vrijeme školovanja učestvuje na raznim takmičenjima u regionu.

U Beogradu 2014. godine završava osnovne studije na Fakultetu muzičke umjetnosti u klasi mr Nevene Popović, a master studije 2016. godine u klasi profesora Vladimira Miloševića.

Za vrijeme studija učestvovao je na raznim koncertima i ljetnim muzičkim radionicama u Norveškoj (2011, 2012, 2013). U sastavu dua *NeSte* s kolegom harmonikašem Nemanjom Potparićem nastupa na festivalima u Srbiji, Crnoj Gori, Rusiji, Dubajiu i drugim zemljama i gradovima. Trenutno radi kao nastavnik klavira.

Duo je, prema riječima Potparića, nastao iz želje da publici predstave nešto novo, drugačiji i raznovrsniji repertoar, novi zvuk i sastav harmonika i klavir, koji se ne srijeće svakodnevno.

Ovo je program koji obuhvata kompozicije XX i XXI vijeka, a protkan je kompozicijama klasične muzike sa elementima tango i španske muzike – kazao je Potparić.

Na repertoaru dva „NeSte“ su kompozicije Pjacole, Derbenka, Hermose i Andelisa, ali i srpskih kompozitora novije generacije Dalibora Đukića i Aleksandra Nikolića.

– To je jedan standardni program. Ranije smo kroz naše solo nastupe i solo karijere svirali isključivo klasičnu muziku i vidjeli da ljudi, koji nijesu iz svijeta muzike, ne razumiju baš najbolje muziku baroka i klasicizma. Riješili smo da u program, koji inače izvodimo, ubacimo malo savremeniju muziku, koja je, slobodno mogu reći, dobro primljena kod publike i sa oduševljenjem je slušaju – naglasio je Potparić.

I pijanista Stevan Savić je mišljenja da publika pozitivno reaguje na djela savremene umjetničke muzike XX i XXI vijeka.

– Dosta kompozitora čija djela izvodimo, su i dalje živi, tako da oni znaju šta ljude trenutno privlači, šta slušaju i komponuju upravo tu vrstu muzike. Svima se svidjela, nijesmo naišli ni na jedan negativan komentar – istakao je Savić.

Duo „NeSte“ je održao brojne koncerte u Crnoj Gori i Srbiji, a nastupali su i u Hrvatskoj, Rusiji, Francuskoj i drugim zemljama širom Evrope. Koncert održan u cetinjskom ogranku Matice crnogorske dio je turneje po Crnoj Gori, u okviru koje su pored Cetinja nastupili i u Kotoru i Herceg Novom.

V. Pejović

Vas poziva na koncert klasične gitare

Ivane Cikić

Gudački kvintet

Neda Stojkanović, violina

Dea Nicaaj, violina

Andrej Čivša, violončelo

Teodora Čalić, viola

Andrijana Ramović, kontrabas

Dirigent

Nedeljko Pejović

**Sala Matice crnogorske, Cetinje, Njegoševa br. 100
četrvtak, 12. april 2018. u 18h**

Magična privlačnost Cetinja

U četvrtak 12. aprila 2018. godine u cetinjskom Ogranku Matice crnogorske održan je koncert klasične gitare Ivane Cikić uz pratnju gudačkog kvinteta u sastavu: Neda Stojkanović i Dea Nicaj (violina), Andrej Čiviša (violončelo), Teodora Čalić (viola) i Andrijana Ramović (kontrabas) pod dirigentskom palicom Nedeljka Pejovića.

Za brojne ljubitelje muzike bio je to poseban ugođaj jer su mogli da čuju rado slušane kompozicije modernijeg doba kompozitora iz Španije, Brazila, Srbije i Crne Gore:

Llobet: Catalan folksongs: El Testament d'Amelia, Canco del Lladre

Bellinati: Suite Contatos: I. Cadencia II. Contatos

Bogdanovic: A Fairytale with Variations, 7 Little Secrets: 1, 2, 3, 4.

Tadic: Macedonian girl

Barrios: Un Sueno en la Floresta

Aguado – N. Pejovic: Rondo Brillante for guitar and strings

Nakon koncerta, puna lijepih utisaka gitaristkinja Ivana Cikić za sajt Cetinje-
moj grad je izjavila:

– Bilo mi je veliko zadovoljstvo nastupiti ponovo na Cetinju za koje me vežu
lijepa sjećanja iz prošlosti. Svirati u maloj sali Ogranka Matice crnogorske
posebno je doprinijelo doživljaju intimnosti. Pobljka je sjajno reagovala na emo-
ciju koju sam željela da izazovem dok sviram, a poseban doprinos je bio i kon-
certni program i originalnost u interpretaciji. Malo je crnogorskih autora za
klasičnu gitaru pa sam dio koncerta za gitaru i gudače koautora i dirigenta
Nedeljka Pejovića izvodila za velikim zadovoljstvom.

Rođena sam 1989. godine u Baru, a klasičnom muzikom se bavim od svoje osme
godine po nagovoru tadašnjeg direktora barske muzičke škole, i to je početak
mojeg muzičkog putešestvija koje je u nižoj muzičkoj školi osmislio profesor
Ranko Opančina.

Nakon srednje škole u Podgorici, BA studije sam završila na Muzičkoj
akademiji na Cetinju pod budnim okom profesora Srđana Bulatovića koji je
najviše doprinio mojem usavršavanju. Četvrtu godinu i master studije završila
sam na Fakultetu muzičkih umetnosti u Beogradu u klasi profesorke Vere
Ogrizović.

U toku školovanja šest puta sam na muzičkim festivalima mladih Crne Gore os-
vajala Zlatnu liru kao solista i u kamernim ansamblima, a 2004. godine i Speci-
jalnu nagradu. Na međunarodnim festivalima u Crnoj Gori i u regionu dobitnica

sam više nagrada. Pohađajući seminare usavršavala sam se kod nekoliko eminentnih evropskih profesora.

Nekoliko dana po završetku koncerta stigao nam je Ivanin dopis koji objavljujemo u cjelini.

Uvaženi gospodine **Pejoviću**,

Nakon mojeg kratkog dopisa Vama i Matici crnogorskoj ove godine, prepoznajući vrijednosti klasične gitare, reagovali ste iskreno i dobronamjerno, kako se samo može poželjeti. Koncert 12. 04. 2018. ste organizovali perfektno i domaćinski u svakom pogledu spajajući u jednom momentu klasičnu muziku sa crnogorskom tradicijom.

RTV Cetinje i Dnevne novine DAN su prelijepo medijski ispratili događaj. Cetinjska publika je suptilna i izuzetno prefinjenih umjetničkih shvatanja pa je time i moje zadovoljstvo veće.

Uvijek ću dolaziti na Cetinje zbog magične privlačnosti koju posjeduje, i preporučujem svim umjetnicima i ostalim putnicima namjernicima da ga nikada ne zaobilaze, a ono će sigurno uvijek uzvratiti gostoprimstvom.

Zahvaljujem se Vama lično, Matici crnogorskoj, cetinjskim medijima i predivnoj cetinjskoj publici.

V. Pejović

Dani crnogorske kulture u Republici Makedoniji
U susret Danu nezavisnosti

Skopje, 17. i 18. maj 2018. godine

Omaž Vasu Tomanoviću
jednom od prvih osam profesora Filološkog fakulteta u Skopju

Dana 17. maja 2018. u sali Filološkog fakulteta u Skopju održan je omaž profesoru Vasu Tomanoviću čime je obilježana 30-godišnjica njegove smrti. Moderator je bila prof. dr Kristina Nikolovska, rukovodilac Katedre za makednosku književnost i južnoslovenske književnosti. O profesoru Tomanoviću govorili su prof. dr Adnan Čirgić, dekan Fakulteta za crnogorski jezik i književnost sa Cetinja, i prof. dr Dimitar Pandev sa Filološkog fakulteta u Skopju.

Promocija knjige *Crnogorska usmena tužbalica*

Dana 17. maja 2018. u sali Instituta za makedonsku literaturu sa početkom u 12 sati održana je promocija knjige prof. dr Adnana Čirgića *Crnogorska usmena tužbalica*. Moderator ovog događaja bila je direktorica Instituta prof. dr. Maja Jakimovska-Tošić koja je u uvodnom dijelu istakla višegodišnju konkretnu saradnju ustanove na čijem je čelu i Fakulteta za Crnogorski jezik i književnost sa Cetinja.

O knjizi *Crnogorska usmena tužbalica* vrlo inspirativno je govorila prof. dr Ana Martinoska dok je na samom kraju svoje obraćanje imao autor.

Projekcija dokumentarnog filma *Žabljak Crnojevića* autora Branka Baletića

Dana 17. maja 2018. sa početkom u 19 sati u Makedonskoj kinoteci održana je projekcija filma *Žabljak Crnojevića* autora Branka Baletića. Ova projekcija je bila uvod u događaje koji su se održali narednog dana, a tiču se prve državne štamparije kod Južnih Slovena.

Međunarodni naučni skup u čast crnogorskih inkunabula i postinkunabula koje su se prodavale u prvoj knjižari u Skopju, a danas se čuvaju u Republici Makedoniji

Dana 18. maja 2018. u 10 sati u multimedijalnoj sali Biblioteke sv. *Kliment Ohridski* u Skopju održan je međunarodni naučni skup u čast crnogorskih inkunabula i postinkunabula, koje su se prodavale u prvoj knjižari u Skopju, a danas se

čuvaju u Republici Makedoniji. Moderator ovog skupa bio je predstavnik Matice Crnogorske Ivan Ivanović. Na zadatu temu govorili su prof. dr Valentina Mironska-Hristovska sa Instituta za makedonsku literaturu i mr Aleksandar Radoman sa Fakulteta za crnogorski jezik I književnost.

Otvaranje izložbe inkunabula i postinkunabula koje posjeduje Biblioteka sv. Kliment Ohridski u Skopju

Dana 18. maja 2018. sa početkom u 12 sati u holu Biblioteke sv. Kliment Ohridski u Skopju otvorena je izložba inkunabula i postinkunabula koje posjeduje Biblioteka sv. Kliment Ohridski u Skopju.

U svečanome dijelu programa svoj nastup imao je kamerni hor *Heruvimi* – Skopje koji je premijerno izveo: Tropar sv. Vladimira, glas 4; Stihira večernja sv. Vladimira, glas 8; Kondak sv. Vladimira, glas 8. Za ovaj program prepjev, dopunu i adaptaciju liturgijskih testova napisao je akademik Sreten Perović, dok je melodiju u duhu vizantijske muzičke tradicije komponovao prof. dr Jane Kodžobašija.

Potom su se prisutnima obratili Senka Naumovska, vršilac dužnosti direktora NUB *Kliment Ohridski*, Bogić Rakočević, direktor Nacionalne biblioteke *Đurđe Crnojević* sa Cetinja, Ivan Ivanović, predstavnik Matice crnogorske iz Podgorice, i Medo Balić u ime iseljenika iz Crne Gore. Izložbu je proglasio otvorenom gradonačelnik grada Skopja Petre Šilegov.

S. Spasić

Fotografija: D. Ivanović

MATICA
crnogorska
Ogranak
Herceg Novi

**POVODOM OBILJEŽAVANJA DANA NEZAVISNOSTI CRNE GORE ORGANIZUJE
TRADICIONALNO NADMETANJE KROZ SLIKU, RIJEČ I MUZIKU**

U SUSRET LJETU NOVSKOM

Pravo učešća imaju svi učenici osnovnih i srednjih škola kao i učenici muzičke škole svih odsjeka.

Rok za dostavljanje likovnih (crtež, akvarel, tempera, reljef, skulptura...) i literarnih radova je srijeda, 16. maj 2018. godine do 15 h. Radove je moguće dostaviti lično ili poštom na adresu: Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi, Njegoševa 46.

Učenici Muzičke škole učestvuju izvođenjem kompozicija (dvije kompozicije različitog karaktera) i obavezni su dostaviti prijave sa podacima (ime i prezime, odsjek, razred, tačan naziv kompozicija i kompozitora) na adresu: Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi, Njegoševa 46 ili na e-mail adresu: matica.hercegnovi@gmail.com.

Predstavljanje učenika Muzičke škole će se održati u subotu, 19. maja 2018. godine sa početkom u 12 h u prostorijama Matice crnogorske Ogranak Herceg Novi. Rezultati će biti objavljeni istog dana u 17 h.

Za učenike osnovnih i srednjih škola rezultati će biti objavljeni i dostavljeni školama 17. maja 2018. godine u 12 h.

Žiri čine stručnjaci iz oblasti književnosti, likovne i muzičke umjetnosti.

Svečano proglašenje najboljih učesnika i dodjela nagrada biće održani u nedjelju, 20. maja 2018. godine u 12 h u prostorijama Matice crnogorske Ogranak Herceg Novi, Njegoševa 46.

Kontakt telefon: +382 69 407 264
e-mail: matica.hercegnovi@gmail.com

U susret ljetu novskom

Povodom obilježavanja Dana nezavisnosti Crne Gore, Ogranak Matice crnogorske Herceg Novi organizovao je tradicionalno nadmetanje za učenike osnovnih i srednjih škola, kao i učenike Muzičke škole. Ovogodišnje takmičenje kroz sliku, riječ i muziku nosilo je naziv *U susret ljetu novskom*.

Likovne (crtež, akvarel, tempera, reljef, skulptura...) i literarne radove učenici su dostavljali do 16. maja, a učenici Muzičke škole su se predstavili izvođenjem dvije kompozicije različitog karaktera 19. maja 2018.

Svečano proglašenje najboljih učesnika i dodjela nagrada održano je 20. maja 2018. godine u prostorijama hercegnovskog Ogranka Matice crnogorske, uz kulturno-umjetnički program. Najboljim učesnicima uručene su diplome i nagrade, kao i zahvalnice njihovim mentorima i direktorima škola. Pred početak programa, učenici Muzičke škole su izveli himnu Crne Gore, nakon čega su se prisutnima obratili predsjednik hercegnovskog Ogranka dr Zlatko Stojović i predsjednik žirija dramski pisac i scenarista Stevan Koprivica. Diplome, nagrade i zahvalnice učesnicima i saradnicima uručila je Jovanka Veljović, sekretar Ogranka.

Na konkurs su prijavljena ukupno 132 učenika. Žiri je dodijelio 49 nagrada.

Žiri ovogodišnjeg nadmetanja kroz sliku, riječ i muziku je radio u sastavu: Stevan Koprivica, dramski pisac i scenarista (predsjednik); Miraš Martinović, književnik; Minja Bojanić, novinar; Bogdan Musović, istoričar umjetnosti i skulptor; Kristina Milatović, istoričar umjetnosti; Anita Popović, profesor violine i Daniela Seferović, profesor klavira.

Organizatori takmičenja bili su Petar Marković, Dušan Milinović i Jovanka Veljović.

Nagrađeni učesnici

Literarni radovi

SMSŠ „Ivan Goran Kovačić“

Specijalna nagrada – Tara Tomanović, II razred, Gimnazija, mentor Mare Vujinović

I nagrada – Marija Pejović, II razred, Turistička škola, mentor Mare Vujinović

II nagrada – Ivana Bulajić, II razred, Gimnazija, mentor Danijela Gudeljević

III/1 nagrada – Vojislav Vukotić, I razred, Gimnazija, mentor Mare Vujinović

III/2 nagrada – Ivana Marić, I razred, Gimnazija, mentor Mare Vujinović

OŠ „Ilija Kišić“, Zelenika

II nagrada – Katarina Jablan, VIIb, mentor Rajana Vrbnjak

III/1 nagrada – Andrej Vuksanović, VIIa, mentor Rajana Vrbnjak

III/2 nagrada – Anđela Šestović, IVa, mentor Goran Drobnjak

Likovni radovi

SMSŠ „Ivan Goran Kovačić“

Specijalna nagrada – Nađa Jovanović, IV razred, mentor Ksandra Popović

I/1 nagrada – Adrijana Lepetić, III razred, mentor Ksandra Popović

I/2 nagrada – Nikolina Jančić, IV razred, mentor Ksandra Popović

I/3 nagrada – Anna Morris, III razred, mentor Ksandra Popović

II/1 nagrada – Ana Bilafer, III razred, mentor Ksandra Popović

II/2 nagrada – Minja Josipović, IV razred, mentor Ksandra Popović

III/1 nagrada – Jana Vasiljević, III razred, mentor Ksandra Popović

III/2 nagrada – Evgenia Kesse, IV razred, mentor Ksandra Popović

OŠ „Ilija Kišić“, Zelenika

Specijalna nagrada – Polina Manina, VIII b, mentor Suzana Vuksanović

I/1 nagrada – Kristina Mirković, VIIb, mentor Suzana Vuksanović

I/2 nagrada – Emilija Brajković, IXb, mentor Suzana Vuksanović

II/1 nagrada – Nika Niković, VIIa, mentor Suzana Vuksanović

II/2 nagrada – Jovana Tadić, IXa, mentor: Suzana Vuksanović
II/3 nagrada – Jovana Dabović, VIIa, mentor Suzana Vuksanović
III/1 nagrada – Nikolina Ilić, IXb, mentor Suzana Vuksanović
III/2 nagrada – Vasilisa Milanović, Va, mentor Suzana Vuksanović

OŠ „Dašo Pavičić“

Specijalna nagrada – Sanja Đurić, VIII1, mentor Dubravka Ametović
I/1 nagrada – Elena Vuksanović, VIII1, mentor Dubravka Ametović
I/2 nagrada – Filip Šiler, II3, mentor Zorica Čičković
II/1 nagrada – Anđela Marijanović, IV3, mentori Marica Bijelić, Verica Kovačević
II/2 nagrada – Pavle Knežević, II3, mentor Zorica Čičković
III/1 nagrada – Helena Raćenović, II2, mentor Ljeposava Marković
III/2 nagrada – Ivan Milović, II4, mentor Marina Perović

OŠ „Milan Vuković“

I nagrada – Anna Sukhareva, V1, mentor Mila Mračević
II nagrada – Teodora Ivanović, VII3, mentor Mila Mračević
III/1 nagrada – Mihailo Lipovac, VIII3, mentor Mila Mračević
III/2 nagrada – Vladana Radojičić, V1, mentor Mila Mračević

Muzička škola

Specijalna nagrada – Hristina Grbo i Daria Ilić, duet – violine
Specijalna nagrada – Sofija Kasum, violina solo
I/1 nagrada – Una Divjak i Luka Dubanek, duet – violina i klavir
I/2 nagrada – Ivana Smoljan, violina solo
II/1 nagrada – Anđela Kokot, violina solo
II/2 nagrada – Anastasija Tripković i Marija Vukotić, duet – violina i klavir
II/3 nagrada – Sara Paspalj, violina solo
III/1 nagrada – Doroteja Jurišić i Andrea Proročić, duet – violina i klavir
III/2 nagradav – Jana Pantić, violina solo

J. Veljović

KONCERT TRADICIONALNIH PJESAMA IZ CRNE GORE

VOX2FEEL

Bojana Pejanović i Nedeljko Pejović

Poljem se vija
Primorkinja konja jaše
Mlada jelka
Još ne sviće rujna zora
Čobanine lijepa djevojko
Dolazim Boko
Milica, jedna u majke

Sejdefu majka buđaše
Razbolje se zorna Zorka
Ne silazi sa čardaka (Bosna)
Oj devojče, devojče (Makedonija)
Ne vredi plakati (Srbija)
To je bila ljubav (Ciganska romansa)
Napuni čaše, djevojko lijepa

**Cetinje, Njegoševa br. 100
utorak, 19. jun 2018. u 18 h**

Koncert tradicionalnih pjesama iz Crne Gore Duo Vox2feel oduševio prisutne

Cetinjski Ogranak Matice crnogorske na zadovoljstvo svojih sugrađana i brojnih ljubitelja lijepo muzike nastavlja sa organizovanjem koncerata ispred svojih prostorija u Njegoševoj ulici. Koncert tradicionalnih pjesama iz Crne Gore Duo Vox2feel koji čine **Nedeljko Pejović** (gitara) i **Bojana Pejanović** (sopran) oduševio je prisutne.

Izvedeno je 14 pjesama, umjetnički obrađenih na nivou solo pjesme:

Poljem se vija;

Primorkinja konja jaše;

Mlada jelka;

Još ne sviće rujna zora;

*Čobanine lijepa devojko;
Dolazim Boko;
Milica, jedna u majke;
Sejdefu majka buđaše;
Razbolje se zorna Zorka;
Ne silazi sa čardaka (Bosna);
Oj devojče, devojče (Makedonija);
Ne vredi plakati (Srbija);
To je bila ljubav (Ciganska romansa);
Napuni čaše, devojko lijepa;*

Duo Vox2feel postoji 5 godina. Uspio je da izgradi prepoznatljiv stil i izraz, kao i repertoar čiju žarnovsku i stilsku različitost stalno proširuje. Za ovo vrijeme ostvarili su više od 30 nastupa u zemlji i regionu na poznatim podijumima. Često nastupa uz pratnju drugih, različitih ansambala (gudačkog orkestra, orkestra gitara i s.l)

Bojana Pejanović je rođena 1985. u Baru. Muzičko obrazovanje je započela u Baru, nastavila u Kotoru kod prof. Mirele Sčasni, a potom na Fakultetu muzičke umjetnosti u Beogradu kod prof. Radmile Smiljanić.

Dobitnik je više državnih i međunarodnih nagrada.

Njen repertoar obuhvata sve značajne stilske pravce, s posebanim osvrtom je na baroknoj muzici i slovenskim kompozitorima. Značajni su njeni uspjesi u izvođenju kako operskog tako i kamernog repertoara, koji obuhvata sva stilska razdoblja. Nastupala je u Crnoj Gori, Srbiji, Austriji, Sloveniji i Albaniji i snimala

za razne radio i tv stanice. Kao pedagog postiže značajne uspjehe sa svojim učenicima na koncertima, međunarodnim i državnim takmičenjima. Živi u Baru, a radi u muzičkoj školi u Budvi.

Nedeljko Pejović, gitarista, kompozitor, aranžer rođen je 1978. u Podgorici. Bio je učenik klase Srđana Bulatovića u periodu od 1994 do 1996. godine. Poslije srednje škole upisao je Muzičku akademiju u Beogradu.

Uspješan je kao izvođač i kompozitor. Svirao je solističke i koncerte uz pratnju simfonijskog orkestra. Profesor je gitare u Muzičkoj školi *Vasa Pavić* u Podgorici.

Objavljeno mu je i izvođeno više kompozicija koje su pisane i za gitaru i za kamerne sastave, kao i orkestarska muzika (Pink varijacije, Gorske impresije, Sonata 1, Ostinato 1, Pjesme Matrixa za kombinovane kamerne sastave ... neki su od naslova), a brojna komercijalna djela su aranžirana za gitaru i orkestar. Ostvario je veliki broj solo koncerata u kamernim ansamblima, kao basista kontinuo i kao solista sa orkestrom.

V. Pejović

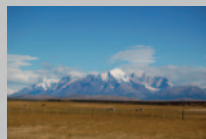
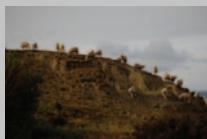
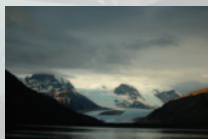
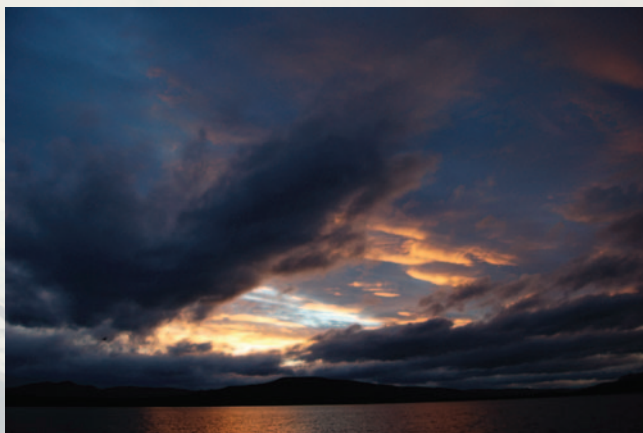

MATICA
crnogorska
Ogranak
Herceg Novi

IZLOŽBA FOTOGRAFIJA

Jorge Luis Subiabre Matiacha

Srećan putnik / El Viajero Feliz

Izložbu će otvoriti Bogdan Musović.

Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi

Njegoševa br. 46

petak, 22. jun 2018. u 21 h

Riječ Bogdana Musovića na otvaranju izložbe Jorge Luis Subiabre Matiacha

Dame i gospodo, dragi prijatelji, tokom postavke ove izložbe nametnula mi se misao o fotografiji kao svojevrsnom fenomenu vizuelne umjetnosti. Ona svakako ima svoj istorijat o kome sada ne bih govorio. Naglasiću samo, da kao i ostali vidovi umjetnosti ima svoj slijed kojim je došla do boje. Dobili smo tako fotografiju u boji koja je posljednjih decenija sve popularnija i masovnija zahvaljujući tehničkom digitalnom napretku i lakoći njenog dobijanja.

No vratimo se, u najkraćem, sadržaju večerašnje izložbe. Pred nama je ozbiljan umjetnički opus, neka vrsta fotografskog putopisa. Objektiv autora minuciozno bilježi specifične moment iz prirode. Toplina i osobenost krajolika zrače sa svakog pojedinačnog ostvarenja. Neki estetičari i filozofi primijetili su da umjetnici iz određenih naroda imaju specifične sklonosti prema pojedinim vrstama umjetnosti.

Fotografije uvaženog gospodina Matiachu odaju jednu širinu i spontanost, jednu čvrstu povezanost sa mjestom boravišta. Želim mu preporučiti našu Boku kao fantastičan model, taj spoj 'tijela planine' i 'tijela mora'.... pa onda: Lovćen – gorda priroda, i sl. Neka sve to pretoči u svoju umjetnost... Pozivam ga da fotografski 'obiđe' krajeve odakle su se u svijet otisnuli njegovi preci. Želim mu puno uspjeha, i u to ime proglašavam izložbu otvorenom.

MATICA
crnogorska
Ogranak
Bijelo Polje

NACIONALNI SAVJET
CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE
Srbije

CRNA GORA 1915-1918

Izložba fotografija iz ratnog albuma Bele Maćašovskog

Izložbu će otvoriti

Radimir Ilić

predsjednik Ogranka Matice crnogorske Bijelo Polje

Muzej Bijelo Polje, 26. jul 2018. u 19 sati

Riječ Radomira Ilića na otvaranju izložbe *Crna Gora 1915-1918 - Iz ratnog albuma Bele Maćašovskog*

Dobro došli na izložbu fotografija *Crna Gora 1915–1918* koju organizuje bjelopoljski Ogranak Matice crnogorske u saradnji sa Nacionalnim savjetom crnogorske nacionalne manjine iz Srbije i Javnom ustanovom Muzej Bijelo Polje. Fotografije koje su večeras pred nama djelo su dr Bele Maćašovskog, ljekara austrougarske vojske. Njihovi originali se čuvaju u subotičkom Istorijskom arhivu, a izložbene replike rađene u specijalnoj tehnici ljubazno su nam ustupili prijatelji iz Nacionalnog savjeta crnogorske nacionalne manjine u Srbiji, pa im se svima, i naročito predsjedniku Savjeta gospodinu Miodragu Beciću i ovom prilikom srdačno zahvaljujemo.

Autor fotografija Bela Maćašovski po izbivanju Prvog svjetskog rata kao mlad ljekar regrutovan je u austrougarsku vojsku, i sa njome boravio od 1915 do 1918. godine na teritoriji Crne Gore, Dalmacije, Albanije, Bosne i Italije. Pripadao je specijalnom dijelu posade ratnog broda *Cataro (Kotor)*, i u pomenutom periodu napravio preko 700 fotografija na okupiranim teritorijama. Po završetku rata živio je u Bajmoku kod Subotice, đe je i umro 1960. godine. Nasljednici Maćašovskog poklonili su subotičkom Istorijskom arhivu 1988. godine njegov ratni album od 744 mala pozitiva koje je stručno obradila Tatjana Segedinčev. Serija dokumen-tarnih fotografija dr Maćašovskog dragocjeno je svjedočanstvo iz jednog teškog vremena naše istorije. Crna Gora je bila okupirana od strane austrougarskih trupa. Prema zvaničnim austrougarskim podacima u njihovim logorima (Boldogasonj, Nađmeđer, Nežider, Šopronjek, Ašah, Mathauzen i drugim) 1917. godine nalazilo se 955 oficira i 9 759 vojnika crnogorske vojske, dok mnoštvo žena, pa čak i dece, nije evidentirano. Međutim, broj interniranih i preminulih Crnogoraca u logorima je bio mnogo veći, i kako procjenjuju današnji istraživači Nenad

Stevović i Mihal Spevak u knjizi *Nadžmeđer 1914–1918*, radi se o cifri između 15 i 20 000. Na crnogorskoj teritoriji je bilo stacionirano 45 000 pripadnika okupatora, od toga 25 000 aktivnih boraca austrougarske armade. U zemlji su harale bolesti i glad, iznureno stanovništvo je odvođeno na prinudne radove, a na akcije crnogorskih komita okupacione vlasti su odgovarale masovnim vješanjem i strijeljanjem. Surovo iskustvo takozvane *švapske okupacije* iz Prvog svjetskog rata bilo je očigledno jedan od ključnih faktora za 22 godine kasnije masovnost i žestinu svenarodnog Trinaestojulskog ustanka koji je zadivio Evropu i velikog Žan- Pola Sartra, jer kako reče besmrtni Njegoš: *Crnogorci ne ljube lance*.

Fotografije Maćašovskog pored ratne vojničke atmosfere prenose i prizore iz svakodnevnog života toga vremena. Objektiv ovog estetski nesumnjivo nadarenog mladog ljekara bilježi okupljanja i sahrane, originalnu crnogorsku nošnju, i vesela uprkos svemu lica dece. Vije sa njih okupaciona student, ali i iskonsko dostojanstvo mještana naviklih na svaku nevolju, i svakoj pošasti narednim, a blizina za datu priliku nenaoružanih i uredno uniformisanih austrougarskih vojnika čije takvo prisustvo je trebalo da pokaže tobožnju snošljivost okupacione uprave, ističe samo koliko su oprečna ta dva svijeta. U nepomirljivoj kontrastnoj simbolici su takođe masivni graničnici dvojne monarhije i malene crnogorske kuće srasle sa kamenim pejzažem, i, uopšte, sve strano i domaće čega se dotakao objektiv autora.

MATICA
crnogorska
Ogranak
Cetinje

IZLOŽBA SLIKA MIHAILA JOVIĆEVIĆA

OMAŽ MLADENU LOMPARU

Izložbu će otvoriti **Dimitrije Popović**

U umjetničkom program učestvuju

Ana Vučković, glumica

Viktor Huter, violina

David Kovačević, harmonika

Matica crnogorska, Njegoševa 100, Cetinje
srijeda 15. avgust 2018. godine, 20h

O izložbi slika Mihaila Jovičevića *Omaž Mladenu Lomparu*
Imaginarni dodir duha

Na Cetinju je 15. avgusta 2018. otvorena izložba slika Mihaila Jovičevića *Omaž Mladenu Lomparu* koju je na godišnjicu njegove smrti organizovao cetinjski Ogranak Matice crnogorske u saradnji sa Turističkom organizacijom Cetinja.

Jaka kiša nije omela brojne poštovaloce da posete izložbu.

U umjetničkom programu učestvovali su Mladenovi unuci Viktor Huter, violina i David Kovačević, harmonika, učenici trećeg razreda Srednje muzičke škole *Vasa Pavić* u Podgorici kao i Ana Vučković, glumica koja je pročitala Mladenove pjesme *Putanja konačnosti* i *Montenegro* (po izboru Marka Špadijera) i tekst iz kataloga, a izložbu je otvorio slikar i pisac Dimitrije Popović.

Nakon numere *Žute dunje* koju je Mladen mnogo volio, Luka Lagator, slikar i majstor karikature pozdravio je prisutne u ime Matice crnogorske:

„Cetinje je uvijek imalo velike ljude i velike umjetnike koji ga čine onim što jeste i što će biti. Pjesniku Mladenu Lomparu koji se prije godinu dana preselio u

vječnost slikar Mihailo Jovičević posvećuje dio svog umjetničkog bića preko ove neobične i nadahnute izložbe...

Slikara **Mihaila Jovičevića** i pjesnika **Mladena Lompara** spajalo je dugotrajno prijateljstvo i kreativna uzajamnost. Mladen Lompar je objavio desetak zbirki pjesama i brojne likovne kritike, a Mihailo Jovičević je stvorio nekoliko hiljada likovnih radova. Obojica su za svoj rad dobili visoka društvena priznanja i za-

Putanja konačnosti

U ovoj zemlji
mogu pjevati samo ptice
I mrtvi pjesnici
njih ne možemo učutkati-
odzvanjao je njihov prazni trijumf

odlučili su se
za naš izgon
uvjereni da u tišinu
odnosimo i svoje riječi

i zaista
bijasmo neko doba bez misli
i puta
(otvoreno more više to nije bilo)
sa suzom kao ukrasom konačnosti

neki su otkučeni strahom
padali sa strana

i ostajali s glavom u šakama
(da ne čuju)
ako ikada više posegnu za riječima
hoće li svjedočiti
o svom posrnuću u čovjekolikost
nama je neizvjesnost bila utjeha
a prolazak kroz tijesnac njihove vremenosti
radost
(u početku samo kao slutnja)
Koju je svjetlost sve više oblikovala

ipak
Bješe to osjećaj onih
Što će uskoro postati srećni leševi
znali smo
Da će naše ludilo trajati

služene nagrade. Ova dvojica stvaralaca, vezani lukom duge od Bajica do Crne grede i nastojanjem da putem umjetnosti dosegnu smisao postojanja, svojim djelima su ostavili dubok trag u savremenoj crnogorskoj kulturi i postali imena dostojna uvažavanja.“

Nakon druge numere: *A. Piazzolla* Oblivon koju su odsvirali Viktor i David, Ana je pročitala tekst Dimitrija Popovića iz kataloga:

„Kada prijatelj uradi omaž prijatelju, slikar pjesniku, onda to odavanje počasti kroz umjetničko djelo dobija posebnu dimenziju. Postaje domen metafizičkog u kome se subtilno prožimaju likovno i literarno, slika i stih. Mihailo Jovićević je od početaka pjesničkog stvaralaštva Mladena Lompara bio upućen u njegovu poeziju. Kao njihov prijatelj bio sam svjedok te upućenosti. Početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, tačnije 1972. godine Mihailo je naslikao naslovnicu i dizajnirao korice za knjigu Mladenove zbirke pjesama *Pustinožitelj*.

Kada sam govorio ili pisao o Mladenovoj poeziji analizirajući njene inventivne strukture, njenu melanholičnu otmenost, isticao sam pjesnikovu posvećenost riječima. Mladen je pažljivo odabirao riječ za ono što je imenovao stihom. Riječ „osjećanje“ kojoj je poklanjao posebnu pažnju sadrži riječ „sjećanje“ riječ koja je toliko bitna za njegov poetski svijet.

Upravo su Mihailove slike ovog omaža nastale kao sjećanje na prijatelja i osjećanje onoga što je kod njega izazivala bogata pjesnikova lirika. U tim slikama „za Mladenovu dušu“ kako ih je okarakterisao autor, na simboličan način je koncentrisano ono što je i pjesnika i slikara nadahnjivalo; stvarnost i mit, duhovno i svjetovno crnogorskog podneblja u kojem su odrastali, Cetinje s impozantnom mističnom siluetom Lovćena, sivilo uzbudljivog kamenog pejzaža koje podstiče maštu...

Kao vrstan poznavatelj Mihailovog stvaralaštva Mladen je nadahnuto pisao o slikarevim kompozicijama, tamnim madonama, o biblijskim događajima, o prizorima Hristovog stradanja.

U slikama posvećenim prijatelju pjesniku nalazimo sve bitne značajke Mihailove umjetnosti, specifični likovni izraz čija se kompoziciona koherentnost i figuralna gustoća u recentnim radovima potencira izrazitim strukturama površina s kolorističkim akcentima.

Ta naslikana uskomešana mnoštva svedena na pikturalne znakove, taj biblijski i savremeni svijet u pokretu jest simbolički zbir individua koja svaka na svoj način nosi sopstvenu sudbinu kao odraz svijeta u kojem živi s onim temeljnim pitanjem – ko smo, odakle smo i kuda idemo?

Pjesništvo je epifanija. Religija kojoj je posvećeno pjesnikovo biće. Mihailova slika *Oltar* simbolički ukazuje na žrtvenik na kojem pjesnik polaže svoj stih, kao kvintesenciju književnog izraza, kao autentično odjelotvorenje svog kreativnog bića.

Imaginaro korespondira sa stvarnim. Proizilazi iz stvarnog. Upravo me prizor stvarnosti s Mladenovog pogreba podsjetio na izvorišta imaginarnog njegovih stihova i Mihailovih slika, kao potvrda ili znak nekog višeg reda onostranog.

Na dan Mladenove sahrane, 15 avgusta na starom cetinjskom groblju, prilikom obreda hrišćanskog ukopa pjesnikovog tijela, kratkotrajno se naoblačilo i počela je padati kiša. Kiša je bila Mladenov gotovo

opsesivni pjesnički motiv, pa je stvarnost sahrane dobila imaginarnu dimenziju ne bez određene simbolike. Takođe, mnoštvo okupljeno oko Mladenovog groba podsjetilo me na jednu staru Mujovu kompoziciju naslovljenu *Nošenje krsta*.

Upravo je Mladen svojim životom i svojim pjesničkim djelom pokazao i dokazao kako se ustrajno nosi krst svoje sudbine, krst života i krst umjetnosti, krst koji mu je u slabosti davao snagu, u beznađu budio nadu, besmisao nadilazio smislom...

Zato je ovaj omaž uglednog slikara uglednom pjesniku prožet osjećajem nade i vjere što vodi do onih tajnih vrata onostranog kako je prikazano na slici *Vrata raja*.

Ono što spaja slikara i pjesnika u njihovim svjetovima jest tragika čovjekovog zemaljskog postojanja kojoj umjetnosti nastoji dati smisao.

denova pjesma iz zbirke *Hronika rastrojstva* počinje stihovima: *Gospode, za mučeništvo hvala tvojoj milosti i bih ga dostojan...*“

Nadahnuti nastup glumice Ane Vučković publika je često nagrađivala aplauzima. Dimitrije Popović je na kraju konstatovao da su izložene slike nijema poezija vezana na najljepši način za ono što je povezivalo Muja i Mladena, te da su rađene za Mladenovu dušu, i pohvalio cetinjski Ogranak Matice crnogorske za visok nivo organizacije ovog događaja.

Tačku na kraj umjetničkog programa stavila je Ana čitajući još jednu Mladenovu pjesmu:

Montenegro

Ovo će biti Crna Gora
još mnogo vjekova:
-u tamnicu zatvorenje
i okovi

i uvijek će tu biti
Sveci i pjesnici
žrtve i krvnici

lutaće još dugo
učiti strane mitove
izgovarati tuđe molitve
Bolovati rane drugih
i skapavati

Iz biografije Mladena Lompara

Mladen Lompar (rođen na Cetinju 22. marta 1944, umro 15. avgusta 2017. u Kotoru), pjesnik, likovni kritičar. Muzejski savjetnik. Završio je Filozofski fakultet (Odsjek za istoriju umjetnosti) u Beogradu. Po završenim studijama radio je kao kustos u Narodnom muzeju Crne Gore na Cetinju. Od 1984. do 1995. bio je direktor Umjetničkog muzeja Crne Gore.

Smijenjen je s tog mjesta jer nije dopustio da se u Muzej unesu ukradene slike sa hrvatskog ratišta.

Lompar je bio komesar II i III Cetinjskog bijenala i potpredsjednik Dukljanske akademije nauka i umjetnosti. Bio je član i jedan od utemeljivača Crnogorskog društva nezavisnih književnika i predsjednik Crnogorskog P.E.N. Centra.

Prvu knjigu pjesama – *Pustinožitelj* objavio 1970. Već od tada, a posebno od objavljivanja knjiga *Karabojno žitije* (1972), *Tajni osvit* (1975), *Noć poslije*

(1981), *Uzalud riječ* (1986) i *Dnevnik iz boce* (1991) predstavlja neobičnu figuru savremenog crnogorskog pjesništva.

Prva faza njegovog stvaralaštva odlikuje se istančanim lirskim kazivanjima. Okrenut je jezgrovitim jezičkim sklopovima i stihovima ljubavne tematike. Odlučan prevrat ka drugačijim načinima ispoljavanja započinje 1991. kada objavljuje *Prostor izgubljene svjetlosti*. Lomparova poezija je podvrgnuta raznovrsnim eksperimentima i uključivanju proze u pjesničko tkivo teksta, sa snažnijom upotrebom imaginacije. Iste godine iz štampe je izašao izbor iz pjesništva – *Dodir za gubilište* (priredio: Rajko Cerović, drugo izdanje 2001), koji se smatra jednim od reprezentativnijih knjiga te vrste u savremenoj crnogorskoj književnosti.

Nakon preseka stvaralaštva postaje sklon novim poetskim izrazima koji se đekad nazivaju »istoriografskom metafikcijom«, što se prvo iskazuje u knjizi *Kraljica Jakvinta, opat Dolči i vrijeme stida* (1995). Uz pomoć pjesničke vizure, bavi se literarnom obradom odabranih sekvenci iz crnogorske povijesti.

Postupak se nastavlja u knjigama *Tri pisma Darinki i narod jedinstvenog kraja* (1996) i *Boca lude princeze* (1997). Lirska rekonstrukcija istorije je objedinjena u knjizi *Triptihon iz nacionalne biblioteke* (1998), koju je dio domaće književne kritike okarakterisao najrelevantnijim dostignućem književne produkcije 90-ih godina XX vijeka kod nas.

Trinaesta knjiga poezije – *Tišina četvrtog pečata* (1999) donosi kombinaciju rafinirane lirike i imaginarne revizije (pseudo)dokumenata. *Knjigu Noć iz lapidarija* objavio je 2003.

Zbirka poezije *Sjena na sceni* izdata je 2004. godine. Dvije godine kasnije (2006) tu knjigu će prevesti i objaviti Slovenci pod naslovom *Senca na prizorišču*. Izbor iz Lomparovih djela pripremiće 2009. zagrebački Meandar pod nazivom *Sedam redova života*. U Crnoj Gori iste godine objavljuje prvo i drugo izdanje knjige *Vrijeme u kojemu sam prošlost* u kojoj sve bitne odrednice ljudskog trajanja ujedinja se u jednu tačku koja postaje „odredište prošlosti“ pjesničkog subjekta i sama poezija. Godinu kasnije Lompar izdaje knjigu *Mit o izgubljenim dodirima*.

Usljedom izbori poezije na francuskom jeziku za festival Mediteranskog pjesništva u ars 160 Setu na Azurnoj obali pod nazivom *Oracles des songes – Proročišta snova* 2012, godinu kasnije izbor poezije na engleskom jeziku *The arc of finitude -Putanja konačnosti*; te iste 2013. i Makedonci prevode Lomparovu poeziju i objavljena je knjiga *Zasipnat glas (Promukli glas)* u izdanju skopskog Blesoka, kao i na bugarskom jeziku: oni su izabrali najpoznatiju Lomparovu kn-

jigu i u izdanju dvije izdavačke kuće iz Sofije objavljen je *Triptih ot narodnata biblioteka* (2013).

Stilski manir pjesnika Mladena Lompara koji je obilježio i njegove prethodne zbirke, prepoznatljiv po slobodnom stihu i izostavljanju znakova interpunkcije, kao i parentezama, prisutan je u *Balsamovanoj kletvi*, koja je objavljena iste godine u izdanju Otvorenog kulturnog foruma. Naredne, 2014. godine, Lomparovu knjigu *Diptih rastrojstva* prevode Albanci i objavljuju pod nazivom *Diptiku i cmendjes* u Tirani. Crnogorski zavod za udžbenike i nastavna sredstva za potrebe školske lektire izdaje izbor Lomparove poezije *Od plamena do svjetlosti* 2015. godine, a njegova knjiga *Zmije Grmožura* naći će se u elitnoj ediciji *Luča* iza koje će stati eminentne crnogorske institucije kulture. Za Lomparovog života je i Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske objavila izbor njegove poezije *Tuđe strasti* 2017. godine.

Mladen Lompar je bio i plodan likovni kritičar, jer mu je istorija umjetnosti bila u fokusu profesionalnog bavljenja. Objavio je monografije na crnogorskom i engleskom jeziku: *Crnogorski slikari – Painters of Montenegro* u izdanju Atlas grupe i CID-a iz Podgorice, dok su izdavačka kuća Pobjeda, Matica crnogorska i DPC objavili njegove monografije o najznačajnijim crnogorskim slikarima nakon Drugog svjetskog rata: *Milo Milunović, Miloš Vušković, Mihajlo Vukotić, Jovan Zonjić, Petar Lubarda* 2013. godine.

Poezija Mladena Lompara prevedena je i pojedinačno na mnoge svjetske jezike. Zastupljena je u više antologija savremene crnogorske i poezije regiona. Lompar je bio glavni i odgovorni urednik časopisa za književnost, kulturu i društvena pitanja *ARS* u prvoj i obnovljenoj seriji. Bio je i član redakcije Crnogorskog književnog lista. Prvi je dobitnik nagrade DANU Zlatni pečat Crnojevića, za knjigu *Dodir za gubilište*, a za knjigu *Sjena na sceni* 2004. dobija nagradu Risto Ratković. Najveće državno priznanje Trinaestojulsku nagradu Lompar je zavrjeđio za knjigu *Sjena na sceni* 2007. godine, a nagradu *Miroslavljevo jevanđelje* za monografiju *Crnogorski slikari*. Monografija predstavlja sintezu Lomparovog višedecenijskog uvida u crnogorsku likovnu scenu; u njoj su sistematizovani tekstovi o najznačajnijim predstavnicima crnogorskog likovnog izraza – od Pera Počeka do najmlađih stvaralaca, te omogućuje valjan uvid u recentno crnogorsko slikarstvo kako njegovim proučavaocima tako i ljubiteljima likovne umjetnosti.

Lompar je dobitnik i nagrada *Aleksandar Leso Ivanović i Vito Nikolić*. Autor je brojnih izložbi crnogorske umjetnosti, kao i muzejskih postavki. Vodio je izdavačku kuću *Dignitas* koja je objavljivala naslove mladih i afirmisanih crnogorskih pisaca, te naslove iz istorije.

Iz biografije Mihaila Jovičevića

Mihailo Jovičević (1939) je završio umjetničku školu u Herceg Novom, Akademiju likovnih umjetnosti i poslijediplomske studije u Beogradu. Slikarstvo je studirao kod Mila Milunovića, a konzervaciju kod Milorada Medića. Bio je profesor na Kulturnološkom fakultetu, Fakultetu likovnih umjetnosti na Cetinju i Akademiji likovnih umjetnosti u Trebinju. Angažovan je kao profesor na Fakultetu vizuelnih umjetnosti u Podgorici (Univerzitet *Mediterran*).

Dobitnik je više nagrada među kojima i *Trinaestojulske nagrade* Crne Gore.

Živi na Cetinju.

Važnije samostalne i grupne izložbe:

Umjetnička galerija, Cetinje; Calerija *Josip B. Benković*, Herceg-Novoi; Moderna galerija, Titograd; Sala *Mauri*, *Spoleto* (Italija); Mali likovni salon, Novi Sad; Umjetnički paviljon, Titograd; Radnički univerzitet, Mostar; Moderna galerija, Budva; Calerija *Santa Marija*, Budva; Calerija *Al*, Podgorica; Otok *Gospe od Škrpjela*; Galerija *Cams*, Cetinje; Galerija *Buča-Luković*, Tivat; Galerija *Zvonimir*, Zagreb; Galerija *Haos*, Beograd; Salon Matice crnogorske, Podgorica; Galerija *Marko K. Gregović Petrovac na moru*; Galerija *Most*, Podgorica, Dvorac Petrovića, Centar savremene umjetnosti Crne Gore – retrospektivna izložba, Podgorica; Salon *13. novembar*, Cetinje; Ministarstvo kulture – Cetinje, *Izložba likovnih umjetnika Jugoslavije*, Zagreb; *Savremena crnogorska umjetnost*, Beograd, Rim, Bari; *Pejsaž u crnogorskom slikarstvu*, Tunis, Egipat, Ankara; Narodni muzej Cetinje u Narodnom muzeju Beograd; *Umjetnost na tlu Crne Gore od praistorije do danas*, Moskva; *Izložba saveza likovnih umjetnika Jugoslavije*, Skoplje; *Savremena likovna umjetnost*, Pariz, Haselt, Šarloa, Turne; *Podstrek Crne Gore*, Štutgard; Montenegro *Vizuelni tragovi*, Beograd, Euro-part, Lasing(USA);

Izložba crnogorskih slikara, Toronto(Kanada); Dani jugoslovenske kulture u Bugarskoj; Cetinjski bijenale III, Cetinje; Recentno crnogorsko slikarstvo, Beč, Grac; Jesenji pariški salon, Pariz; Crnogorska umjetnost Sarajevo, Sarajevo; Biljezi, Pariz; Savremeno crnogorsko slikarstvo, Keln; Savremena crnogorska umjetnost, Insbruk; Crnogorsko savremeno slikarstvo od figuracije do znaka, Ljubljana, Beč; Salon Petra Lubarde, Plavi dvorac; Cetinje.

SAOPŠTENJA

Govor Dragana Radulovića, predsjednika Matice crnogorske na otvaranju Crnogorske biblioteke i čitaonice u Lovćencu

Okupili smo se danas divnim povodom, ovdje u prostorijama Crnogorskog kulturnog centra u Lovćencu, na svečanom otvaranju Crnogorske biblioteke i čitaonice. Posebno mi je zadovoljstvo što sam sa vama, da vam u ime Matice crnogorske, i svoje, poželim srećan početak rada!

Matica crnogorska je institucija kulture osnovana daleke '93. godine na Cetinju, u vremenu koje pamtimo kao veoma nenaklonjeno Crnoj Gori, njenom opstanku i budućnosti. Osnovana je kao izraz otpora jedne grupe intelektualaca, umjetnika, poslovnih ljudi... koji su odbijali da bez riječi protivljenja, narod kojemu pripadaju i kultura koju baštine, nestanu u tami kulturalne i političke asimilacije i obezličjenja. Njihov nesebičan napor predstavlja najsajjniji doprinos očuvanju crnogorske kulture i nacionalnog identiteta u skorijoj crnogorskoj istoriji, i mi ga se u Matici sjećamo sa posebnom zahvalnošću.

Kao što je Matica crnogorska u vašoj domovini porijekla mjesto okupljanja i ljudskog dogovora, tako će i Crnogorska biblioteka i čitaonica biti uporišna tačka za sve vaše dobre poduhvate i nesebične doprinose kulturi sredine u kojoj živite, u Vojvodini i Srbiji. A ta sredina je višenacionalna i viševjerska, nju tvore ljudi koji žive iskreno upućeni na vas, kao i vi na njih, dijeleći zajedničku sudbinu i budućnost. Nije čovjeka dostojan život kada ga živi zatvoren pored drugoga, u zakonom iznuđenoj trpeljivosti, nego je život neponovljivo bogatstvo koje se živi sa drugim, u zajedništvu i međusobnom poštovanju, u izvorno ljudskom naporu da se postigne dobro za sve. Njeguajte taj ljudski napor, kao i do sada što ste činili, jer na njemu suštinski počiva sve ono do čega nam je stalo u nacionalnoj, kulturnoj i identitetskoj ravni.

U Lovćencu, 26. septembra 2017.

Rezultati konkursa Matice crnogorske za esej na temu „Kakvo nam je obrazovanje“

Matica crnogorska je u februaru ove godine raspisala javni konkurs za esej na temu „Kakvo nam je obrazovanje“. Prema kriterijumima matematičke, verbalne i naučne pismenosti, usvojenih znanja i vještina učenika koji se tiču realnih životnih situacija, neophodnih za dalje školovanje i kvalitetno učešće u životu – stečeno znanje u našem obrazovnom sistemu je na veoma niskom nivou! Što se može učiniti da se djelotvorno podstakne proces stvaranja obrazovnog sistema adekvatnog zahtjevima savremenosti, da mladim generacijama pomogne da dobiju humaniju, svestraniju i funkcionalniju školu. U kojoj je mjeri osiguran princip pravednosti i jednakih obrazovnih šansi za sve; koliko je prisutan biznis koji za veliki novac daje lažnu nadu hiljadama mladih i tek rijetkima šansu? Da li škola podstiče spoznaju i kritičko mišljenje, razumije li prirodnu i pozitivnu buntovnost omladine? Mogu li pedagozi i kreatori školskog sistema najzad naći zadovoljavajući odgovor na jednostavno đачko pitanje: zašto se nešto uči i čemu to služi? Kako suštinski promijeniti sistem sa postojećim kadrovima? Kako reformisati školu da odgovara potrebama crnogorskog društva i afirmiše vrijednosti crnogorske istorije, tradicije i kulture?

Žiri Matice crnogorske u sastavu prof. dr Vesna Kilibarda (predsjednik), Marko Špadijer i Dragan Radulović izražava zadovoljstvo većim brojem prijavljenih radova, kao i njihovim kvalitetom. Valorizujući ih na osnovu njihove teorijske ambicije, kategorijalne jasnoće, kritičke samosvijesti, analitičke preciznosti, argumentacijske konzistentnosti i stilske uvjerljivosti – žiri je jednoglasno odlučio sljedeće:

I nagrada nije dodijeljena

II nagrada pripada **Neveni Keković**, magistrici ekonomije (plaketa i honorar u iznosu 600 eura)

III nagrada pripada **Sofiji Glomazić**, politikološkinji (plaketa i honorar u iznosu 400 eura)

Nagrađeni radovi će, kao i prijašnjih godina, biti objavljeni u časopisu Matica. Organizator namjerava i sljedeće godine da raspiše konkurs za esej na neku od gorućih tema crnogorske stvarnosti, jer smatra da kao društvo moramo biti više nego zainteresovani da saznamo o čemu, i na koji način, razmišljaju mladi, obrazovani ljudi u Crnoj Gori.

Dragan Radulović,
predsjednik Matice crnogorske

Podgorica, 02. novembar 2017. godine

Konkurs Matice crnogorske za esej na temu „Crnogorski turizam: problemi i perspektive“

Turizam, kao fenomen savremenog doba, za našu državu predstavlja izazov i šansu. U raskoraku između očuvanja prirodne sredine i privrednog rasta, planiranje turističke ponude jedne zemlje mora predstavljati poduhvat u koji su uključeni stručnjaci iz svih oblasti, ali i cjelokupna društvena javnost. Ima li Crna Gora strategiju razvoja turizma? Znamo li kako da na najbolji način iskoristimo sve mogućnosti malog i dragocjenog prostora i učinimo ga prepoznatljivom evropskom turističkom destinacijom? Da li možemo biti zadovoljni kvalitetom ponude, tačnije razvojem turističke infrastrukture: saobraćajna povezanost, uređenje i čistoća, gostoprimstvo, kultura zabave, promocija nematerijalne kulture i materijalnih spomenika...? Postoje li društvene opasnosti koje ubrzani razvoj turizma sobom nosi? Kakvi su potencijali seoskog, zdravstvenog, sportskog i MICE turizma u Crnoj Gori? Zbog čega su privlačniji zimski centri u okruženju od domaćih? Možemo li prekinuti praksu masovnog turizma i urbanističkog haosa na primorju, i povesti više računa o razvoju turizma na sjeveru zemlje? Koliko se prihoda iz sektora turizma izgubi u sivoj zoni, i kako se taj problem obuhvatnije može riješiti? Da li je turizam ključna poluga crnogorske privrede ili samo jedna od njenih važnih karika?

Obim eseja je do 24 kartice (1800 znakova sa prostorom po kartici) ili do 10.000 riječi. Sažetak (apstrakt) na nekom od stranih jezika, uz korišćenje relevantne literature i odgovarajući metodološki aparat. Radove slati u tri odštampana primjerka, i na cd-u u PDF formatu, pod šifrom, sa rješenjem (CV i kontakt) u posebnoj koverti, na adresu Matica crnogorska Beogradska 24c Podgorica. Pravo učešća imaju građani Crne Gore starosti do 35 godina. Rok za slanje radova je 01. 10. 2018. godine.

Najbolja tri eseja biće honorisani (I nagrada: 800 eura; II nagrada 600; III nagrada 400), i objavljeni u časopisu Matice crnogorske, a redakcija časopisa zadržava pravo da objavi i radove koji nijesu među prva tri.

Podgorica, 02. februara 2018.

Dragan Radulović,
predsednik Matice crnogorske

Saopštenje Matice crnogorske povodom bilborda u Budvi

U jeku pripreme turističke sezone pojavili su se u Budvi, čak i na magistrali do Svetog Stefana, bilbordi sa kraljevima, generalima, uniformama, oružjem, medaljama i drugim, montiranim militarističkim scenama, na kojima se slavi sto godina od završetka Prvog svjetskog rata, a zapravo tzv. oslobođenje Budve od strane srpske vojske.

Objave budvanske vlasti očigledno nemaju veze sa turizmom, već se emituju političke poruke. O falsifikatima istorijskih činjenica ispisanim na tim panoima ovih dana je bilo dosta riječi. Stvaranje zajedničke države Južnih Slovena mogao bi biti razlog za slavlje kad ne bi bilo gorkog istorijskog iskustva Crne Gore koja je na kraju tog rata, iako članica pobjedničke koalicije, pripojena Srbiji, kao druga „srpska država“, što se u ovim porukama ističe. Slaveći sa „ponosom“ sto godina nestanka države Crne Gore, nastoji se aktivirati amnezija za period kad je antifašistička Crna Gora bila ravnopravna republika federativne Jugoslavije i negira se sve na čemu počiva savremena Crna Gora, njeno građansko uređenje, njen Ustav, njena državnost, njena suverenost.

Bilbordi mogu da se uklone ili na mjesto sadašnjih poruka postavite reklame krema za sunčanje ili sapun. Međutim, nema tog sapuna koji može oprati namjere lokalne vlasti u Budvi da naruši nacionalni sklad i vrati duh devedesetih godina kad su se stvarale SAO krajine. U ovom pokušaju prepoznaje se namjera centrala nekih opozicionih partija da preko svojih lokalnih organa testiraju reagovanje javnosti na pripreme jesenje „proslave“ godišnjice Podgoričke skupštine koja je završena ukiđanjem crnogorske države i parolom „Od danas više nema Crnogoraca.“

Time su samo pokazali šta bi tek radili da vode državu?!

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović
predsjednik

Podgorica, 26. april 2018.

Održana vanredna Skupština Matice crnogorske

Matica crnogorska je održala 23. juna 2018. vanrednu Skupštinu na kojoj su dogovorene pripreme za obilježavanje 25. godišnjice osnivanja ove organizacije od posebnog nacionalnog interesa. Dragan Radulović, predsjednik Matice crnogorske, tim povodom je saopštio da će Matica crnogorska na jesen održati svečanu Skupštinu. Za tu priliku će biti pripremljena monografija o dosadašnjem djelovanju Matice crnogorske.

Vanredna Skupština je usvojila predloge da se povelje zahvalnosti za izuzetan doprinos utemeljenju i afirmaciju institucije dodijele: posthumno Božini Ivanoviću, prvom predsjedniku Matice, kao i Branku Banjeviću i Marku Špadijeru. Banjević je, kao predsjednik, Maticom rukovodio od 1999. do 2013. godine, a Špadijer je periodu 1993–2013. bio generalni sekretar institucije. Banjević i

Špadijer su sada članovi Savjeta Matice crnogorske.

Vanredna skupština je prihvatila povlačenje Gordana Stojovića sa funkcije generalnog sekretara koji iz privatnih razloga nije bio u stanju da preuzme funkciju, na koju je izabran prije godinu dana.

Za novog generalnog sekretara Matice crnogorske izabran je Ivan Ivanović, profesor filozofije. Radio je kao profesor filozofije i logike, a od 1998. u Narodnoj biblioteci „Radosav Ljumović“ u Podgorici, gdje sada rukovodi Odjeljenjem za bibliotečku djelatnost. Od 2011. do 2014. godine obavljao je funkciju predsjednika Udruženja bibliotekara Crne Gore. Od 2013. godine član je Nadzornog odbora Matice crnogorske. Objavljuje stručne radove, tekstove i prevode u crnogorskim časopisima (Matica, Ars, Glasnik, Bibliološki glasnik i dr).

Skupština je za člana Nadzornog odbora izabrala Milana Mrvaljevića, uglednog privrednika i donatora Matice crnogorske, a za člana Suda časti slikara Mihaila Muja Jovićevića.

Stručna služba Matice crnogorske

NOVI ČLANOVI

Anela Čindrak

Rođena je 1992. godine u Pančevu. Osnovne akademske i specijalističke studije završila je na Muzičkoj akademiji na Cetinju. Magistrirala na Akademiji scenskih umjetnosti u Bratislavi. Radi u Umjetničkoj školi Juliusa Kowalskeho u Bratislavi kao nastavnik klavira i harmonike. Nastupala kao solo harmonika ili u kamernim sastavima u Turskoj, Austriji, Njemačkoj, Slovačkoj, Bugarskoj, Albaniji i zemljama bivše Jugoslavije. Od 2013. do 2015. prisutna je na skoro svim događajima u Matici crnogorskoj na Cetinju, i na istim je uglavnom imala i muzičke nastupe. U junu 2015. u organizaciji Matice crnogorske, imala je svoju prvu samostalnu izložbu slika, inspirisanu motivima sa Cetinja i crnogorskom arhitekturom a ujedno i koncert sa gostima. Honorarno je angažovana u pozorištima u Bratislavi kao kompozitor.

Đordije Radulović

Rođen je 1999. godine na Cetinju. Student je Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Odsjek psihologija. Bavi se pisanjem poezije, slikanjem i muzikom (klavir). Objavio dvije knjige poezije *Prisustvo odustnosti* i *Tvoja tačka*. Učesnik je i medijator brojnih književnih i kulturnih programa a poezija mu je objavljivana u više periodičnih publikacija. Kao pijanista nastupao na koncertima Muzičke škole u Budvi. Član je više NVO organizacija koje se bave omladinskim aktivizmom, problemima djece i mladih, promovisanjem kulture.

Ivana Kusovac

Rođena je 1985. godine na Cetinju. Studirala muziku na Cetinju i Beogradu i diplomirala u klasi prof. Borisa Kraljevića 2008. godine. Učestvovala na državnim i međunarodnim takmičenjima kao solista i kao kamerni izvođač. Dobitnik je brojnih nagrada od kojih su najznačajnije: Bronzana lira u kategoriji solo klavir

na XXX Muzičkom festivalu mladih Crne Gore, Bar; Srebrna lira u kategoriji nestandardna dua na XXXI Muzičkom festivalu mladih Crne Gore, Podgorica; Druga nagrada u kategoriji solo klavir na VIII Takmičenju mladih pijanista, Niš 2004. Radila je kao profesor klavira i korepetitor u školi za osnovno muzičko obrazovanje u Herceg Novom i u Podgorici u školi za muzičke talente „Andre Navara“. Radi kao profesor klavira u školi za osnovno muzičko obrazovanje „Savo Popović“ na Cetinju.

Jovana Draganić

Rođena je 1993. godine na Cetinju. Biotehnički fakultet završila je u Podgorici (inženjer agronomje). Na istom fakultetu završila je i postdiplomske studije. Angažovana na dva naučna projekta u cilju proučavanja faune u okviru voćarske proizvodnje na Crnogorskom primorju. Autorka je dva naučna rada na temu erozija Polimskog polja. Bila je članica Delegacije Crne Gore u okviru Evropske simulacije parlamenta u Strazburu 2016. Jedan je od osnivača Udruženja naučnih novinara u Crnoj Gori. Učesnik u većem broju emisija na raličite teme. Dobitnik je nekoliko diploma i sertifikata iz teme poljoprivrede. Učesnik na većem broju okruglih stolova i tribina na temu poljoprivrede, omladinskog aktivizma, novinarstva, naučnog novinarstva.

Jovana Vuković

Rođena je 1995. u Beranama. Završila je Fakultet za crnogorski jezik i književnost na Cetinju. Bavi se poezijom i autor je dvije zbirke.

Marija Dragičević

Rođena je 1990. u Kotoru. Diplomске i Postdiplomске studije završila na Fakultetu političkih nauka u Podgorici. Oblasti za koje se interesuje su: međunarodni odnosi, spoljna politika, evropske integracije i kulturna diplomatija. Bavi se pisanjem poezije i proze. U okviru Cemijevih projekata „Upoznaj Evropsku uniju“ (februar - jun 2006. god) i „Upoznaj sistem da bi ga mijenjao“ (septembar 2006 - jun 2007. god) organizovani su republički debatni turniri i to u Ulcinju (17-21. jun 2006. god) i na Cetinju 25-29. jun 2007. god) na kojima je oba puta osvojila II mjesto-ekipno.

Marijana Filipović

Rođena je 1991. godine u Danilovgradu. Završila Fakultet za poslovne studije Univerziteta Mediteran. Student je na specijalističkim postdiplomskim studijama

na istom fakultetu. Radila u Direkciji za saobraćaj u Danilovgradu. Prati i posjećuje kulturna dešavanja u Danilovgradu i okruženju, koja po svojoj prirodi utiču na razvoj i čuvanje kulturnog identiteta crnogorskog naroda i naroda koji žive u Crnoj Gori.

Zdravko Pejović

Rođen je 1949. na Cetinju. U Nikšiću je, na Višoj pedagoškoj školi 1972. godine završio istoriju i geografiju. Kao prosvjetni radnik predavao je u svim osnovnim i srednjim školama na Cetinju od 1973. do 2013. kada odlazi u penziju. Dobitnik je nagrade „Marko Mašanović“ 1989. godine kao najbolji prosvjetni radnik Cetinja, a od Ministarstva prosvjete Crne Gore dobio zvanje *mentor*. Napisao je udžbenik Istorija za I i II razred Srednjih stručnih škola 2001. godine (od Duklje VII vijek do Crne Gore 2001). Bio je recenzent za istoriju VII razreda osnovne škole, konsultant za udžbenike šaha I, II i III. Bio je predsjednik Vijeća Udruženog rada SO Cetinje, predsjednik Sindikata prosvjete Cetinja a sada je član predsjedništva SUBNOR-a Cetinje.

Danijela Marković

Rođena je 1982. godine na Cetinju gdje je i diplomirala na Fakultetu likovnih umjetnosti, studijski program slikarstvo, u klasi prof. Branislava Sekulića 2008. godine i magistrirala 2011. godine. Izlagala je na više kolektivnih i samostalnih izložbi (Podgorica, Herceg Novi, Igalo, Tivat, Bar, Kotor, Sarajevo, Smederevska Palanka). Dobitnica je više nagrada (Godišnja nagrada FLU Cetinje za crtež; Novembarska nagrada grada Cetinja; Nagrada Atlas grupe; Nagrada Univerziteta za najboljeg studenta; Nagrada galerije „Sue Ryder“ Herceg Novi; Plaketa Univerziteta za oblast umjetnosti). Član je ULUCG od 2014. godine. Živi na Cetinju.

Maja Čakalović

Rođena je 1987. u Baru. Osnovne i magistarske studije likovnih umjetnosti je završila na Cetinju, Odsjek vajarstvo, u klasi prof. Pavla Pejovića. Član je Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore. Dobitnik je: Godišnje nagrade za skulpturu, Fakultet likovnih umjetnosti, Cetinje, jul 2009; Nagrade HercegNovskog zimskog salona, galerija „Josip Bepo Benković“ Herceg Novi, februar 2010; Nagrade PRO. PR. za skulpturu na temu „Komunikacije“ Budva, 2016. Radila u Narodnom muzeju Crne Gore. Izlagala u Francuskoj (Mec),

Albaniji (Tirana), Podgorici, Herceg Novom, Kotoru, Budvi, Baru... Učestvovala u radu više umjetničkih kolonija: Nirnberg (Njemačka), Lanaken (Belgija), Podgorica, Cetinje, Kikinda, Berane.

Aldin Metanović

Rođen je 1997. godine u Baru. Student je Fakulteta za crnogorski jezik i književnost na Cetinju.

Mijajlo Stanišić

Rođen je 1989. godine u Danilovgradu. Osnovne studije završio na Ekonomskom fakultetu Univerziteta za poslovni inženjering i menadžment u Trebinju. Student je Specijalističkih studija na istom fakultetu. Radi u Turističkoj organizaciji Danilovgrad.

Milica Mušikić

Rođena je 1998. godine u Nikšiću. Student je Fakulteta za crnogorski jezik i književnost. Volonter Crvenog krsta. Piše poeziju. Zainteresovana za razvoj kulture i društva.

Milivoje Popović

Rođen je 1944. godine u Lipi cuckoj. Završio Pedagošku akademiju u Nikšiću i Višu Socijalnu u Sarajevu. Radio u *Pobjedi*, a saradivao sa *RTCG*, *Večernjim novostima*, *Sportom*, *Žurnalom*, *Arenom* (Zagreb), *Oslobođenjem* (Sarajevo), *Susretima* - listom Matice iseljenika Crne Gore, *Veselom sveskom*, *Malim novinama* i *Titovim pionirima*. Autor je tri knjige: „Čojstvo koje se pamti Krsto Zrnov Popović“, „Bijeli terror u Crnoj Gori 1919-1929“ i „Poslednji vitez crnogorski Krsto Zrnov Popović“. U pripremi je četvrta knjiga „Ko to tamo kroz Cetinje prođe – Krsto Zrnov i komitske vođe“.

Mirela Mirković

Rođena 1971. godine u Vrbasu. Diplomirani je ekonomista i turizmolog. Završila specijalizaciju iz spoljne trgovine. Ima licence Narodne banke Srbije za poslove osiguranja. Završila brojne edukacije i specijalističke seminare (projekti EU, investicioni fondovi, međunarodni platni promet, računovodstvo...). Član je Nezavisnog društva novinara Vojvodine. Radila carinske i marketinške poslove, prevodila stručnu literaturu, radila ekonomske projekte, istraživanja, statistike na

institutima. Radi projekte za kulturu u saradnji sa ambasadama i kulturnim centrima. Učestvovala u projektima EU sa Ligom eksperata. Učestvovala u pripremi tri ministarske konferencije „Srbija na putu ka EU“. Učestvuje u izradi analiza i izveštaja u izbornim kampanjama. Učestvovala u izradi raznih publikacija (monografije, enciklopedije, leksikoni...). Objavljivala tekstove u stručnim časopisima na temu međunarodnih finansija.

Momčilo Bakrač

Rođen je 1962. godine. Piše poeziju, prozu, eseje, likovnu i književnu kritiku. Objavio je zbirke pjesama: „Samoogledalo“ (Orpheus, Novi Sad 2006), „Žamor u katakombi“ (ŠM Mladenovac 2006), „Nadnica za beketo vanje“ (Prometej, Novi Sad 2007), „Bivša celina“ (Adresa, Novi Sad 2009), „Saspisci uma“ (Adresa, Novi Sad 2011), „Grešne iluminacije“ (Kairos, Sremski Karlovci 2014), „Bar-oko“ (CKR Vrbas 2016) i „Svetlo putešestvo“ (CKR Vrbas 2017), kao i knjigu proze „Dopisivanje nemuštog“ (CKR Vrbas 2017). Višestruko je nagrađivan: „Zlatna struna“ iz Smedereva, u dva navrata, 2004. i 2006. godine (drugi put pod pseudonimom Alojz Mauric), prva nagrada časopisa „Ulaznica“ za poeziju 2005. godine i druga nagrada 2015, laureat je nagrade „Šumadijske metafore“ iz Mladenovca za 2006. godinu, pobjednik Svetosavskog konkursa u Knjaževcu 2007. godine, prva nagrada na pjesničkom konkursu Andrićgrada 2016. i prva nagrada na konkursu „Vukovi lastari“ u Loznici 2016. Laureat je nagrade „Milutin Uskoković“ za najbolju neobjavljivanu pripovjetku na srpskom jeziku 2014. godine. U dva navrata su njegove pjesničke knjige bile u najužim izborima za nagradu „Đura Jakšić“, te u izborima za knjigu godine u svim žanrovima Društva književnika Vojvodine.

Poezija mu je prevedena na desetak jezika, uvrštena u nekoliko domaćih i stranih antologija. Poeziju prevodi sa engleskog, bavi se skulpturom i primijenjenom umjetnošću. Član je Udruženja književnika Srbije, Društva književnika Vojvodine i Nezavisnog društva novinara Vojvodine. Živi u Vrbasu u svojstvu slobodnog umjetnika.

Nikola Bastać

Rođen je 1985. godine. Radi u Vodovodu Podgorica.

Veljko Sekulin Iković

Rođen je 1940. godine u selu Sige – Brajovići, Danilovgrad. Diplomirao hrvatskosrpski jezik – Povijest na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu. Bio član redakcije i urednik dvije rubrike u *Studentskom listu*, listu studenata Hrvatske. Saradivao sa mnogim novinama i radijskim emisijama. Službovao u Zagrebu, Plitvičkim jezerima, Splitu, Titogradu, Hamburgu i Danilovgradu. U Hamburgu obavljao dužnost koordinatora Jugoslovenske dopunske škole. Uz prosvjetni rad aktivno se bavio društveno-političkim radom. U dva mandata je biran za predstvanika prosvjetnih radnika predškolskih ustanova i osnovnih škola u Organizaciji Saveza komunista Titograda. Bio je delegat Sindikata društvenih djelatnosti Crne Gore u Saveznom odboru za obrazovanje. Nekoliko mandata biran je za odbornika u Skupštini opštine Danilovgrad.

Bavi se književnim radom. Objavio knjigu pjesama „Prosut po drumovima stranskim“ i zbirku kratkih priča „U kandžama djetinjstva“. U pripremi za štampu su dvije knjige: „Ostrvce domovine u tuđini“ i „Stvarnost – priče iz zavičaja“.

Sofia Elena Milovich

Rođena je 1982. godine u gradu Las Brenjas (*Las Breñas*) u Argentini. Profesor je književnosti sa završenim postdiplomskim studijima iz oblasti upravljanja nematerijalnom kulturnom baštinom kao i iz oblasti pedagogije, sa akcentom na dječijoj i književnosti za mlade. Aktivni je učesnik i organizator različitih aktivnosti koje pokreću slovenske zajednice u Argentini a jedan je i od osnivača crnogorske zajednice *Kralj Nikola* u Ćaku, u gradu Presidensija Roke Saens Penja. Član je Direkcije za crnogorska kulturna pitanja u Las Brenjas. Učestvovala je u organizaciji kursa crnogorskog jezika i kulture koji je organizovan od strane Sekretarijata za kulturu u Opštini Las Brenjas. Saradnik je u ediciji knjige *Descubriendo el Eterno Montenegro* čiji je autor Blanca Raquel Vratnica. Učesnik je i inicijator brojnih programa i radionica iz oblasti pedagogije i književnosti za djecu i mlade. Živi i radi u Las Brenjas.

Veronika Vuksanović

Rođena je 1990. godine u Argentini. Osnovne studije završila je na Katoličkom univerzitetu u Buenos Airesu i diplomirala na odsjecima za političke nauke i međunarodne odnose. Magistrirala na odsjeku za evropske interdisciplinarne studije na Evropskom koledžu u Varšavi. Kao stažista radila u Ambasadi Crne

Gore u Buenos Airesu, kao i u lokalnoj upravi Buenos Airesa. Takođe kao volonter radila u fondaciji *Fundacion Pro Humanae Vitae*. Govori španski, engleski i italijanski jezik.

Silvana Ines Marković

Rođena 1974. godine u Argentini. Osnovne studije za modni dizajn završila u Umjetničkoj školi Ditirambo (koju vodi Roberto Pjaca), a zatim studirala vizuelne umjetnosti u Visokoj školi vizuelnih umjetnosti „Martin A. Malharo“ u Mar del Plati. Učestvovala na mnogobrojnim modnim revijama, umjetničkim i modnim takmičenjima i izložbama. Radila kao dizajnerka i saradnica za mnoge modne kuće, organizovala i radila scenografiju za brojne umjetničke i modne događaje; takođe podučava likovnu umjetnost i modni dizajn u školama, privatnim studijima i radionicama. Osnovala sopstvenu modnu marku za koju dizajnira odjevne komade.

KOMEMORACIJE

MLADEN LOMPAR
(1944–2017)

Komemoracija u Vladinom domu na Cetinju
u organizaciji
Matice crnogorske
Crnogorskog PEN centra
Crnogorskog društva nezavisnih književnika
17. avgust 2017. godine

In memoriam –Mladen Lompar

Obraćam vam se ovim tužnim povodom. Ožalošćenoj porodici Mladena Lompara izražavam iskreno saučešće. Vjerovao sam da će Mladen i ovog puta prevladati tešku zdravstvenu krizu kao u nekoliko prethodnih slučajeva, i da ću danas, ovdje pred vama, govoriti zajedno s njim o njegovoj tek objavljenoj knjizi pjesama „Tuđe strasti“. Nažalost, umjesto promocije ovoga djela prisustvujemo pjesnikovoj komemoraciji. S Mladenom me veže prijateljstvo dugi niz godina.

Formirali smo se u ovom istom cetinjskom ambijentu, zanimljivom podneblju čije su specifičnosti, prirodne i povjesne, stvarne i mitske uticale na profil naših stvaralačkih senzibiliteta. Često smo u našim cetinjskim peripatetikama raspravljali nedaleko odavde, u Njegoševom parku, ili pod Ćiprom, u šetnjama pored Ljetne pozornice, o slikarima i piscima, o onim djelima koja smo posebno voljeli, o Grunewaldovom „Raspeću“, o Novalisovim „Himnama noći“, o Lautreamontu i Daliju...

Kada je riječ o Mladenovoj poeziji onda su neizostavne cetinjske kiše. Kiša je svojevrsni simbol njegove izuzetne poetske osobnosti. Taj ga je dar s neba

istovremeno ushićivao i preplavljivao iznutra. Za Mladena je kiša imala duboko značenje, plodonosno i razorno, radosno i tragično, što se u profinjenim nijansama inventivnih metafora nalazi u njegovoj literaturi. Istinski pjesnik čije je stvaralačko biće bilo osjenčano najfinijim nijansama melankolije, bio je čovjek istovremeno ranjiva i jaka srca. Njegov snažni duh stoika bio je prožet osebnim humorom, ironijom i samoironijom. Mladen je bio požrtvovan prijatelj i beskompromisan u branjenju svojih načela. Crnogorsku je kulturu obogatio stvaralačkim radom i kao povjesničar umjetnosti, autor ključnih knjiga o crnogorskoj likovnoj umjetnosti. Njegov društveni angažman, individualan i kroz institucije kulture, ogledao se u afirmaciji crnogorskih nacionalnih vrijednosti ističući važnost i značaj tradicije u razvojnim procesima svoje zemlje.

Na komemorativnim skupovima se zna reći da kad iz života ode prijatelj da s njim ode i dio nas. Ne bih se mogao složiti s ovakvom konstatacijom. Naprotiv, smatram kad nas prijatelj napusti sa ovoga svijeta u nama ostaje sve ono što nas veže uz njega i što će ostati kao trajna uspomena koja će na najljepši način živjeti u nama. U svojoj „Hronici rastrojstva“ Mladen je napisao stih „Gospode, za mučeništvo hvala tvojoj milosti i bih ga dostojan...“

Mi zahvaljujemo Mladenu na sve ono dobro koje je uradio i što nas je darivao trajno vrijednim darom svojih pjesničkih nadahnuća.

Neka mu je slava i hvala.

Dimitrije Popović

Il carissimo amico e maestro

Postoje mjesta koja su po svom duhu i atmosferi jednostavno – pjesnička, a da to i nemoramo posebno objašnjavati. Postoje i prostori koji još samo u sjećanju i pjesništvu mogu živjeti. Nakon odlaska našeg Mladena – niti takvog Cetinja, niti takve Crne Gore. Nema više ljudskog i pjesničkog znamenja koje je oličavao Mladen Lompar, kroz decenije osobenog,

raznolikog i vrijednog kulturnog pregalaštva. Svojim knjigama je ostavio blistav trag na crnogorskoj književnoj mapi, baš kao što i njegovim odlaskom praznina dobija ogromne razmjere – u našim životima i dušama. Ali i u stvarnosti jedne zemlje u kojoj *jedino prošlost nema kraja*.

U ovoj istoj sali, ne tako davno, Mladenu Lomparu je uručena nagrada *Leso Ivanović*. Ova danas već teška simbolika nas upućuje na pitanje ima li više u ovom vremenu istinskih pjesnika. Nema više one plemenite tjeskobe, ni dostojanstvene tuge. Ni otvorene zatočenosti, ni prijateljskog usamljeničtva. Da li će samo mirisi nekih *jutra jugovih* i nadolazeća *noć iz lapidarija* svjedočiti o postojanju poezije i njenih posvećenika?

Ne može Mladen Lompar biti zaboravljen: svojim riječima je mogao dosegnuti sve najdivnije riječi, od kojih ne možemo ni zamisliti prikladnije, ali nam je i tišinu ostavio kao veliko prostranstvo. Da se u njoj ogledamo – kao njegovi prijatelji, čitaoci, pjesnici, ljudi... *Tišinu četvrtog*, posljednjeg *pečata*. On, koji je – snagom predaka i zbilja nesvakidašnjom voljom –p rebrodio *sedam redova života*. I opet, ne tako davno u *najljepšem refrenu jedne mitologije* Mladen predosjeća: pregled kolekcije rentgen snimaka djeluje kao panorama mjesta, popis sudbina, uvod u propadanje.

Kao da je po Ivanbegovoj sakupljao te ostatke sjećanja i življenja. Iza Crne grede gdje još stoluju njegove maštarije. Tamo je mitski prostor Lomparovih bilježnica

i prvih strofa kroz koje lelujaju i duhovi zaboravljenih junaka nestalog vremena. Pustolov po misteroznim predjelima naše prošlosti, zatočenik mediteranskih tajni, vjernik apokrifna i uspomena.

Impresionirao nas je i rastuživao, strpljiv i jedinstven, tih i drugačiji, sa temeljitim pogledom na svijet i unikatnim duhom.

Mladen Lompar je dugo odagnavao nestajanje i uporno spajao generacije, ujedinjavao vremena. Sa iskonom u misli i riječi, bio je savremeniji od dvostruko mlađih i samosvjesniji od rijetkih prethodnika, pustinjaka cetinjskih. Osim što je u našu književnost unio nove modele pjevanja, on je značajan kao pisac koji je na veoma uspješan i prijemčiv način kombinovao stvarno i fiktivno, dokumentarno i fantastično.

Ako je istinita ona Prustova misao da se „stvarnost oblikuje samo sjećanjem“, onda će i naša stvarnost biti bogata. Jer toliko je divnih uspomena, toliko nezaboravnih stihova. A on, on je umio obitavati u snovima, koji i odranije bijahu njegovi „najveći posjedi“.

Ovo je prvi neutješni i neumoljivi, već ispisani san koji ne nudi povratak. Već neizbrisivi ožiljak po sred srca svakog koji je imao čast i privilegiju poznavati ga. Sjetimo se Česlava Miloša: „Primao sam što bješe mi suđeno. Pa ipak, bio sam samo čovjek, / To znači, patio sam za bićima sličnim sebi.“ Takav je bio i Mladen Lompar čiji je izuzetni pjesnički govor predosjećao da odasvud „šumi jeza konačnosti“. Tako će on, lomparovski, biti zahvalan i na mučeništvu koje proživljava, pa će saopštiti: „Gospode/ za mučeništvo/ hvala tvojoj milosti...“ Jednostavno, svaka okolnost je shvaćena kao dar pjesništvu. Naš je Mladen odista pjesnički stanovao na zemlji. Autor *Boce lude princeze, Sjene na sceni, Triptihona iz nacionalne biblioteke*, bio je prije svega hrabar i čovjek i pjesnik. Nimalo slučajno, upravo sedma knjiga Mladena Lompара *Prostor izgubljene svjetlosti* označila je promjenu njegove poetike, iskorak u nepoznate sfere crnogorskog pjevanja. Izraz se približio prozi, a nakon ovog djela uslijedila je prvo rekapitulacija, sa izborom iz dotadašnjeg pjesništva *Dodir za gubilište*, a potom i puna afirmacija Lomparovog stvaralaštva, u kasnijim godinama potpuno zasluženom krunisana najvišim nacionalnim i književnim priznanjima. Lompar je tako potvrđen kao dosljednji i po mnogo čemu, a najviše po odvažnim stvaralačkim iskoracima i dostojanstvu književnog izraza, usamljeni riter crnogorskog pjesništva. Kao takav će ostati upamćen i neprevaziđen.

Odavno je Lompar predosjetio da „ništa nije neminovnije od nemogućeg“ (Igo). Odavno je postao svjestan da „Svaki dan je raspeće a noć potopska“, da je čovjek

uvijek na nekom rubu. Tako je njegova poetika različitim nemirima označena. I samo trajanje nemirom se unutrašnjim imenuje. A što bi drugo preostajalo kad je pjesnik uvijek pustinožitelj. On je pjevao o onom dobu „kad tonu zavještanja“, kad je „kasno za sumnju“, kada osama obuzme sam duh. Toliko puta se u različitim knjigama Mladen Lompar iskazao kao pjesnik moćnih predskazanja, u našoj literaturi ni na koga nalik i čijom su pjesničkom harizmom dostignuti sami vrhovi savremenog crnogorskog pjesništva. Toliko; zar nije dovoljno za zabrinutost „kako i sve drugo / stisnuti u pjesmu / sa starim riječima / malog jezika“?

I ključne odgovore on sažima u rečenicu: „ja sam samo čovjek“, pa se zato i prisjećamo poente Kvizimodove pjesme „*Brodolomnik*“: „Čovjek sam samo, / sami pakao.“ Eto, na taj način cetinjski melanholik, onaj koji vazda hoda “nekom drugom stranom stvarnosti”, daje snažan i značajan pečat novoj crnogorskoj književnosti. Na svom putu, Lompar je, među rijetkim savremenicima i sunarodnicima, shvatio da je vidjeti prošlost bezmalo jednako predskazanje kao vidjeti budućnost. Tako se, valjda, stvaraju velike priče malog jezika.

Veliko je nasljeđe Mladena Lompара: on nam je ostavio prvorazredno književno djelo, ali i kao pojava će ostati nedostižan u našem društvu. Svojim osobenim duhom plijenio je pažnju svih, a svojim stavom – prema prijateljstvu, ljubavi, Crnoj Gori – bio je uzoriti čovjek i istinski svjetionik ovoga vremena. Ta širina se moguće najbolje potvrđuje u odnosu prema nacionalnim temama: što su bile više crnogorske, to su postajale više univerzalne. Na taj, istrajan i otmjen način je povezivao život i literaturu i bio čuvar crnogorskih vrijednosti.

Nakon svega, valja mu tražiti srodnike među mediteranskim posvećenicima poezije. Zato uz Mladena Lompара pristoji ona odrednica koju su savremenici dodijelili Đuzepeu Ungaretiju – *il carissimo amico e maestro!* Kao takvom mu dugujemo trajno poštovanje i zahvalnost.

Odavno se smjestivši u prostor svoje sudbine, Mladen Lompar je časno odživio predodređene znakove. Sam bi rekao: „*ipak je zapisano*“.

Pavle Goranović

Oproštaj od Mladena

Crna Gora je juče ostala bez institucije zvane Mladen Lompar, njenih Odjeljenja umjetnosti i književnosti, biblioteke, muzeja, umjetničke radionice i poetske al-hemijske laboratorije.

Crna Gora je juče ostala bez Mladena Lompara koji je u svemu i na svakom mjestu potvrđivao Rodenovu poruku da „treba biti prvo čovjek pa tek onda umjetnik“, a bio je i jedno i drugo – dobar čovjek i veliki umjetnik.

Crna Gora se danas oprašta od divnog i plemenitog Mladena Lompara, jednog od najhrabrijih Crnogoraca, osnivača i prvoborca veličanstvenog i časnog Liberalnog saveza, Matice crnogorske, Crnogorskog društva nezavisnih književnika i Dukljanske akademije, predsjednika Crnogorskog PEN-Centra.

Crna Gora danas zna ono što je znala i juče i što će znati i sutra – da je Lomparevo pjesničko djelo njeno umjetničko i nacionalno blago.

Crna Gora je, kaže Mladen Lompar, zemlja u kojoj „pjevuju ptice i mrtvi pjesnici“; Crna Gora je zaista zemlja u kojoj mrtvi pjesnici žive, u kojoj se oni više vole i poštuju, postaju primjer, onaj Zogovićev svjetionik koji svijetli dok postoji i postoji dok svijetli. Možda je to i pravično – umjetnici su prolazni, njihovim odlaskom iz života djelo počinje i nastavlja da živi na pravi način.

U Crnoj Gori, zemlji u kojoj – kako je zapisao Lompar, „jedino prošlost nema kraja“, to je sudbina i njegovog djela, „stvorenog davno i vraćenog tišini koja ga je čekala“, djela koje ga je uzdiglo na prijesto Poezije Montenegrine. Nije ga Mladen Lompar zaslužio time što je preteča, predvodnik i najdosljedniji predstavnik postmoderne pjesničke generacije u njoj, ni što je najviše naš, svoj, crnogorski i evropski, ni što je poeziju živio već što je kao lovcenski snovidac – spoznao tajnu Stvoritelja i stvorio moćnu pjesničku građevinu, imaginarni i stvarni Parteon u koji će se ulaziti s poštovanjem, pobožno kao što vjernici ulaze u svete

hramove, u kojima se čuju „zvuci mrtve partiture“, u kojima se osvijetljeni Lomparovom alhemijском lampom, čitaju rukopisi i knjige iz Aleksandrijske biblioteke, pisma, snovi, ljubavi, grijehovi i tajne zetskih vlastelinki, odgonetaju linije i slova na grčkim i latinskim stelama, na kamenim grobovima lapidarija, prepisuje epitaf sa ploče u Duklji: „Druge liječiš a sam si pun rana“ ili onaj o riječima: „Sve ranjavaju, posljednja ubija“ – koji kao da su upućeni našem pjesniku.

Rođeni gospodin, šarmer, duhovit i duhovan, otmen, dostojanstveni stoik, istrajni prkosnik sudbini, obrazovan, kulturnan, najistaknutiji naš likovni esejista i kritičar, znalac istorije umjetnosti od prapočetka do naših dana, autor kapitalne monografije „Crnogorski slikari“ i monografija o Milunoviću, Vuškoviću, Vukotiću, Zonjiću i Lubardi, Lompar se najautentičnije iskazao kao pjesnik, umjetnik snažne imaginacije, liričar i mislilac, genetski naslijeđenog iskustva i mudrosti.

Mnogo puta neposredno suočavan sa sopstvenom smrću, na tankoj žici između nje i života, godinama bolujući, liječeći tijelo – izbušeno kao barjak sa Vučjeg Dola, kako se cetinjski originalno izrazio – on je u poeziji nalazio uporište za trajanje i u životu i u budućnosti... Svejedno da li je pjesma nastala na ispisanom palimpsestu, fragmentu monaškog zapisa, otrtim zoografskim slovima, onome što je nepovratno prošlo ili nadživjelo vjekove i vrijeme, Lompar je lirski doživljaj pretvarao u čistu poeziju, ljepotu i poruku, nama a još više budućim čitaocima otvarajući Triptihon Nacionalne biblioteke, u kojoj su pohranjene 22 njegove knjige – od „Pustinožitelja“ i „Karabojnog žitija“, „Noći iz lapidarija“, „Vremena u kojemu sam prošlost“, „Prostora izgubljene svjetlosti“, „Sedam redova života“, „Od plamena do svjetlosti“ i druge koje su svjedočanstvo veličine i snage duha najboljeg među nama – Mladena Tomovog Lompara.

Istaknuti borac za afirmaciju crnogorske kulture i identiteta, njene multietičnosti, multikulturalnosti i multikonfesionalnosti, za demokratsku, građansku, modernu Crnu Goru, potomak Božićnih i Trinaestojulskih ustanika, crveni zelenaš, štovalac partizanskih boraca i revolucionara, Lompar je uživao veliki ugled i poštovanje, stekao brojne prijatelje, ali i protivnike, ostrašćene nacionaliste i šoviniste. Ali niko i nikad se nije ogriješio o njegovo pjesničko djelo, doživljavajući ga kao sveto i svetinju koja se poštuje. Samo su jednom, u muzeju s čijeg rukovodećeg mjesta su ga smijenili zbog otpora velikosrpskom nacionalizmu, Miloševićevi sledbenici zahtijevali da vrati pisma opata Dolčija, Knjaginje Darinke i druga dokumenta, optužujući ga da ih je otuđio, ne znajući da ih nije ni bilo, da ih je izmislila, uvela u poeziju i učinila stvarnim njegova mašta.

Hvaljeno i nagrađivano, visoko vrednovano, nastalo u Crnoj Gori, crnogorsko i po DNK-u i po duhu, njegovo djelo ostaje trajno nacionalno blago, živa institucija kulture.

Do juče nam je bio savremenik; od danas je crnogorski sjevremenik.

Do juče je bio sa nama, pouzdan prijatelj i oslonac, danas se opraštamo od njega svjesni bez kakve moralne gromade ostajemo.

Znam da bi mi u ovakvoj prilici Mladen rekao: Čuvaj se velikih riječi, poštuju Horacijev savjet: Budi kratak.

Evo to i činim, svjestan da se o Mladenu Lomparu može govoriti mnogo ljepše, i mnogo bolje. Siguran da će se tako govoriti i pisati, završiću sa dvije riječi:

Slava mu.

Zuvdija Hodžić

BOŽIDAR MAŠO MARKOVIĆ
(1928–2017)

Neumorni slobodar i humanista

Došao je do kraja svog životnog puta neumorni hodoljubnik, slobodar, mudrac, rodoljub, bastadur, humanist i filantrop, kulturni i javni djelatnik, istraživač crnogorske istorije i tradicije, pjesnik i antifašist, učesnik grandiozne epopeje NOB i socijalističke revolucije – Božidar Mašo Marković, koji je 02. 11. 2017, sa sunčane rive Kotorskog zaliva, svoj bistri pogled plavih očiju, na rastanku, uperio ka svetoj crnogorskoj planini Lovćen. Rođen je 1928. u Podgorici, od majke Anđelije i oca Stanka Markovića, gradonačelnika Podgorice od 1907. do 1915, đe završava malu maturu, a gimnaziju u Kotoru, da bi nakon toga okončao studije ua Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Kao dječak stupa u redove slavne Pete proleterske crnogorske brigade. Jedan je među osnivačima i utemeljiteljima UBNOR-a i antifašista grada Kotora, njegov prvi predsjednik tokom dva mandatna perioda. Bio je član Matice crnogorske i član Predsjedništva SUBNOR-a i antifašista Crne Gore. Radni vijek, plemeniti um, znanje i široku erudiciju, ostavio je u radnim sredinama Beograda, Zvečana i Kotora.

Božidar Mašo Marković je u ljetopisu mudrosti zapisao: Vrline se ne rađaju iz bogatstva, nego se bogatstvo rađa iz vrlina, čovjek poznaje svijet onoliko koliko poznaje sebe i koji taj isti svijet mijenja čineći ga boljim. On je živio svoj život kao sopstveni izbor za razliku od onih koji ga žive kao sudbinu, pa je i za enigmu „ovozemaljskog sajma besmislenog“, imao odgovor: *Sud je nađen i za mene / nema meni više glave / osim jedne zore plave / Čarne Gore i Slobode*. Veliki ljudi, kakav je bio naš Mašo, su kao visoke jele što rastu u predjelu oluja i kao vrhovi nenaseljenih planina što nadmašuju horizonte (V. Igo). Zbog toga, mudraci sa Orijenta kažu: treba ljude oplakivati kad se rode, a ne kad umiru. Mašov životopis,

što je ličio na antičku izreku – *per aspera ad astra*, na sudnjoj uri treba slaviti što je takav čovjek postojao. Na sunčanoj stazi života pod kojom sve gori, mora se, govorio je Mašo, „otvoriti put ptici, čovjeku i zori“ a na tom putu časno je nosio četiri bremena – breme ljudskosti i časnog imena svoje kuće, breme bratstva Markovića, breme plemena Piperi i breme svoga otečestva Crne Gore, a izgubi li se jedno, izgubljeno je svako. Zato samo rijetki, vedra čela, izlaze pred getsimanski vrt na maslinovu goru.

Naši životi naliče na rijeke – svaka svome moru hita, život osvjetljava svjetiljka smrti, ali ni tada ne trne plamen nego svijeća. Mašove stihovane rime iz njegovog pjesničkog vijenca što su ih nadahnjivale lovcenske muze, pripadaju sazvežđu najuzvišenije i najiskrenije crnogorske rodoljubive lirike, čija će ljepota i poruke podsjećati na svog ljudskog gorostasa, a mi mu na tužnom rastanku šaljemo poruku; „Putuj Mašo i prkosi / Sama Te pjesma traži / I noć se Tobom ponosi / Ali, ko će dok sanjaš / Tvoje breme da nosi“ (Br. M).

Dr Čedomir Bogićević

SAVO LEKIĆ
(1930–2018)

Preminuo prof. Savo Lekić

U Baru je preminuo prof. Savo Lekić, istaknuti hroničar školstva, bivši direktor škola i barskog Kulturnog centra.

Rođen je 1930. godine u Komarnu, Crmnica. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, nižu gimnaziju u Baru, a Učiteljsku školu u Nikšiću. Kao vanredni student završio je Višu pedagošku školu na Cetinju, a potom i Filoški fakultet u Sarajevu.

U toku radnog vijeka obavljao je odgovorne dužnosti u obrazovanju i kulturi. Bio je direktor Osnovne škole „Boljevići“, Osnovne škole “Meksiko” Bar, Biotehničkog obrazovnog centra “Dušan Vlahović” Bar (Srednja poljoprivredna) i Kulturnog centra Bar.

Bio je stručni savjetnik u Zajednici za naučni rad Crne Gore, poslanik Prosvjetno-kulturnog vijeća Skupštine SR Crne Gore, delegat Republičke zajednice obrazovanja i kulture, član Vijeća narodne tehnike Crne Gore, predsjednik Izvršnog odbora učeničkih zadruga Crne Gore, član Koordinacionog odbora regionalnog razvoja Crne Gore... Radio je i kao dopisnik lista „Borba“ iz Bara.

Najistaknutiji je proučavalac školstva na području Opštine Bar, ali i Crne Gore. Objavio je knjige „Poljoprivredne škole u Crnoj Gori 1875-1995“ (koautor), „Osnovna škola u Starom Baru 1878-1998.“, studiju iz istorije školstva Crmnice pod naslovom „Škole u Crmnici 1832-1945“, a potom i „Škole u Crmnici 1945-2002.“ Autor je i monografije „Osnovna škola ‘Meksiko’ Bar 1922-2002“, te „Razvoj prosvjete i školstva u barskoj opštini“. Sarađivao je i na izradi četvorotomne monografije o Crmnici.

Sarađivao je u stručnim listovima i časopisima. Bio je član Matice crnogorske.
Prof. Savo Lekić je sahranjen u rodnom Komarnu.

Željko Milović

VOJISLAV D. NIKČEVIĆ
(1946–2018)

Vojislav D. Nikčević rođen je 6. IV. 1946. u Kraljevu. Školu i Katedru za opštu i teoriju književnosti završio u Beogradu. Specijalista za srednji vijek i arhajsku antiku. Istraživanjima tih epoha bavi se od 1975. godine. U više navrata radio u specijalističkim centrima za istraživanje u inostranstvu, poglavito u Francuskoj.

U časopisima od 1975. objavljivao kraće oglede i studije. Napisao predgovore, komentare i rječnike za niz prevedenih djela antičkih i srednjovjekovnih autora (između ostalog – *Istorija Seldžuka, Knjiga o dva principa, Spis o nastanku islama, Drevni persijski spisi, Konstantin Porfirogenet: O upravljanju carstvom, Patrijarh Nikifor: Protiv ikonoklasta, Gnostički spisi*, itd.), kao i istorijskih istraživanja XX vijeka (između ostalog – *Žak Zeler: Počeci hrišćanstva na Balkanu, Venecia Kotas: Pozorište u Vizantiji, Kristofer Valter: Ikonografija vaseljenskih sabora u vizantijskoj tradiciji*, itd.). Stručni saradnik tokom pripreme i prevođenja *Istorijskog rječnika srednjeg vijeka*. Član redakcija edicija *Roman u Crnoj Gori* i *Književnost Crne Gore XII–XIX vijeka* – priredio i opremio tom *Pisci slovenskog srednjeg vijeka*.

Objavio knjige-studije: *Ideološka svijest i estetski kriterijumi, Mit i ep, Njegoš i gnoza, Gnostička kultura u Crnoj Gori, Književnost Duklje i Prevalitane od III do XIV vijeka, Prevalitana i Kraljevstvo Slovena, Duklja i Prevalitana, Duklja i Evropska Sarmatija, Duklja i Velika Skitija*.

Priredio i opremio uvodnim studijama, komentarima, listama i rječnicima ediciju *Monumenta Montenegrina* i dvotomnu zbirku dokumenata *Miscellanea Slavorum*.

Odlazak velikog erudite i neumornog istraživača

U rano jutro prvog februara 2018. godine u vječnost je zakoračio Vojislav D. Nikčević, u 72. godini života, veliki erudita, izuzetan intelektualac, neumorni istraživač, čovjek renesansnog duha, hrabar, dosljedan, nezavisan u svemu.

I za njega važi ona davno izrečena misao Iva Andrića: "Smrt briše samo nestvarne veličine, a istinske učvršćuje i uzdiže". Vojo odlazi, ali ostaje njegovo ime i zamašno književno i naučno djelo, čiji će značaj u budućnosti bivati sve veći. Jer, Vojislav D. Nikčević je, među rijetkim, hrabrim i dalekovidim, otvorio neke zarasle, nepoznate ili skrivane dveri drevne slovenske i crnogorske prošlosti i ukazao na pravac i smjer budućim istraživačima u njenom izučavanju i rasvjetljavanju, bar onima koji budu dorasli da nastave njegovim putem.

"A život nije isto što i polje preći", pisao je Boris Pasternak. Cijelog života Vojislav D. Nikčević se borio sa neznanjem, vidljivim i nevidljivim neprijateljima, naročito bolešću, ali je sve savlađivao duhom, znanjem i poštenim radom.

Rođen je 6. aprila 1946. u Kraljevu. Osnovnu i srednju školu završio je u Beogradu. Diplomirao je na Katerdi za opštu književnost sa teorijom književnosti na beogradskom Fililoškom fakultetu 1973. godine. Studentska ljubav sa kolegicom sa studija Kornelijom Ivanovski krunisana je brakom u kome su dobili ćerke Bojanu i Lenu. Najduže je živio u Podgorici, a posljednje vrijeme u Baru gdje je istekao pješčanik njegovog života. A vjekovaće u Beogradu.

Po završetku studija počeo je da radi kao novinar na Televiziji Titograd, kao urednik filmskog programa i redakcije odnosa sa inostranstvom. Zatim je u dva navrata bio urednik kulturne rubrike u "Pobjedi", te urednik feljtona, s koje dužnosti je pošao u penziju.

Kao vrstan poznavalac književnosti objavio je nekoliko izuzetno značajnih knjiga: "Ideološka svijest i estetski kriterijumi"; "Njegoš i gnoza"; "Mit i ep";

"Gnostička kultura u Crnoj Gori", kao i brojne članke, rasprave i studije u naučnoj periodici, te zamašne predgovore i komentare uz pojedina djela. Bio je specijalista za srednji vijek i arhajsku antiku, čime se bavio od 1975. godine.

Poseban značaj ima njegov priređivački i prevodilački rad. Za priređena djela pisao je uvodne studije i komentare, nezaobilazne i za naučnike i za laike. Priredio je: "Istorija Seldžuka"; "Knjiga dva principa"; "Spis o nastanku islama"; "Drevni persijski spisi"; Konstantin Porfirogenet "O upravljanju Carstvom"; Patrijarh Nikifor, "Protiv ikonoklasta, Gnostički spisi". Takođe, priredio je i djela koja su nastala u XX vijeku, a odnose se na vizantijsku prošlost: Žak Zeler "Počeci hrišćanstva na Balkanu"; Venecia Kostas "Pozorište u Vizantiji"; Kristifor Valter "Ikonografija vasiljenskih sabora u vizantijskoj tradiciji"... Bio je stručni saradnik tokom pripreme i prevođenja "Istorijskog rječnika srednjeg vijeka". U okviru edicije "Književnost Crne Gore XII-XIX vijek" priredio je i opremio tom "Pisci slovenskog srednjeg vijeka".

Priredio je i opremio uvodnim studijama, komentarima, listama i rječnicima dvadesetotomnu ediciju srednjovjekovnih dokumenata latinske i grčke provenijencije "Monumenta Montenegrina" i dvotomnu zbirku "Miscellanea Slavorum", koje imaju kapitalan značaj za izučavanje dalje prošlosti Crne Gore i njenog bližeg i daljeg okruženja - cijelog Ilirika. Za ediciju "Monumenta Montenegrina" dobio je Trinaestojulsku nagradu, a nosilac je i više drugih nagrada i društvenih priznanja. Sarađivao je sa više kulturnih naučnih usanova u zemlji i inostranstvu. U Crnoj Gori sa Ministarstvom kulture, Istorijskim Institutom, Dukljanskom akademijom nauka i umjetnosti, Državnim arhivom Crne Gore, CID-om, Unireksom, a posebno i najviše sa Maticom crnogorskom.

Sa istoriografskog stanovišta poseban značaj imaju njegove knjige koje se u širokom rasponu bave istorijom Crne Gore: "Književnost Duklje i Prevalitane"; "Prevalitana i Kraljevstvo Slovena"; "Duklja i Prevalitana"; "Duklja i evropska Sarmatija"; "Duklja i Velika Skitija" i "Romani i Romeji-Ogledi i studije".

Zamašni, izuzetno značajni i vrijedni naučni opus Vojislava D. Nikčevića treba tek da bude proučen i ugrađen u nova naučna sazdanja, udžbenike i priručnike.

On je prvi put u crnogorskoj historiografiji svojim studijama predstavio naučnoj i široj javnosti antičku i srednjovjekovnu građu, hronike, brojne dokumente, uglavnom nepoznate ili namjerno zaobilažene u balkanskim historiografijama koji svjedoče o tromilenijumskom prisustvu predaka Slovena, Skita i Sarmata, na Balkanu. Istraživao je u najpoznatijim i najvećim evropskim arhivima i bibliotekama, učestvovao na naučnim skupovima i simpozijumima. Radio je u

više navrata u inostranstvu u specijalističkim centrima, najviše u Francuskoj. Njegove studije su zasnovne na najnovijim istraživanjima i saznanjima evropskih, prvenstveno francuskih i ruskih naučnika, istoričara, arheologa i paleolingvista. Posebno je zanimljivo kako se institucionalizovalo prvo Skitsko, potom njegov nasljednik Sarmatsko carstvo i konačno, Kraljevstvo Slovena (Veliko i Malo), čije insignije moći su nasljeđivali i nosili i vladari iz dinastije Vojislavljevića. Zato njegove studije čekaju na naučnike, istoričare posebno, koji su kadri da nastave istraživanja koja je on započeo, i zaista, bio je živa institucija.

Vojo odlazi, ali ostaje njegovo djelo, nedovoljno pročitano i naučno valorizovano, čije vrijeme tek dolazi.

Vrlo sam počastvovan što sam sa Vojom D. Nikčevićem bio saradnik i prijatelj. Utoliko mi je bolniji njegov odlazak.

Marijan Mašo Miljić

BOŠKO ODALOVIĆ
(1935–2018)

Genius loci i nadrealistički panoptikum Boška Odalovića

Boško Odalović, slikar, karikaturista, pjesnik, scenograf, ilustrator, rođen je 1935. godine u Grahovu. Završio je Umjetničku školu u Herceg Novom i Višu pedagošku akademiju, slikarski odsjek, u Nikšiću. Bavio se pedagoškim radom kao nastavnik likovnog obrazovanja u Grahovu. Dugo godina radio kao scenograf u Televiziji Crne Gore u Titogradu/Podgorici. Dobitnik je više nagrada, a među njima *Trinaestojulske nagrade* Crne Gore i *Decembarske nagrade* Titograda. Izlagao je samostalno u Herceg Novom (1974), Nikšiću (1976), Titogradu/Podgorici (1983, 1994, 2002, 2011) i na brojnim grupnim izložbama. Učestvovao je na značajnim selekcijama kojima se crnogorska umjetnost predstavljala u inostranstvu. Status istaknutog kulturnog stvaraoca Crne Gore dobio je 2010. godine. Autor je zbirke pjesama *Granica južnog vjetra*. Bio je član ULUCG, PEN centra, Matice crnogorske, Dukljanske akademije nauka i umjetnosti. Preminuo je u Podgorici 13. 02. 2018. godine.

Umjetnička škola osnovana na Cetinju 1946, zatim izmještena 1948. godine u Herceg Novi, predstavljala je obrazovni nukleus iz kojeg se formirala generacija slikara koji su u poslijeratnom periodu postavili temelje razvojnim putevima crnogorske moderne. Oni su pedesetih godina XX vijeka bili su pod snažnim uticajem istaknutih slikarskih bardova Petra Lubarde i Mila Milunovića, da bi se već šezdestih godina iskristalisali kao individualnosti samosvojnog poetskog izraza čineći svojim raznorodnim djelom crnogorsku umjetničku scenu bogatijom i likovno zrelijom. U tom periodu kao dominantni izrazi i pravci izdvojili su se poetski realizam, klasični modernizam, nadrealno slikarstvo, enformel i apstrakcija.

Jedan od likovnih pravaca koji je zaživio u djelu mnogih crnogorskih slikara bio je nadrealizam koji je proistekao, *a priori*, iz autentičnosti domaće podneblja, gdje su se u polju podsvjesnog sučeljavali tradicija i moderno, sanje prošlosti i razarajuće sile sadašnjosti koje su u čovjeku izazivale osjećaj nespokoja, straha, nesigurnosti. Kao oblast nadnaravnog, vizionarskog i fantastičnog, on je predstavljao implicitan dio životne i stvaralačke filozofije crnogorskog čovjeka. Stoga je sasvim razumljivo da njegova višedecenijska inkliniranost u crnogorskoj likovnoj umjetnosti zahtijeva njegovo demistifikovanje kroz likovno-estetsku, antropološku, filozofsku i psihološku dimenziju.

Jedan od najvažnijih predstavnika crnogorskog nadrealizma bio je i Boško Odalović, slikar multimedijalnih interesovanja, učenik hercegovačke Umjetničke škole, koji se priklonio ovom slikarskom pravcu u saglasju sa svojim stvaralačkim temperamentom i senzibilitetom. U arhetipskim praslukama koje rasvjetljavaju misteriju neuništive *Prometejske baklje* koju su zapalile stare civilizacije, a koja još uvijek osvjetljava naše vrijeme, kao u specifičnim morfološkim i egzistencijalnim osobenostima crnogorskog pejzaža koji situira u novu ravan postojanja, on otkriva tajni svijet svojih nadrealnih, metafizičkih vizija.

U Odalovićevom slikarstvu izdvajaju se kao imanentni sadržinski slojevi slike – crnogorski pejzaž, kao kosmos u malom, i artefakta bogatog antičkog naslijeđa, jer *posmatrano sa gledišta jedinke, svako od nas je odlomak jedne vrste, djelić svemira, jedna tačka u beskrajnoj mreži sila i kosmičkih i paganskih i istorijskih uticaja čijim se zakonima pokoravamo.*

Odalovićev rodni kraj postao je mistično mjesto u kome su se kao u centru svijeta akumulirale *duge etape pređenih geoloških i bioloških tragedija... tako da se pored legendi o stvaranju svijeta i čovjeka, već javljaju stravične vizije o kraju i smaku svijeta.* Crnogorski krš i posna „surova” zemlja, sa rijetkim rastinjem, na njegovim slikama transformisani su u kosmički prostor u kome su se susreli prošlost kao apsolut i savremenost kao situaciono mjesto odvijanja događaja. Sjenke prošlosti ovdje se stapaju sa opsjenim slikama sadašnjosti kao nevidljive sile preko kojih umjetnik problematizuje fenomen prolaznosti. Međutim, ovdje nije riječ o prolaznosti koja vodi konačnosti, već o cikličnom procesu nestajanja i obnavljanja istorijskih civilizacija. Projekcija prošlosti u egzistencijalni prostor rodnog Grahova i katunskog krša koji se na njegovim slikama javlja kao dinamičnija varijanta Lubardinog kamenog mora, otvorili su put nadrealnom umjetničkom nadahnuću.

U realizaciji svojih likovnih promišljanja, kod njega, kao kod većine slikara koji

pripadaju Mediteranskom podneblju, antika je predstavljala demijurg najvećih civilizacijskih vrijednosti na ovim prostorima. Zato nije slučajno što Odalović pored antičkih artefakata, kao rječitih svjedoka prošlih vremena, devastiranim zubom vremena, geološkim i biološkim katastrofama i tragedijama, oslonac nalazi i u djelima kulturne istorije *pater historiae* Herodota, majstora pripovjedaanja, tvorca moderne istorije. Naime, umjesto u mitskim, on nalazi oslonac u egzaktnim, iskustvenim podacima kao temeljima novog pogleda na svijet.

U kontekstu ovih premisa Odalovićovo slikarstvo može se sagledati kroz dvije cjeline: izvornu autentičnost crnogorskog pejzaža i nadrealizam kao stanje duha, a koji zapravo predstavljaju neodvojivo jedinstvo kojim umjetnik iskazuje svoj odnos prema duhovnoj vertikali *genius loci* i prema univerzalnim vrijednostima koje na okupu drže čovječanstvo.

Tako njegovo nadrealističko slikarstvo, odnosno, nova realnost, ispituje fenomen prirode i magično značenje artefakata koji su ishodište subjektivnog *slikarskog viđenja*.

Genius loci

Odalovićovo pejzažno slikarstvo, kao što je navedeno obuhvata Grahovsko polje i katunske vrleti predstavljene u atmosferi sjetne melanholije koju postiže sfumatskim prelazima koji se stapaju sa krševitim predjelima, kraškim međama, poljima, usamljenim kućama i kućistima, stogovima lista i sijena (*Pejzaž iz nahije*, 2002, *List*, 2001)...

*Grahovo za njega – ‘To nije bilo selo/ Na kraju svijeta/’ bila je to planeta, kaže u pjesmi. K njemu su tu dolazili da se osvježe prijatelji i radoznalci, bogateći život i sebi i njemu. Saživio se tamo s prirodom, filozofskim razmišljanjem o životu u Crnoj Gori i svijetu. Tamo su nastale sve njegove pjesme. Nastao je i jedan broj divnih slika kao ‘Dosada’ i ‘Nemir’ - s kraja tog perioda za koje sam ističe da nose neki pečat prenaglašenog konflikta s tišinom (i mnoštvo izvanrednih malih studijskih crteža), a neke slike su i kasnije nosile nadrealno iskustvo grahovske samoće. ‘Zaluđeno plavetnilo/ Pod kamenjem vidik krije/ Pola nebo – pola more/ Pola ribe pola zmije/ Jedren jači toplih mora/ Nasukani iz nahije’ kaže Odalović u pjesmi **Granica južnog vjetra** po kojoj je zbirka nazvana, a i kako on naziva svoj zavičaj. (Olga Perović)*

Na Odalovićevim slikama kao da se život rađa iz dramskih dubina iskona koje dodiruju našu dušu kao podsjećanje na minula mitska i neobjašnjiva vremena. On

korektno, gotovo veristički, definiše motivski sadržaj slika, dok sinkpovanom igrom toplih i hladnih tonova kroz koje prosijava siva kao koprena, slici daje jednu bajkovitu, mogli bismo reći, melodramatičnu notu. Realnost se na njima transponuje u metafizičku neuhvatljivost uslovljenu posmatračevim optičkim utiskom prostora, materije, svjetlosti koja se reflektuje u čudesnoj atmosferi koju umjetnik otkriva u fenomenu praskozorja ili sutona. Zapravo, na ovim kompozicijama, radnja se odvija u nekom zaustavljenom vremenu, u zatišju, kada prestaju sve ljudske aktivnosti.

U prepoznatljive geofizičke osobenosti crnogorskog pejzaža, Odalović unosi likovne i metaforičko-simboličke elemente koji mu daju nadrealističku notu. Uzmimo kao primjer bistijerne (*Bistjerne*, 1999), koje Odalović pretvara u male hramove postavljene na gumnu koje podsjeća na dio arheološkog lokaliteta, a koje je u crnogorskom životu imalo izuzetno značajnu ulogu kao mjesto okupljanja, donošenja važnih odluka, mjesto vršenja žita. Ono je predstavljalo duhovno i egzistencijalno središte sela koje nije podignuto po mjeri imperatora i bogova, već običnog crnogorskog čovjeka. Zato mu Odalović daje posebno mjesto na svojim slikama, kao centralnom svetištu oko kojeg se odvija život (*Izložba, Vajarska kolonija*). Naime, ne treba zanemariti činjenicu da scenograf Odalović do tančina teatrološki osmišljava kompozicijsku postavku, na kojoj su uvijek prisutni devastirani predmeti koji podsjećaju na ostatke antičkih artefakata, ali i urušeni spomenici savremenih heroja (*Narodni heroj*), koji nas upozoravaju na neminovnost prolaznosti vremena i života. Upravo, ta virtuelna dimenzija koja povezuje sadašnjost i budućnost, na ovim slikama stvara efekat nadrealnog i metafizičkog kroz naglašenu sceničnost, mitsku, fantastičnu i magičnu atmosferu. Tako je nebo iznad suhomedje predstavljeno kao bijeli baldahin na kojem se kovitla kosmička sfera koja otvara put beskraj, podupro/posošio prtkama koje ga pridržavaju umjesto Atlasa.

Na ovim slikama metafizičke neodređenosti i gotovo iluzorne stvarnosti Odalović smišljeno, kao dio raznorodnog akcesorija, postavlja delekovode i ulične direke, jedine znake prisustva industrijske civilizacije.

Kao posebnu cjelinu izdvojila bih slike sa motivom prozorâ kojima nas umjetnik vraća toplini domaćeg ognjišta, u kojemu se nekada radovalo, tugovalo, rađalo i umiralo, a koje je danas samo dio prošlosti, zaborava i prolaznosti. U „priču” o prozorima Odalović nas uvodi staračkim licem koje viri iza prozorskog okna kao posljednji, tihi i jedva primjetan beočug u lancu života koji nestaje (*Prozor*, 1986). Na slikama nastalim na razmeđi milenijuma, Odalović poput renesansnih majstora

iz vizure enterijera kroz rasklimane, oljuštene, polomljene prozore otvara vidike prema pustim predjelima. Ostali su samo trošni detalji koji nas podsjećaju na prohujala vremena: klupka vune, kanapi, ostavljene novine, zarđali klinici, prazna flaša, ostaci keramike, gole grane sa kršom koje štrče iz razbijenog prozora, ali i dašak života simbolizovan toplim hljebom koji se poslije pečenja hladi na prozoru. Krhkost i transparentnost prozora koji razdvaja svjetlost i tamu evocira na izgublenu intimu, ranjivost, ali i neumitost prolaznosti koja izaziva osjećaj nespokoja i tuge, „žal za izgubljenim vremenima”, od kojih su ostale samo blijeda sjećanja i po neki predmet kome je nekada čovjek udahnjivao život.

Njegovo rodno Grahovo, i nakon preseljenja u Titograd/Podgoricu, predstavljalo je kulturni prostor koji je nosio duboko u svom srcu i duši i kojemu se uvijek, do kraja svog stvaralačkog i životnog puta iznova vraćao, što je tako slikovito opisao pisac, publicist i slikar Zuvdija Hodžić: *Vraćanje rodnom Grahovu, stvarnom i imaginarnom, njegovoj 'skamenjenoj vječnosti', kućištima, 'agorama' ograđenim prirodnim megalitima, kamenu po kome sunčeve zrake trepere kao po vodi, zornjača boji brda i planine srebrnastom izmaglicom i drhtavom prozračnošću. Svaki dodir svjetlosti i kamena daje drugačiju sliku. Iza bjeline je boja, iza tišine zvuk promuklih zvona crkvice na Grahovcu, iza suhomedje nije praznina već prostor produbljen i proširen u nedogled.*

Apokalipsa

Podizanje vela prošlosti / Herodotova istorijska mitologija i biblijska vizija smaka svijeta

Ovaj podnaslov upućuje nas na nadrealno i metafizičko u Odalovićevom slikarstvu, ne kao stanje duha ili prisustvo onostranog koje se provlači kroz njegovo cjelokupno slikarstvo, već kao tematski sadržaj u kome se u istoj prostorno-vremenskoj dimenziji sučeljavaju sadašnjost i prošlost, i najavljuje još uvijek nejasna, ali izvjesna apokaliptična budućnost. Dva različita pristupa u definisanju apokaliptičkih vizija možemo naći na slikama Boška Odalovića. Prvi je povezan sa grčkim izvornim značenjem riječi Ἀποκάλυψις/apokálypsis – podizanje vela, otkrivanje (pr.aut. starih civilizacija), i njeno, danas već ukorijenjeno tumačenje koje se oslanja na Knjigu Otkrovenja i smak svijeta. Tako u Odalovićevom slikarstvu: *mitski znakovi sjećanja ... Vizije razaranja vremenski su, doduše, usmjerene u budućnost, ali se hrane iz kolektivnog sjećanja na prethodne katastrofe.* (O. B. Merin)

Civilizacijske mijene umjetnik posmatra kao točak istorije u kome se paoci pokreću naprijed, da bi se vremenom vratili na početnu tačku odakle je sve krenulo, i tako u nedogled, povezujući *iskon i kraj, propast i ponovno stvaranje*. Svoj ontološki i filozofski pogled na istoriju civilizacije Odalović iskazuje na slici *Potres* na kojoj su prirodne katastrofe uzročnici uništavanja materijalnih tekovina čovječanstva koje će se kasnije poput feniksa uzdići iz praha razrušenih hramova, palih bogova i čovjeka kao tvorca i uništitelja. Međutim, na slici *Zadnja ura* Odalović nas suočava sa posljednjim danima čovječanstva pred smakom svijeta. Na njoj masa nagih ljudi mirno i letargično čeka posljednje otkucaje sata koji najavljuje neminovnost konačnosti. Sudbinski kôd je nemoguće promjeniti, zato čovjek/ljudi bez otpora čekaju svoj red koji će ih odvesti prema vratima raja ili pakla.

Dok na slikama urađenim u uljanoj tehnici pored jasno definisanih detalja koji upućuju na hod po mukama čovječanstva, Odalović postiže atmosferu koja je na granici stvaranog i imaginarnog, kao slutnja i nagovještaj, na onima u kombinovanoj tehnici i crtežimaon oživljava čudesni zoomorfni i antropomorfni bestijarij sa pticama grabljivicama, paklenim glasnicima smrti (*Luda ptica*), morbidnim ljudskim prikazama (*Utočište*) i ribama sa tijelom čovjeka i nogama umjesto peraja (slike antičkih vaza) preko kojih umjetnik metaforički izražava jedinstvo tri osnovna kosmička elementa – vode, vazduha i zemlje, koji, pored vatre, u antičkoj filozofiji predstavljaju osnov egzistencije svega postojećeg. Ovaj htanski svijet podsjeća na remek-djelo Martina Šongauera, sliku *Iskušanje sv. Antonija* nastalu oko 1470. godine. Odalović ih tretira kao artefakta koja pripadaju nekom imaginarnom antičkom lokalitetu (*Nalazište II*). Zapravo, povezivanjm antičkih idola, materijalnih ostataka koji svjedoče o jednoj vrhunskoj kulturi i demonskih životinja on pokušava da probije oklop civilizacijskih tajni koje pripadaju nedokučivoj prošlosti, a koje su zagonetne koliko i misterije budućnosti.

Na njegovim slikama sa podtekstom apokaliptičnih vizija ne nalazimo scene makabričnog užasa i jeze, zatomljene „krike” straha i bola, već projekcije njegovih likovnih aspiracija prema stišanim strastima i klasičnom miru koje realizuje majstorskim likovnim jezikom. On ga dočarava svjetlošću –sivim i plavim tonovima beskraja, ili toplim smeđim i crvenkastim tonovima rembrantovske palete kojima postiže atmosferu romantičarske poetike. Odalović apriorno poštuje kompozicijska načela klasičnog slikarstva koje realizuje izvanrednim crtežom i suptilnim varijacijama tonskih prelaza i sjenčenja (crteži).

Carstvo spoznaje – Čovjek utopljen u mnoštvu

Jedan od prepoznatljivih motivskih sadržaja Odalovićevih slika predstavljaju skupine nagih ljudskih tijela kojima naseljavaja svoj fantastični svijet (*Posljednja ura, Seobe...*). On jedinki poništava identiteske karakteristike – personalnost, pripadanost nekom dobu ili sredini, postavljajući ga u poziciju pripadnika dijela čovječanstva u kojem su sve individualnosti ogoljene, jednake pred licem istorije. Nesamostalna jedinka koja jedino „živi” u iskonskom jedinstvu skupine, utapa se u mnoštvu sebi sličnih, ali i različitih oblika. Zapravo, riječ je o sveobuhvatnom čovječanstvu u kojem čovjek nema određeno mjesto bivstvovanja, već čini minorni dio isječka istorije. To je onaj vječni usud čovjeka koji Kafka posmatra kroz viziju progonjenosti i samoće, a koje zapravo predstavlja individuu kao arhetipsku projekciju obezličenog čovjeka kroz vrijeme.

Ipak iz ovog mnoštva Odalović izdvaja jednu ličnost – Herodota koji je svoju *Istoriju* napisao na osnovu sopstvenih istraživanja. U mašti umjetnika on poprima razmjere džina, kvrgavog tijela, koji svoja putovanja markira ideogramskim znacima (slika *Herodot*), dok njegova istraživačka putovanja Odalović oživljava kao cjelovitu predstavu koju definiše mapiranim predloškom sačinjenim od nagih ljudskih tjela, polomljenih antičkih stubova, ptica, harpuna, brojeva, okučnica, životinja... Na Herodotovom putu, našlo se i crnogorsko selo, u kojem umjetnik postavlja spomenik bezglavom konjaniku (slika *Na Herodotovom putu*) i devastirano selo naseljeno čudovišnim životinjama, grupicom ljudi nagih tijela, okamenjenim glavama..., u kojem otac istorije sa čudesnim orkestrom, ukomponovanim u antički stub, svira „sudnji” rekvijem svijetu koji nestaje.

* * *

Mada je ovaj diskurs posvećen Odalovićevom slikarskom djelu (slike, crteži) istakla bih izuzetnu svestranost i nadarenost ovog umjetnika koji se izražavao u raznim medijima, u kojima je postigao izuzetne rezultate. Dakle, riječ je o pjesniku (zbirka pjesama *Granica južnog vjetra*), karikaturisti koji je vispreno, sa dozom humora i satire notirao aktuelne događaje i pojave u društvu i politici (u nezavisnom neđeljniku *Monitor* objavio preko hiljadu karikatura), ilustratoru

knjiga i scenografu. Jedan život je kratak da se postigne što je uspio Boško Odalović, umjetnik koji je crnogorsku istoriju umjetnosti obogatio djelom koje ga svrstava u najznačajnije likovne stvaraocce koji su više od šezdeset godina bili nosioci njenih najvećih vrijednosti.

Boško Odalović je bio član Upravnog odbora (1999–2004) i Suda časti Matice crnogorske.

GOJKO KASTRATOVIĆ
(1938–2018)

In memoriam - Gojko P. Kastratović

Gojko P. Kastratović, rođen je u Beranama 22. juna 1938. godine. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u gradu rođenja, a Fakultet dramskih umjetnosti u Beogradu.

Bio je asistent, pomoćnik režisera i režiser druge ekipe u filmovima Veljka Bulajića *Bitka na Neretvi*, *Sarajevski atentat*, *Čovjek koga treba ubiti*, *Veliki transport*.

Režirao je dokumentarne filmove *Evanđelje zla* o logoru Jasenovac, *Sili u inat*, u kojem je prikazana obnova Crne Gore nakon katastrofalnog zemljotresa i „*Nenadna*“, o Crnoj Gori porušenoj u zemljotresu. Dokumentarna emisija *Tragom pismenosti* predočava razvoj pismenosti u Crnoj Gori od samih početaka do Miroslavljevog jevanđelja.

Realizovao je i biografske filmove *Jovan Tomašević*, *Vojvoda Miljan Vukov*, *Iguman Mojsije Zečević*.

Poetske vizije i sanjarske dubine Petra II Petrovića Njegoša interpretirao je u emisiji *Luča Mikrokozma*, a zatim i poeziju pjesnika Branka Banjevića i Ratka Vujoševića.

Premda je dominantno opredijeljen za rad na dokumentarnom filmu i serijama, kao malo iznenađenje režira igrani TV film **Pusta zemlja**, prema istoimenoj noveli i u adaptaciji Mihaila Lalića. Rediteljski prosede Kastratovića ishodovao je izuzetnim uobličenjem drame dostojne antičkih tragedija. Sam Lalić, podozriv i kritičan prema ranijim adaptacijama svojih književnih djela, bio je posve zadovoljan ovim filmom.

Na osnovu izvoda iz sudskih zapisnika režirao je igranu dokumentarnu televizijsku dramau *Suđenje đeneralu Vešoviću*, a po svom tekstu TV dramu *Baraba*.

U saradnji sa Ratkom Đurovićem realizovao je dokumentarnu TV hroniku *Crna Gora XX vijeka u filmskim dokumentima*, u deset četrdesetominutnih epizoda. Ova TV serija je upečatljiv presjek događaja koji su obilježili našpretodno stoljeće kroz filmske zapise; od prve sačuvane žurnalske storije – Vjenčanje kraljice Jelene u Rimu – koja je snimljena samo devet mjeseci poslije izuma filmske kamere, pa do kraja 80-tih godina.

Postupkom dokumentarne objektivizacije, u ovoj saradnji nastaje i veoma popularna serija u sedam tridesetominutnih epizoda *Glasoviti crnogorski junaci*.

Upustivši se u teme iz crnogorske prošlosti, Kastratović će, kako je sam kazao, doći do uvida da nije to bila neka skrivena istorija, nego je malo ko htio da čita istorijska dokumenta, malo koga su te stvari zanimale.

U TV seriji od osam epizoda *To je Crna Gora*, prezentovaće crnogorsku kulturnu baštinu od praistorije do 90-tih godina minulog vijeka.

Iz vizure izvanjaca - umjetnika, naučnika i putopisaca, impresivno je data slika Crne Gore, u seriji *Tuđinci i izvanjci o Crnoj Gori*, a u serijalu *Skadarsko jezero* opisane su opšte karakteristike i ambijentalne ljepote jezera i njegovih naselja, sa naglaskom na sakralne spomenike kulture iz Balšićkog perioda.

Istorija Crnogorske pravoslavne crkve argumentovano je prezentovana u seriji *Cetinjska mitropolija*, a politička zbivanja u Crnoj Gori od tzv. Žabljačkog ustava do referenduma kojim je obnovljena državnost Crne Gore, prikazana su u serijalu *Od referenduma do referenduma*.

U TV seriji *Dinastija Petrović Njegoš*, predstavljeni su složeni portreti duhovnih i svjetovnih predvodnika crnogorskog naroda i države Crne Gore za više od dva vijeka. Isticanjem ličnih osobenosti i političkog personaliteta svakog od vladara, formira se jasna slika o periodu u kojem su postavljeni temelji modernog crnogorskog društva.

Interesovanje za crnogorsku prošlost zaokružuje projektom *Svjedoci socijalističke epohe*, koji pokazuje kako se razvijala, mijenjala i modernizovala Crna Gora u drugoj polovini XX vijeka.

Gojko Kastratović autor je kapitalnih filmografskih djela: prve *Istorije crnogorskog filma*, knjige *Crnogorska kinematografija i filmovi o Crnoj Gori* i detaljne *Filmografije crnogorske kinematografije i filmova o Crnoj Gori*.

Bio je producent i izvršni producent niza igranih i dokumentarnih filmova Avale filma: *Mi nismo anđeli*, *Zaboravljeni*, *Kuća pored pruge*, *Kako je propao rokenrol*, *Uvod u drugi život*, *Lajbah* i drugih.

Gojko Kastratović je bio pomoćnik direktora Televizije Titograd za proizvodnju programa od 1977. do 1987. godine, i pomoćnik direktora Avala film za filmsku proizvodnju domaćeg filma u Beogradu 1987-1999. godine.

Osnivač je i prvi direktor Crnogorske kinoteke u periodu od 2000-2007. godine.

Bio je član Upravnog odbora Fondacije „Sveti Petar Cetinjski“, PEN kluba, Matice crnogorske, Nacionalnog Savjeta za kulturu, organizacije za ostvarivanje prava filmskih producenata u Crnoj Gori A-prava Montenegro.

Bio je i predsjednik Udruženja filmskih radnika Crne Gore, član Predsjedništva Saveza udruženja filmskih radnika SFRJ i član Skupštine i Predsjedništva Festivala jugoslovenskog igranog filma u Puli.

Dobitnik je prvog priznanja Crnogorske kinoteke, nagrade „Ratko Đurović“, za izuzetan doprinos očuvanju crnogorske i svjetske filmske baštine 2014. godine dobio je Trinaestojulsku nagradu, a u januaru 2017. godine stekao je status istaknutog kulturnog stvaraoca.

Tako o Gojku Kastratoviću govore biografski podaci. No, kao što znamo, puno toga ne staje u faktografiju.

U priči *Dug*, Danilo Kiš opisuje posljednje časove Iva Andrića, koji u tim trenucima pravi životni bilans, nastojeći da svakome ko je za njega učinio gest vrijedan pamćenja u simboličkom smislu vrati dug. No, kako se god presabirao, nedostaje mu jedna kruna. Čini se da i našim društvima uvijek nedostaje taj jedan obol kojim bismo vratili dug ljudima kakav je bio Gojko.

Gojko je bio od onih ličnosti na kojima počiva jedna kultura. Pored sopstvenog stvaralačkog angažmana, u čijem središtu je, kao što se vidi i iz ovog pregleda činjenica, bila Crna Gora, on je dobar dio svog života posvetio drugima. Redovničkom posvećenošću istraživao je materijale, dokumentaciju i podatke o djelima i autorima važnim za Crnu Goru. Strast prema arhivu razvio je još od saradnje sa Veljkom Bulajićem na *Neretvi*, najvećem produkcijskom poduhvatu jugoslovenske kinematografije. Uz razumijevanje važnosti čuvanja dokumenata, ta strast učiniće ga istrajnim u nastojanjima da se osnuje Crnogorska kinoteka

Znamo koliko je bilo teško započeti posao prikupljanja materijala i osigurati za to širu društvenu podršku. Ustanoviti instituciju koja će čuvati našu prošlost na slikama u pokretu, kao pouzdano svjedočanstvo koje nam je omogućio vijek za nama. Jer, oko interpretacija možemo da se sporimo, ali takvi, autentični materijali, imaju nemjerljivu vrijednost sami po sebi.

Gojku Kastratoviću je pripala prva nagrada za doprinos očuvanju crnogorske i svjetske filmske baštine koja nosi ime „Ratko Đurović“ i koliko god tih nagrada

Crnogorska kinoteka u budućnosti dodijeli, teško da će otići u ruke nekoga ko bi je više zaslužio. Ta nagrada je najmanje što je Kinoteka mogla da uradi, to je naše malo vraćanje duga.

Gojka ćemo pamtiti i po osmijehu sa kojim je podnosio i one teške trenutke. Bio je povučen i diskretan; nijeste uvijek mogli da naslutite kroz šta prolazi. Bio je srdačan i predusretljiv, otuda bi se ljudi rado okupljali oko njega, bez obzira na to kojoj generaciji pripadaju. Čovjek blage naravi, ali čvrstih uvjerenja i principa. Mogu da kažem da su njegovi stavovi gotovo po pravilu bili nepogrješivi. Kada bi o nekom ili o nečemu iznio ocjenu, obično se to ispostavljalao kao tačno. Crnogorci su skloni da idu iz krajnosti u krajnost i olako donose sudove, pa i presude, a Gojko je bio pažljiv posmatrač. Riječju, pokazao nam je kakvi bismo mogli i kakvi bi trebalo da budemo. Potvrdili su nam to ovih dana brojni pozivi kolega i prijatelja s kraja na kraj bivše zajedničke države.

Dopustite mi da na kraju budem ličan. Sa Gojkom me veže naslijeđeno, porodično prijateljstvo, koje smo, čini mi se, na najbolji način produžili i razvili. Drago mi je da je bio u malom krugu ljudi koji su vidjeli moj film i prije nego što će se naći pred publikom, a njegovo mišljenje vratilo mi je dio velike utrošene energije. Teško mi je što, pak, što nije dočekaao da uđe u novu zgradu Kinoteke, ali znam da će, kada filmove koje smo sakupili tokom svih ovih godina najzad smjestimo na sigurno, tog dana i on biti sa nama.

Za sve što je uradio za našu kulturu, za crnogorsko društvo i nas ponaosob, neka mu je vječna slava!

Andro Martinović